

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

X. évfolyam, 4. szám

Volume X., Issue 4.

2010. október – december / October – December 2010

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományából tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2010, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	12
IN MEMORIAM TŰSKI ISTVÁN	13
Szabó Dániel : Tüski István hollandiai magyar református lelkipásztor emlékezete	13
Tóth Miklós : Tüski Istvánra emlékezünk.....	16
Tóth Miklós : In memoriam Ds István Tüski	18
PHILOSOPHIA PERENNIS	19
Kiss Endre : „...a szellem problémáival foglalkozó szabad ember...”	19
THE PHILOSOPHY OF ÁRPÁD KISS	40
ŐSTÖRTÉNET	42
Z. Tóth Csaba : Népnevek a Kárpát-medence helyneveiben	42
PEOPLES' NAMES IN THE LOCALITY NAMES OF THE CARPATHIAN BASIN	52
NYELVÉSZET	53
Czeglédi Katalin : A keleti magyar sezszerék nyelvi tanulságai.....	53
Molnár Zsolt és Molnárné Czeglédi Cecília : A teremtő magyar nyelv és tanítása	
— Ötödik rész: Viszonyragok	73
LINGUISTICS	76
ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS	77
Mellár Mihály : A Kafkániai Kavicstól Aszklépiusz Botjáig	77
FROM A KAFKANIA PEEBLE TO THE STAFF OF ASCLEPIOS	80
GEOSTRATÉGIA — GEOSTRATEGY	81
Bencze Mihály : Katyn magyar szemmel.....	81
KATYN SEEN WITH HUNGARIAN EYES	83
Segesváry Viktor : Modern States and Old Kingdoms.....	84
MODERN ÁLLAMOK ÉS RÉGI KIRÁLYSÁGOK	87
VERSEK	88
Bencze Mihály : Krisztus a Barcaságon.....	88
Bencze Mihály : Szülőföld	89
Bencze Mihály : Tóthpál Dániel az örök jelenben	90
Bendur István : Rád, Radnóti.....	91
Jenei István : Maktub	92
Jenei István : Várnak hegyeim.....	93
Pataki Tamás : Hullócsillagok... ..	94

Pataki Tamás : Jelentés a petendi úrállomásról:	94
KRÓNKA	96
Friedrich Klára : Árpádföld	96
Frigyesy Ágnes : Hamarosan Budapesten lesz látható Munkácsy világhírű Krisztus-trilógiája.....	97
Frigyesy Ágnes : Ecce Homo	100
Sulyok Vince Emlékest	104
CHRONICLE.....	104
KÖNYV- ÉS LAPAJÁNLÓ — BEMUTATÓ	105
MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 4. — „Hogyan történhetett?!” —	105
MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 5. — <i>A magyar lélek képe</i> —	106
Bérczi Szaniszló : Czakó Gábor — Juhász Zoltán: Beljebb a magyar észjárásba	108
Frigyesy Ágnes : Hantó Zsuzsa — Kitiltott családok (5. rész).....	113
BOOK (P)REVIEW	115
KLASSZIKUS ÍRÁSOK EURÁZSIÁRÓL	116
Nagy Gyula : A magyar nemzetségekről.....	116
CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA.....	122
ÍGY ÍRTUNK MI	123
Ifj. Kibédi Varga Sándor : A modern francia irodalom metafizikai háttere.....	123
Szabó Dezső : Ady Endréről.....	125
Flórián Tibor : Reményik Sándor emlékezete.....	127
Palásthy Sándor : Mannerheim, a hadvezér és államférfi.....	132
Sulyok Vince : Magyar diákok Norvégiában.....	136
Sulyok Vince : Norvégiai levél	137
Sulyok Vince : A svéd Modern Múzeum oszlói kiállítása.....	139
Sulyok Vince : Nyolc év a magas Északon	140
Sulyok Vince : Tavaszi séta Stockholmban.....	142
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	144

Kedves Olvasó!

Megjelent Bérczi Szaniszló legújabb kifestő-füzete *'Kisázsiai művészetek'* címmel. A füzet elektronikusan elérhető a következő címen: <http://www.federatio.org/tkte.html>

E számunkhoz egy mellékletet is csatolunk, amely Z. Tóth Csaba *'Ismerjük-e krónikáinkat'* című tanulmányát tartalmazza.

Megjelent a *Journal of Eurasian Studies* II. évfolyam 3. száma. A tartalomjegyzéke a következő:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **HISTORY**
 - **BENCZE, Mihály:** Katyn Seen with Hungarian Eyes
 - **MARÁCZ, László:** Multilingualism in the Hungarian Kingdom (1867-1918): Language Policy and Practice
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Silk Road – Then and Now
- **LINGUISTICS**
 - **WINTERS, Clyde:** Greek Influence on Sanskrit Language
- **LANGUAGE TEACHING METHODOLOGIES**
 - **MOLNÁR, Zsolt & MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília:** The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 5.: Relators in the Structure of Sentences
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **MELLÁR, Mihály:** From a Kafkania Pebble to the Staff of Asclepius
- **ETHNOGRAPHY**
 - **TODORIKI, Masahiko:** Tuwa-Ren: The Emerging Ethnic Identity of the Altai-Tuvans in Xinjiang
- **GEOSTRATEGY**
 - **ABILOV, Shamkhal:** Historical Development of the Azerbaijan Oil Industry and the Role of Azerbaijan in Today's European Energy Security
 - **MAHAPATRA, Debidatta Aurobinda:** Post-Cold War World Order and Ideal Human Unity: A Perspective from Sri Aurobindo's Philosophy
- **LITERATURE & ARTS**
 - **EKUKLU, Bülent:** Zeki Demirkubuz ve "Kader" [EKUKLU, Bülent: *Zeki Demirkubuz*] (in Turkish)
 - **MURAKEÖZY, Éva Patrícia:** A propos d'une exposition: Hans Bellmer — Louise Bourgeois Double Sexus
- **TRAVELOGUE**
 - **TAPON, Francis:** The Hidden Europe: What Eastern Europeans Can Teach Us
- **BOOK (P)REVIEW**
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Etruscan, Roman and Toscan Art
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **HIRTH, FRIEDRICH:** Die chinesischen annalen als Quelle zur Geschichte asiatischer Völker [HIRTH, Friedrich: *The Chinese Annals as Source of Asian Peoples' History*] (in German)

A lap itt érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

A Szerkesztőség

Hága, 2010. december 5.

Dear Reader,

The latest coloring-booklet created by Szaniszló Bérczi, entitled '*Arts of Asia Minor*' can be accessed at the following address: <http://www.federatio.org/tkte.html>

We also publish a supplement to this issue, an essay by Csaba Z. Tóth, entitled '*Do We Know Our Chronicles?*'.

The 3rd issue of the second volume of the *Journal of Eurasian Studies* was recently published. The content:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **HISTORY**
 - **BENCZE, Mihály:** Katyn Seen with Hungarian Eyes
 - **MARÁCZ, László:** Multilingualism in the Hungarian Kingdom (1867-1918): Language Policy and Practice
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Silk Road – Then and Now
- **LINGUISTICS**
 - **WINTERS, Clyde:** Greek Influence on Sanskrit Language
- **LANGUAGE TEACHING METHODOLOGIES**
 - **MOLNÁR, Zsolt & MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília:** The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 5.: Relators in the Structure of Sentences
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **MELLÁR, Mihály:** From a Kafkania Pebble to the Staff of Asclepius
- **ETHNOGRAPHY**
 - **TODORIKI, Masahiko:** Tuwa-Ren: The Emerging Ethnic Identity of the Altai-Tuvans in Xinjiang
- **GEOSTRATEGY**
 - **ABILOV, Shamkhal:** Historical Development of the Azerbaijan Oil Industry and the Role of Azerbaijan in Today's European Energy Security
 - **MAHAPATRA, Debidatta Aurobinda:** Post-Cold War World Order and Ideal Human Unity: A Perspective from Sri Aurobindo's Philosophy
- **LITERATURE & ARTS**
 - **EKUKLU, Bülent:** Zeki Demirkubuz ve "Kader" [EKUKLU, Bülent: *Zeki Demirkubuz*] (in Turkish)
 - **MURAKEÖZY, Éva Patrícia:** A propos d'une exposition: Hans Bellmer — Louise Bourgeois Double Sexus
- **TRAVELOGUE**
 - **TAPON, Francis:** The Hidden Europe: What Eastern Europeans Can Teach Us
- **BOOK (P)REVIEW**
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Etruscan, Roman and Toscan Art
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **HIRTH, FRIEDRICH:** Die chinesischen annalen als Quelle zur Geschichte asiatischer Völker [HIRTH, Friedrich: *The Chinese Annals as Source of Asian Peoples' History*] (in German)

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

The Editors

The Hague, December 5, 2010

Szerzőink / Our authors

BENCZE, Mihály

Matematikus, tanár, költő. Négyfalun született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorkény működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szakkikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

BENDUR, István

A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-orsz szakát végezte el 1968-ban. Tagja volt a Szederkényi Ervin szervezte Jelenkor körnek. Az ELTE BTK-án kiegészítő magyar szakot végzett, majd még többféle végzettségre (könyvtárosi, informatika tanári, segédrendezői) tett szert élete során. 10 éves kora óta versel. A publikálás nem erős oldala Dürénmattal együtt vallja „azért szeretek falun élni, mert kicsiben megtapasztalom azt, ami az országban történik.”

Qualifying at the Hungarian and Russian department he graduated from Teacher Training College, Pécs, in 1968. He was an active member of the Jelenkor creative community organized by Ervin Szederkényi. He got a second degree in Hungarian at the University of Eötvös Lóránd (ELTE) and later on he gained some more qualifications in different fields (librarian, IT teacher, and assistant director). He started writing poems at the age of 10. Publicity and publications are not his strong points. He claims what Dürénmatt says: “I like living in the countryside, thus, on a small scale, I experience all what happens in the country.”

BÉRCZI, Szaniszló

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Közettani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktisi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoritokat vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságának az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

Physicist-astronomer who made a new synthesis of evolution of matter according to the material hierarchy versus great structure building periods. This model is a part of his Lecture Note Series Book on the Eötvös University. He also organized a research group on evolution of matter in the Geonomy Scientific Committee of the Hungarian Academy of Science (with Béla Lukács). He wrote the first book in Hungary about planetary science *From Crystals to Planetary Bodies* (also he was the first candidate of earth sciences in topics planetology). He built with colleagues at the Eötvös University the Hungarian University Surveyor (Hunveyor) experimental space probe model for teaching and training purposes and development of new constructions in measuring technologies.

CZEGLEDI, Katalin

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-ország-altajisztika szakán folytatta tanulmányait, az altajisztikai tudományokból egyetemi doktori címet is Szegeden szerzett. Nyelveket valamennyi magyar állami iskolai típusban, nyelvészetet és idegen nyelveket főiskolán és egyetemen tanított. Kutatási területe az általános és alkalmazott nyelvészetben belül a nyelvészeti őstörténet. Jelenleg a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetemen és a Budapesti Kőrösi Csoma Magánegyetemen tanít nyelvészeti őstörténetet. Előadásaival rendszeresen vesz részt konferenciákon. Eddig mintegy 80 tanulmánya és két könyve (*'A szkíta-hun nyelvek története 1. Hangtan 2. Ósmondattan'*) jelent meg. Megjelenés alatt: *'3. Alaktan (1. Gyökrendszer 2. A toldalékok rendszere)'*. Feladatának a nyelvünk és népünk igaz történetének a minél jobb megismerését valamint a megszerzett tudás átadását tartja.

Studied Hungarian-Russian-Altaic languages and literatures at the University 'József Attila' in Szeged, Hungary. She was given the title 'dr. univ.' at the same University, too. As a teacher Ms. Czeglédi taught foreign languages at all type of state schools, and linguistics at state universities. Her major research topics cover linguistic prehistory in general and applied linguistics. Currently she teaches linguistic prehistory at Private Universities called 'Nagy Lajos király' in Miskolc, Hungary and 'Kőrösi Csoma' in Budapest, Hungary. She regularly delivers scientific lectures at conferences and meetings. Ms. Czeglédi published about 80 essays and two books: *'History of Scythian-Hunnish languages 1. Phonetics 2. Presyntaxe'*. Currently she is working on the third volume of this series *'3. Accidence (1. System of roots of words 2. System of forming of words.)'*. Her major aim is to learn the history of our language and our people in the best possible way and to convey this knowledge to as many people as possible.

FRIGYESY, Ágnes

Újságíró, 1963-ban Kecskeméten született. A Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskolában és Gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, majd a kaposvári Tanítóképző Főiskolán szerzett diplomát. Hét év tanítás után az újságírói pályát választotta. A tanítás mellett magyar szakon megszerezte második diplomáját a szegedi Tanárképző Főiskolán. Külső-, és belső munkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak 1989-től, az Új Magyarországnak, a Film, Színház Muzsikának, a Honismeretnek, a Magyarok Világszövetsége lapjainak: a Világszövetségnek, a Magyarok Világlapjának és a Világlapnak. Megjelentek cikkei a Heti Nemzeti Újságban, a Münchenben megjelenő Nemzetörben, majd a magyarországi Magyar Nemzetörben, valamint az Ausztráliai Magyar Életben stb. Több száz interjút készített az elmúlt 15 év alatt. Jelenleg szabadúszó újságíró.

Journalist. She was born in 1963 in Kecskemét. After concluding her primary and secondary school education in her native town, she studied pedagogy in Kaposvár then she earned her second degree in Hungarian language in Szeged. After having spent seven years teaching she turned to journalism. Since the collapse of communism she worked for numerous newspapers and journals both in Hungary and abroad. At present she is freelance journalist.

JENEI, István

Szegeden született — színésznőt nem szeretett — (szabadon Babits Mihály után) 1946-ban. Általános és középiskoláit "töretlen" fejlődéssel végezte el. Szegény, de *egyéb* származású lévén — jeles érettségi bizonyítványa ellenére — kétszer is reménytelen volt jelentkezése az egyetemre. Ezután rövid ideig volt építő- és paprikaipari segédmunkás, tervező vállalati figuráns, majd tudóstanatóriumi ápoló, miután szállodaportás tanulónak állt. Élete során feltűnt még mint kereskedelmi ügyintéző (magyarul számla-felíró), árelőadó, boltvezető, munkanélküli és köztisztviselő. Munkavégzés mellett 1982-ben előbb kereskedelmi üzemgazdász oklevelet, majd 52 éves korában személyügyi szakosító másoddiplomát szerzett. 2005 óta nyugdíjas. Ezidőtájt kezdett el — húszegynéhány év szünet után — újra írni. Húsz éve rendszeresen látogatja Erdélyt, második — *fogadott* — hazáját, mely létezése meghatározó élményévé vált. Megfogadta: amíg Székelyföldet és Erdélyt meg nem ismeri, addig más országba lábát be nem teszi. Így ez egy életre szóló szerelem lett, hiszen Erdélyt megismerni egy egész élet is kevés. Versei és rövidebb írásai ezidáig hetilapokban és az Amatőr Művészek Fóruma weboldalon jelentek meg. Az utóbbi évek termése a www.amatormuveszek.hu oldalon található meg jenei szerzői néven.

Born in Szeged in 1946. Though he had A-level diploma at the high school, due to his family background he was blocked twice by the Communist regime from entering university. During his life he performed several jobs, then finally in 1982 he was allowed and could obtain university degrees (in management). Since 2005 he is retired and since this period he writes again. His second home is Transylvania, where he spends most of his time when not at home. His poems and writings are published in literary journals and on the Internet (e.g. www.amatormuveszek.hu under the name jenei).

KIBÉDI VARGA, Áron

Az amszterdami Vrije Universiteit francia irodalom, és összehasonlító művészetelmélet emeritus professzora. A Holland Királyi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Emeritus Professor of French literature and comparative art theory at the 'Vrije Universiteit' of Amsterdam. Member of the Dutch Royal Academy of Science and the Hungarian Academy of Science.

KISS, Endre

Az MTA doktora (D.Sc.), egyetemi tanár (ELTE – Nyugat-Magyar Egyetem). A hetvenes években az Osztrák-Magyar Monarchia filozófia- és eszmetörténetének, illetve a magyar filozófia- és eszmetörténet problémáival foglalkozott. Filozófiai tevékenységének középpontjában ezt követően *Nietzsche* állt. 1982-ben könyvet írt filozófiájának magyarországi recepciójáról, 1993-ban monográfiát Nietzsche filozófiájáról, 2005-ben kiadta e monográfia kétszeres terjedelműre növelt végleges változatát. 1989 után e témák mellett a kelet-európai és egyben a globális fejlődés komplex problematikájával foglalkozott. Számos filozófiai és tudományos monográfia szerzője. Humboldt-ösztöndíjas.

Holds a doctor degree of the Hungarian Academy of Sciences (D.Sc.), university professor. In the 1970s his research focused on the history of philosophy of the Austro-Hungarian Empire and the history of Hungarian philosophy. After that Nietzsche constituted the focus of his research. He published several books on his oeuvre and its reception in Hungary. After 1989 the issues of Eastern-European and complex global developments became the focus of his work. Author of several books, Humboldt-scholar.

MELLÁR, Mihály

Matematikus oklevelet szerzett a Belgrádi Tudományegyetemen. 1980 óta Ausztráliában él, ahol ausztráliai aboriginal és pápua-új guineai művészkereskedőként dolgozik. Emellett szerves és endogén kultúrák kutatásával foglalkozik.

Mathematician, Academia of Sciences, Belgrade. Since 1980 he is living in Australia, working as Australian Aboriginal and Papua New Guinean art and craft dealer, researching organic and endogen cultures.

MOLNÁR, Zsolt

Egyetemi doktori fokozatot szerzett Vezetés-Szervezés szaktudományban, a Budapesti Műszaki Egyetem Társadalom és Természettudományi Karán, a „Szervezetek megismeréstani mintái” tárgykörben. Jelenleg jelentéseméleti kutatással foglalkozik a jelentéslétrehozás, különösen a magyar nyelv jelentésalapú vizsgálatának tárgykörében. Ezzel párhuzamosan kutatja az elméleti eredmények anyanyelvtanításban való alkalmazását is.

Received a doctor univ. degree in Management and Organization from the Budapest University of Technology, Faculty of Social and Natural Sciences in the field of “Cognitive Modeling of Organizations”. Currently he is working in the field of cognitive sciences focusing on the research of creation of meaning. His special interest is the investigation of the Hungarian language based on the meaning principle. In line with his research he is also working on new language teaching methods based on theoretical findings.

MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília

Tanító és tanításmódszertan fejlesztő. Általános iskolában dolgozik, tanításmódszertan fejlesztési területen alkalmazott kutatást és gyakorlati bevezetést végez. Jelenlegi fő tárgyköre a jelentésalapú kutatások elméleti eredményeire épülő új magyarnyelv-tanítási módszertan kidolgozása és bevezetése.

Ms. Molnárné Czeglédi is working as teacher and teaching methodology developer. Currently she is working in an elementary school, does applied research, practical adaptation and effective introductions in the field of teaching methodology development. At present her main area of interest is the development of a new Hungarian language teaching method, based on the theoretical findings of the meaning principle.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református theológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

SULYOK, Vince (1932-2009)

1932-ben a Győr melletti Ménfőn született és egri főiskolai hallgatóként vett részt a 1956-os forradalomban, amiért utóbb el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol egyetemi diplomát szerzett, majd az Oslo Egyetemi Könyvtárban évtizedeken át volt a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges Hungarica-gyűjtemény) szakértője és vezetője. 1958-ban Rómában jelent meg verseskönyve (*Rámdöntött világ*), 1961-ben Brüsszelben (*Céltalan ég alatt*). A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sulyok Vince sok éves munkájának eredményeképp 1995-ben megjelent az *Ungarns Historie og Kultur (Magyarország története és művelődése)* című, 700 oldalas, enciklopédikus mű, mely hiteles és bőséges ismeretet közvetít a magyar kultúráról a skandináv világ számára. 2009. augusztus 9-én hunyt el oslo-i otthonában.

Born in 1932 in Ménfő, near Győr (Hungary). Took part in the 1956 Revolution as a college student in Eger and therefore he ought to leave his country. He found refuge in Norway, where he gained an academic degree and was for decades with the Oslo University Library as the expert and leader of the Central and Eastern-European section. In 1958 his volume of poems entitled 'A world knocked over on me' was published in Rome and in 1961 another one, 'Under aimless sky' in Brussels. Mr. Sulyok has an extensive literary translation record; he translates the Norwegian, German, Russian and Hungarian literature. In 1995 his 700 pages large encyclopaedic work written in Norwegian entitled *Ungarns Historie og Kultur (Hungary's History and Culture)* was published, which has already proved to be an invaluable source to the whole Scandinavian world interested in Hungarian history and culture. Passed away on 9 August 2009 in his home in Oslo.

TÓTH, Miklós

Jogász, református teológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

Z. TÓTH, Csaba

Társadalom- és művelődéstörténeti kutató, őstörténész. Művészeti tanulmányok után (Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 1979-1981, díszlet-jelmeztervezés tanszék), 1999-től kulturális antropológiát hallgatott a Miskolci Egyetemen. 1990-től több mint nyolcvan írása (tanulmány, esszé, interjú, recenzió) jelent meg, főként folyóiratokban (Harmadik Part, Országépítő, Liget, Kapu, Hitel, Életünk, Képmás, Turán). 2002-2005 között cikksorozata jelent meg az Országépítőben a 19-20. század egyes politikátörténeti vonulatairól. Ebben vizsgálta az anglo-amerikai politikai befolyás szerepét korunkban, különösen Cecil Rhodes és „titkos társasága” tevékenységén keresztül, Carroll Quigley és Antony Sutton, amerikai történészek munkái nyomán. E sorozatban 2004-ben jelent meg az „Európa elrablása”, az „1914 - az angolszász felelősség kérdése” és más cikkek. 2009-től a Turán negyedéves magyar őstörténeti folyóirat szerkesztője.

Freelance researcher of the cultural and social history and the Hungarian prehistory. After studies of fine arts (Academy of Fine Arts, Budapest, Scenic and Costume Design Faculty, 1979-1981), from 1999 he learned cultural and visual anthropology in the University of Miskolc. Since 1990 he published more than eighty articles, mainly in periodicals (among others in the Harmadik Part, Országépítő, Liget, Kapu, Hitel, Életünk, Képmás, Turán). Since 2002 in the quarterly Országépítő he published a series about the political history of the 19th-20th century. He

examined - in the footsteps of Carroll Quigley and Antony Sutton - the Anglo-American political influence in our time, particularly through the analysis of the activities of Cecil Rhodes and his “Secret Society”, the Round Table. In 2004 he published more articles, e.g. *1914 – the question of British responsibility*, in autumn *The Balfour-declaration and the Zionism*, and in the winter issue *The 21st Century – a looking back from 2992*. Since 2009 he is the editor of *Turan*, the Hungarian prehistorical quarterly.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

IN MEMORIAM TŰSKI ISTVÁN

Szabó Dániel :

Tűski István hollandiai magyar református lelkipásztor emlékezete

Az a férfiú, akiről ez a rövid írás kíván hálaadással megemlékezni élete kiszámíthatatlan fordulatait - egyre inkább - úgy tekintette, mint Istentől egyháza és népe szolgálatára rendelt lehetőséget és felelősséget.

Kitasítottságában és felkészítésének próbáltatásaiban neki is reménységévé és megtapasztalásává lett az igei bizonyoságtétel: "De az Úr Józseffel vala." (1Móz 39,21)

Nemzedékének életét három világtörténelmi esemény szeli át, vagy inkább sodorja, s ebben tapasztalják meg Isten hatalmát, kegyelmét, szabadítását: a II. Világháború, az 1956-os forradalom és a Szovjetunió összeomlása.

Tűski István lelkipásztor testvérünk futásának 87. évében hallotta meg a földi életét lezáró és hazahívó hangot: "szolgám elég, szolgám elég!". Bizonyára nem véletlenül, családi, lelki gyökerei - szintén meghatározó módon, apai ágon a történelmi Dél- Magyarországra, anyai ágon Erdélybe nyúlnak vissza.

A budapesti Árpád gimnáziumban tanul és érettségizik, hol Dr. Sipos István vallástanárától nyer maradandó lelki hatásokat, míg gyülekezeti lelki-pásztor Dr. Patay Pál volt. Soós Géza barátsága és Pógyor István missziói látása is személyiség formáló erővé vált benne. Buzgóságára és lelkipásztoraihoz való ragaszkodására is jellemző, hogy mind az iskolában, mind a gyülekezetben részt vesz a konformációs felkészítésben. Egyre inkább építenek reá lelki-pásztorai, szolgálati feladatokkal látják el a serdülő ifjút, diák és ifjúsági köröket vezet és bekapcsolódik az SDG, majd a KIE testvéri közösségébe, a lelki ébredés világába.

1944-ben kezdi meg teológiai tanulmányait Budapesten, miután reális szemléletű édesapja határozott kérésére előbb szakmai vizsgát tesz az ő rangos Váci út menti szabószalonjában.

Istentől kapott készségét, felkészültségét a teológián is hamar felismerik és már első éves korában bekerül a budapesti vallástanárokról kiadott névjegyzékbe, mint tanonciskolai óraadó vallástanár. Gyakorlati, szervezői adottságai folytán Bodonhelyi professzor úr a teológia kiskunhalasi birtokának ügyeit is reá bízta.

Közben a II. Világháború harcai egyre inkább eléri Budapestet. A diákok igyekeznek hazajutni, a menekülő erdélyi, kárpátaljai családok özönlenek és menedéket kérnek a Kollégium pincéjében. Ez a bombázások ideje is. Ekkor kéri meg Csekey professzor úr a kipróbált diákot, hogy vállalja el a gondnoki teendőket, mert az esküdtfelügyelőt a front megakadályozza, hogy az otthoni látogatásából visszatérjen. Éjjel-nappali szolgálat veszi kezdetét, melyben a pincébe levonuló Ravasz családot is gondozza, és a nyilasok elől a Diakonissza kórház toronyszobájában rejtőző püspök és felesége között is futárszolgálatot végez. A sok mozgásból végül orosz fogság is lesz, melyből Isten csodájaként szabadul.

Évfolyamáról egyedül ő nem akar külföldre menni. Végül dr. Sebestyén Jenő és dékánja dr. Papp László kész helyzet elé állítják, akik Ravasz László püspökkel együtt az újrainduló "holland gyermekvonat" ügyét is reá bízák. Megbecsülést kiváltó ajánlólevelekkel érkezik Hollandiába és azzal a szándékkal, hogy feltétlenül visszatér. Egyháztörténetet, egyházjogot és újszövetséget hallgat az Utrechti Teológián, de Amsterdamban, Kampenben is gyakran látogat órakat.

1948-ban más ösztöndíjas diákokkal együtt meghívást kap az Egyházak Világtanácsa alakuló ülésére Amsterdamba, hol a magyar delegáció tagjaival is találkozhat. Nehéz híreket hallanak Magyarországról. Itt ekkor kezdődik a "fordulat" éve és maga Bölöni György (Ady barátja) hollandiai nagykövetünk kéri és inti őket, hogy maradjanak, mert életveszélyes a hazajövetelük. Ezt a tényt nagyon nehezen dolgozza fel. A gyermekvonatok további érkezését is leállítja a párt.

Tanul, dolgozik, tájékozódik és megdöbbenve látja, hogy milyen nagy létszámú református magyarság van teljesen gondozatlanul az európai menekülttáborokban és szétszórásban. A hasonló lelkiületűek keresik egymást a felelősség szálain egész Amerikáig, és megalapítják a SZEMRE-t, a Szórványban Élő Magyar Református Egyházat. A holland történelmi egyházak és szabad-egyházak támogatásával Tűski István kezdeményezi az Admiral de Ruyter Alapítvány felállítását a szétszóródott magyarság megsegítésére. Ezzel egy időben a holland zsinat is kinevezi az első magyar szórványlelkésszé a BeNeLux államokban.

Rövidesen 50-60 kisebb- nagyobb gyülekezet születik, prédikáló helyekkel, kiknek a Heidelbergi Kátét, az énekeskönyvet, az új fordítású Újszövetséget és a teljes Károli Bibliát is kiadják dr. Tóth Miklós jogász-lelképásztor munkatársával. Bár a forradalom még elképzelhetetlen, Isten már készíti ezt a lelki üzenetet, és táplálékot, a majd menekülő tömegek számára.

Mire a forradalom híre és hulláma eléri Hollandiát, már egyházilag és társadalmilag megbecsült helyzetben vállalhatja a tanácsadói és aktív segítséget a holland Vöröskereszt kötelékében. Ötször repül Ausztriába a forradalom leverése után, és tér vissza egy- egy menekültekkel zsúfolt vonattal, kiknek további sorsát is rendezni kellett. Korábban alig elképzelhető tömeg ömlik rá a fogadó országokra. Ausztriában egy-egy alkalommal mintegy 15.000 menekülőhöz kellett szólnia és tájékoztatást nyújtani. Újságot nyomtatnak, majd készülnek egy nagy amsterdami templomi gyűjtésre is.

A holland lelkületre jellemző, hogy 56 decemberében az idős Vilma exkirálynő hivatja Tüski István lelkészt és kéri, hogy fordítson le egy evangéliumi üzenetet, melyet karácsonykor szeretne elküldeni a menekült magyarokhoz. Egyben az Appeldoorn-i kastélyát is felajánlja menekültek nyelvi, kulturális felkészítése céljaira. Tüski lelkészt felkérlik, hogy vallásnári és lelkigondozói szolgálatot végezzen ezen a helyen is. Az 56 utrechti karácsonyi alkalom előkészítéséhez pedig Julianna királynő kérte segítségét. Ezen az egész királyi család leányaikkal együtt vett részt. De ott volt Julianna királynő az 1957-es magyar menekültklub megnyitásánál is.

Az 56-os tragédiát ismerjük, az kevésbé ismert, hogyan keresett a holland reformátusság az európaival együtt kicsi kapukat, melyeken a totális szembenállás és megdöbbenés után újból elérhetik egymást a testvéri kezek. Az első diplomáciai jellegű kérést maga Visserthoof, az Egyházak Világtanácsának főtítkára kéri Tüski Istvántól. Fontosnak tartja, hogy változtassák meg a SZEMRE nevet. Ez részben magyarországi követelés volt, fenyegetéssel egyetemben. A magyar állam nem tartotta kívánatosnak egy Nyugat-Európai magyar református egyház létét. Ennek összefüggésében változtatják meg a SZEMRE nevét Nyugat-Európai Lelkigondozói Szolgálat-ra.

Ebben az 56 utáni kapcsolatkeresésben Tüski István alapszempontja az volt, hogy ha valóban segíteni akarnak, akkor el kell fogadniuk, hogy azokkal kell kapcsolatot létesíteniük, akik hivatalosan felelős helyzetben vannak, hogy eljuthassanak azokhoz is, akik mellőzött vagy éppen teljesen kiszorított állapotban élnek. S ami igen lényeges szempontja volt, hogy a személyeken és csoportokon túl, mindenkor a gyülekezetek, az Anyaszentegyház támogatása a leglényegesebb feladat.

Ez nehéz diplomáciai jellegű szolgálat volt, melyben Isten a keresztyén szeretet gyakorlásának számtalan alkalmát is feltárta: gyógyszerek küldése, épületek felújítása, a Debreceni Református Gimnázium fizikai szertárának feltöltése modern műszerekkel, a teljes Biblia kiadásához nyújtott segítség, az 1967-es debreceni jubileumi ünnepség, melyben Tüski István a holland delegáció hivatalos fordítójaként volt jelen. Ez az alkalom tette lehetővé dr. Budai Gergely szeretett professzora Újtestamentum fordításának, magyarországi kiadását. De ezen belül volt az erdélyi árvízi segélylátogatás vagy a Baár- Madas Gimnázium újra indításának előkészítése. Folyamatosan tárgyalt Hollandiában is ifjú Bibó Istvánnal a lehetőségekről. Nem csak ő érkezett Magyarországra, de hollandiai otthonában a korszak szinte minden hivatalosan kiutazó magyar képviselőte megfordult, s mindenki kapott valamiben segítséget. Élete végéig mintegy 20 püspök és egyházi vezető személy volt vendége szerte a világból.

Új fejezetet nyitott az életében, új viszonyok megismerését, és új távlatokat is, mikor feleségül vette Szabó Márta lelkészt, kinek édesapja és bátyja ki volt zárva a lelkészi szolgálatból s ő maga is többi lelkész testvérével együtt nagyon hátrányos és támadott helyzetben volt a házasságáig. Senki nem várta el a Szabó családban Tüski Istvántól, hogy feladja eddigi szolgálati kapcsolatait és a hivatalos csatornákon át történő segítő szolgálatát, de örömmel vették, hogy be kíván kapcsolódni abba az illegális segítő és missziói tevékenységbe is, melyet a család itthon, Erdélyben, Kárpátalján és sokfelé végzett. Rövid idő alatt nagyon messze és nehéz területekre nyúlt ki a hollandiai magyar segítő kéz.

Az ifjú házások a holland nevelőszülőktől kapott telket egy Magyar Otthon céljaira ajánlották fel, melyre további támogatást szerezve felépítették a Vianen-i Magyar Missziói és Kulturális Központot.

Ez a magyar missziói és kulturális központ európai unikum, hová korábban a menekülő magyarság látogatott, oda ma egyre inkább az ösztöndíjasok, és a munkát keresők újabb nemzedékéből érkeznek. A Debreceni Kántus is énekelt már itt és a nemzetközileg ismert Mikes- kör dr. Tóth Miklós jogász-lelképásztor vezetésével is itt ülészik. A szülők erőtlenségével a fenntartás és működtetés terhét a gyermekek hordozzák erejükön felül, leginkább a szolgálatban megroppanásig elkötelezett nagyfiú, István és az igehirdetéseket végző nővére, Márti. A másik két testvér Gabika és Anni, helyileg is távolabb élnek, de szívük mindig a közös ügyben dobog.

A birodalom összeomlásáig a növekvő szabadságban egyre inkább megnőtt Tüski István mozgástere is. Ezen a növekvő lehetőségen belül mentik ki dr. Török István Dogmatikájának kéziratát, gyermekeiknek szennyes ruhái között, majd az Etika útját is egyengetik. Nem sok idő elteltével az első nyomtatott példányokat hozhatja vissza, hozzáértő szakmai előkészítést követően.

Börtönből és fogolytáborokból hazajövő erdélyi és kárpátaljai lelképásztoraink és az egyházi csúcsvezetés mind várakozva gondolnak közvetítő, segítő, tájékoztató szolgálatára.

A '90- es évek, a birodalom bekövetkező összeomlása további új lehetőségeket nyitott. Ami eddig csendben, fű alatt történt, most "kihangosítást" kap. Tüski Istvánt a számtalan kihívás közül az iskolák visszaszerzése és alapításuk foglalkoztatják leginkább. Nevéhez fűződik a Kálvin téri egyházi épületblokk visszaszerzése és megmentése az egyházközség számára. A holland Uni iskolaügyi szervezetnek javasolja, hogy egy alszervezetet hozzanak létre, mely kimondottan a magyarországi és Kárpát-medencei iskoláink ügyével foglalkozik.

ETI (Educa Transfer International) néven kezdi el működését ez a tanácsoló, támogató holland háttérű szervezet Tüski István elnöksége alatt, melynek irodája, munkásai vannak és újságot is kibocsát. A Keresztyén Nevelés az első alapvető nevelési és iskolapolitikai lap a változások után.

Közel 100 intézményt segít az ETI indulásában. Előadásokat szervez, számtalan vendéget hív meg és egész tanári testületeket visz ki holland tanulmányútra. Erkölcsi és anyagi támogatást szerez Tüski István Hollandiában a legjelentősebb magyarországi törekvések megerősítésére. Így a Károli Gáspár Református Egyetem születéséért fáradozik személyesen is, minisztériumi csúcsovezetőket hív meg Hollandiába, és a magyar Zsinatban is meghívott vendégként szólal fel meghatározóan az Egyetem ügyében. Számtalan megbeszélést folytat dr. Hegedüs Lóránttal, a Zsinat Elnökével, dr. Kálmán Attila államtitkárral és közvetlen munkatársával, dr. Szöghy László professzorral, dr. Czine Mihály professzor-főgondnokkal és sokan másokkal, akik ebben az ügyben meghatározó személyiségek voltak.

Püspöki delegációt hív meg ugyancsak hollandiai ünnepi megnyilatkozásokra az egész Kárpát-medencéből, hogy tájékoztatást adhassanak, és adományt gyűjtsenek, kik holland zsinati és parlamenti vezetőkkel is találkoztak, és sok ezres közönség előtt szólhattak ügyeiről.

Történelmi jelentőségű Tüski István és az ETI szervezet kárpátaljai tevékenysége is. Három református gimnáziumnak segít az elindításában a holland támogatás megszervezésével. (Nagydobrony, Nagyberég, Tivadarfalva). Kárpátaljai munkatársait szintén kiviszi Hollandiába és bemutatja a Bizottságoknak. Így lehetett kint Gulácsy Lajos püspök, Oroszi Pál főjegyző, Horkay László akkor még esperes, majd püspök, Szabó Anna igazgató-tanár (később dr. Pándy-Szekeres Dávidné). Szoros munkatárs volt még Nagy Béla, későbbi főgondnok is. Tüski István buzgóságára jellemző, hogy ebben az ügyben tizenötzör repült el Hollandiából Magyarországra és utazott el Kárpátaljára autóval. Ebben a vonatkozásban legjelentősebb sikere, hogy Isten segítségével életre hívja azt a bizottságot, melyben először ülnek és munkálkodnak együtt egymással teológiaiilag szemben álló egyházi, felekezeti képviselők "Bizottság a Kárpátaljai Iskolák Megsegítésére".

Az iskolapolitikai törekvések mellett teljes szívvel vesz részt a Református Világszövetség és különösen a Tanácskozó Zsinat munkájában, sőt annak születéséért is fáradozik. Ő támogatja és finanszírozza meg - holland forrásokból - az első Kárpát-medencei esperesi konferenciát Sárospatakon 1992-ben, ahol a Tanácskozó Zsinat született. A Trianon után először találkozó testvéri világ a Bodrog szállóban kapott helyet, lefoglalva az egész szálloda egységet, hogy senki ne zavarja testvéreink bizalmas beszélgetéseit. A találkozó közel egy millió forintba került, melyet Tüski István a holland Stehlingwerf úron keresztül kapott. A találkozón, a gondnokok mellett a Kárpát-medence minden magyar református püspöke is képviseltette magát és előadásokat is tartottak.

Negyvenévi elnyomás után nagyon fontosnak tartotta, hogy egyházunknak, népünknek a kinti, külföldi értékeit is feltárja és megőrizze. Ünnepi keretek között elhelyezett többnyelvű emléktáblával jelölte meg azokat az egyetemi helyeket, monumentumokat ahol kiemelkedő, később híressé lett magyar diák tanult vagy munkálkodott. Ezekben a holland-magyar és esetleg angol nyelvű táblákon a hála, a közös hitbeli örökség és elkötelezettség üzenete áll. Nincs helyünk mindezek felsorolására, de nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy bizony egész közösségünk helyett is cselekedett.

A de Ruyter életműve és szabadító szolgálata a holland- magyar kapcsolatok történelmi gyökerei ismételtén visszatérő ügye volt. A gályarabokról szóló dokumentumfilmjét a Magyar Televízió is bemutatta. Az admirális 13. leszármazottját is elhozta Magyarországra és ünnepi keretek között bemutatta a négy egyházkerületben. Orbán Viktor akkori s jelenlegi kormányfő, hollandiai látogatása alkalmával Tüski István magas szintű ünnepi megemlékezést rendezett az Amsterdami Dómban, melynek Hollandiában is országos visszhangja és sajtója volt. Miniszterelnökünk megkoszorúzta az admirális sírját.

Külön ajándék, és jelképesnek is tekinthetjük, hogy utolsó nagy rendezése szintén de Ruyter ünnepély volt az admirális születésének 400. évfordulója alkalmából. Két táblát készíttetett, egyet a Vlissingen-i szobornál helyeztet el, nagykövetünkkel együtt, egyet pedig a keresztelei templomban hálaadó istentisztelet keretében. Jelen volt a Debreceni Kollégiumi Kántus is gyönyörű szolgálatával, Berkesi Sándor Liszt-díjas karnagy vezetésével, aki sokszor volt korábban is vendége, az igehirdetést pedig dr. Börzsönyi József sárospataki professzor holland nyelven végezte. Magyar részről elhangzott még egy angol nyelvű előadás: A XX. század magyar gályarabjai címen. Ezek az alkalmak már az egész család szellemi, fizikai erejét is igénybe vették, ahogyan ez kezdettől fogva is történt. Mind a holland, mind a magyar kormánynak többszörösen kitüntetett polgára volt. A "holland királynő lovagja" magas rangú megbecsülést is hordozta. Három holland királynőnek volt ismételtén vendége, vacsoravendége, utóbb már feleségével együtt, és időnként tanácsadói feladatra is meghívást kapott. Beatrix királynő változások utáni magyarországi látogatásának előkészítésébe is bevonták. A királynői beszéd elkészítésében is jelentős segítséget nyújtott.

Mind ezeket úgy tekintette, mint Isten munkáját és ajándékát, melyben az Úr ügyét hordozhatta. Vágyott rá, és reménykedett benne, hogy egyszer a Királyok Királyának asztalánál is ülhet. Valóban az ügy, Isten Országá ügyének nagysága tette nehéz küzdelmekben is hűségessé, önmegtagadóvá, állhatatossá és hordozta alázatosan a méltatlan helyzeteket is. Erőtlenségeit, mulasztásait ismert vagy ismeretlen hibáit és vétkeit vallomása szerint Isten hatalma és az Úr Jézus kegyelme moshatja el. Őbenne reménykedett és reménykedünk mi is, arra nézve is, hogy ami tőle való volt életében, az dicsőítheti és magasztalja is az Ő nagy Nevét.

Tóth Miklós :

Tüski Istvánra emlékezünk

*'Elvettetik érzéki test, feltámasztatik lelki test'.
(I Kor. 15:44)*

Ez év július 27-én elhunyt Tüski István református lelkész a hollandiai magyar protestánsok lelkipásztora. Ennél ő azonban több volt. A hollandiai magyarok központi személyisége volt ő évtizedek során át. Mindenki ismerte és mindenki szerette. Nélküle a hollandiai magyar élet elképzelhetetlen és megérthetetlen. Hálát adunk Istennek, hogy őt adta nekünk.

1943-ban találkoztunk először – ő és e sorok írója - Budapesten a Ráday Kollégiumban. Ő mint teológiai, én akkor (csak) mint joghallgató. Később mindketten a Theológiai Akadémián tanultunk. Ő már akkor is mindig mindenben aktív módon 'benne volt'. Tele lelkesedéssel, mozgékonyan, találékonyan, pozitíven.. A Budapesti Református Theológiai Akadémia a múlt század negyvenes éveiben zsongó méhkas volt, a legkülönbözőbb magyar és nemzetközi evangéliumi, teológiai, társadalmi, politikai áramlatok, mozgalmak, akciók csomópontja, mindez 1944-től kezdve a német megszállás, a háború borzalmai, annak rettenetes következményei és egyben egy óriási történelmi 'átváltás' mint később kitűnt, sajnos tiszavirág életű, de egyben bennünket mégis gondolatokra és tettekre inspiráló eseményei közepette. Minden nap történt, vagy legalábbis történhetett valami rendkívüli, valami történelmi jelentőségű esemény. Aki ezeket az éveket nem élte át, nem is tudja elképzelni, hogy mi is történt át ebben a túlsűrített élményű korban. Egyházi területen nagy keresztyén ébredési hullám mozdította meg a lelkek ezreit az egész országban mintegy Isten által eleve elrendelt előkészületként arra a rettenetes megpróbáltatásra, amely azután következett s mind a mai napig tart. Ebben az 'elektromos', sziporkázó, drámai, missziói feladatokkal telített, sorsalakító világban találkoztunk egymással, a 'Soli Deo Gloria' diákmozgalom gyönyörű, tartalmas gimnáziumi évei előkészülete után. Jó tudatosítanunk magunknak, hogy az 1920. és 1949. közötti periódus – annak megrázó, fájdalmas, ellentétes és egyben felemelő, gyönyörű történései közepette - Magyarországon és az egész kárpátmedencei magyar világban gazdag szellemi és keresztyén világot (is) jelentett. Minden, amit azután Hollandiában és egyebütt igyekeztünk felépíteni, annak az időnek a lelkünk legmélyéből kisarjadó pozitív 'mustármag'-élményeiben (Máté ev. 17:20) gyökerezik. Akik ebből a világból jönnek, azok egész életükben szó nélkül megértik egymást, mert ugyanaz a küldetésük, melyben a keresztyén és a magyar feladatok egy öntudatos, szerves egységet alkotnak. Jelen időben beszélek, mert mindez élő valóság függetlenül attól, hogy Tüski István most testben nincs közöttünk. A gondolat, a barátság, a szeretet, a küldetés ugyanaz marad és túllép az emberi élet határain.

Tüski István 1948-ban jött teológiai ösztöndíjjal Hollandiába, Utrechtbe a Stipendium Bernardinummal. 1949 óta dolgozunk együtt itt. A Szórványban Élő Magyar Református Egyház (SZEMRE)- amely egyházjogilag szilárdan a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje elnökének, Ravasz László püspöknek 1944-ben adott és a Konvent által 1947-ben kifejezetten megerősített teljhatalmú felhatalmazásában gyökerezik - a holland egyházakkal egyetértésben nevezte ki őt beluxi lelkészévé. Annak jogutódja a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat, amelynek része a Hollandiai Lelkigondozói Szolgálat. Itt az egész magyarságot szolgálta, nemcsak egy egyházat, mert ő Krisztusért, tehát minden emberért, járt követségben. 1956. november 4-én, a Forradalmat és Szabadságharcot leverő szovjet-támadás estéjén Drees miniszterelnökkel és a demokratikus partok parlamenti vezetőivel minden hollandiai magyar nevében beszélt a rádióban. Vilma királynő, Juliána királynő és Beatrix királynő jól ismerte őt személyesen s Beatrix királynő nagy fehér rózsacsokrot küldött a szeptember 19-i hálaadó emlékező istentiszteletre Vianenbe, ahol a hollandiai és a Hollandián kívül élő magyarok és

holland barátok emlékeztek meg az ő jelentőségéről. Ebből lánya, Drs. Tüski Márta ref. lelkész, aki – édesanyjával, Tüski Istvánné Szabó Márta ref. lelkéssel - édesapja munkáját folytatja, ezen a sokak által látogatott vianeni hálaadó istentiszteleten többeknek, akik e munkában közreműködtek, egy-egy rózsát nyújtott át. Ez a rózsza és ez az istentisztelet mindenki számára, aki ott volt, örök emlék marad.

Csupán néhány adatot említünk itt a fentiekén túlmenően az ő telített életéből. 1951-ben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör. 1955-ben az Admiraal de Ruyter Fonds. 1956-ban (1) a 'nyugati' (SZEMRE) énekeskönyv, (2) a holland menekülteket fogadó kormánydelegáció tagja Ausztriában és azután (3) Hollandiában a magyar menekültek fogadása és elhelyezése. 1957 a 'Jőjjetek' református havi folyóirat beindítása az egész szabad világra (amelynek anyaga a 'Mikes International' kezdeményezéséből és a Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársai áldozatos munkájának köszönhetően napjainkban teljes egészében lehívható az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár adatbázisából: <http://epa.oszk.hu>). 1958 és azután: segélyakciók sora az egész Kárpátmedencére. Egyházi és nem-egyházi kapcsolatok fenntartása és kiépítése egész Európában, Magyarországon, a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben, Bácskában, Ausztriában. Könyvek, Bibliák, énekeskönyvek, ruha, cipő, palást, autók eljuttatása oda – hivatalosan vagy nem-hivatalosan -, ahol az a szó, hogy 'magyar református keresztyénség' már maga 'ellenséget' jelent. Diplomácia és újra diplomácia. Parolázni azokkal, akiken a dolgok fordulnak s akikkel az ember talán a legszívesebben nem csinálna semmit, - mindezt realista (holland) üzleti ésszel és egyben alapvető küldetéstudattal Jézus szava szellemében: 'Legyetek okosak mint a kígyók és tiszták mint a galambok' (Máté ev. 10:16). Elviselni azt, hogy ezt sokszor azok nem értik meg, akiknek az érdekében történik. 1989. a kommunista rendszer átváltozása, amely feladatokat és lehetőségeket ad. Azután: iskolák létrehozása a semmiből a Kárpát-medencében mindenütt külföldi, elsősorban holland segítséggel: általános iskolák, középiskolák, egyetemek. Joggal mondhatjuk erre: hőskor. Tüski István a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata előállásánál (előkészület 1990-től kezdve, létrejön 1995-ben) lényeges szerepet játszik, miközben a mindent behálózó 'régi' rendszer urai Közép- és Nyugat-Európában mindmáig mindent megtesznek, hogy annak létrejöttét megakadályozzák és azt tönkretesznek, hogy a hatalom a kezükben maradjon. Milyen siralmas, milyen mélységesen lehangoló magyar valóság ez! Mégis, mi megyünk azon az úton, amelyen elindultunk. Amelyet vele és sok-sok lelkes, komoly emberrel együtt közösen dolgoztunk ki. - Soha nem fogjuk tudni megmondani, mi nem jött volna létre, ha Tüski István nem játszott volna benne szerepet. Azt sem, mimindennek a létrejöttében játszott lényeges szerepet, a háttérben vagy az élvonalban. Így is kell ennek lenni. Ez a magyar keresztyén út a 20. és 21. században, de ez volt a 16., a 17. és a 18. században is. Számunkra nincs más tájékozódási pont mint az Úristen Ígéjének mindig tisztán ragyogó Északi Sarkcsillaga, amelyre lekiismeretünk delejtűje irányul.

Létrehozta a Magyar Házat az utrechti Oude Grachton, később a Radiumstraat, amely számtalan magyar tevékenység bázisa volt. Azután Vianen! Ez volt a szíve közepében. 1952-ben kezdtük tervezgetni nevelőszüleivel, az utrechti Weenerházaspárral az ő rendkívüli adományukból, de Tüski István agyában és szívében megszületett eszményt, a Vianeni Magyar Otthont. Az ő messzemenő segítségükkel – amelyért nem lehet eléggé köszönetet mondani - létre is jött. Tulajdonosa a Hollandiai Magyar Protestáns-Keresztyén Lelkigondozói Szolgálat. Ez napjainkban is minden magyar támaszpontja egész Hollandiában.

Mindebben segítette és segíti neje, Tüski Istvánné sz. Szabó Márta, ref. lelkész és gyermekei. Lelkeszi munkáját leánya, Drs. Tüski Márta ref. lelkész folytatja édesanyjával együtt. Az Otthon gondnoka Tüski István, akinek édesapja elhunytá óta már nem írhatjuk neve elé az 'ifjú' megjelölést. Nekik, az Egész Kedves Család minden tagjának, a hollandiai magyarság és a kiterjedt baráti kör hálás köszönetet mond mindazért, amit a legkülönbözőbb területeken a közösségért tettek és tesznek, számukra sok erőt és hitet kér Istentől s valamennyiükre az Ő gazdag áldását kéri ebben a nagy veszteségben.

Soli Deo Gloria! Egyedül Istené a Dicsőség!

Hága, 2010. advent.

Tóth Miklós :

In memoriam Ds István Tüski

‘Er wordt een natuurlijk lichaam gezaaid en een geestelijk lichaam opgewekt’ (1. Kor. 15:44)

Op 27 juli van dit jaar is, na een langdurig ziekbed, op 86 jarige leeftijd van ons heengegaan Ds István Tüski, predikant van de Hongaarse protestants-christelijke gemeenschap in Nederland. Wij verloren in hem degene, die tot de ontplooiing van het Hongaarse sociale en culturele leven in Nederland na de Tweede Wereldoorlog als geen ander heeft bijgedragen.

Hij was vanaf zijn komst naar Utrecht in 1948 met de illustere, eeuwenoude studiebeurs, het ‘Stipendium Bernardinum’ - naast zijn studie in de kerkgeschiedenis, die altijd zijn theologisch wetenschappelijk specialisme is gebleven - op mensen gericht met de bedoeling zich te ontplooien door hen tot actie aan te sporen in de zin van het devies van Calvijn: ‘Soli Deo Gloria’, ‘Alleen ter ere Gods’. Hiervoor zette hij zich volledig in. Met telkens weer nieuwe initiatieven, met taai vasthoudendheid. Je zou hem ook kunnen typeren als een ondernemer in geestelijke zaken. Hij was een soort apostel Paulus. Hij schreef geen apostolische brieven, maar geschiedenis in menselijke zielen.

Hij opende wegen daar, waar niemand een weg zag, hooguit een woestijn. Hij voorvoelde keer op keer de gebeurtenissen met de trefzekere intuïtie van een apostel, de ogen gericht op ‘het onzichtbare’, niet op het zichtbare (2 Kor. 4:18). Hij begon in 1952 een Hongaars kerkelijk liedboek samen te stellen voor de vluchtelingen-van-toen, dat precies op tijd gereedkwam voor de vluchtelingen-van-de-revolutie-van-1956! Bij duizenden werd het in Leeuwarden gedrukt en overal ter wereld verspreid. Het wordt gebruikt tot op de huidige dag. Hij richtte in 1955 het ‘Admiraal de Ruyterfonds’ op, met medewerking van vijf prot. christelijke kerken. Deze hadden destijds weinig contact met elkaar, maar dankzij zijn actie hebben zij voor de ‘Hongaarse zaak’ de handen ineengeslagen. Hierdoor stond een jaar later voor de – onverwachte - opvang van de protestanten onder de vluchtelingen hier te lande een organisatie klaar. Voor rooms katholieken werd dit werk verricht door de Caritas. Hij sprak namens alle Hongaren in Nederland in de radio op 4 november 1956, de dag van de Russische aanval, ’s avonds samen met minister-president Drees en de leiders van de grote parlementaire fracties en ging vervolgens met de regeringsdelegatie naar Oostenrijk om de komst van de vluchtelingen naar Nederland voor te bereiden. Hij stond in 1951 aan de wieg van de ‘Mikes Kelemen Kör’, de alom bekende vereniging van intellectuelen en hij was de eerste voorzitter van de Hongaarse Federatie in Nederland bij haar oprichting in 1957. Hij organiseerde ontelbare hulpacties naar Hongarije en andere landen in het Karpatenbekken. Hij leverde een belangrijke bijdrage bij de wederopbouw van het christelijk onderwijs van kleuterschool tot universiteit in deze gebieden. Hij was erevoorzitter van de Hongaarse ‘Református’ (Hervormd/Gereformeerde) Pastorale Dienst in West-Europa. Het Ontmoetingscentrum ‘Magyar Otthon’ te Vianen, zijn persoonlijke schepping, is ontstaan door zijn zelfopofferende inzet, met unieke medewerking van de heer en mevrouw Weener te Utrecht, aan wie de Hongaren hier te lande de meest dankbare herinneringen bewaren.

Hiermee hebben wij slechts een klein deel van zijn activiteiten geschetst. Terecht ontving hij vele blijken van erkenning. Daar was het hem echter niet om te doen, maar om de dienst zelf, die hij de medemens en daardoor, bovenal, God kon bewijzen. Drie vorstinnen van Nederland, de koninginnen Wilhelmina, Juliana en Beatrix kenden hem persoonlijk en waardeerden zijn werk in hoge mate. Dit werd voor de buitenwereld duidelijk tijdens de herdenkingsdienst op 19 september te Vianen, waar als enig bloemstuk een groot boeket van witte rozen stond met de letter ‘B’ met daarboven de kroon van het Koninkrijk der Nederlanden, de persoonlijke zending van Hare Majesteit de Koningin. Zijn dochter, mevrouw Drs Márta Tüski, eveneens predikante, die – samen met haar moeder, mevr. Ds Márta Tüski-Szabó - zijn werk voortzet onder Hongaren hier te lande, die de dienst leidde, heeft uit dit Koninklijke boeket rozen geplukt en overhandigd aan personen, die in de loop der jaren aan het werk van haar vader op bijzondere wijze hebben bijgedragen. Zij zullen deze rozen als hun kostbaarste geschenk bewaren. Een ieder, die Ds István Tüski kende, draagt de warmste gevoelens aan de leden van de Familie Tüski toe en wenst hun Gods troostende hulp en bijstand toe in het verdagen van dit verlies.

Het werk, dat hij begonnen is, wordt voortgezet!

PHILOSOPHIA PERENNIS

Kiss Endre :

„...a szellem problémáival foglalkozó szabad ember...”¹

(Kiss Árpád szellemi arculatának meghatározásához)

Kiss Árpád *Igazság költészet nélkül* című műve Goethe *Dichtung und Wahrheit*jére, arra a műfajteremtő műre utal vissza teljes egészében, amelyben a visszaemlékezés, a dokumentumok, a regényszerű jelenetelés, az alakpoétika, a filozófiai reflexió és az önreflexió természetes egységet alkotnak. Mind a „költészet”-nek, mind az „igazság”-nak persze több egymás mellett futó jelentése is van. A költészet nemcsak a költői ábrázolásban bennerejlő klasszikus „sűrités”-t fejezi ki, de szerényen, sőt fegyelmezetten utal az „igazság” kontrolljának nemegyszer előforduló távollétére is. Így a költészet nemcsak az igazság esszenciája, égi mása, de annak hiánya, akart vagy nem akart, esetleg csak vágyott vagy öntudatlan megmásítása is. A sokszólamú koncepció szövetén Kiss Árpádnál is egyre erőteljesebben üt át az „igazság”, a költészetnél erősebb és a történelem ítélőszéke előtt talán annál még fontosabb „valóság”, ami nemegyszer jelent meg a tervezett nagy visszaemlékező mű alternatív címeiként is („*Valóság költészet nélkül*”). Kiss Árpád emlékiratai kezdettől fogva meghatározó és sokszorosan és nyíltan vállalt műfaji eszmény szem előtt tartásával születtek meg. Számos és sajátosan Kiss Árpádra jellemző módon változtatott a nagy prototípus sajátosságain; a változások együttese sem éri el azonban az alapeszménytől való minőséginek nevezhető eltérés szintjét.

Ezeket az elkülönítéseket Kiss Árpád meghatározott vonzalmi alakították ki. Elsőként a visszaemlékezés *rousseau-i* vonásait emelnék ki. Kiss Árpád szellemi arcának leglényegéhez állt igen közel a *Vallomások* Rousseau-ja, emberképét, de önképét is az önmagával minden percben és a *Vallomások* hőfokán történő szembenézés határozta meg. Az önvizsgálat és az önismeret Kiss Árpádnál is minden pedagógia *alapmagatartása* lett.

Rousseau és Goethe egymásra épülő hatásán túlmenően *Az igazság költészet nélkül* Kiss Árpád filozófiai és pedagógiai világvéleményének további meghatározó impulzusait is magába építi. Ez elsősorban Henry Bergson és Marcel Proust egymást állandóan feltételező, egymást szakadatlanul előhívó kettős hatása. Amint Kiss Árpád Goethé-re és azon keresztül Rousseau-ra való szellemi építkezése is magyarázatra szorul *napjaink* történelmi perspektívájából, ugyanez vonatkozik Bergson és Proust kettős hatására is.

Mindkét nagy szellemi forrásvidék hosszú és meghatározó kisugárzási központot jelentett a magyar értelmiség történetében. A Goethe, Schiller, Humboldt, a neohumanizmus és általában a német klasszika embereszményével fémjelzett gondolkodás-komplexum a magyar humán értelmiségi nemzedékek hosszú sorának volt egyik legfontosabb szellemi tartalma. Ezt 1945-48-ig minden addigi változás ellenére középpontinak tekintjük. Paradox módon, e hatás részleteiben még ennél is tovább is élt, hiszen a marxizmus Magyarországon legkomolyabban veendő paradigmája, a sztálinizmustól ugyan explicit módon csak a rendszer életének harmadik évtizedében búcsút vett Lukács György életműve mind közvetetten (azaz a marx-i hagyományokon keresztül), mind közvetlenül tovább ápolta a klasszikus idealizmus, s közmondásos módon Goethe kultuszát is.

Amilyen intellektuális és lelki közösséget, valódi élő kulturális közös szférát teremtett a magyar értelmiség széles köreiben a közös Goethe- és Rousseau-ismeret, ugyanúgy teremtette meg a húszas évektől a Proust-kultusz a magyar literátus értelmiség új nagy közös diskurzusát. A kultusz fő vonala Proust-ból indult ki és visszamenőleg fedezte fel magának Bergson, amint arra ezen évtizedek irodalmi és irodalomtörténeti szakirodalmi bőséges alapot is adott. Mindez nem jelenti azt, hogy bárki is elfeledhetné a magyar *századelő* ezt megelőző Bergson-kultuszát, amelynek messze ható és valamilyen mértékben az egész akkori magyar filozófiát Lukács Györgyig és Zalai Béláig szuggesztíven befolyásoló protagonistája Dienes Valéria volt. *Mégis, van különbség a magyar Bergson-kultusz két korszaka között*. Amíg 1914 (vagy 1918?) előtt Henri Bergson elsősorban a vitalizmus, az élet filozófusa volt (e kiindulás összes lehetséges, így szisztematikus vagy ismeretelméleti konzekvenciáival együtt), a húszas évektől a hatvanas évekig Bergson, Proust filozófiai forrásaként az *emlékezés* filozófusa lett. Az „eltűnt idő” így ezen évtizedek középponti értelmiségi problémájává vált, részben egyenesvonalúan folytatva a magyar századelő lírai

¹ Kiss Árpád, *Igazság költészet nélkül*. Szerkesztette: Kiss Endre. Budapest, 1999. 171.

forradalmának sajátosan impresszionista-szimbolista idő-problematikáját (kicsit leegyszerűsítve a *Nyugatot*), részben artikulálva az 1918-1919 megrázkódtatásain keresztülment magyar társadalom számára az „eltűnt idő” új egzisztenciális, egyéni és közösségi élményét is.

A *Goethe-Rousseau-* és a *Bergson-Proust-*vonulat nem maradt meg egymásravezető közvetítés, lényeges korrespondencia nélkül. A két szellemiség szükségszerűen illeszkedett egymáshoz. A Bergson-Proust-i vonulat fogta össze az én saját, *belső mozgásait*, „tartam”-át, a „durée”-t, a személyiség lírai történetét. A Goethe-Rousseau-i vonulat foglalta egybe az én *társadalmi, közösségi, nemzeti* vetületeit, a művelődés rendszerében, a „Bildung”-ban végbemenő önmegvalósítást, az én-t, *mint ami maga is társadalmi, közösségi, nemzeti* intézmény. Az ennek így két történelme lesz, a *belső*, a lírai, és a *kifelé*, a másik ember, a társadalom és a történelem felé nyitódó történet.

Az irodalmár és nem-irodalmár értelmiség jó részében közös volt e *kettős én*, értelmiség-történetileg ez volt az általános. Már az irodalmár és nem-irodalmár értelmiség között is csak nagy erőfeszítésekkel lehetne mélyebb különbségeket felállítani, hiszen a lelki kultúra, a személyiségtörténet, a kultúrában elvárt én-realizáció voltaképpen mindenkiből *virtuális* (vagy ahogy ezekben az évtizedekben neveztek), „titkos” *irodalmárt* csinált, s bizony a létező szocializmus cenzurális viszonyainak, titkos szervezeteinek, majd a „liberális” irodalompolitika finomabban terelgető lélekcsavaró manipulációinak sok korszaka, ezzel egy időben pedig az amerikanizált ifjúsági szubkultúra, maga a Beatles-forradalom, kellett ahhoz, hogy kiírta, sőt mára már neveltségessé is tegye a magyar ifjúsági kultúra e legmélyebb szenvedélyét. A kultúra magas igényeket támasztott az egyénnel szemben, aki meg akart felelni ezeknek az igényeknek és mind az érzékelésben, mind a recepcióban, mind pedig a produkcióban artikulálni próbálta egyszeri és szinguláris létezésének élményét. Ezek az alapfeltételek és koordináták termelték *folynoson* újja Proust és Bergson kultuszát. Ezzel egyidőben azonban, idealizáltabban szólva társadalmi és közösségi szükségletek, kevésbé idealizáltan fogalmazva pedig hétköznapi, prózai és nem egyszer kisszerű viszonyok közé terelték a magas lelki kultúrájú egyént. *A legeurópaiabb magyar értelmiségben is megvolt a szolgáló értelmiségnek egy komponense*, mint ezt a legkitűnőbb huszadik századi magyar értelmiségiek példája széleskörűen bizonyíthatja (és amit a mai szétzúzott helyzetben már *nemcsak két eltérő, de egymást ki is záró attitűdként értelmeznek*). *Ez az alapindítatás hívta életre a Proust-i és Bergson-i attitűd majdnem állandó kiegészítőjeként a Rousseau-i és Goethe-i magatartást*. A legmagasabb európai lelki kultúra és a szolgáló értelmiség elemeinek keveredése sajnálatos módon ma már nem a legkönnyebben felismerhető és azonosítható jelenség, hiszen a közösséget szolgáló értelmiség eszményének kisajátításáért erőteljes és nagyhatású lépéseket tett a Horthy-korszak hivatalos *establishmentje*, a népi mozgalom vagy éppen a létező szocializmus, s ennyi dinamikus, erőteljes, ha éppen nem erőszakos kisajátítási kísérlet után egy fogalom sem jelentheti már pontosan azt, mint azoknak előtte.

Őszintén reméljük, hogy a későbbi kor történése fel fogja még fedezni a huszadik század utolsó évtizedeiben is mind a Goethe-Rousseau-i, mind pedig a Bergson-Proust-i hagyomány nyomait. Aktuális perspektívánkból tekintve azonban ez a Kiss Árpád gondolkodásában is oly harmonikusan egyesülő két vonulat (amelyről nem egyszer kellett hangsúlyoznunk, hogy az európai magyar értelmiségnek általános mentalitása is volt) mára már történelmi jelenséggé vált.

A Goethe-Rousseau-i hagyomány történelmi térvészése önmagában nem lenne teljességgel bírálható jelenség, hiszen az önmagát a művelődés és az önismeret, az eddigi kultúra és civilizáció fegyvereivel létrehozó, majd azután állandóan újratereztető *individuum*, személyiség, kizárólagos célként csak valódi „pedagógiai provinciá”-n, utópikus pedagógiai kolóniákon lett volna megvalósítható. Nálunk szerencsésebb történelmi országokban is sokat rombolt a Goethe-Rousseau-i humanizmus hagyományán a történelem, az Első Világháború értelmetlen vérvizátara, a gazdasági válság, a hitlerizmus, a sztálinizmus; mégis elmondhatjuk, hogy ezeken a szerencsésebb vidékeken mindezek ellenére mindig újra és újra meg tudott fogalmazódni ez az ideál. Ezért erőteljesen tévednénk, ha a fogyasztói vagy információs társadalom, a globalizáció vagy más, önmagukban kifejező plakatív jelszavak mögött ne látnánk meg a Goethe-Rousseau-i hagyomány *továbbélésének* valamelyik változatát is. A számos nemzedékváltás, a kultúra vezető tartalmainak sokszoros modernizációja, a németnyelvűségnek, mint a kultúra, a műveltség és a művelődés nyelvének visszaszorulása mind kötelezően felsorolandó elemei ennek a visszaszorulási folyamatnak, miközben természetesen e folyamat alternatívája semmiképpen sem lehet az állandó modernizáció elítélése. Hiszen a Goethe-Rousseau-i gondolkodásmód a modernség számos periódusát volt képes hatékonyan túlélni, a szellemi közösséget szolgáló, a személyiség önmegvalósítását társadalmi feladatként és társadalmi közegben elgondoló európai értelmiségben. Még a sztálini-rákossista diktatúra sem volt képes aktuálisan kiiktatni ezt az attitűdöt, amelynek mélyén természetesen e diktatúrának nem valami senki által észre nem vett pozitív vonását kell sejtenuünk, de a nyílt diktatúrának a valódi értékekre gyakorolt utólagosan szinte megerősítő hatását. Más volt a helyzet a hatvanas évek előrehaladtával, illetve a hatvanas-hetvenes évek fordulójával. A fogyasztói társadalom fokozatos behatolása az egyes társadalmi csoportok életébe, a hazai diktatúra puhulása elsősorban pozitív, kellemes változásokat hoztak a társadalom életébe. A művelődés és a kultúra lényeges értékeinek képviselésével, a modernség folytathatóságával, netán annak még a létező szocializmus keretei közé való beépítésével azonban már nem ez volt a helyzet. Hosszas és lelkiismeretes kutatások fogják majd eldönteni, vajon maga az életforma és a kultúra fogyasztói irányú megváltozása marginalizálta-e (számos más kiemelkedően értékes intellektuális hagyománnyal, illetve magatartással együtt) a goethe-rousseau-i hagyományt, vagy a hetvenes évek elejének a csehszlovákiai bevonulással összekötődő erőszakos kulturális repressziója (majd ebből kinövő regressziója) tette világgossá a társadalom

szélesebb csoportjai előtt, hogy a létező szocializmusba integrálandó jóléti elemek nem jelenthetnek nagyobb és különösen nem önelvű szellemi szabadságot (miközben *ugyanakkor* a *manipulált* szellemi szabadság rövid tévovázás után a hetvenes-nyolcvanas évek magyar társadalmának *vezető sajátossága* lett). Az értékeknek a hatvanas-hetvenes évek fordulójára datálható átértékelődéséhez tartozik az a ma már sokak számára talán kevésbé kellemes tény is, hogy az addig önmagát a klasszikus liberalizmus és szabadságjogok alapján definiáló értelmiség jó része ekkor, mindenekelőtt a filozófiai hullám, az átfogó *establishment*-ellenesség és az értelmiségi divat hatására részeiben átvette a 68-as újbalosságot, amelyek felől tekintve mondjuk a Goethe-Rousseau-i hagyomány, továbbélésének minden addigi életerejére ellenére is, kifelé kezdett gravitálni a szellemi térből (amint ezt a klasszikus művelődéseszményt megvalósító iskolarendszert kritizáló ideológiák túlnyomóan neobalos eredete az egész világon bizonyítja).

Kiss Árpád gondolkodásának, de pedagógiai munkásságának lényeges megértési feltétele a Bergson-Proust-i hagyomány történelmi sorsának értelmezése is. A már érintett előzményeken túl elsősorban a harmincas évekre lehet tenni az *Eltűnt idő nyomában* hatásának csúcspontját, miközben maga az egész hagyomány és magatartás olyannyira szervesen épült be az európai magyar értelmiség szellemi univerzumába, hogy az egyik elsőszámú *identitásképző* elemnek, az általános műveltség megíngathatatlan tartalmának, a művelt ember nélkülözhetetlen szellemi kincsének is tekinthetjük. A két hagyomány abban is találkozik egymással, hogy a Bergson-Proust-i tartalmak periferizálódását is a hatvanas évek végére, a hetvenes évek elejére lehet tennünk, e hagyomány elhalványodása jórészt ugyanazokra a motívumokra megy vissza, mint a Rousseau-Goethei hagyományé.

Kiss Árpád gondolkodásában, szemléletében és pedagógiájában az említett két identitásképző hagyomány abban az értelemben is egyesült, hogy ő e nagy tradíciók *mindkét eredeti nyelvét* fölünyesen birtokolta, azaz az eredeti nyelvben élő és gondolkodó európai magyar értelmiség akkori korántsem szűk körök által teljesített kritériumainak is megfelelt.

A két hagyomány gyakori egymásmellett-élésének másik, *szociológiai* összetevője is példaszerűen valósult meg Kiss Árpád pályáján és munkásságában. Az 1945 előtti magyar értelmiség jó része gimnáziumi tanárként kezdte pályáját. A magyar tudomány akkori szerkezetére egy nagyságrendjeiben rendkívül szűk és mindenki által kontraszelektívnek érzett egyetemi rendszer, valamint a mai értelemben vett akadémiai intézetek teljes hiánya volt jellemző (ezért csodálkozhat például a magyar filozófia beavatatlan kutatója, vajon miért is voltak a gimnáziumi tanárok olyan aktívak a kor filozófiai életében). Ugyanez a magyar értelmiség alapvetően irodalmi beállítottságú volt, aki elviekben nem adta fel az önálló alkotás, a szuverén életvezetés igényét. *Ez a tudomány- és intézményszociológiai helyzet strukturálisan máris nyomban egymás mellé helyezi a Goethe-Rousseau-i, illetve a Bergson-Prousti hagyományt.*

Mint arra a szövegben is történik utalás, Kiss Árpád az *Igazság költészet nélkül* 1943-ban kezdte el, a háború lélektani kihívásának, egyúttal azonban a hosszú keresés után meglett szakmai és emberi beérkezés rendteremtő szükségleteinek nyomására is. Az ilyen, az egész életen áthúzódó vállalkozás belső természetét magyarítja a szöveg időnkénti definitív *újrakezdését* (mint például a 1945-ös újrakezdés szövegét), hiszen ilyenkor a történelmi események teljes újrakezdése a szerző szemében a mű egész szerkezetét is átalakítja. De a hosszú évtizedek hullámjainak természetét *visszafelé*, utólagosan is vezethet lényeges átrendeződésekhez. Egyrészt megtörtént Kiss Árpád *Igazság költészet nélkül*ének esetében is, hogy az egymást követő korszakokat ábrázoló egyes nagy fejezetekben ugyanarra a korszakra és problematikára két eltérő „jelen”-ből pillant vissza a szerző, ez a helyzet a brassói gimnáziumi évekkal, amelyek először a történés lineáris folyamatában jelentek meg, majd később a pedagógiai személyiség Nagyvárbán (Balassagyarmat) végbemenő kikristályosodásának szemszögéből, hogy immár mint az iskolához és neveléshez való viszony, mint egy „lélek történeté”-nek megszerzett bizonyossága felől kirajzolódó előtörténetként bontakozzon ki. Párhuzamosságok azonban úgy is keletkeztek a kéziratban, hogy Kiss Árpád 1977-ben történt nyugdíjba vonulása után az eddigi szövegek alapján a gyermekkor történéseit egészében fogalmazta újra, s ha az idő megengedte volna, a már kész szövegeket ismét egy nagyobb egészbe rendezte volna.

Kiss Árpád megvalósította a visszaemlékezésnek, az önéletrajznak és a pályaképnek azt a reflexív és elemző egységét, ami kezdettől, tehát a negyvenes évek első harmadától, kezdve szemé előtt lebegett. Folytatta és -az ősök szemszögéből nézve igen váratlan, új tartalmakkal töltötte ki- a Goethe-Rousseau-i *vallomásos intellektuális fejlődésregény* és az *eltűnt idő* Bergson-Proust-i keresésének eszményét. Az, hogy az *Igazság költészet nélkül* éppen ebben a konkrét alakjában a legmélyebben *pedagógiai* mű, egyedül az a képzetársítás igazolhatja, hogy Rousseau nemcsak az *Emillel*, de a *Vallomásokkal* is a nevelés gyakorlatának és tudományának őse, a Goethe-i *Költészet és valóságnak* a szó szoros értelmében *iskolateremtő* pedagógiai hatásáról nem is beszélve. *S - bár ez valamivel kevésbé ismert* - Bergson pedagógiai hatása is igen számottevőnek volt mondható, részben közvetlenül, elsősorban a *reformpedagógiában*, részben közvetetten, az *életreformra* alapozó számos önálló pedagógiai elképzelésben.

Az *Igazság költészet nélkül* mélyen és sokszorosan pedagógiai mű. A Kiss Árpád életrajzát ismerők számára azonban a pedagógiai közélet, a tudománypolitika, a kultúraszervezés vagy a politika számos kíváncsian várt eleme hiányozni fog e vallomásokból. Kiss Árpádnak máig egyedülálló, számos rokon és a pedagógia tudományával ezért is összevethető diszciplínában középponti és közszeretnek örvendő szerepe csak részlegesen jelenik meg az *Igazság és költészetben*. Ennek

alapvetően belső és lényegi okai vannak. Elsősorban a mű következetes összpontosítása a lelki történésekre, a belső fejlődés minél pontosabb leírására. Ha a belső történések hozzák ezt magukkal, minden esetben fel is tűnnek jelentős személyiségek az emlékiratok lapjain. Nem elhanyagolható azonban Kiss Árpádnak az a meghatározó vonása sem, amit a köznyelv „szerénység”-ként tart számon, de ami valójában a személyiség belső autonómiájának és szuverenitásának szinonimája. Az értelmiség, a tudomány szereplői egymást legitimálják, emberi viszonyulásaikat is ezek a sok áttételen keresztül megvalósuló legitimációs vágyak határozzák meg. Kiss Árpád egyrészt minden embert önértéke és nem aktuális árfolyama alapján határozott meg, másrészt pedig (és ennek finom elemeit megtalálhatja az olvasó az *Igazság költészet nélkül* lapjain) *Camus* Sziszifuszának távoli analógiájára részben a pozitív boldogság állapotában élte meg a maga autonómiáját, részben valóban nem érdekelték a látható siker vagy karrier legitimáló külsőségei (amiről az *Igazság költészet kiemelkedő* részletességgel számol be). Egy teljes, kronológiai értelemben ugyan rövid, történelmi szempontból azonban kiemelkedően fontos korszakban például Szent-Györgyi Albert közvetlen és bizalmas munkatársa volt. A C-vitamin Nobel-díjas kutatójának a neve azonban egyszer sincs leírva az *Igazság költészet nélkül* Kiss Árpád által gépbe fogalmazott szövegében (a híres kutató nevét mindeddig csak egy ízben sikerült fellelnünk a kéziratos hagyaték még nem teljesen feltárt teljes anyagában, amikor is egy levelezőlapra arról számol be a pesti hírekre Debrecenben nyilván kíváncsian váró fiatal feleségének, hogy Szent-Györgyi felesége új kabátot akart vásárolni).

Önálló problémát jelent az 1951 és 1953 közötti korszakról szóló fejezet. Annak lehetőségét, hogy ez a terjedelmileg nem különlegesen hosszú, de a magyar sztálinizmus számos fel nem dolgozott elemét tartalmazó szöveg külső beavatkozás révén tűnt volna el, a magunk részéről kizárjuk. Ezért csak azt tudjuk elgondolni, hogy a kórházból időnként hazalátogató Kiss Árpád halála előtt ezt a szöveget kivette a kéziratból, mint ahogy más jelzésértékű változtatásokat is tett a lakás és a könyvtár elrendezésében (s mint ahogy erősen eufemizált és humanizált változatban számolt be a nagyobb családnak és baráti körnek a magyar Gulágon töltött korszakáról is). *Ha pedig arra gondolunk, hogy Joszif Viszarionovics Sztálin akár 1963-ban, azaz kerek tíz évvel ténylegesen bekövetkezett halála után is eltávozhatott volna az élők sorából, az egész magyar társadalom mellett Kiss Árpád sorsára is másként kell gondolnunk.*

Az *Igazság költészet nélkül* elkészült, azaz nem vázlatos része a hatvanas évek elején szakadt félbe. Ennek mindennél meghatározóbb oka Kiss Árpád hihetetlen intenzívnek mondható tudományos és tudományszervező tevékenysége volt. A könyvek, a szakmailag a lefordíthatatlanság szélén lévő művek fordításai, az átfogó empirikus kutatások (vagy ahogy akkor mondták: „felmérések”), a folyóirat- és tanulmánykötetszerkesztő munka, az önálló tanulmányok, a nemzetközi kapcsolatok kiépítése, az Unesco és a KGST-keretei között lehetséges emberarcú találkozások a szomszédokkal (egy könyvét lelkesen fordították románra), a tudományos minősítésben való állandó részvétel, az oktató munka, a Lexikon-projektum, a konferenciák, az olyan nagyságrendű ügyek élére való állás, mint az oktatás programozása - ez az egész teljesítmény, amelynek összefoglaló méltatása önálló szakmai feladat kell hogy legyen - , mind szűk húsz év eredményei voltak. Egy olyan tudós húsz évének eredményei, akinek két testvére ment Nyugatra már 1949 előtt és akinek egy amerikai és jugoszláv fogolytársa (akiknek éppen az volt a bűnük, hogy egyikük amerikai, másikuk jugoszláv volt) 1956-ban felajánlotta, hogy családjával együtt Bécsig viszik. Kiss Árpád azonban még ebben a két évtizedben is talált időt az *Igazság költészet nélkül* folytatására. Utólag világos, hogy elsősorban a korábbi, nem pedig a jelenhez közelebb eső feljegyzések letisztázására fordította ekkori szűk idejét.

II.

Következő gondolatmenetünk² személyes természetűnek látszik, de nem az, irodalminak tűnhet, de nem az. Téziseit Kiss Árpád szövegeinek elmélyült és egzakt elemzése előzte meg. Természetesen nem véletlen, hogy Kiss Árpád gondolkodói és pedagógiai filozófiájának rekonstrukciójakor az *Igazság költészet nélkül* szövegei kerültek a legalaposabb feltárára, hiszen e visszaemlékezésnek tételesen is e gondolkodói személyiség kialakulása a tárgya, olyannyira, hogy nem is túlságosan nagy erőfeszítéssel akár még a személyiségfejlődés egy általános paradigmájának is kiindulópontjául szolgálhatna. Arról is meg vagyunk győződve, hogy a gondolkodói személyiség kialakulásának feltárása szerves és természetes kiegészítése a negyvenes évek munkásságáról az eddigiekben elkészült tanulmányoknak.³

² E gondolatmenet a Debreceni Egyetem Pedagógiai Intézetének „Debreceni iskolák” című OTKA-pályázatának keretében készült és szervesen egészíti ki az e keretek között elkészült többi tanulmányt, illetve előadást.

³ A pályakezdő Kiss Árpád. in: *Interdiszciplináris pedagógia és az elvárások forradalma*. A III. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Szerk: Buda András és Kiss Endre. Debrecen, 2005. 316-323.; Kiss Árpád a negyvenes években. in: *A Debreceni Iskola*. Szerkesztette: Brezsnay László és Fenyő Imre. Debrecen, 2004. 118-122.; A pályakezdő Kiss Árpád pedagógiai rendszeréről. in: *Neveléstörténet*. Lévfolyam, 3-4. szám, 2004. 161-166.; Pedagógiai elmélet és kettéosztott társadalom, Kiss Árpád pedagógiai elméletének kialakulása. (Rövid változat). in: *Tanulás, kommunikáció, nevelés*. IV. Országos Nevelésügyi Konferencia. Program.Tartalmi összefoglalók. Budapest, 2004. 234.; A tanárképzés helye Kiss Árpád pedagógiájában. (Rövid változat). in: *Tanulás, kommunikáció, nevelés*. IV. Országos Nevelésügyi Konferencia. Program.Tartalmi összefoglalók. Budapest, 2004. 200.; Kiss Árpád műveltségkonceptiója a tudástársadalom

A gondolkodói személyiség, a megkülönböztethetetlen közös terület gondolkodás, személyiség, önlétrehozás, világkép (hogy a sort ennél a fogalomnál átmenetileg leállítsuk) között természetesen az értelmiség minden csoportja esetében egyként kivételesen érdekes feladat. Egy egészen elvont szinten azért van ez így, mert az objektiváció, a reflexió és az alkotás területeinek egy egész sora a modern korszakban már hangsúlyosan „dezanropomorf” karakterű, azaz az alkotónak szinte előírászerűen kell kiszűrnie művéből az egyéni önkifejezés mozzanatait is. Egy egészen konkrét szinten a huszadik századi történelem, a politika, a diktatúrák az értelmiség mindig csak kis töredékének tették lehetővé azt a kiváltságot, hogy szellemi alkotó folyamataik megvalósításában maradéktalanul legyenek képesek megvalósítani legbensőbb indíttatásait.

A gondolkodói személyiség megnyilvánítása és a szellemi-tudományos produkció anti-antropomorf jellegének egyre erősebben divergáló kettőssége egészen különlegesen érinti a pedagógiai tevékenységet. A pedagógiára is érvényes ugyanis a fő tendencia, miszerint mind a kutatás, mind az oktatás egyre intenzívebben szorítja ki a pedagógus önmegvalósításának mozzanatát⁴, ennél fogva, ennek ellenhatásaként egyre fontosabbá válik a pedagógus személyiségének saját értelmiség- és gondolkodástörténeti meghatározása. A tevékenységek karakterének fentebb jelzett elmozdulásai ugyanis a pedagógust sorolják egyre sajátosabb, nem egy esetben egyenesen paradox helyzetbe.⁵

Kiss Árpád esetében a gondolkodás- és értelmiségtörténeti helymeghatározás és a szcientikus-pedagógiai életmű különösen is izgalmas viszonylatban állnak egymással. A tudományos életmű egzisztenciális mozzanatok szinte egyáltalán nem tartalmaz, miközben Kiss Árpád személyiségének, gondolkodásának markáns gondolkodói karaktere nem egyszerűen csak feltűnt kortársainak, de intenzív gondolkodásra is készítette őket.⁶

Módszertani döntéseink legfontosabbika a szoros szövegelemzés volt, a személyesnek és közelinek látszó, sok esetben szinte előre is megmondható hipotézisek háttérbe szorítása. A szoros olvasást vezérlő egyetlen erősebb hipotézis az volt, hogy egy ilyen „filozófia” rekonstrukciója lehetséges, ez a „filozófia” létezik, még akkor is, ha ebben a fázisban őrizkedni kell annak felvetésétől, hogy miként viszonyul ez a „filozófia” a tudományos életműhöz (például annak alapja, motivációja-e vagy éppen ellenkezőleg, azzal egy később meghatározandó összefüggésben valamely mellérendelt helyzetben létezik-e).

Kiss Árpád szorosabb értelemben vett filozófiájának középponti gondolatát a szövegelemzés számos változatban láthatóvá teheti, s ez a szabadság kiinduló általános meghatározásának egy markáns konkretizációja: *a saját élethez való viszony szabadsága*, a saját élethez való viszony szabadságán alapuló dinamikus, szituatív önmeghatározás szabadsága, amelynek során a szabadság látszólag még tautologikussá is válik, *hiszen ez a szabadság alapján való szabadság attitűdje*. A lelki szerkezetet az önmagának feltett kérdések permanenciája jellemzi, a végső kérdések a mindennapi lét bármely részletére feltehetőek.⁷ A saját szabadság pozitív élménye a lelki higiénia szükségleteit is állandóan kielégíti. A saját élethez való viszony szabad megválasztásából származó szabadság nyilvánvaló módon nem társadalmi vagy politikai program volt, jóllehet, mint mindenhez, az ezekhez való viszonyt is szabadon kellett kialakítania. Az már a huszadik század történetéhez tartozik, hogy *a szabadság kényszerűen szinte szakadatlanul politikai programként is szerepelt*. A huszadik század nagy témája ez. A saját választásokon alapuló életvezetés állandóan összeütközik a politikai represszióval, létrejön a *szelid hős* paradoxonja, a permanens felszabadítási folyamatai⁸ permanens politikai szövegösszefüggésbe kerül.⁹

perspektívájából. in: *Interdiszciplináris pedagógia és a tudás társadalma* A II. Kiss Árpád konferencia előadásai. Debrecen, 2003. 758-770. és *Új Pedagógiai Szemle*, 2003. május. 16-23.; Kiss Árpád a negyvenes évek elején. (Az elméleti pedagógus attitűdjének kialakulása Debrecenben). in: *Az európai tér és a magyar neveléstudomány*. III. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, 2003. 305. (rövid változat)

⁴ E folyamatnak számos, részben egymástól független oka van, amelyek önálló elemzést érdemelnek.

⁵ A leglátványosabban ez úgy jelenik meg, ha például az iskolával szemben támasztott „nevelés” követelményére, vagy akár általában a társadalomnak az iskolával kapcsolatos elvárásaira gondolunk, amelyeket gyakorlatilag elképzelni is lehetetlen a fentebb vázolt „*anti-antropomorf*” *realitások* elismerése mellett.

⁶ E sorok írójának akkor tűnt fel a Kiss Árpád identitására vonatkozó kérdések intenzitása és a lehetséges válaszok széles spektruma, amikor a nyolcvanas években egy elismerő értékelésben feltűnt e személyiség „dzsentri” jellegüként való értékelése. A helyzet bonyolultságát csak fokozta, hogy a nyolcvanas években egy ilyen értékelés már lehetett pozitív is, miközben az ellene való tiltakozás könnyen keveredhetett még abba a látszatba, hogy önkéntes ideológiai szolgálatot akar tenni a korszak politikai szellemének.

⁷ „Az tisztem-e, amit tennem kell? Érdekel-e az a valami, ami vagyok, ami bizonytalan helyzetbe dönt arról, amivel utólag azonosítom magam? Miért?” (*Igazság költészet nélkül*, 15). A „szabad” jelző is sok esetben a maga teljes szemantikai gazdagságában jelenik meg Kiss Árpád írásaiban. Egy példa az *Igazság költészet nélkül*ből: „...szabad emberként mozogtam magam által szabadnak nyilvánított környezetben...” (261.).

⁸ Erre utal Kiss Árpád negyvenes évek elején írt könyvének címe is: *Az emberi felszabadulás útja*.

⁹ Mindezzel egy új társadalomontológiai helyzet kialakulását is megállapíthatjuk. Hatalmas paradoxon ez: a társadalmi lét elért színvonalra egyrészt minden módon elősegíti, bátorítja, előírja, megköveteli, normának tűzi ki az autonómiát és a belülről vezetett életformát, miközben

Az *Igazság költészet nélkül*, ha a saját élethez való viszony szabadságának perspektívájából olvassuk, egyenesen *forradalminak* mutatja e tendencia erejét és következetességét.¹⁰ A szabadságra felhatalmazó szabadságának vágya átszövi az életrajzot, tematikussá válik a család, a szerelmek, a társaság, sőt, a munka és a tanítás mozzanataival szembeállítva is, hiszen ezek mind ugyancsak a saját élethez való viszonyulás szabadságát szeretnék elvenni, illetve lecsökkenteni. Az *Igazság költészet nélkül* főszereplője mindig saját elviségének szellemében dönt, nem egy esetben még önmagával szemben is.¹¹ Nem azért történik ez így, mert ez a főhős az önzetlenségben rejllő valamelyik kézzelfogható előnyre aspirál, de azért, hogy a későbbi szabadságát ne zavarja meg a szabadság elárulásának emléke. *A szabadság jövője a szabadság jelenében áll.* A visszaemlékezésekben megjelenő attitűd következetessége már-már az életvezetési maximák egyértelműségét idézi: „Cselekedj úgy, hogy minden cselekvésed saját jól mérlegelt szabadságodból származzon”.¹²

A szabadság mellett és szabadságból következő önmeghatározás egyik pozitív elemére a *homo vulgaris* és *homo sapiens* szembeállítás motívumának követése során bukkanunk.¹³ Mielőtt még e mozzanat más összefüggéseivel foglalkoznánk, annyit kell megjegyeznünk, hogy a „magasabb emberség” ebben a szembeállításban megfogalmazott követelménye a szabadság követelésének egyik állandó eleme, a szabadság normatív eleme ráadásul, a szabadság, megmaradni a *homo sapiens* mellett. Nem az arra való szabadság, hogy előrevigye és továbbfejlessze az emberi nemet, de az a szabadság, hogy minden helyzetben saját választása alapján megmaradhasson *homo sapiens*nek. Nagyon is szituatív mozzanat, a különböző konkrét helyzetekben a legeltérőbb, ám egyaránt koherens konkretizációkhoz vezethet.¹⁴

Az *Igazság költészet nélkül* vezető filozófiai elve tehát a saját élethez való viszonyulás permanens szabadsága. A felfogás közelsége az egzisztencialista filozófia klasszikus paradigmájához nagyon is egyértelmű.

Ezt a közelséget teljes egészében elfogadjuk és az alapelvet egzisztencialistának tekintjük, nem csak általánosságban, de a Sartre és Camus fémjelezte klasszikus paradigma szellemében teljes konkrétságában is.¹⁵ A klasszikus paradigmát, már csak a filozófiai tipológia legitím szempontrendszer alapján is, sajátos tartalmi üresség, meghatározatlanság jellemzi,¹⁶ amíg Kiss Árpádnál a paradigmatiszta egzisztencializmusnak ez a végpontja tartalmi és szerkezeti kiindulópont.

Kiss Árpád gondolkodásánál az egzisztencialista kiindulópont egy sor további tartalmi meghatározással is gyarapodik, amiben nincs semmi rendkívüli, hiszen ez az egzisztencialista filozófia és az egzisztencialista életfelépítés közötti természetes eltéréssel egyenlő. A filozófiai kiindulás a szabadsághoz való ragaszkodást, mint végpontot testesíti meg, a valóságos életalakítás pedig a szabadsághoz való ragaszkodást természetes kiindulópontnak tekinti. *A valóságos életalakítás gyakorlatában a végeredmény tehát kiindulópont, olyan döntő elem, amely az egész folyamat sikerét garantálja.* Azért kell szabadon döntenem, hogy ne függjek, s a függés ténye ne befolyásolja az egész döntés kvalitásait. Sajátos szituativitás ez, nem a nietzsche-ady-i heroikus individualizmus, amelynek pedig a magyar fejlődésben nagy hagyománya van és amely már csak a finomabb szociokulturális közvetítés szálain sem állt távol Kiss Árpádtól.

E magatartás lényegének formalizálása nagyon is emlékeztet a mérték- és példaadó egzisztencializmus formalizálási problémáira. A választással választjuk magunkat, először a szabadságot választjuk és azzal magunkat. A társadalmi cselekvés rejtélyes hajszálcsovessége révén a szabadság választásán alapuló cselekvéseknek meglesz a maguk konkrét tartalmi köre és

gyakorlatilag a heroizmus szintjét elérő erőfeszítéssel teszi azt csak megvalósíthatóvá. Mindezzel az egzisztencialista irány történeti-tudásszociológiai háttérét is kijelölhetjük.

¹⁰ Ld. „...az életemhez való viszonyulás” (*Igazság költészet nélkül*, 17.), a halálról: „Csak az ember fizeti egy életen át a hit súlyos adóját: utolsó órái azért tragikusak, mert szembe kell néznie a bizonyossággal. Bele kell hullania a semmibe vagy a mindenségbe, illúzió nélkül.” (Uo. 208.). De klasszikus egzisztencialista alapkijelentés a következő is: „Az étellel volt vitám, az emberség jelentését, saját létezőm értelmét kerestem. Egy társadalmi átrendeződés, politikai fordulat csak azokat állítja csatasorba, akiket a jobb élet és nem az élet maga érdekel.” (Uo. 267.)

¹¹ Az *Igazság költészet nélkül*ben a saját szabadság önmagával szembeni felhasználásának talán legszebb példája az arról való beszámoló, hogyan vett búcsút a visszaemlékezés protagonistája szellemi ambícióinak egy részétől (190.).

¹² Bár a maximát e sorok szerzője parafrázálta, de azt a szoros szövegelemzés megalapozta. Ld. a társaság, a társas élet előírásaitól való szabadság (183., 261.) mozzanatát, vagy a magatartás maximájának másik megfogalmazását: „Az utat nem lehet végig megtenni, mert siker esetén nem lehet megfordulni...” (260.).

¹³ Uo.16

¹⁴ Ld. a „magasabb emberség”-gel kapcsolatos későbbi felvetéseket.

¹⁵ Kiss Árpád természetesen jól ismerte az 1945 után teljes erővel áttörő francia egzisztencializmust, az attitűd kialakításában azonban ennek a hatástörténeti elemnek nem lehetett különösebb szerepe.

¹⁶ Ez az egzisztencializmus tipológiai helyének, szerepének következménye. A többi filozófiai családdal összehasonlítva az egzisztencializmus nem rendelkezhet közvetlen tartalmi meghatározottsággal.

kisugárzása (az ezen az alapokon megtett cselekvések valamilyen értelemben hasonlítani fognak egymásra, ezeknek a cselekvéseknek a közös metszete nem a tartalmi, de a „cselekvésmódszertani” okok eltérése).¹⁷

A „saját élethez való viszonyulás” szabad filozófiájának van egy sajátos (s mint a későbbiekben ki fog derülni, paradox) történelmi oka is, ami egyébként pontosan megegyezik azzal a történelmi feltételrendszerrel, amelynek ritka fellépése miatt maga az egzisztencialista filozófia is csak olyan ritkán válik hegemónná a filozófia történetében.¹⁸

Történelmi körülmények és azok komplexumainak következménye ugyanis az, ha bizonyos esetekben a saját élethez való viszonyulás az egyedüli független, nem kötött változó. A paradoxon ebben az, hogy sokszor a társadalmi diktatúra, a társadalmi determinációk (vagy mint a negyvenes években, a klasszikus francia esetben a Megszállás éveiben: a társadalmi determinációk egymást irracionálisan váltó hibrid sokfélesége) nagyságrendje értékeli fel az önmagunkat választás egzisztencialista szabadságát.

Az egzisztencialista filozófia a filozófia belső tipológiai törvényeinek megfelelően csak kivételes esetekben foglalkozik hagyományosan pszichológiai kérdésekkel. Kiss Árpád ezen a ponton is gyökeresen tér el a klasszikus kiindulóponttól, ha tetszik, *Sartre-t Bergsonnal elegyíti*. Miközben a saját élethez való viszony szabadságára kívánja felépíteni az életét, egyben az én-kép, a létezés történetét, pszichológiáját és módszertanát is vizsgálja, sőt, kutatásainak tárgyává is teszi azokat.¹⁹ Sartre számára Bergson már nem érdekes, nem több, mint az egyik lehetséges konkretizációja a szabad választás aktusával konstituált emberi létnek.

Kiss Árpád az egzisztenciális kiindulópont mellett tehát egyáltalán nem adja fel a reál-pszichológiát a szó egyetlen értelmében sem (ez elég kivételes jelenség, más hagyományokra is utal, sokszor abban az értelemben még zavart is kelt, hogy az egzisztenciális és a pszichológiai mozzanatok összekeverednek, helyenként még fedésbe is kerülnek egymással). Ez abból a szempontból nagyon is fontos, hogy ez az érdeklődés *tette lehetővé* Kiss Árpád pedagógiai tevékenységét. A két megközelítés közötti területfelosztás azonban nem úgy ment végbe, hogy az egzisztenciális rész megmaradt volna a gondolkodó Kiss Árpádnak, amíg a többszörös gyökérzetű pszichológia (Bergsontól Fraisse-ig vagy Piaget-ig) a pedagógus Kiss Árpádnak jutott volna. Kiss Árpád valódi pedagógiája *az embert érintve egzisztenciális, az oktatást illetve pragmatikus, a tudás természetét illetően szociológikus*. Az semmiképpen sem véletlen, hogy az egzisztenciális mozzanat kevésbé látszik, az oktatás és a tudás (azaz: az „iskola” és a „műveltség”) állnak az előtérben, amiképpen az sem véletlen, hogy az egzisztenciális mozzanat a legláthatóbban (bár itt is csak sokszoros rekonstrukció eredményeképpen) az értelmiség-problematikánál, azaz az egzisztencialista filozófiával közös metszetben jelenik meg.

Az egzisztencialista filozófiai szemlélet és a sokrétű, szcientikus pszichológia Kiss Árpád alkotói személyiségének lényege. Ez már az egyik kulcs Kiss Árpádhoz, az átütő, de nagyon ritkán artikulált és nagyon nehezen is artikulálható egzisztenciális mozzanat és a perfekt kutató, tudós és gyakorlati szervező *kettőssége*. E viszony teoretikus körvonalaiiban szigorúan mellérendelő, ebben az értelemben a teljes pedagógiai tevékenység egy egzisztenciális döntés eredménye. Ez a döntés született meg Debrecenben a negyvenes években és dokumentálódik az *Igazság költészet nélkülben*. E teoretikusan szigorúan elkülönült, mellérendelő viszony a valóságos gyakorlatban természetesen sokszorosán át is megy egymásba. *Egzisztencia és valós pszichológia (pedagógia) kapcsolata sokszorosán alapozza meg Kiss Árpád kutatói és szakmapolitikai személyiségét is*. Az identitás mozzanatának mindkét vetületben van értelme, a mindennapi munka értelmének végiggondolása, önmagunk állandó megmérése és számos más mozzanat ebben a koegzisztenciában „kétlaki” elem, egyaránt, de nem egyforma tartalmakkal szervezi meg az egzisztencia és a valós pszichikum szféráit.²⁰ E mellérendelés természetéhez tartozik, hogy a pszichológia (pedagógia) nem váltja ki az egzisztencialitást, a Bergsontól Piaget-ig húzódó pszichológiai ívnek a pszichológia világában kell legitimálnia önmagát.

¹⁷ A helyes egzisztenciális cselekvés kötődése a hozzá vezető út egzisztencialista korrektségéhez nagyon is emlékeztet az igazság és a hozzá vezető út egyedül helyes megismerési alapelveire Hegelnél.

¹⁸ Ezzel önmagában is foglalkoznunk kell, hiszen ha igaz, hogy minden egyén létének van egzisztenciális dimenziója, a filozófia történetének másból sem kellene állnia, csak egzisztencializmusból. Ennek ellenére igen ritka a gondolkodás történetében, amikor az egzisztencialista gondolkodás valóban hegemón helyzetbe kerül.

¹⁹ Ld. „...szükségszerűen mérlegeljük először saját belső emberségünket... Valamilyen mértékben önmagunk termékei is vagyunk...” (17). Ebben az esetben egzisztencializmus és pszichológia fedésbe kerülnek egymással.

²⁰ Egy újabb szemléletes példa: „Hosszú út vezet a célig, önmagunk kipróbálásáig, a bánni tudásig azzal, amivel rendelkezünk. Ez éppen az érés.” (118.).

Fogalmi konfliktusok esetén az egzisztencialitás fölötté áll még a manifeszt és legitim pszichológiának is²¹, az értelmiség alapproblémáinál, a Julian Benda által tematizált „írástudók árulásá”-nak kérdésénél semmilyen pszichológia nem lép az egzisztenciális dimenzió helyére, a saját élethez való viszony alakításában még a pszichológia fölött is szabadok vagyunk. De az *egzisztencia része a saját psziché, de a mások pszichéje történetének is, de megfordítva is így van: a psziché produktuma lesz az egzisztenciális választásnak*. Az egzisztenciális szempont felismerése a nevelési és oktatási folyamatban nagyban emelheti annak határfokát. Ez a közös metszet teremti meg annak lehetőségét, hogy a szabadságból való kiindulás nyomvonalán szakadatlanul tisztáznunk kell viszonyunkat minden lényeges tárgyiassághoz, ami viszont a saját pszichikai tevékenység

Korábban Kiss Árpád gondolkodását a Goethe-Rousseau-i és a Bergson-Proust-i vonulatok kettősségeként jellemeztük.²² Jelen gondolatmenetünk megközelítését követve világos, hogy a Goethe-Rousseau-i vonulat alapvetően a saját élethez való viszony, az egzisztenciális választás eredménye. A Bergson-Proust-i vonulat egy irodalmiasított és esztétizált egzisztenciális gondolkodás kiindulópontjához áll közel, anélkül, hogy azonos lenne azzal. Mindezzel megerősíthetjük a tézist a gondolkodás és személyiség alapvető egzisztenciális kiindulópontjáról. Egzisztencialista pedagógiának természetesen nem neveznénk Kiss Árpád pedagógiáját, hiszen nála az egzisztenciális tartalmak nem a pedagógiában, de a pedagógiát megelőző, azt megalapozó gondolkodásban jelennek meg (ami nem zárja ki, hogy ne keressünk „szekundér” egzisztenciális elemeket a kifejtett pedagógiai korpuszban).

E gondolkodás meghatározó kiindulópontja tehát az egzisztenciális önmeghatározás, a saját élethez való viszony szabad meghatározásának és állandó fenntartásának attitűdje. Az egzisztenciális kiindulópontnak nem kellett megütköznie dogmatikus riválisokkal, mert Kiss Árpád a kezdetektől elutasította a nagy ideológiákat.²³ Természetesen ez lehetett volna másként is, ebben az esetben más filozófiai helyzet alakult volna ki.²⁴ Az egzisztenciális kiindulópont elsőszámú tartalmi meghatározottságát a „magasabb emberség”²⁵ klasszikus humanizmusa jelentette (amely természetesen része volt a Kiss Árpádot körülvevő szellemi tradíciónak és univerzumnak is, de ettől teljesen függetlenül mint szabad önmeghatározás eredménye került be ebbe a gondolkodásba). *A történelmi folyamatokkal és a társadalmi lét közeljövőbeli lehetőségeivel szemben Kiss Árpádot erős szkepticizmus jellemezte,²⁶ ezért is volt olyan erős szüksége a pozitív gondolkodás egzisztencialista, azaz a saját szabadsága alapján való meghatározottságára*. A külvilággal és a másik emberrel való kapcsolatát a megértés és egy fajta kreaturális tolerancia jellemezte.

Ez a szerkezet megengedi már e gondolkodás jellemzését filozófiai terminusokban is.

III.

Kiss Árpád gondolkodása egzisztencialista, társadalmi létét meghatározó, szabadon meghatározó alapérzúlete klasszikusan humanista, amelynek pozitív megvalósulása a pedagógia és rokontudományainak szcientikus műveléséhez vezetett. Szerves része volt ennek a gondolkodási szerkezetnek (a történelem és a társadalom összefüggésében kialakuló) „abszurd”,²⁷ (a társadalmi lét összefüggésében konstitutív) szkepszis²⁸ és a másik emberhez való személyes viszonyulás pietizmusa.²⁹

21 Nem véletlen, hogy éppen az a Jaspers a huszadik század nagy filozófusai közül a legkevésbé feltárt és megértett gondolkodó, akinél a (szcientikusan) pszichológiai és egzisztenciális mozzanatok a leginkább vannak egymás társaságában és összefüggésében megfogalmazva. Egzisztencia és pszichológia egy következő, igen jelentős összefüggése például a következő: „Nem egyszerre és nem forradalmi módon szüntem meg vallásos lenni, és jó barátságban maradtam a vallással, múltammal, múltunkkal... Csak annak szabad utánam jönni, aki bátrabb, jobban szereti az igazságot és főként jobb, sokkal jobb, mintha vallásos lenne. A vallástalanság a valláson túl van.” (Uo. 127.)

22 „Előszó” (az Igazság költészet nélkül kötethez), i.k. 8-9.

23 A legfontosabb megfogalmazás: „...a tétel, hogy emberben és ne elvekben gondolkozzam...” (Uo. 161.)

24 Ilyen volt például az egzisztencializmus és a marxizmus ütköztetése az ötvenes-hatvanas években.

25 E megfogalmazást ld. Igazság kötet nélkül, 162.

26 Például: „A nyugati nagy demokráciák agok vezetése alatt megújulásra képtelenül öröklődtek a bátor elhatározásokat kívánó új élet problémái között.” (Uo. 170.) – A társadalmi lét látszattá alakulásáról: „A legrosszabb következett be: a tudományos terminológia hazugságfátylával takarták le az ostobaságok és a barbárság rémtetteit.” (170.) – A társadalom látszatának víziója nem más társadalomfelfogásokkal vagy –elméletekkel szemben artikulálódik, de az egzisztenciális választását elvégző ember perspektívájából lepleződik le ilyenként. Általában is elmondható, hogy a huszadik század önmagát szabadnak definiáló értelmiségije mély csalódást és szkepszist érzett a modernség konkrét világtörténelmével szemben. Ezt végiggondolva valóban nagyon meglepő, hogy milyen ritkán fogalmazódott meg ez a konkrét diskurzus szintjén.

27 Ld. ehhez a 9) lábjegyzetbe foglaltakat.

28 Ld. ehhez a 26) lábjegyzetbe foglaltakat.

29 E gondolkodást tekintve talán nem tűnik teljesen követhetetlen asszociációnak, amikor Kiss Árpád gondolati fejlődésére visszapillantva „a bennem működő forradalmár”-ról tesz említést. (Uo. 160.)

„Szervezet, organizmus vagyunk, mondják, ennek meghatározásszerűen az a sajátága, hogy a maga meglévő törvényei szerint hat vissza környezetére; csírában hozzuk magunkkal sötét törekvéseket, van legbensőbb akarati világunk, ős énünk, ez bontakozik ki és teljesedik ki, majd hal el és semmisül meg. De ez a szervezet maga nem lényegileg különbözik-e minden fejlődési szakaszban az összes megelőző és következő szervezetektől?”³⁰ Kiss Árpád egyik szakdolgozata, majd doktori disszertációja, az *Irodalmi bergsonizmus* 1934-ben jelent meg a szerző kiadásában Kiss Árpád akkori tanári tevékenységének színhelyén, Balassagyarmaton. A megjelenés évszáma nyomban történetfilozófiai reflexióra kényszerít. A könyv ugyanis az Első Világháború utáni szellemi újrakezdés dokumentuma is. Olyan fiatal (akkor még) romanista és germanista szerző írta, aki ennek a háborúnak a végén tizenegy évesen menekült Magyarországra. Első művét azonban, amelyben az elemzések legmélyén mi másról is lehetett szó, mint a háború szellemi és valamennyire a politikai hatásainak feldolgozásáról, már csak egy évvel Hitler németországi hatalomátvétele után tudta megjelentetni. A háború feldolgozásának első, biológiailag megadott lehetősége és az új háború kitörése olyan sebességgel követte egymást, ami e kötet egyik legfontosabb célját, a múlt értelmezését, nyomban romba döntötte. A Bergsonnal való foglalkozást Kiss Árpád a „nagyon magasban járó szellemmel való összeházasodás” aktusának nevezte,³¹ nem tévedünk talán nagyot, ha a (tanulmányunk címében is jelzett) bergson-i dinamika saját életének legmélyebb pszichológiai élményét is képes volt megszólaltatni.

A disszertáció első változata egyetemi szakdolgozatként született meg. Erről Kiss Árpád említést tesz az *Igazság költészet nélkülben* is. Nem annyira az egyetemi tanulmányok összefüggésében, mint inkább a filozófiával való találkozás leírásakor kerül erre sor. Kiss Árpád filozófiai érdeklődése minden, csak nem akadémikus, a filozófia nála az intenzív, de korántsem reflexiók nélküli önkeresés eszköze. Az ilyen tartalmú és intenciójú filozofálás korántsem volt ritka a gondolkodás történetében, sajátosságát Kiss Árpádnál azonban nemcsak az akadémiai vonatkozás hiánya, de saját gondolatainak és a filozófiai reflexióknak sokszor az elválaszthatatlanságig való összefonódottsága teszi ki: „Szeretném hangsúlyozni, hogy megértésről és nem átvételről van szó, nem egyik vagy másik filozófus gondolatvilágát tettem be az enyém helyére, hanem átgondoltam az életet a filozófusok olvasása közben. Természetesen nem volt egyik sem hatás nélkül reám: hogyan is lehetett volna, amikor érett gondolkodók sem tudták kivonni magukat meggyőző érvelésük alól? A szellemi befolyások természete azonban sajátos: azt vesszük át, ami lappangva bennünk él, a magunk világát tesszük szervezettebbé és tudatosabbá mások megoldáshoz jutott gondolatsorainak végigkövetése közben...hogyne hatott volna rám *Bergson*, aki olyan meggyőzően érvel az emberben lévő tehetségek egyfajta szabad kibontakozása mellett és az egész élet fejlődését a növekvő ember analógiájára képzelel el.”³²

Kiss Árpád diákkori Bergsonhoz-fordulásának leírásakor úgy látja: „nekimenni a németnél jóval hiányosabb francia tudással *Bergsonnak* és *Bergsonnal* együtt az egész modern francia irodalomnak – olyan feladatnak, amelynek minden megoldott részlete újabb kérdéssort vet fel... ez valóban túlment az ésszerűség határán”³³. Ez a Bergson-stúdium minden későbbi meghatározó jelentősége ellenére nyilván valóban túlment ezen a határon. Kiss Árpád az *Igazság költészet nélkülben* azonban nem teszi mindehhez hozzá, hogy úgy iratkozott be francia szakra, hogy gyakorlatilag nem is tudott franciául³⁴. A romanista tanulmányok kezdetén *Eckhardt* Sándor hívta is a fiatal hallgatót, aki megerősítette, hogy tanulmányainak rendes ütemében elhatározott szándéka, hogy meg fog tanulni franciául. A professzor ugyan kételkedéssel fogadta mindezt, de nem gördített akadályokat a tanulmányok megkezdése elé. Érdekes utóhatása ennek a helyzetnek, hogy *Eckhardt* 1938-ban megjelent *A francia szellem* című reprezentatív monográfiájában hivatkozik Kiss Árpád *Irodalmi bergsonizmus* című kötetére (amelyen formailag nem volt feltüntetve a „doktori disszertáció” meghatározás).³⁵

A Bergson (és Proust-) – stúdiumok intenzitását tekintve véve kimondhatjuk, hogy Kiss Árpád sajátos és konvencióktól mentes, eredeti, sőt kreatívnek nevezhető szellemi utat választ a maga számára. Franciául tanul a kezdetektől (a teljesség kedvéért nem hagyhatjuk természetesen említés nélkül azt sem, hogy a rendre halott és felesleges stúdiumnak beállított latin tanulmányok után teszi ezt), hogy megértse Bergson (és Proustot, aki a kor reprezentatív írója az ő szemében is), de Bergson (és Proustot) is intenzíven tanulmányozza, hogy javítsa francia tudását. Egy kissé sem lebecsülve a germanista stúdiumok sokszoros jelentőségét szellemi fejlődése számára, ez a stúdium szellemi fejlődésének valódi alapja, amiről azonban már az

³⁰ Kiss Árpád, *Igazság költészet nélkül*. Budapest, 1999. (Teleki Alapítvány Kiadása), 61.

³¹ Ugyanott, 171.

³² Uo. 188

³³ Uo. 173 . - Ld.még: „Túlment nemcsak a tárgy határainak elmosódottsága miatt, de munkamódszerem miatt is, amely nem engedte meg, hogy olyan könnyítéseket vezessek be, mint a hozzáférhető szövegek magyar fordításban való tanulmányozása, idegen segítség igénybevétele. Nem tudtam másra támaszkodni, mint magamra, nem éreztem eredetinek azt a szöveget, amit nem saját nyelvén olvastam.” Uo.

³⁴ Az egyetemek és a magyar társadalom mai helyzetében egyébként – e történet analógiájára - egyáltalán nem tartanánk reménytelen ötletnek, ha lehetségessé válna egy-egy idegen nyelv egyetemi szakként való elvégzése úgy, hogy a beiratkozó hallgató kezdetben egyáltalán nem, vagy csak hiányosan ismeri az adott nyelvet. A kimenet valódi tudásgyarapodást jelentene és erősítene meg.

³⁵ *Irodalmi bergsonizmus*. Tanulmány. Írta és kiadta Kiss Árpád. Balassagyarmat, 1934

alapvető önmeghatározások és a visszaemlékezés konkrét szövegei szerint is világos, hogy gondolkodásának tudatos kiépítéséről van szó (mint idéztük: „átgondoltam az életet a filozófusok olvasása közben”).

Általánosabban kifejezve: Kiss Árpád az elképzelhető legnagyobb mértékben, egyszerre önvészélyes bátorsággal és némi könnyelműséggel³⁶ állította stúdiumait önmaga keresése és intellektuális felépítése szolgálatába. *Bergsonnal filozófiailag meg akarta érteni az életet, ezért megtanult franciául, megtanult franciául, hogy Bergsonnal maradéktalanul megérthesse az életet.* De az önkeresés mozzanata még ezzel sem záródott le. Ez a kettősség ugyanis mindvégig az írói önkeresés célrendszerében bontakozott ki. Ebben az összefüggésben Bergson (és az élet filozófiai megértése) is állomás volt Proust feldolgozásában és egy esetleg lehetséges Proust-utáni irodalom létrehozásának végiggondolásában. *Konkrét* írói terveiről és elkészült műveiről Kiss Árpád sohasem tesz említést, *általánosságban* azonban többször is felvillantja fel az írói pályára készülődés tényét és sajátosságait (így történik ez az *Igazság költészet nélkül* hasábjain is).

Kiss Árpád Bergson számos mondatát „helyreigazítás”-ként értelmezi, a *helyes életszemlélet kimondásaként* (az ugyancsak ide tartozik, hogy az élet „törekvései”-nek kimondásában megnyilvánuló „helyreigazítások”, azaz a valóság mibenlétének megfogalmazása legtöbbször közvetlen következményeket is tartalmazhat a *pedagógia* számára). Maga a „helyreigazítás” fogalma is látható bizonyítéka annak, hogy milyen párhuzamosan éli át az olvasó (Kiss Árpád) a szerzővel (Bergson) annak gondolatait, e fogalommal is egyszerűen beiktatja a filozófus gondolatát saját gondolatai közé, hogy így találjon választ az adott problémára. Bergson számos tézisként is megfogalmazott gondolata így Kiss Árpád valóságos pedagógiai elméletének a mélyén is ott munkált (azt már egy-egy adott gondolat karaktere szabta meg, hogy ez a megalapozó viszony mennyire válik nyelvi érzékelhetővé). Az egyik ilyen visszatérő gondolat az életben párhuzamosan futó lehetőségek ténye és az azok között esedékesé váló kikerülhetetlen választás.³⁷ Kiemelést érdemel talán a „terv” és az „élet fejlődésé”-nek szembeállítás is (Kiss Árpád parafrázálja Bergson³⁸): „A terv...lezárja a jövőt, amelynek előre megrajzolja a formáját. Ezzel ellentétben az élet fejlődése előtt a jövő kapui tárva-nyitva maradnak. Olyan teremtési folyamat ez, amely vég nélkül folytatódik egy kezdeti mozdulat erejénél fogva. Ez a mozdulat teremti meg a szerves világ egységét, termékeny, végtelenül gazdag egységet, amely fölötté van mindannak, amelyet bármilyen intelligencia előre megálmodhatna...”

Az *Irodalmi bergsonizmus* Maurice Barrés, Romain Rolland, Charles Péguy, V.E. Psichari, Paul Claudel, André Suarés és főként Marcel Proust költői-írói életművének elemzésében mutatja fel a Bergson-értelmezés egyes változatait, miközben nemcsak felvillantja az egyes életművek legfontosabb sajátosságait, de azokat bele is helyezi a francia társadalom legfontosabb intellektuális és politikai folyamataiba is. Mindezzel Kiss Árpád számottevő irodalomtörténeti és művészetkritikai eredményeket is magáénak tudhat.

A *Tanulmány* alcímmel megjelenő doktori disszertáció közel egy negyede - mintegy bevezetesként - Bergson filozófiájával foglalkozik. Ez a rész tartja magát választott szövegösszefüggéséhez (azaz összefoglalja azt az életművet, amelynek recepciója az értekezés tulajdonképpeni tárgya lesz), fontossága azonban ennél jóval nagyobb: ez a szövegrész tartalmazza Kiss Árpád Bergson-értelmezésének legfontosabb jegyeit.

Bergson filozófiája máig sok nehézséget jelent a filozófiatörténetírás számára, amit még az is bonyolít, hogy sem a filozófiatörténetírás iskolái, sem a Bergson-értelmezés változatai nem egységesek, azaz önmagukban is plurálisak és sokszínűségük végső pályái hatalmas és egymástól távol eső értelmezési pólusok között mozoghatnak.

A bergsoni filozófia diszciplináris filozófiai értelmezésének nehézségei elsősorban abból adódnak, hogy e filozófia amúgy is mellérendelő szerkezetében³⁹ sajátos módon állnak egymással szemben e filozófiai *szisztematikus* és *diszciplináris*, illetve *értelemadó*, *életvezető* elemei. E sajátos kettősség legfontosabb okai között találjuk például azt, hogy a bergsoni filozófia szisztematikus elemei az ún. „belső tapasztalat” pozitív vizsgálatára épülnek fel (pl. emlékezet), miközben a „belső” tapasztalat nemcsak más módszertant követel meg, mint a kritikai tudományosság filozófiájának más tárgyi szférái, de ez a „belső” tapasztalat fokozatosan leértékelődik, sőt marginálissá is válik a filozófiai megismerés számára. *Bergson ismeretelméletileg komolyan veendő filozófus, akinek eredeti tárgyi szférája marginalizálódik és egyre nehezebben értékelhetővé válik a későbbi filozófiatörténetírás számára.* A másik oldalon a teremtő fejlődés, az *élan vital* nagy értelemadó narratívája ragadják meg a pszichológiát, a művészetet, az esztétikát, sőt (mint Kiss Árpád is emlékeztet rá⁴⁰) a politikát is,⁴¹

36 „Mindennapi elfoglaltságom nem a jövő tudósához hasonlított, hanem a kültelki világfi életmódjához igazodott, aki meg nem állapítható időben olvas is.” *Igazság költészet nélkül*, 175

37 Uo. 188

38 Uo. 189.

³⁹ Ld. Kiss Endre, *Friedrich Nietzsche filozófiája*. Életreform és kriticizmus között., Budapest, 2005 (Gondolat)

⁴⁰ „A tudatalatti életnek éppen az emlékezés által történt bizonyítása, mely művészeti szempontból is óriási jelentőségű, hiszen új területet ad az író megfigyelő szeméi elé.” (*Irodalmi bergsonizmus*, 9.)

⁴¹ „Bergson működése...olyan korban indul meg, mely a maga sivárságával szinte példátlan egy olyan nemzet történetében, mint a francia. Az 1870-es év, a vele és utána jövő csapások és vereségek már egy szellemileg beteg és ezen betegség tudatában élő nemzetet értek.

amelynek során ez a kolosszális hatás szükségszerűen már *függetlenedik* a szisztematikus résznek a belső tapasztalatra alapozó, ám később gyorsan marginalizálódó pozitív igazságaitól.

Ezért az 1945 utáni filozófiatörténetírás legfeljebb történetileg tudja a maga valóságos jelentőségének megfelelően értelmezni és értékelni Bergson, ekkorra már az *élan vital* nagy értelemadó narratívája is történetivé válik. Ilyen előfeltételek mellett mindig nagyon is bonyolult kérdés, *miben is áll egy Bergson-hatás*, a belső tapasztalt pozitív elemzésének valamelyik eleméből vagy a teremtő fejlődés narratívájának egyes elemeiből-e, hiszen ezek korántsem járnak mindig együtt. A Bergson-értelmezések specifikus nehézségeit erőteljesen megnöveli, hogy Bergson az *élan vitalt* a psziché, sőt, a társadalom valóságos (realkauzális) lét-alapjává teszi, ezzel filozófiailag egy *evilági metafizika* megalkotásának közelébe kerül s Schopenhauer tökéletesen más megalapozású létmetafizikájának strukturális analógiájához jut el. Ebben a korban azonban Nietzsche már véget vet a Schopenhauer-i típusú evilági metafizikának és a fentebb már egyszer említett „mellérendelési” viszonyban gondolkodik. Bergson voltaképpen Schopenhauerhez állana közelebb⁴², mivel azonban az ő evilági metafizikai opciója éppen a teremtő fejlődés (azaz egy örök mozgás feltevése), ezzel a paradoxonnal (a lét törvénye = az örök mozgás) mégis a nietschei mellérendelés szerkezetére emlékeztet jobban. A belső tapasztalatot egyébként a racionális diskurzus szabályai szerint generáló *intuición* akkor kerül szembe a „külső” tapasztalatot feldolgozó értelemmel, amikor Bergson az intuición az értelem fölé emeli. Ez, mint egy helyen Kiss Árpád is említi, „antiracionalista színben” is feltűnetheti Bergson tanítását, de ha az intuición a „belső tapasztalat” ténybeli meghatározásaira építjük, ez a szembeállítás felszínesnek bizonyul: a racionális-irracionális szembeállítás helyére a tudatos-öntudatlan (vagy tudattalan) szembeállítás kerül.⁴³

Sikerült talán vázlatosan érzékeltetnünk, hogy mily kevésbé egyszerű feladat valójában valaki „bergsonizmusá”-t kutatni, hiszen az alapulhat a belső tapasztalat szisztematikus filozófiájának valamelyik elemén, de alapulhat a teremtő fejlődés nagy, értelemadó narratíváján is (ami Bergsonnál magánál pozitív, *realkauzális alapja is a belső tapasztalatnak*, ezt azonban metafizikus elemei miatt sokan nem fogadják el), de még az is előfordulhat, hogy valaki a két nagy elem *bergsoni egységét* fogadja el (érdemileg szcientista fenntartásai mellett Kiss Árpád tanulmánya is ezen az állásponton áll), de az is, hogy a két nagy összetevő valamely sajátosan a nyilvánosság előtt is Bergsonra utaló részleges mozzanatához csatlakozik.

Kiss Árpád Bergson értelmezésének első fontos eleme a teremtő fejlődés értelmezése, amelyet úgy fogad el, hogy mind kifejtett, mind kifejtetlen formában el tudja kerülni annak lehetséges filozófiai félreértelmezéseit. *Mindez azért lehetséges, mert ez az értelmezés nem egyszerűen az „élet”, de a „mozgás” interpretációja is* (amelynek során e kettő közös metszete kerül az érdeklődés előterébe). Bergson szerint „az élet nem más, mint egy teremtően előrehaladó, folyton fejlődő mozgás”⁴⁴. Ebben a Kiss Árpád által választott kiindulópontban *nem az az elsősorban feltűnő, hogy a kijelentés az „élet”-ről szól* (ami állandóan változó, újra- és újrafogalmazott formulák formájában a történetileg változó fizikalista vagy „mechanikus” filozófiai alapképletek állandó alternatívája), *de az, hogy a mozgásról szól. Kiss Árpád ezzel az újkori európai filozófia egyik leglényegesebb pontjára tapint rá.*

Az újkori evilági filozófiának az a meghatározó kiindulópontja, hogy a filozófia nyelvének *szemantikáját legitimálja*, egyes tartalmait *verifikálhatóvá* tegye. Nos, a szemantika legitimációja és a verifikáció processzusa nem fér(t) össze a mozgás problematikájának filozófiai alapul vételével, hiába próbálták nagy filozófiává emelni a mozgást *Leibniztől Hegelen át Virilio-ig* annyian⁴⁵. *Az „élet”-en keresztül tehát a „mozgás” a fő filozófiai téma itt*, ez büvöli el Kiss Árpádot is, miközben természetesen azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy a „mozgás” még Bergson világhírének ernyője alatt is csak az „élet” vagy esetleg a „tudattalan” vonatkozásában tudott erőre kapni a filozófiai diskurzusban. Nyilvánvalóan a filozófia történetének ebben a fejezetében sem arról volt szó, hogy a filozófusok ne ismerték volna fel a „mozgás” filozófiai jelenségét, de - s ezt még nem mondtuk ki teljes határozottsággal: *helyesen* – ők sem függetleníthették magukat a filozófiai nyelv szemantikájának legitimálása alól.

Bergson – és Kiss Árpád értelmezésének – sarokpontja ez. A belső tapasztalat diskurzivitásából rekonstruálható „mozgás” filozófiai komolyan vétele, ami sajnálatos módon sokszor megmarad a közelebből meg nem határozott intuición, az ösztön

Megállás vagy inkább lefelé haladás észlelhető mindenben és egy hangulat, mely a szellemi élet minden megnyilvánulására a pesszimizmus és a lemondás bélyegét ütötte...” (Uo. 11.) - A következő évtizedben Bergson olyan filozófusként jelenik meg, aki bekapcsolódik „a szellemi élet megfiatalításába” (13). – Aligha hagyhatjuk említetlenül, hogy Kiss Árpád bergsonizmusa aligha jellemezhetette másként Magyarországi huszas éveit sem.

⁴² Kiss Árpád parafrázisában ez *evilági metafizika, mint lehetséges filozófiai szerkezet*, így jelenik meg: „Valami ősi lendítő, megindító erő helyez a teremtés elé..., amely filozófiájának nem egy részében szinte úgy jelenik meg, ...mint a teremtő idő...” (Uo. 10.)

⁴³ Kiss Árpád: „...az értelemnek és intuiciónak Bergson által közismertté tett viszonya sok tekintetben felmenti őt hasonló vádak alól.” Ld. *Irodalmi bergsonizmus*, 5.

⁴⁴ Uo. 6

⁴⁵ Mivel ez a felismerés nem triviális, hivatkozunk a következő tanulmányra: Endre Kiss, Über die Funktionen der Semantik als gemeinsamer Hintergrund zwischen Phaenomenologie und Postmoderne. in: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Philosophica – Aesthetica 29. Philosophica VI. – 2005. Olomouc, 2006. 263-276

vagy az „élet”-tel kapcsolatos sok meghatározatlanság megfogalmazásának szintjén. Kiss Árpád tétélesen ezt így fogalmazza meg: „Ami különösen képtelenné teszi az értelmet az élet folyásának megismerésére, az az értelemnek az a sajátsága, hogy állandóan stabilra (!), állóra (!) irányított, hogy a mozgást a maga lényegében nem tudja felfogni. Sőt tisztán utilitáris célból félrevezet, megcsal a mozgás lényegét illetően és az egy aktust jelentő mozgás helyett a megtett út mérhető távolságát helyettesíti be.”⁴⁶

Innen nézve már az is világosabb lehet, hogy a mozgás/élet bergsoni kettőssége nem lehet alkalmatlan akár egy pedagógiai gondolatrendszer legmélyebb alapjainak lerakására sem. *Más szóval a teremtő fejlődés nemcsak egy a belső tapasztalatot integráló, nehezen vagy egyáltalán nem verifikálható filozófia, nem is csak egy humanista vízió az ember önfejlődéséről és szabadságáról (Kiss Árpád kedves szava ebben az időben az „emberi felszabadulás”), de olyan bátor kísérlet is, ami ismét be akarja emelni a mozgás alapjelenségét és alapvalóságát a szisztematikus filozófia sáncai közé.* Így például az ösztön felfogásában sem csak az étellel kapcsolatos valamilyen meghatározatlanság meghatározása a lényeges, de az abban rejlő dinamikus elem, azaz: a mozgás.

A mozgás középponti szerepe jelenik meg a *tartam* (durée) fogalmában is (ez – logikus módon - Kiss Árpád *második* témája Bergson értelmezésében). Ki kell emelnünk, hogy ebből az aktuális perspektívából látható legjobban a mozgás/dinamika középponti helyzete ebben a filozófiában, *hiszen a tartam szimpla felvetése is értelmetlen lenne az állandó mozgás és változás alap-feltételrendszerének alapzata nélkül.* A tartam elemzését az *intuición*, az *emlékezet* („Lélektanilag az emlékezet jelent meg egész új beállításban...”⁴⁷), majd a *tudattalan*⁴⁸ analízise követi.

Mai szemmel már igen nehéz rekonstruálni a bergsoni filozófiai eddig elemzett részleteinek hihetetlenül erőteljes *felszabadító* hatását, ami a mindvégig egzisztenciálisan gondolkodó Kiss Árpádra sem tévesztette el hatását. E felszabadító hatás egyik nagy területe a szisztematikus filozófia szükösnek értelmezett kiszélesítése volt⁴⁹ (bár természetesen az érvényes, a saját szemantikáját igazolni képes filozófia szükösségéről elterjedő nézetek mindenkor nagyon be tudták csapni a filozófiához közeledő érdeklődőt), de elsöprő erővel jelentkezett a teremtő fejlődésben rejlő szabadság-potencia a *szabad akarat* összefüggésében is: „A folyton előnyomuló valóságos idő minden kauzalitást és finalizmust kizár... elvben teljes szabadságban fejlődik az egyén és az egész emberiség szabadon halad a fejlődésnek általa választott útján...”⁵⁰

Bergson-képét a fiatal Kiss Árpád az evolucionizmus jelzőjének vindikálásával is kiegészíti⁵¹, amelyet elvlaszt a „keresztény Isten” elfogadásának lehetőségétől⁵². Az egyén Bergson segítségével betekinthez ebbe az egyébként tudattalannak megmaradó világba és spontánul átadhatja magát a benne mozgó *élan vital* bölcsességének... Így fogalmazhatnánk meg Kiss Árpád egzisztenciális bergsonizmusát, amelyet a kutatás pozitívizmusa és a társadalomban élő ember pragmatizmusa egészít ki kerek egészzé.

Az, hogy nehéz mai szemmel rekonstruálni, a maga valóságos dimenziógazdagságában talán még megérteni is a Bergson-hatás nagyságrendjét, éppenséggel arra utal, hogy Kiss Árpád egyáltalán „nem orientálódott rosszul”, lényeges kortendenciák nagy számát érzékelt és fogalmazta meg a bergsoni filozófia médiumában. Bergson filozófiájának a mai gondolkodástól való viszonylagos távolságát (mint erre a dolgozat több utalása is kitér) nagyobbrészt a „belső tapasztalat” filozófiai-szisztematikus leértékelődése, de nem jelentéktelen módon számos nagyonis releváns probléma elhanyagolt állapota is okozza⁵³. A Bergson-

46 Irodalmi bergsonizmus, 6 – Megjegyzendő, hogy sajátos gondolataink támadhatnak innen kiindulva a minőségbiztosításra felépített pedagógia értelmére nézve is...

47 Uo. 8

48 Kiss Árpád, akit ekkor bizonyosan jobban érdekeltek a bergsoni filozófiai esztétikai és művészetelméleti következményei, mint a pedagógiaiak, a következő kapcsolatot állapítja itt meg: „A tudattalan életnek éppen az emlékezés által történt bizonyítása (...), művészeti szempontból is óriási jelentőségű, hiszen egészen új területet ad az idői megfigyelő szemei elé...” (Uo. 9). – Napjainkból visszapillantva nem érdektelen megállapítani, hogy a tudattalannal foglalkozó hatalmas szellemi és tudományos-kutatási területek szinte már teljesen a freudi pszichoanalízist tekintik saját ös-képüknek, Bergson e területről szinte teljesen kiszorult, pedig sokáig (elsősorban 1914-18-ig) nagy versenyben állt a bécsi mesterrel.

49 Uo. 9

50 Uo. 9 – Ugyanerről az *Igazság költészet nélkülben*: „Mi volt a közös a két filozófusban (Bergsonban és Feuerbach-ban volt szó – K.E.)? ... a felszabadulás (!) a múlt öröksége a kor és jelen korlátai közül; a kitarító, életre szóló keresés, az igaznak vagy igaznak vélt ernyedetlen szolgálata. Röviden a lényeglátás, az önkéntes alárendelés, a becsületesség abban, amit és ahogyan közkinccsé tesznek.” (*Igazság költészet nélkül*.171.)

51 Irodalmi bergsonizmus, 10

52 Uo.

53 Az ilyen átértékelődések az univerzális hermeneutikai folyamatok magától értetődő jelenségei, mégis szinte majdnem minden differenciáltabb hatástörténeti folyamatban új és titokzatos problémaként bukkannak fel. Ennek elsődleges oka azonban minden, csak nem érthetetlen. A maga hermeneutikai előfeltételeire támaszkodva (azokat egyébként csak a legkritikább esetben érdemleges módon tudatosítva) minden korszak közvetlenül egy filozófiai elsődleges üzeneteit igyekszik megérteni, nem pedig egy filozófia arculatának változásaiban,

irodalomnak általánosságban is visszatérő motívuma a Bergson-hatás rendkívüli mivoltának felvetése, e hatástörténet dimenzióinak más filozófusok hatásával való összemérése⁵⁴. Tapasztalataink átmeneti összegzéseként kimondhatjuk, hogy a (metaforikusan értett) „jobboldali” vagy „konzervatív” Bergson-hatástörténet jobban fel van dolgozva, mint az (ugyancsak metaforikusan értett és ugyancsak jelentős) „baloldali” hatástörténet, miközben az is egyértelműnek látszik, hogy a filozófus értelmezésének újabb hullámai gyakrabban indulnak ki a „francia” gondolkodás és kultúra terjesztésének és újragondolásának szándékából, mint egyéb motívumaiból.

Természetesen a recepció puszta nagyságrendje, de differenciáltabb kérdései sem függetleníthetők attól, hogy a bergsoni filozófia a filozófia két történelmi korszakában létezett és hatott (a fő probléma: a „belső tapasztalat” tudományelméleti rangjának megfelelően) és – némi leegyszerűsítéssel – ami az egyik korszakban sokak (természetesen nem mindenki!) számára evidens volt, a másik korszakban már magyarázatra szorult, ami az egyik korszak recepciójában nem szorult igazolásra, a másik korszakban az értelmezés megkerülhetetlen tárgyává vált.

Korántsem meglepő, és erre valamivel bőségesebben is utaltunk⁵⁵, hogy éppen ez a státusz- és kontextusváltozás okozza, miszerint Bergson a huszas-harmincas években a szimpla és problémátlan (hozzátehetjük: a már ekkor ideológiává váló) szcientizmus nemes és igényes kritikusaként is fellép, akinek alternatívái (az „intuíción” módszere és az élan vital) immár nemcsak intellektuális, de tárgyi, szaktudományos érdeklődés kiváltására is képesek.⁵⁶

A mozgás, általában a mozgás filozófiája egy sor pedagógiai és pedagógián kívüli probléma értelmezésében nyit adott esetben egészen új utakat. Érdekes sajátossága ennek a kiindulópontnak, hogy azzal mind a három nagy világnézeti család tartalmi is artikulálhatóak, hiszen az, hogy valami konzervatív⁵⁷, liberális vagy akár valamilyen értelemben forradalmi, a mozgásnak immár csak egy-egy konkrét értelmezés-változatától függ.

Semmiképpen sem véletlen, hogy a mozgással kapcsolatos Bergsonnak az a szövege is, amelyet leginkább tekintenek egy közvetlenül megfogalmazott bergsoni pedagógia megalapozásának.⁵⁸ Itt pedagógia-konceptiójának lényegét Bergson abban az elvben foglalja össze, hogy az igazi tudás az, ha valamit képesek vagyunk újrateheríteni, újragondolni, önállóan felfedezni (réinventer). Itt is érvényesül Bergsonnak (a megfelelő előfeltételek nélkül még félre is érthető) felfogása, miszerint a nyelvben kifejezett tudás vagy a kritika haszontalan, a szavaknak nem hihetünk jobban, mint a realitásnak. Mindebből következik, hogy a nevelésnek a spontaneitást és a természetes kreativitást kell középpontba állítania az enciklopédikus tudás ellenében.⁵⁹ Kulcsfogalommá válik a „természetes artikuláció”, a „problémák experimentális elmélyítése”, a „dolgokon való munkálkodás”. A dolgok verbális kritikájának elutasítása nyilván nem értelmezhető úgy, hogy Bergson a kritikát általában utasítja el, feltűnik mégis, hogy gondolkodása a világgal való kapcsolatban alapvetően pozitív, miközben a dolgokkal való intenzív kapcsolatot, a dolgokon való munkálkodás közvetlen tapasztalatait nélkülöző verbális kritika elutasításának gesztusa is érzékelhetővé válik. Az is látható, hogy az ilyen (verbális) kritika társadalmi jelenséggé válhat (vagy már azzá is vált). *Miközben a tudás bizonyos területein csak a dolgokkal való intenzív kapcsolat alapján kialakuló tudás alapján lehet beszélni, a társadalmi kommunikáció más területein ennek ellenkezője uralkodik.* Ezt a gondolatot sem tartjuk nyomban alkalmazhatónak egy valóságosan és nyilvánosan létező iskolarendszer működésének átalakítására, annál is inkább, mert az ilyen nagy rendszereknek megvannak a maguk saját, meghatározó tulajdonságai és következményei, amelyeknek „öntörvényűség”-t célszerű a reformálás előtt megismerni, mert ha valahol igaz a „Nem tudják, de teszik”-elve, az éppen a nagy rendszerek reformjánál hat a legintenzívebben. Mindamellet kiemelkedő jelentőségű és tipológiailag is fontos filozófiai megközelítésről van szó, amelyet Bergson talán a következő megfogalmazásban foglal össze legszemléletesebben: „A homo sapiens, aki a homo fabernek a fabrikálásról alkotott reflexiójából született, azért is méltónak tűnik megbecsülésünkre, mert a tiszta intelligencia eszközével old meg olyan problémákat, amelyek csak ettől az intelligenciától függenek (...). Az egyedüli, akinek ellenszenvesnek kell lennie számunkra, az, akinek gondolkodása, amennyiben gondolkodik, nem több pusztán saját nyelvére való reflexiójánál.”⁶⁰ Maga Bergson is hangsúlyozza, hogy nem akart saját nevelési rendszert felállítani, sugallatait és

mintegy eleve történelmi jelenséggé kívánja elhelyezni magát. Mindamellet egy filozófiai alapzat olyan jellegű ártértékelődése, mint amilyennel Bergson esetében dolgunk van, mégis a ritkább változatok közé tartozik.

⁵⁴Ld. például H.L. Wesseling, 2002.

⁵⁵ A belső tapasztalatot egyébként a racionális diskurzus szabályai szerint generáló intuíción akkor kerül szembe a „külső” tapasztalatot feldolgozó értelemmel, amikor Bergson az intuíción az értelem fölé emeli. Ez, mint egy helyen Kiss Árpád is említi, „antiracionalista színben” is feltűnetheti Bergson tanítását, de ha az intuíción a „belső tapasztalat” ténybeli meghatározásaira építjük, ez a szembeállítás felszínesnek bizonyul: a racionális-irracionalis szembeállítás helyére a tudatos-öntudatlan (vagy tudattalan) szembeállítás kerül.

⁵⁶ Általános érvénnyel, ld. Wesseling, 122. – Ugyanerről fogalmazza meg Alain Panéro 2005-ben a mai kutató csodálkozásának kifejezését, mondván, „nehézségei vannak” annak megértésében, hogyan váltott ki Bergson filozófiája ennyire „provokáló” hatást (sajnálatos módon Panéro sem tesz különbséget a belső tapasztalat filozófiai relevanciájának látványos megváltozásának megfelelően). Ld. Panéro: 2005.

⁵⁷ Ld. Arcan, 2005.

⁵⁸ Ld. Henri Bergson, 2006 [1934]

⁵⁹ Uo. Ld. ehhez: Panéro, 2005

⁶⁰ Bergson, 2006 [1934]).

állásfoglalásai azonban rendkívül következetesek (egészen az irodalmi műelemzés bizonyos mérvű elutasításáig, amelynek mintázatai akadályozhatják a növendéket abban, hogy a műalkotás élményének „újraalkotásá”-ra, akár önálló alkotásra képes lehessen).⁶¹

Henri Bergson pedagógiai áthatásainak egy legérdekesebb epizódja Charles de Gaulle nevelődése és gondolkodása. De Gaulle nemcsak fiatal korában olvassa Bergson-t és nevezi meg következetesen gondolati mesterei között, de érett, katonafilozófiai műveiben is visszatérően idézi.⁶² Egyik méltatója Bergson „igazi tanítványá”-nak nevezi de Gaulle-t, aki lázadt a történelmi determinációk, a történelemmel szembeni konformizmus, netán fatalizmus ellen, annak jegyében, hogy az emberek akarata megtörheti a történelmi determinizmust.⁶³ Bergsoni elem de Gaulle pályáján, hogy - Bergson elméletét elfogadva - úgy vélte, hogy a hadvezér (és a politikus) számára a szakmai ismereteknél elsőrendű jelentőségű az intuíció, az ihletettség és a zsenialitás: "Az erős egyéniségek, akik harcra, megpróbáltatásokra, nagy tettekre születtek, nem mindig azt az egyszerű felsőbbrendűséget, azt a felszínés vonzerőt testesítik meg, amely a mindennapi életben rokonszenves."⁶⁴

Bergson talán legfontosabb oktatáspolitikai (nevezhetnénk talán oktatásfilozófiai, sőt, egyenesen stratégiai) intervenciója ahhoz a hosszú évtizedekre elnyúló vitához kapcsolódik, ami a gimnáziumok latin és görög érettségijének megőrzése, illetve értelmezése körül alakult ki. E vita korábbi szakaszában, 1902-ben, Bergson nem szólalt meg. Megszólalt viszont e vitasorozat nagy nyilvánosságot kapó állomásain 1921-től. A vitákban kulcsszerepet játszó miniszter, Léon Bérard, az „irodalmi” és a „tudományos” stúdiumok egyensúlyának álláspontját képviselte.⁶⁵

Bergson 1922 őszén előadást tartott e vita részeként, s előzetesen hozzájárult az előadás szövegének a politikai vita idején való későbbi közzétételéhez is. Miközben elismeri, hogy voltaképpen mindent elmondtak már a görög és latin stúdiumok hasznáról, egy teljesen új elemet hangsúlyoz. E tanulmányok megőrzése „különleges előnyöket” biztosítana a francia értelmiség számára, s ez növelné azok befolyását más társadalmakra, a klasszikus kultúra eltűnése ezért is jöveteletlen kárt okozna.⁶⁶ A klasszikus nyelvek intelligencia-, kultúra- és gondolkodásfejlesztő hatásait a következő hasonlattal fejezi ki: olyan folyamat ez, mint amit a görög nyelv gyakorlása hozott létre a görög kultúrában és társadalomban, *ez az összehasonlíthatatlan lehetőség egy sor olyan tulajdonsággal ruházta fel a Nyugatot, amelyek kitűntetik azt azzal a Kelettel szemben, amelynek egyébként briliáns gondolkodása soha nem érte el Nyugat gondolkodásának pontosságát.* Márpedig ez nem lehet közömbös egy olyan pillanatban, amikor Európa egysége és önazonossága új kérdésként fogalmazódik meg. Mivel azonban a klasszikus szellem a francia kultúra közvetlen megalapozója is, a klasszikus nyelvek oktatása a legszorosabb értelemben francia nemzeti ügy is. Ha egy a klasszikus kultúra oktatása nélkül maradó Németországot vagy esetleg akár egy ilyen Angliát képzelnénk lelki szemeink elé, nyilvánvaló, hogy a francia társadalom nemcsak privilegizáltként, de ezen kívül még boldog emberek társadalmaként is tűnik fel szemünkben. A nemzeti presztízsnak ez az eleme a kor politikai retorikájába is átszivárog. Mindezzel már jeleztük is, Bergson értelmiségpolitikájában és pedagógia-stratégiájában a nemzetközi vonatkozás döntő jelentőségre tesz szert. A széleskörű vitában a klasszikus nyelvekkel, illetve az azok nélkül történő oktatás kettőssége, mint a „külső presztíz” és a „belső hatékonyság” ellentéte, a kettő közötti választás pedig mint szükségszerűség fogalmazódik meg. Ezen a ponton mondja ki Bergson saját eszményét, a két nevelési koncepció „rangja azonos”, az elitnek „kettős elit”-nek kell lennie, még pedig a „gondolkodás” és a „cselekvés” elitjének, az egyik koncepció nem alárendeltje a másiknak.⁶⁷ Filozófiailag kiemelkedően érdekes, milyen szerves kapcsolatba kerül ez a „kettős elit”-elképzelés Bergson gondolkodásának lényegével, az azonban már kevésbé az, hogy a javaslatok retorikájának bizonyos szintű megtartásával maga a reform már nem teljesen Bergson elképzeléseit követte.

Bergson pedagógiai értelmezésének van hosszú időn át egyidejűnek tekinthető úttörő kortársa is Magyarországon Dienes Valéria személyében. A századelő nagy személyiségeinek egyike, aki e korszak nagy léptékű dimenzióival szemléli az új, összes lehetőségei szerint jóval szerényebb korszakot is: „Kétségtelen, hogy a szellemiség renaissance-a készül ma tudományban, művészetben, egyéni lelkekben, mikor kicsiny iskolás lányok és nagy filozófusok ugyanarról a lelki újjászületésről álmodnak, s alkotásaik nem gyökereikben, hanem virágzó ágaikban találkoznak, és rokon termést hoznak.”⁶⁸ Dienes Valériának a pedagógiai tevékenységet megalapozó Bergson-értelmezését nem kommentáljuk, bizonyos, hogy maga is példája a legitimitást vesztő belső tapasztalat átértékelődésének, az egyre nyíltabb (ezt ebben a pillanatban csak mint recepció-

61 Uo. – Érdekes részlet, hogy spontán módon Kiss Árpád is hasonlóan reagált a műelemzés magyarországi reneszánszára a hatvanas évek végén, illetve a hetvenes évek elején.

62 A *Fil de l'épée* (magyarul hozzávetőlegesen: a Kard vonalán) című műben a harc és az emberi intelligencia kapcsolatáról. (ld. Wesseling, 122.)

63 Arcan, 2005.

64 Gazdag, 1994.

65 Jarrety, 2008.

66 Idézi Jarrety, uo.

67 Uo.

68 Dienes, 1924.

és mentalitástörténeti tényt említjük) metafizikai szükséglet megjelenésének a recepció egészében. A metafizikai szükséglet artikulálásával Dienes Valéria már a huszas évek megváltozott szellemiségét képviseli, ami nemcsak a századelőn Bergson-értelmezéséhez képest jelent markáns elmozdulást, de saját korábbi gondolkodás-világához képest is: „...az emberi lélekműködés poláris szerkezetű... van egy viselkedéstani és egy eszméletani pólusa, s hogy egyetlenegy lelki működést sem értünk meg, ha csak egy oldalról nézzük, mert az anyag felől mind mechanizmus, a szellem felől mind teremtés...: minthogy azonban az eszmélés inkább szellem, mint test, a 'lélek' inkább teremtés, mint mechanizmus... a kettőnek közlekedő hídja az idegrendszer, mely nem tud egyebet termelni, mint mozgást, és e mozgáshídon játszik eszméletünk panorámája.”⁶⁹ A „Bergson soraiból és sorai közül kiolvasott és részletesen kiépített lélektan” azonban nemcsak színvonalasabb Bergson-értelmezésnek tekinthető, de – ha ezt a nem szokványos, bergsoniasan irodalmias terminológia felismerni engedi – egyben nagyon is kreatív pedagógiai alapkoncepció is: „Az ismeret nem beraktározás, hanem azonosulás. A felöltő emlék nem ideg-készítmény, hanem sikerre jutott szellemi valóság. A percepció nem érzethalmaz, hanem sikert arató materiális támadás rajtunk. Sikerének forrása a fontossága. A cselekvés a lélekközpont. Az egész eszméleti lét kivonata, lelki mikrokozmosz, ahol mindaz, ami széjjelhúzottan mint érzélem, gondolat, absztrakció, okoskodás, akaratfolyamat úszkál a lélek taván, most mind egyetlen örvénylésben mélyed a cél felé. Ez a cselekvés amaz igazi azonosulások fürdőjéből táplálkozik, de mikor elmondja, és közkinccsé teszi, hogy mit csinált, akkor logikát gyárt, és intelligenciát termel. És minél intelligensebben elmondja, mit csinált, annál formálisabb lesz, hiszen kezelhető szabályokat, használati utasításokat kell mondania. Megvalósít tehát az eredeti, intuitív azonosulásból táplálkozó és magában véve elmondhatatlan, csupán megélhető ismeret fölé egy intellektuális épületet, melyben elhelyezi cselekvő műszereit.”⁷⁰

A bergsoni filozófiából kiépíthető komplex pedagógiai rendszerek egyik legértékesebb példája Célestine Freinet⁷¹ munkássága. Freinet, aki az egyik legérdekesebb huszadik századi értelmiségi életrajzzal rendelkezik,⁷² egyben demonstrálja is a baloldali bergsonizmus inkább ki-nem-használt, mint az eddigiekben megvalósított lehetőségeit. Figyelembe veszi a bergsoni filozófia majdnem minden lényeges komponensét (még olyanokat is szisztematikusan összehangol a többiekkel, amelyek filozófiailag inkább a mellérendelés szigetszerű létében éltek egymás mellett). Freinet vitalista (a szó racionális és tudományokra támaszkodó értelmében), ezen az alapon bírálja a hagyományos iskolát, ami a lényeges folyamatokat a pedagógia technikáira redukálja, többek között azzal is, hogy kiszakítja az iskolát a társadalmi élet egészéből.⁷³ Klasszikusan bergsoni az (egyébként Piaget-nél és Kiss Árpádnál is feltűnő) egyensúlykeresés a tudás elsajátításának folyamatában. Félreismerhetetlenül bergsoni elem, hogy a tanulók maguk alkotják meg tudásukat. Bergsoni szellemű az a mozzanat, hogy a tanulási folyamat nem korlátozódik az iskolára, ezért a tanulók aktivitását valójában nem az iskola határozza meg.⁷⁴ Bergson nélkül elképzelhetetlen Freinet 1924-es kísérlete sem arra, hogy a tanulók közösen, együttes munka során sajátítsák el a könyvnyomtatás technikáját, miközben közösen írják meg a nyomtatandó szöveget is.⁷⁵

A bergsoni intuíció pedagógiai újraértelmezésére, szabályos „perújrafelvétel”-re vállalkozik René Barbier.⁷⁶ Bár érzékeli, hogy az intuíció „gyanús” lehet a megismerésben, számára személyesen „álmaira való hallgatás”-sal, „előre nem látható” kreatív ötleteivel volt egyenlő.⁷⁷ Bergson szerint, így Barbier, az intuíció azzal a szimpátiával egyenlő, amellyel egy tárgy belsejébe hatolhatunk, hogy azonosuljunk azzal, ami abban a tárgyban egyedi és ezért kifejezhetetlen. Hivatkozik azokra a megfogalmazásokra is, amelyekben Bergson az intuíciót mind a tapasztalat, mind pedig az „argumentáció” fölé emeli. Az ilyen explicit tézisekre természetesen ugyanaz érvényes, mint amit mozgás kapcsán már kifejtettünk: döntő egyrészt az

⁶⁹ Uo. – Jeleztük, hogy nem lehetséges értelmeznünk Dienes Valéria 1924-es Bergson-értelmezését, mégis említenünk kell, hogyan válik az „élan vital” közelebről meg nem határozott ideális „lelki működés”-sé, illetve, hogy a mindennek felett álló „mozgás” milyen új funkcióknak lesz ebben az összefüggésben alávetve.

⁷⁰ Dienes Valéria 1924-es Bergson-tanulmányának pedagógiatörténeti vonatkozásaira a következő részlet utal. „Domokosné, mint 14 esztendőös kis Löllbach Emmi a besztecebányai leányiskolában bizonyára nem Bergson Essai-jét akarta illusztrálni akkor, mikor új tanításmódról álmodott, bizonyára nem ismerte az intelligencia-intuition ismerettani dualizmust, mikor a tanulnivalók bensőbb megélésére, eljátszására vágyódott, és bizonyára nem a bergsoni lélektan-inverziók inspirálták, mikor azt kérdezte magától: nem volna szebb a tanulást élő egyéneken kezdeni, mint a 'tantárgyakká' boncolt és szétméregetett valóságon.” - Uo.

⁷¹ Go, 2005. 32

⁷² Az életrajznak csak egyik epizódja, hogy Freinet-t, aki a Francia Kommunista Párt tagja és ellenálló volt, „bergsonista” iskolamodellje miatt súlyos támadások érik a Francia Kommunista Párt részéről.

⁷³ Go, 33.

⁷⁴ Uo. 34

⁷⁵ Schlemminger - Lefranc, 1997.

⁷⁶ Barbier, 2006

⁷⁷ Uo.4.

ismeretelmélettel való kapcsolat, másrészt pedig talán még ennél is fontosabb, hogy a belső tapasztalat érvényének elfogadásával vagy annak tagadásával közeledünk egy-egy ilyen kijelentéshez.⁷⁸

A pedagógiai vonatkozások miatt is fontos, hogy az intuíciónak ilyen értelmezése Bergsonra egy csapásra közel hozza nemcsak Freudhoz, de Jungéhoz is, miközben az így felfogott intuíciónak fogalmában rejlő differencia-mozzanatra is érzékenyen Bergson ugyanabban a szövegösszefüggésben *posztmodernizálódik* is (s ez ugyancsak nem feltétlenül marad távol akár az oktatási rendszerek egészétől, akár annak egyes részeitől). Említendő még, hogy az intuíciónak pedagógiájának eddig elért legfontosabb koncepcióját Rudolf Steinerben pillantja meg.

J.L. Paton a bergsoni intuíciónak az „élő, kreatív evolúció” szép jelenségének megértésében és az abba való belépés aktusában értelmezi. Az intuíciónak hatalmának kifejlődése garantálja az egyén számára képességeinek legteljesebb kibontakozását.⁷⁹ Ezen emberkép alapján Paton három alapvető tulajdonságban foglalja össze az ő Bergson-képe alapján létrehozandó iskolát, ezek: a szabadság követelményének megvalósítása a kreatív kibontakozás biztosítására, másrészt a másokkal való valóságos együttműködés szabadságának biztosítása, harmadrészt az „élő, kreatív evolúcióval” való harmónia kialakításának szabadsága.⁸⁰ Paton ezek után a most említett elvek és egy lehetséges iskolai curriculum összefüggéseit keresi, ami önmagában bizonyosan egy közvetlenül Bergsonra épülő pedagógia alapkérdése. A curriculum összefüggésében azonban majdnem kizárólag a vallás, az etika, egy vallási etika, majd az intuíciónak kérdéseivel foglalkozik alaposabban, s ez messze elmarad a felvetésben rejlő lehetőségek mögött.

Nem törekedhetünk teljességre Bergson pedagógiai „áttételei”-nek bemutatásában. Ez már csak a pedagógiai hatástörténet kivételes nagyságrendje miatt sem lett volna lehetséges.⁸¹ Keretet és szövegösszefüggést szerettünk volna csupán felmutatni Kiss Árpád bergsonizmusának jobb értelmezése érdekében. Erre már csak azért is szükség volt, mert – összefoglalóan szólva – a magyar Bergson-recepciónak kiemelkedő értékei mellett sem hagyott maga után egy a köztudat számára is könnyen mozgósítható filozófiai értelmezést.

Kiss Árpád egyik sajátossága, hogy még pedagógussá válása előtt vált bergsonistává, ezért sem az oktatáspolitikus és stratégia, sem pedig az iskolaszervezéssel helyenként kifejtett módon is foglalkozó filozófus nem foglal el különösebben nagy helyet Bergson-képében. Ez azt is jelenti, hogy – ellentétben például Freinet-vel – saját pedagógiai rendszere nem közvetlenül áll bergsoniánus alapokon.

Kiss Árpád határozott helyet foglal el az általános Bergson-recepciónak irányzatai között is. Egyrészt értelmezése történetileg és filológiai is pontos, egy pillanatra sem téveszti szem elől, hogy Bergson alapvetően racionalista és szcientikus filozófus, aki a belső tapasztalat bázisán kerül szembe az „élet” és a „mozgás” alapproblémáival. Kiss Árpád tehát nagyon is tudatában van Bergson rejtett mélységeivel, amelyek nélkül Bergson – mint ez ma is nem ritka attitűd – sokak számára nem más, mint filozófiai költő vagy humanista vizionárius. Kiss Árpád azonban nemcsak általánosságban ismeri a valóságos Bergsonra. Mind disszertációjában, mind más írásaiban számos nyoma van annak, hogy rekonstruálni tudta azokat a határokat, ameddig Bergson, mint a „magas szellem” képviselője filozófiailag eljutott. És ez akkor is így van, ha ma másképp látjuk a belső tapasztalat problematikáját. Az az eszköztár pedig, amellyel Bergson (egyébként a klasszikus idealizmusra sokban emlékeztetően) e problematikát elemezte (mechanizmus és finalizmus kettőssége és ellentéte, a mozgás önálló fogalmának kidolgozásával⁸²) mára már kiesett a filozófiai testnevelés napi tornagyakorlatai közül. Ilyenkor azonban nem árt arra emlékeztetni, hogy a ma gyakorolt filozófiai *mainstreamek* nagy része ugyancsak hamarosan az elfeledettség sorsára fog jutni (ha egyáltalán valamikor is el fogja érni Bergson valóságos ismertségét). De az is bizonyos, hogy egy-egy probléma átmeneti marginalizálódása egyáltalán nem jelenti azt, hogy azokat megoldottuk.

IV.

Az „abszolút pedagógus”, illetve az „abszolút pedagógia” hipotetikus gondolata értelemszerűen szűkebb, mint a pedagógiai lehetséges értelmiségtörténeti megközelítésének egésze. Lényege, hogy nemcsak egzisztenciális okokból lesznek kiváló értelmiségiek tanítók, tanárok és mesterek (nagy „M”-mel is), de szabad belső elhatározásukból is sokan tették meg ezt az utat. Csak a huszadik században százakra tehetjük azoknak a kiváló magyar értelmiségieknek a számát, akik minősített formában részesítették előnyben a tanítást teljes vagy részleges életpályaként önálló tudományos, művészi vagy irodalmi tevékenységükkel szemben vagy azokat kiegészítendően.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Paton, 2007.

⁸⁰ Uo. 80.

⁸¹ A hatalmas változatgazdagság pusztá érzékeltetésére hivatkoznánk egy olyan disszertációra, amely napjaink humor-, nevetés- és szórakoztatásideológiáit kifejezetten az iskolai oktatás szempontjából rendszerezi és értelmezi, s eközben természetesen Bergson humorelméletére is támaszkodik (Ld. Bott, 2004.)

⁸² Gautier, 2008

Az „abszolút” pedagógus tevékenységében a pedagógia művészete az, amelyben a tudományos, művészi és más tehetség (a legtöbb esetben: tehetségek) megvalósulnak. A pedagógia *összefoglaló médiuma* lehet a szellemi tevékenység(ek) élvonalának, eközben a pedagógiai valóság egy különös értelemben válik művészetté (talán még össz-művészetté is).⁸³

Kiss Árpád értelmiségi attitűdjének *bergson-i, feuerbach-i és egzisztenciális* összetevői egyértelműek. A közvetítések finom rendszere kezdetben egy közelebről meg nem határozott értelmiségi szerep és mentalitás filozófiai alapjait határozza meg, ezek után keres ez az értelmiségi mentalitás, „saját filozófia” társadalmi megvalósulást. E saját filozófia át-meg át van szöve professzionális filozófiai elemekkel, anélkül, hogy ettől professzionális filozófiaként definiálná önmagát. S még ezután is hátra van egy lépés, olyan, amelynek különlegesen is sok köze van az „abszolút pedagógus” problémaköréhez. Ebben az esetben a már érett értelmiségi magatartás keres magának hivatást. Nem a hivatásgyakorlás közben alakul ki ez a filozófia, nem is párhuzamos azzal. Nagyon is valószínű, hogy ez a jegy az „abszolút” pedagógia egyik meghatározó kritériumává válhat. *Nagyon is elképzelhető, hogy a pedagógia abban az esetben válhat abszolút pedagógiává, ha egy teljesen kiérlelt értelmiségi filozófia birtokában választják a pedagógiát.*

Tanulmányunkban Kiss Árpádnak erre a filozófiájára összpontosítunk. Ez a filozófia nem akar professzionális filozófia lenni, miközben ettől még magas szinten tartalmazhat professzionális elemeket. De ez a filozófia nem a pedagógus filozófiája, semmiféle értelemben, nem alapoz meg pedagógiai rendszert vagy szokványos pedagógiai magatartást (ami persze statisztikai értelemben nem zárja ki, hogy egyetlen eleme sem térhet vissza a pedagógiai gondolkodás rendszerében).

Kiss Árpád filozófiája – e kísérletben – két tudásterület között helyezkedik el, nem professzionális, de nem is pedagógiai filozófia. Értelmiségi önmeghatározás, egzisztenciális tartalommal, ismét függetlenül attól, hogy azt diszciplinárisan egzisztencializmusnak tekintsék-e vagy sem. *Ez a kiindulópont megerősítheti az abszolút pedagógus hivatás-képletének értelmiségtörténeti jelentőségét.*

Ez az értelmiségi filozófia a „helyes élet” és az „élet értelme” körül kristályosodik ki. Nincs, nem lenne ez másként a későbbi évtizedek szövegösszefüggésében sem, jóllehet a Kiss Árpád-i kérdésfeltevés tiszta egyértelműségét fokozódó mértékben színeznék szociológiai, politológiai és más szempontok (anélkül természetesen, hogy definitíven meg tudnák változtatni ezeket az alapokat). Meglepő, de a helyes élet alapelvein minden nemzedéknek újra el kell(ene) gondolkodnia.

Kiss Árpád nagyon találóan kezdi e kérdéskör exponálását az erre a kérdésre irányú szakadatlan *korábbi* erőfeszítések megítélésével: „Az emberiség helyett gondolkodók, az emberiségért magukat emésztők mintha nehézzre tömött zsákokat hordtak volna fel rosszul őrzött padlásra; azok rövid idő múlva visszagurultak. És akárhányszor ismételték meg évezredek folyamán ezt a műveletet, a zsákok változatlanul lenn vannak. Mondott-e, tett-e, sugalmazott-e egyáltalán valaki valamit? Lehet, de eredménytelenül szólt, cselekedett, akart. *Ha hozzájuk hasonló céljaid vannak, előtted is nyitva az út. A zsákok lenn vannak.*”⁸⁴ Ha az emberiség gondolkodói nem is Sziszifusz szikláit görgették a magasba, Kiss Árpád igen találóan mutat rá erre a *valódi paradoxonra*, vajon miért is nem lehetséges az, hogy későbbi nemzedékek egyszerűen kész eredményként vegyék át az emberi élet értelméről addig gondoltakat. Mindez nem szociológiai kérdésfeltevés (nem is értelmiségszociológiai), annyiban azonban mégiscsak az, hogy az „értelemadás” funkciója sajátosan értelmiségi feladat. Ez teremti meg azt a közös közeget, amelyben az értelmiségi szerep saját filozófiai problémája kiteljesedhet.

Kiss Árpád filozófiája a helyes életről sok szempontból nem konvencionális és köznyelven is megfogalmazható kiérleltégre ellenére is meglehetősen differenciált. Ez a filozófia egy *elidegenedés-értelmezés* jól felismerhető körvonalaira épül fel. A világban való értelmes, sőt boldog otthonlét nemcsak elméletileg nem teljesen magától értetődő, de a gyakorlatban sem. Az emberi boldogság problémája ez, amit nemcsak sajátos fogalmi nehézségek miatt problematikus artikulálni, de amiatt a számos valóságos árnyalat, realizáció és értelmezési lehetőség miatt, amellyel az a való életben megjelenik.

Elemzésünk természetesen e tanulmány esetében is *szoros szövegelemzésen* alapul, de a tárgy természete miatt az elidegenedés és az idegenség gondolatát már e helyütt is *előre kell bocsátanunk*.

Az elidegenedés- és idegenség-jelenségek (akár mint ilyeneket nevezik meg őket, akár nem) mélyen benne élnek a társadalom és az egyén életében. A leghétköznapibb formákban is léteznek a mindennapi létben.⁸⁵ A mindennapok elidegenedése és a filozófiai elidegenedés együttesénél emlékeztetnünk kell arra is, hogy az a két filozófus, akikkel Kiss Árpád a legalapvetőbben foglalkozott és akik gondolkodását a maga fejlődésébe a legmélyebben (gyakorlatilag professzionális szinten) beépítette, éppen Ludwig *Feuerbach* és Henri *Bergson* voltak. Feuerbach-ról köztudott, hogy nagy és nagyhatású

⁸³ Az „abszolút pedagógus” kérdéskörének irányába mutat Kiss Árpád következő gondolata: „Pedagógussá válni rendkívüli dolog annak a számára, aki az emberi szellem alkotó tevékenységeit és ezek eredményeit megismerte. Úgy is jár a pedagógia művelője, hogy a feje mindig kiáll és a lába mindig kilóg abból, amit megállapodásszerűen a nevelés mesterségének, művészetének vagy tudományának határolnak el.” Ld. *Igazság költészet nélkül*. Budapest, 1999. (Teleki Alapítvány) 267.

⁸⁴ Uo, 270. - Kiemelés nem az eredetiben.

⁸⁵ Ilyen alapon nyugodtan mondhatnánk azt is, hogy maga a nevelés a gyerek számára a világban lévő idegenség számos szempontú megszüntetése.

filozófiájának az elidegenedés kimondottan középponti problémája volt. Nem sokkal kisebb e probléma jelentősége Bergsonnál sem, elegendő arra utalni, hogy Bergson híres humor- és komikumelmélete gyakorlatilag kizárólag az elidegenedett társadalmi magatartások leleplezését nevezi meg a humor esztétikai forrásvidékének.

Az elidegenedést – ismét: akár tudatosan, akár öntudatlanul – csak a *helyes élet* egy változatával lehet megszüntetni. Kiss Árpád értelmiségi filozófiája is megfordít egy sorrendet. A mindennapi létben kialakul az elidegenülés valamely változata, amellyel szemben mindenkinek – amennyiben meg akar szabadulni attól – el kell gondolkodnia a helyes élet egy változatáról. Kiss Árpád megfordításában *a helyes élet nem az elidegenedéstől való szabadulás, hanem – klasszikus preventív módon – az elidegenedés lehetőségének kizárása, előre haladó harc az elidegenedés ellen!* A tagadás tagadása az élet előrehatoló folyamatában!

Az idegenség és a helyes élet akkor is működő és létező antinómia, ha egyáltalán nem gondolunk rá és a mindennapi tudatban a számtalan idegenség- és elidegenedés jelenség nem áll össze bennünk egységes fenoméné. Egy konkrét elidegenülési viszonylatból való kiszabaduláshoz nemcsak lehetséges, de szükséges is pozitív célképzeteket megfogalmaznunk. *Az elidegenülés előrehaladó kiküszöbölése már jóval nehezebben szavakba önthető folyamat, a teremtő fejlődés egy metszete és perspektívája.* Kiss Árpád sem konkrét elméleteket fogalmaz meg, nem is konkrét jelenségeket ragad meg átütő erejűnek szánt demonstratív példaként. Elidegenedett életszférákat, sőt társadalmakat érzékel, amelyek nagy elidegenedett társadalommal állnak össze. Általános tapasztalata, hogy az emberek idegennek érzett szerkezetekben, belső meggyőződés nélkül élnek.

A „néma”, a „hallgatólagos”, a „tacit” elidegenülés milióival szemben való útkeresés csak egy *másságon* való állandó munkálkodással volt lehetséges, ha tetszik, *forradalmi mássággal*, a boldogság egy fajtájával. A fiatal értelmiségi, Kiss Árpád, alapviziója egy olyan magyar társadalom, amelyik széleskörűen és *általánosan nem jut el a saját belső lényegét kifejező élethez, ebben kezdte meg a maga egzisztenciális vándorlását* Az autentikus és meggyőződéssel hitelesített létezés (magától értetődőnek gondolt és érzett) hiánya létfeltétel, igazi *condition humaine* ebben a társadalomban. Az így érzékelt és értelmezett elidegenülés nyomban *felhívás* is az egyén számára, hogy éljen a maga filozófiai, egzisztenciális szabadságával és szabaduljon meg az elidegenedéstől.

A fiatal Kiss Árpád útja, az *Igazság költészet nélkül* tanúsága szerint, egy autentikus ember vándorítja az elidegenedett életek között, *szemlélődő elidegenülés-kritika*, peripatetikus szembesítése az embereknek saját létállapotukkal.

Az egyik alapdefiníció így hangzik: „A szabadságot pontosan meghatározni valószínűleg senki sem tudja, mégis van olyan értelme, amelyet mindenki kénytelen elfogadni. Ebben az értelemben nem vagyunk szabadok.”⁸⁶ Ebből azonban éppen nem egy elidegenültnek mondható élet következik, de az autenticitás hiányának megszüntetése, nem vagyunk szabadok az általánosság egy külön konkretizálандó szintjén, ezt felismerve azonban már igenis elindulhatunk valamerre.

Az *Igazság költészet nélkül* egyik legfontosabb szereplője így támad ennek az attitűdnek: „Élni, mert az élet jól esik, ez marad az ön filozófiájából, és ön itt üzi a legnevetesegebb foglalkozást, amelyet ismerek: fillérekért kiszolgálja mások gyermekeit, és eladogatja azt a keveset, amit tud...”⁸⁷ Az ő számára hiányzó magyarázat a mi számunkra megvilágító: „Élni, mert az élet jól esik” – ez mindenképpen idegenség nélküli élet.

Az elidegenedés szemlélete értelmiségi filozófiájának lényegi további kérdései is feltűnő rendben sorakoznak fel az az *Igazság költészet nélkül*ben. E kérdések nem szisztematikus vagy diszciplináris problémák (bár természetesen egy magasabb szintről tekintve éppen érintkezésbe kerülhetnek azokkal), ezek az értelmiségi létezését megalapozó filozófia megkerülhetetlen kérdései.

Ha például az elidegenedés állapotát általános társadalmi állapotként érzékelem, a lelkiismeretes intellektus első nagy kérdése az, vajon jó-e az érzékelésem? Vajon nem én vagyok-e a hibás? Nem én látok valamit rosszul valamelyik saját, személyes problémám fénytörésén keresztül? Ezek a mindennapi életben és a mindennapi nyelvben mindenki által megfogalmazható kérdések. Ha e feltevésen túljutott, megjelenik az intellektuális lelkiismeret (természetesen Nietzsche fogalmát használjuk itt) *második* számú alapkérdése: honnan tudom, hogy általános ítéletem helyes? Nem követek-e el valamilyen *intellektuális* tévedést? Ha ezen az akadályon is túljut az autentikus élet embere, felmerül az alaphelyzet *harmadik* számú alapkérdése: nem veszélyeztetek-e valakit ezzel a felfogással? Nem jár-e felelősséggel az én számomra ennek a most már valódi bizonyosságnak a képviselése?

A nem-adekvát, mint mondtuk, elidegenedett, magatartások kritikája természetesen a nem-adekvát intézmények és aktorok kritikáját is magába foglalja. Kiss Árpád azonban itt is megfordít egy közkeletű logikát. *Anélkül, hogy felmentené az elidegenült intézményeket és struktúrákat, közkeletű, ám szemében eleve elidegenedett emberi magatartásokat támad!*

Egy fontos példa: „Az emberiség minden időben a nyers, a legkegyetlenebb eszközöktől sem visszariadó egyének vezetését tűrte vagy igényelte. Politikusok, katonák, papok, gazdasági vezető emberek, mindegy. És az ideálok! *Parsifal* oktanul

⁸⁶ *Igazság költészet nélkül*, 321

⁸⁷ Uo. 302-303

gyilkolja le első ellenfelét, boldogtalanságba taszítja jótévője lányát, az első iránta felébredt tiszta szerelmet, megrepeszi anyja szívét, megnyújtja mindazoknak szenvedését, akiknek gyógyulása tőle függ – annyira elfoglalja saját emelkedése, és annyira feltétele a Grál-királyság elnyerésének az ilyen áron való megtisztulás! *Faustot is* égbe emelteti az emberek képzelete... *Ahhoz, hogy más világ kezdődjék, az embernek a sikertelenség, a visszariadás, a gátoltság büvöletében kellene élnie! Hősként kellene tisztelnie azt, ami megértésből lemond versenytársa javára szerelméről, átengedi vezető helyét annak, aki arra vágyik, és szeretettel simogatja meg mindazokat, akik elragadják előle törekvései tárgyát...*⁸⁸ Mindezzel erős tézist fogalmaz meg: nem csupán egy nem elidegenült, autentikus lét értelmiségi filozófiájának igényét mondja ki ismét, de nyilvánvaló gondolatkísérletként a nem-elidegenült magatartás általános eszményként való elképzelésével társadalmi állapotként anticipálja az elidegenülés megszüntetését. Napjainkban, minden intézmény szent tiszteletének korában különösnek hathat ez a tematizálás, ez azonban nem változtatja meg igazságértékét.

Ez a filozófia az elidegenülés megszüntetésének előrehaladó gyakorlatával mindenképpen az ember „belső” lehetőségeinek tágítására törekszik (aminek hagyományos filozófiai tematizálása nyilvánvaló módon a „szabadság” problémája)⁸⁹. Amennyire erősödik a belső lehetőségek kiépítésének relevanciája (az egzisztenciális szabadság és az „elidegenedett”-nek érzett és felismert viszonyok elutasítása), annyira zsugorodik össze a külső lehetőségek értékelése és strukturális szerepe. Ezért rokon ez az értelmiségi filozófia a pszichológia minden olyan törekvésével, amelyek meghatározott traumák megjelenésére a belső szabadság kiterjesztésével válaszolnak. (Ami igaz azonban az egzisztenciális gondolkodó Kiss Árpádra, nem igaz a pedagógiai tudósra, de mint nyilvánvaló, ebben a tanulmányban azzal nem is foglalkozunk).

Kiss Árpád *szemlélődő elidegenülés-kritikája* egy sor jelenséget vesz sorra, s igazán drámaivá mindig azokon a helyeken válik, amelyek egy erre vonatkozó reflexió nélkül egyenesen normálisnak, sőt, akár még „haladás”-nak is tűnnek.

A motorizáció és annak a hétköznapokra gyakorolt hatása előkelő helyen áll e jelenségek között: Az új elidegenedés a modern idők vonzó, új módon *design-olt* leírásának hullámán jelenik meg: „Diadalmas ember! Már nem kell megállnod fáradt vándorként a megtett útszakasz végén, hogy a magaslatról visszatekintve a táj szépségével kárpótold lábaid elvesztett erőit! Nem kell megpihened, hogy célba jutás előtt még egy utolsó mély lélegzetet végy és közben kinyílj a naplemente tűzvarázsa felé, vagy nem kell időt vesztegetve noszogatnod az apostolok lovát és képeket keresned a káprázatoson kivilágított emberi település fényei és árnyai nyelvi kifejezésére! Nem kell észrevenned és gondolataiddal követned a szelíden csillogó folyóvíz sötétsége torkolását.”⁹⁰ Az új életforma inautentikus vonásai felszínre kerülnek: „Új ember! Hatalmas luxuskocsin robot végig a neki épített széles úton. Korán ritkuló haja alatt, gyűrött homloka mögött, idegesen érzékeny idegrendszerében vágyak fogalmazódnak valami más után: a paraszt életének teljességét és egészségét, eszközökben fogyatékosabb idők kiegyensúlyozottságát keresné, de tudja, hogy lehetetlent kíván... Előre! Mit jelent ez a szó?”⁹¹ Az inautentikus lét a fogyasztói társadalom és e társadalom kritikájának előképét vetíti előre: Akik nem ismerik a jóllakottságot, az elért célt köszöntik benne alázatos tisztelettel. Ő a csúcs, amely felé tartanak. Irigylik. Nemzedékek apró munkáját fektetik be abba, hogy valaki közülük foglalja el helyét. Ilyenkor nagyon büszke lehet új emberünk. Ha nem így lenne, sietve kiszállna a kocsiból, meghúzódná egy védett kapualjban és nem jönne elő, míg valaki nem lépett bele minden erejével a gépkocsiját elrepítő gázpedálba. Ekkor jókedvűen elindulna az ellenkező irányba.”⁹² Az általánosítás – ha nem is a hatvanas évek egydimenziós emberének víziójával – nembeli értékek megsemmisülését diagnosztizálja: „Repül a bűvös doboz sok kilométeres sebességgel gondosan kiválasztott cél felé, el az otthontól, a békétől, az elmélyüléstől, el önmaga keresésétől...”⁹³ A új „homo” meghatározása pedig ebben az értelmiségi elidegenülés-filozófiában így hangzik: „Istenek? Nem, nagyon nyomorult lények. Már nem egészen emberek: valamivel többek és sokkal kevesebbek.”⁹⁴

Az elidegenülés peripatetikus kritikája alapszólama az *Igazság költészet nélkülben* különös erővel határozza meg Nagyvár (Balassagyarmat) leírásait. Ez igazi teljes milió, elidegenedés-izotóp. Egy jellemző példa: „Komolyan játssza végig élete drámáját, bár tudja, hogy minden életnedvét egy kívülre folyó, kegyetlenebb létküzdelem eredményeiből szívárogtatják feléje. Társadalmi hullámtörői legyengítik, elviselhetővé teszik az emberi állapotot, amely minden oltalom nélkül a semmiben a semmiért viselt szenvedés... Mindenki mindenkit ismer, tudnak rólunk...”⁹⁵

Az autentikus és meggyőződéssel hitelesített létezés (magától értetődőnek gondolt és érzett) hiánya létfeltétel, igazi *condition humaine*, ebben a társadalomban. Az így értelmezett létfeltétel mélyen belenyúlik a szerelem, a párválasztás, a

⁸⁸ Uo, 243. Kiemelés nem az eredetiben.

⁸⁹ Ld. erről, Kiss Endre. Egzisztencia és tudomány. Kiss Árpád szellemi arcának meghatározásához. in: *Új Pedagógiai Szemle*. 2007/június. (LVII. évfolyam).69-77.

⁹⁰ *Igazság költészet nélkül*, 224

⁹¹ Uo. 225

⁹² Uo

⁹³ Uo

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.243

karrier, a barátság vagy a család szféráiba is. A mű kinagyított esettanulmányaiban ebből a szempontból az a különlegesen érdekes, hogy azok hősei majdhogynem „alvajárók” e kifejezés korabeli Hermann Broch-i értelmében, hiszen maguk sem tudják pontosan megfogalmazni, vajon miért is nem képesek azt az autentikus létezését, amelyet pedig maguk akarnak a legjobban és ami a valódi boldogságát jelentené számukra, megvalósítani.

Az értelmiségi elidegenedés-filozófia következő tárgya az autenticitás hiányának következő minősített lehetősége, miközben az inautentikus, az elidegenedett, a nem-lényegi magatartás állandó diagnózisából lassan kirajzolódik a helyes élet alapelveinek immár teljes rendszere is. A szinte minden szempontból kiváló *Gyakorlóról* a diagnózis a következőket állapítja meg: „...mai életünk egyik következményeiben alig lemérhető leszegényedése... belülről nézve az igazi önzetlenség szelleme tűnt el, az odaadó szolgálat az ügynek, eszményeknek; érthetetlen vagy értelmetlen az önkéntes áldozatkészség látszólag nem megfogható célok érdekében: az emberiség, a szabadság, a jog és igazság üresen csengő szók ezeknek a szorgalmas családapáknak...”⁹⁶ Az autenticitás e hiányosságaira szinte alig van kifejezésünk, még talán a nemesebb *konformizmus* terminusa lenne alkalmas e jelenség jelölésére: „Vannak dolgok, amelyek előbbre valók egyéni és családi kis érdekeknél... Bizonyos kérdések megítélésében... nincsen helye idegen befolyásolásnak...”⁹⁷

Az elidegenedés-kritika távolról sok irodalmi példára emlékeztet, olyanokra is bizonyosan, amelyek nem is juthattak Kiss Árpád eszébe. Így az *Igazság költészet nélkül*, ha erre a perspektívára összpontosítunk, akár még Csicsikov utazgatásaira is emlékeztethet Gogol *Holt lelkek*jében, ahol az alvajáró jellegű elidegenülés természetes létállapot, de amellyel szemben Kiss Árpád, kettős tagadásként, mindenkor felvillantja a szabadság, a kiszabadulás, a felszabadulás lehetőségét is.⁹⁸ A magának az életnek megfelelő elvekért harcol, a felszabadulást érdemileg az emberek saját döntéseinek szintjére helyezi. A határozottabb fogalmiság itteni hiánya csak másodlagos (és mint másodlagos tulajdonság nagyon fontos), ami primér, az a fontos, a helyes életnek az elidegenedés kritikájából kibontott, de jól felismerhető fogalma és jelensége. A teremtő fejlődés előrehaladó dialektikája kitölti a pozitivitásnak azokat a szabad tereit, amelyek kivetést jelenthetnek az elidegenedett állapotból (ebben is megmutatkoznak a megmerevedett fogalmiság hiányának előnyei, hiszen –a teremtő mozgással ellentétben – a fogalmiság maga is elidegenedik, ideologizálódik, azaz elveszíti arra való képességét, az egymást váltó helyzetek mindegyikében a helyes élet alapelveinek megfogalmazásaiá válhassanak). *A teremtő fejlődésben szereplő „élet” éppen az elidegenedés feltételezett közegében konkretizálódik.* Az élet „érdeke”, „értéke”, „iránya” mindig csak egy konkrét helyzetben értelmes lehetőség, sohasem általában: „Az életnek mindig magának kell megtalálnia a maga formáját, ha akarod, önmagát. Nem hiszem, hogy életre való népnek kívülről, felülről kell megszabni fejlődési irányát. De akkor mivel igazolná magát a sok hódító, zsarnok, népboldogító és vezér? Hidd el, hogy az igazán ható életerők tudattalanul vagy lassan tudatosulva megássák a maguk medrét. Nekünk – ha segíteni akarunk – tanulmányozni kell ezeket az erőket, könnyíteni kell haladásukat...”⁹⁹

Kiss Árpád azonban nem elégszik meg teljesen az inautentikus, elidegenedett életformák közötti utazgatással, mintegy „felfedezve” azt maga vagy a művelt olvasók számára. Kiemel két olyan területet, amelyekkel konfrontálódva mintegy természetesen és magétól értetődően kerülünk az inautentikus, elidegenült lét járszalagjára.

Az egyik ilyen hatalmas szembesülés a halállal való szembenézést jelenti: „A halál: nem vagyunk a rokonai. Kétségtelenül barátkozunk vele. Nem lassan, apró elváltozásokon, alig észrevehető gyengüléseken keresztül haladunk feléje... Itt van. Melletted elhulló emberek már a karjában vannak. Látod magadat kiterítve, és elképzeled magad nélküle. Nincs ebben semmi. Miért baj ez? A világ nem veszi észre eltűnéseidet, és akik sajnálnak, azok saját magukat siratják csak benned. Okosabb ember okatlanabban élne ilyenkor. Mámorban... Miért nem teszed te is? Miért nem adod fel az életedet? Te ne, nem hiszed, hogy te is... Lehet, hogy igazad van. De menekülj meg a haláltól! Mámorral vagy anélkül. Menekülj meg az életért való rettegéstől. Szabadítsd fel magad. Ne félj. Járj karon fogva azzal, aki addig uralkodik rajtad, amíg rettegsz tőle. Mosolyogj azon, hogy néha gyáva vagy, és nem légy büszke arra, hogy máskor nem ijedsz meg. Lépj rokonságra a halállal. Légy ember: képzeld el minél gyakrabban a világot magad nélkül, magadat senkinek! Felbomlasz, soha vissza nem térően eltűnsz. Így nyitott szemmel és nyugodtan járhatsz utadon.”¹⁰⁰ *A halálfélelem* tehát Kiss Árpád szemében az egyik valóságos, létező oka a nem-autentikus létezésnek. Ebben az összefüggésben a félelem mozzanata önmagában is lényeges. Az elidegenedés elementárisan következménye nagyobb és kisebb félelmeinknek. Óhatatlanul *Bibó* István jut eszünkbe, aki ezen a ponton valóban termékeny párhuzamként jelentkezik Kiss Árpád elképzeléseihez. Sajnálatos, hogy miközben az ő demokráciaelméleti koncepciója a politikai félelemről az 1989-es rendszerváltás egyik legfontosabb szellemi mozzanata volt, valóban e célra irányuló kutatások azóta sem kívánták megmutatni a félelem konkrét társadalmi hatásának mechanizmusait.

⁹⁶ Uo. 279

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ „A magyar otthon gyáva: van véleménye, és nem mondja ki; felfogását csak ott hangoztatja, ahol annak nincsen következménye... A magyar meg tud halni, ha kell – ki nincsen így? – de sorsa irányítását képtelen a kezébe venni. Az úri alázatnak egy maga által kitalált és mentegített formájával biztosítja szegény ember szegényes vágyainak kielégítését.” Uo. 326.

⁹⁹ Uo. 328.

¹⁰⁰ Uo. 187.

A másik igazi nehézség és kihívás az autentikus élet számára az a jelenség, amit igen sok néven illethetünk, de talán a *torz elismerési vágy* itt a legmegfelelőbb kategória. Az egyik holt lélek esetében *ad hominem* teszi fel a következő kérdést: „Lehet-e elszomorítóbb tünetre rámutatni, mint ennek a művelt, idegen emberek bánatán keseregni tudó, csak jót és szépet akaró embernek vergődése az érvényre jutás, a hatalom, a név szolgálata el nem fojtható szorításában?”¹⁰¹

A nem-elidegenedett magatartások egyik legfontosabb forrásvidéke ezért nem annyira a mi éveinkben amúgy is különlegesen könnyen manipulálható alternatívitás vagy a részlet-kritika más fajtái, de a fundamentális ellen-élet változatai. Kiss Árpád ellen-élet opciói a felszínen szelídek, a mélyben rendkívül elkötelezettek. Mint például a következő példa: „Ahhoz, hogy más világ kezdődjék, az embernek a sikertelenség, a visszariadás, a gátoltság büvöletében kellene élnie! Hősként kellene tisztelnie azt, aki lemond vetélytársa javára a szerelméről, átengedi vezető helyét annak, aki arra vágyik és szeretettel simogatja meg mindazokat, akik elragadják előle törekvései tárgyait...”¹⁰² A torz elismerésvágy reflexei megjelennek a közösségi magatartásokban és a történelemszemléletben is: „Én nem hiszek a történelemnek. Nem tudom, mit kellene tenni. Talán ez természetrajz? Az életért folyó küzdelemben megsemmisül a gyengébb. Mindig a gyengébb, és sohasem az, akinek nincs igaza. És milyen eszközökkel folyik ez a harc! A történelem olyan leckék sora, amelyekből az ember megtanulja mindazokat a szörnyűségeket, melyeket elődei követtek el. Megtanulja, hogy ne legyen külön elődeinél.”¹⁰³ Kiss Árpád ennél a gondolatnál sem törekszik közvetlen filozófiai (vagy – ami ennél a példánál ráadásul nagyon is indokolt lenne – pedagógiai) érdemekre. Mégis meghökkenítő az az észrevétele, amit szinte soha nem artikulálnak: a történelem pusztá korrekert ismertetése és tanítása is már betölt legitimáló funkciót... Az elidegenedés értelmiségi szempontú és értelmiségi magatartásokat konstitutáló kritikája tehát más nagy példák mellett Kiss Árpádnál is kultúrkritikai és történetfilozófiai dimenziókat tölt be: „csak azokat emlegetném, akik jót tettek vele (az emberrel – K.E.): a tudósokat, akik igazat tanítottak, az írókat és művészeket, akik szépet alkottak neki; hősei lennének a felfedezéseknek és találmányoknak; a példaképeket a gyógyítás és a tanítás odaadó mesterei közül válogatnók ki; és megemlítenők a nagy filozófusokat, akik – ha nem is tudták megtalálni az élet értelmét -, türelemre intették az embert. Szeretjük azt mondani, hogy a humanitás a tudatosulás és a műveltség útján kifinomult emberszeretet. A történelemnek a humanitás iskolájának kell lennie, ha már nem lehet lebeszélni az embereket az életről.”¹⁰⁴

Úgy véltük, Kiss Árpádnak az értelmiségi létet és egzisztenciát megalapozó filozófiai peripatetikája külön szisztematikus helyet foglal el; nem tartozik sem a diszciplináris filozófiához, sem a diszciplináris pedagógiához (de mondjuk a pszichológiához vagy éppen a szociológiához sem). Az természetesen magától értetődik, hogy bőségesen adódnak közös területei, „átfedései” mindezekkel a területekkel.

Az azonban e sajátos szisztematikus hely meghatározásától függetlenül is lényeges lehet, vajon van-e a Kiss Árpád értelmében vett „elidegenedés”-nek, autenticitásnak, mint a helyes élet centrumának érintkezése az „abszolút pedagógus” kérdésköréhez. Ennek megléte azt bizonyíthatná, hogy az „abszolút pedagógus” magatartása sajátos, egyéni és sokszor nem vagy kevéssé artikulált filozófiai alapokon áll.

Kiss Árpád esetében az értelmiségi elidegenedés-kritika és az „abszolút pedagógus”-i mivolt között a *tanulás* problémája teremti meg a kapcsolatot. Nagyon is jellemző, hogy a tanulás egy definíciójában explicit módon is felbukkan az „elidegenedés” fogalma: „...folytonos alkalmazkodás, nem elidegenedés (!) önmagunktól, hanem mindig újabb kielégítő egyensúlyok elérése.”¹⁰⁵ A helyes tanulás nyitott, felvevő, integráló új egyensúly, nem olyan új állapot, ami addigi személyiségünkől bármilyen szempontból is elidegenít minket. A lehetséges elidegenedés előrehaladó, preventív, profilaktikus elhárítása optimális fejlődésünk feltétele. Egy ilyen folyamat során a manifeszt elidegenedés fejlődési válság és önépítési katasztrófa lenne: „...folytonos teremtődés megy végbe, egy átalakulásban levő rendszer halad az egyszerűbb felől az összetettebb felé. Az egyszerű érzékelés terén is így van – képünk a svájci Jean Piaget-től való -, hogy a személy nem egyszerűen színház, melynek színpadán tőle független, az automatikus fizikai egyensúlyozástól szabályozott darabok játszódnak le: a személy ezeknek a struktúráknak a színésze, gyakran szerzője is; kiigazítja azokat előrehaladásuk menetében tevékeny egyensúlyozással; a külső zavarokkal ellentétes kompenzációkat teremt, folytonos önszabályozást hajt végre. Tágabban a kezdeti struktúrák kiszélesítése megy végbe, melyek különleges esetekként iktatódnak be átfogóbb struktúrába: olyan rendszeren belül, melynek egyensúlya sohasem tökéletes, és olyan valóságos helyzetben, melyben állandók az egyensúlyt megzavaró külső tények...”¹⁰⁶. Nem lehet tehát közömbös, hogy egy ilyen színházi előadás színésze, netán szerzője szabadon alakítja-e ezt a cselekményt vagy nem képes autentikusan megjeleníteni önmagát...

¹⁰¹ Uo. 278. - Majd: „Nem lenne-e egyszerűbb az élet, ha az emberi halhatatlanság légköréből a folytonos elhalás semmivel sem vizsgálatalanabb, de jóval nagyobb szerénységre intő valóságához térnénk meg?” Uo. 223.

¹⁰² Uo. 243

¹⁰³ Uo.257

¹⁰⁴ Uo.258

¹⁰⁵ Uo.52.

¹⁰⁶ Uo.50.

IRODALOM:

- Alain L. Arcan, De Gaulle historien. Communication prononcée dans l'Académie lors de la séance du lundi 23 mai 2005. in: <http://www.asmp.fr/travaux/communications/2005/larcan.pdf>.
- René Barbier (Université Paris 8), Intuition et reliance en éducation. in: renebarbier_fr@yahoo.fr www.barbier-rd.nom.fr. Conférence aux Rencontres mondiales Kolisko – Congrès inter- et transdisciplinaires, médecine, pédagogie, éducation sociale – L'intuition dans la relation éducative, 21-25 août 2006
- Henri Bergson, L'évolution créatrice. Paris, 1914. (Félix Alcan).
- Henri Bergson, La pensée et le mouvant. Essais et conférences, Extrait de l'introduction (pp. 90-95), PUF (2006 [1934]). Source : <http://users.ox.ac.uk/~kebl2863> 21/01/2007
- Alexandria A. Bott, Lachen macht Schule! Humor als Interventionsmittel in Therapie, Beratung, Erziehung und Unterricht. Innsbruck, 2004. (Leopold-Franzens-Universität)
- Dienes Valéria: Bergsonizmus az iskolában. in: Nyugat, 1924. 17. szám
- Gazdag Ferenc, De Gaulle. A francia nagyság bővületében. Rubicon 1994/1. 36-41.
- Jean-François Gautier, Repenser Bergson. in: <http://www.valeursactuelles.com/public/valeurs-actuelles/html/fr/transversal/plan.php-2008>
- Henri Go, Comprendre la méthode Freinet en tant que méthode naturelle l'exemple de l'apprentissage de la langue. in: Le nouvel éducateur – n° 166 – Février 2005. 32
- Michel Jarrety, Atelier de théorie littéraire : Bergson et la réforme de 1923. in: http://www.fabula.org/atelier.php?Bergson_et_la_r%26eacute%3Bforme_de_1923, 2008.
- Kiss Árpád, Irodalmi bergsonizmus. Tanulmány. Írta és kiadta Kiss Árpád. Balassagyarmat, 1934.
- Kiss Árpád, Igazság költészet nélkül. Budapest, 1999. (Teleki Alapítvány Kiadása).
- Kiss Endre, „Élet és mozgás... Irodalmi bergsonizmus”. Kiss Árpád gondolkodásának történetéhez. in: Interdiszciplináris pedagógiai és az eredményesség akadályai. Az V. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Debrecen, 2007 szeptember. Szerkesztette: Kiss Endre és Buda András. Debrecen, 2008. 109-117
- Kiss Endre, Friedrich Nietzsche filozófiája. Életreform és kriticizmus között. Budapest, 2005 (Gondolat)
- Alain Panéro: Matière et esprit chez Bergson. Intervention d'Alain Panéro, professeur de philosophie à Amiens lors du stage du 4 février 2005. <http://www.ac-amiens.fr/pedagogie/philosophie/PAF/bergson-panero.htm> Google
- J. L. Paton, Bergson and Education. Manchester 2007. (Wheeler Press). Publications of the University of Manchester. educational 1 series, no. x. 81
- Gerald Schlemminger - Yannick Lefranc, Plaisir d'apprendre et travail coopératif. Les méthodes éducatives et la philosophie pratique de Célestin Freinet. Actes du séminaire international organisé par le Bureau de Coopération Linguistique et Éducative du service culturel de l'Ambassade de France à Londres, à l'Alliance française de Londres les 6 et 7 juin 1997, Londres, édition spéciale, pp. 17 –60.
- H.L. Wesseling, Certain Ideas of France. Essays in French History and Civilization. Greenwood Public Group, 2002.

THE PHILOSOPHY OF ÁRPÁD KISS

Present essay introduces us into the philosophy of Árpád Kiss. This approach is the salient and individualized concretization of the general definition of freedom: it is freedom related to one's own life and it is freedom for dynamic and situative self-determination, during which freedom becomes apparently tautological, since it is the attitude of freedom based on freedom. It belongs to the history of the twentieth century that this freedom expresses continually as a political program, even if we do not want so. It is the great topic of the twentieth century: the possibility to live according to one's own choice is always confronted with political repression that leads to the paradox of the kind hero, the process of permanent liberation inserted into a permanent political context.

The protagonist of the 'Truth without Poetry' mostly takes decisions against himself in the spirit of his principles, and in some cases against his principles. This does not happen because the protagonist aspires any obvious advantage related to his altruism, but rather in order to not disturb his freedom (that he will have later) (or in order he does not eradicate this freedom) with the souvenir of the betrayal of the freedom. The future of the freedom is included in the present of the freedom.

It is obvious that this conception is very close to the classical paradigm of the existentialist philosophy. We accept this proximity and consider this basic principle as existentialist not only in general but also in the spirit of the classical paradigm represented by Sartre and Camus in a concrete way. The classical paradigm of the existentialism is characterized by a vacuum of content and an indecisive attitude that

had been deliberately and demonstratively assumed, while the endpoint of the paradigmatic existentialism represents, with Árpád Kiss, a starting point related to the content and the structure.

Beside the existentialist starting point, Árpád Kiss is also interested in psychology. This interest allowed, in principle, Árpád Kiss' pedagogical activity. The sharing of the sectors between both approaches did not occur only through the existential part reserved to the thinker Árpád Kiss, but also through the psychology going back to different origins (from Bergson to Fraisse or Piaget). The actual pedagogy of Árpád Kiss is existential when it concerns man, it is pragmatic when it concerns teaching and it is sociological concerning the nature of knowledge.

In the case of the basic problems of the intelligence, on the question of the "Treason of the Learned" thematized by Julian Benda, no psychology supersedes the existential dimension. As far as the formation of our relation to our own life is concerned, we are free even beyond psychology. However, the existence forms part of the history of its own psyche and also of others' psyches, but the opposite is true as well: the psyche will be the product of the existential choice. The recognition of the existential aspect in the process of education and teaching can significantly increase its effectiveness.

We characterized Árpád Kiss' thinking through the parallel axes Goethe-Rousseau and Bergson-Proust. When we follow our way of thinking, it becomes clear that the Goethe-Rousseau axis represents the substance of the relation to his own life, and is the result of the existential choice. The Bergson-Proust axis is near the literalized and aesthetized starting point of the existential thinking. We would not name Árpád Kiss' pedagogy "existential pedagogy" in a pure form, because the existential contents do not emerge with him in the pedagogy, but in the thinking that precedes the pedagogy and gives its bases.

The basic feeling that defines freely Árpád Kiss' thinking and socio-existential life is classically humanist which led him to dedicate himself to pedagogy and related sciences.

ŐSTÖRTÉNET

Z. Tóth Csaba :

Népnevek a Kárpát-medence helyneveiben

„Csodálatos együttese él bennünk Eurázsia népeinek, de mindez egyetlen népegyéniségbe ötvözötte.
Ezek vagyunk mi, magyarok.” — László Gyula

Az alábbiakban összefoglaljuk, mely népek hagytak nyomot hazánk településneveiben. A felsorolásban szerepelnek a népnevek, a forrásokban való előfordulásuk, az egyes népek antropológiai-népi és olykor régészeti kultúrához köthető eredetének lehetséges megjelölése, valamint a települések száma, melyek az illető népnevet viselik, megemlítve a népek beköltözésének időrendjét kb. a szkíta-szarmata kortól. Végül egy rövid áttekintést adunk néhány helynevünk és egyes régi szavaink sajátosságairól, nemzeti-kulturális kapcsolatairól, és egy Függelékben a -ska végződésű helyneveink lehetséges történeti-etimológiai magyarázatáról.

Az itt szereplő, összesen kb. 26 népnévi típusú helynéven kívül természetesen ide értendők még az egyes népek nyelvén elnevezett települések is, de ezek nyelvi eredete, pontos azonosítása az egyes népekkel külön vizsgálat tárgya, ugyanígy meg kell még vizsgálni az egyéb dűlő-, határ-, föld- és vízrajzi neveket. Helyneveink pontos jelentése legtöbb esetben ma már nem ismert, sokuknál mindenképpen honfoglalás előtti eredetről kell beszélni. Az 1990 előtti névszótárak gyakran beszélnek „szláv eredetről” helyneveinkkel kapcsolatban ott is, ahol ez nem egyértelmű, míg a népnévi eredet lehetőségét legtöbbször meg sem említik (mind a történelmi Magyarországon, mind a szovjet megszállás idején előfordult az is, hogy a szarmatákat pl. egyenesen szlávoknak nevezték, ld. Borovszky: Mo. vármegyéi, vagy egy Plinius-fordítás jegyzetei a 70-es években). Ezért is szükségesnek látszik a már ismert adatok mellett újra felvetni helyneveink kérdéses vonatkozásait is, nyitottan a további kutatásra, pontosításokra.

A lista szemlélteti a Kárpát-medence népeiségének és néptörténetének egykori sokszínűségét, a „sztyeppei demokráciát”, „soknyelvű, sokszokású” régi országunkat, de azt is, hogy valóban szükség volt a magyar államiság kezdetén erős kézzel egybefogni, egyensúlyban tartani a széthúzás lehetőségét is magában hordozó népkonglomerátumot. Ebből a sokszínű, kárpát-medencei népeiségből – mely döntően europid alkatú (iráni, turáni) volt –, forrott össze a magyarság az évszázadok során, nyerte el mai, individuális alakját. A nyelvi kiegyenlítődés a magyar honfoglalás után néhány száz év alatt létrejöhett az ország különféle lakosai között, s az uralkodó nyelv a magyar lett, mely maga is tükrözi az őseredeti sajátosságok alaprétegei mellett az egyes népekkel való kapcsolatát.

Magyarország népnévi eredetű helynevei

I. Rokon- vagy rokon kultúrájú népek neveiből képzett helynevek

I. 1. Magyar (gör.-lat. krón. Meger, Moger, Mater, Muager; genetikailag europid, antropológiailag az andronovói és sazuromata/szarmata régészeti kultúrák emlékeihez legközelebb álló népcsoport). 146 *Magyar*- összetételű település, ebből 113 Nagy-Magyarországon, + a törzs-, fejedeleme- és vezérnevek, ezenkívül valószínűleg – ha nem növényi eredetű – a *Balatonmagyaród*, *Órimagyarósd*, *Pusztamagyaród*, és *Mágor*, vagy az erdélyi *Magura* (?). Egy Kr. u. 1. századi adat, a celljei felirat „Mattzaris” neve nyomán feltételezhető, hogy egy magyar lovasíjász század a szarmaták kötelékében már ekkor megfordult a Kárpát-medencében (Pekkanen, 1973, Turán, 2009/1).

I. 2. Szovárd (lat. krón.: Zuard, gör.-lat.: Szárd, Szovard/Szuard; szkíta-szarmata, anatóliai?) Kb. 5-10 település: *Szövérd* (Marosszék, mai Hargita m.), s talán ide tartozik a személynévi eredetűnek mondott *Bágyogszovát*, *Hajdúszovát*, az erdélyi *Szováta* és a partiumi *Szalárd* (ld. Salardus vezér Pávia 10. századi magyar ostrománál, Liutprand krónikájában, melyet az Anonymusnál szereplő Zuarddal is azonosítanak). Esetleg a szláv eredetűnek mondott *Sobor*, *Zabar*, a felvidéki *Zobor*, és *Székelyszabar*, *Zalaszabar* is kapcsolatban lehet a szovárdokkal/szabirokkal. Egy kisebb részük a magyarokkal maradhatott a

helyneveink és a krónikák tanúsága szerint, noha Constantin császár a 10. században leírta, hogy a szovárdok (Szabartiaszfali) elszakadtak a magyaroktól egy besenyő támadás hatására, és három fejedelmüket megemlíti a Dél-Kaukázusban („Szerbotioi” = Szevorti; nem szerbek, mert az örmények után következnek Constantin felsorolásában, és a szerbek Szerblon alakban jelennek meg később; in: De cerimoniis, II. 48, p. 687; ld. szerzőtől Ismertjük-e krónikáinkat?, Turán, 2010/1, 18. lábjegyzet vége). A dél-kaukázusi szovárdok és a honfoglaló magyarság között még a 10. század közepén is élénk kapcsolat volt (Constantin), majd a nyugati kereszténység felvételével ez a kapcsolat fokozatosan megszűnhetett, bár van rá adat, hogy az udibeli szovárdok egy része is felvette a kereszténységet (Thury J. A magyarok szavarti aszfali neve I-II., Századok, 1897, idézi szerző in: A „szabir” népnév és előfordulásai a történeti forrásokban, Turán, 2006/3). A szovárd név -d végződése esetleg lehet a régi magyar kicsinyítőképző, de esetleg az észak-mezopotámiai Subartu országra, feltételezhető őshazájukra is utalhat (szovárd = szubart, szubartui; ld. A. Ungnad: Subartu). Korántsem „délbábos” elképzelés a kelet-európai sztyeppén elő-ázsiaiakat vagy transzkaukázusiakat keresni: időszámításunk táján Diodorus Siculus (szicíliai görög író volt) közli, hogy pl. a sauromaták Médiából vándoroltak a Tanaishoz (Don), az asszírok pedig a Pontus délkeleti mellékén telepedtek le (a hagyomány az amazonokat is innen eredezteti). Nyilván voltak még egyéb, dél-északi irányú népvándorlások is a túlnépesedés, legelőterületek keresése vagy egyéb okok miatt, már a bronzkortól (Kr. e. 4-2. évezred), s a déli kultúrák története részben az északi vidékeken folytatódott. A talán túlzottan megszokott sőt közhelyszerűvé vált kelet-nyugati népvándorlások jelensége mellett figyelembe kell venni a dél-északi népvándorlások tényét a kaukázusi és az uráli bronzkori, kora vaskori régészeti kultúrák vonatkozásában (ld. Kuzmina, Marszadolov, Ocsir-Gorjajeva, Grigorjev).

I. 3. Kadosa (gör.-lat. krón.: Kaduszi, Kadaszeni, Kadiszeni, Cadusa, Caducha v. Cadicha; dél-káspi/iráni) 3 település: *Kacsóta* (Baranya, régi nevén Kadosafalva), Erdélyben: *Kadács* és *Kadicsfalva*. A földrajzi névszótár nem említi e településnevek és a Kadicsa, Katicis stb. személy-, nemzetség- és családnevek népnévi összefüggését – kivéve Kadosafalva esetében –, holott ez nagymértékben valószínűsíthető (a Kacsics, Kathyz horvát genus volt; nem kizárt, hogy a kadicsok vagy kadosák a horvátokkal vándoroltak Európába). A Materi, a Szouardeni, a Kadouszii, az Alani, vagyis a magyar, szavárd, kadocsa, alán és más népnevek megtalálhatók Ptolemaiosz 2. századi, de korábbi adatokon nyugvó Geográfiájában (V. 9,16-17, VI. 2,2.,5), melyet a kutatás eddig nem vett kellően figyelembe. A kadocsák a 6-7. században a hunokkal is átkerülhettek a Kaukázustól északra, majd a magyarokkal a Kárpát-medencébe. Több görög és szír forrás megemlékezik a kadocsák szerepléséről már az időszámításunk előtti századokban (v.ö. Xenophon: Cyropedia, Kürosz nevelkedése), végül a perzsa-bizánci háborúk során a 6. században (ld. szerzőtől Ismertjük-e krónikáinkat? Turán, 2010/1). A mai Magyarország és Erdély területén lévő helyneveink egyezései (pl. fenti Kadosafalva és Kadács, Kadics, vagy Somogyaracs és Aracs, Csobánka stb.) a kutatás szerint arra utalnak, hogy a székelység és a velük élő törzsek eredetileg a Dunántúlon laktak, és a honfoglalás idején – hasonlóan határőrző szereppel – települtek át Erdélybe.

I. 4. Varsány (gör.: Aorsz; közép-ázsiai/iráni-szarmata alán) 7 település: *Dunavarsány*, *Kisvarsány*, *Nagyvarsány*, *Varsány*, *Veszprémvarsány*, *Varsánygyüre*, és *Hontvarsány* (Szlovákia). Varsány- helyneveink már a szkíta-szarmata korban létrejöttek. Ptolemaiosz – korábbi adatok alapján – az aorszokat és agathyrszokat Európai Sarmatiában (Aorszoi Szarmatiko) és a Volgán túli Szkítiában is említi (Aorszoi Szküthiko). A pannóniai aorszok a jazigokkal és más szarmata törzsekkel rendszeresen háborúztak a pannóniai rómaiak ellen. Strabo az aorszokat (populus Asiae) a szirákokkal együtt említi a Meótisznál. Ptolemaiosznál az alán szkíták (Alanoi Szküthikoi), akik néha alanorsi (alán-aorszok) néven vannak feltüntetve, ugyancsak a Meótság északnyugati részéhez közel szerepelnek, tehát valóban szoros közük lehetett a korai magyarsághoz. A hunok előtt az alánok és szkíta-szarmata szövetségeseik uralták a sztyeppét.

I. 5. Szirák (gör.-lat.: a Kaukázustól északra laktak, a Kubán folyónál, de az ókori szerzőknél Szirakene területnél előfordul a dél-kaukázusi és a dél-káspi térségben egyaránt; iráni-szarmata) 2-3 település: *Szirák*, *Borsodszirák*, *Cirák* (?). A Kiss-féle földrajzi névszótár szláv eredetűnek mondja e helyneveket, azonban ez felülvizsgálandó, hiszen több szlávnak mondott nép, mint a lengyelek, horvátok, ukránok, valójában erős szkíta-szarmata genetikai és kulturális örökséggel rendelkeznek, illetve van példa arra, hogy a szlávok más népektől vettek át neveket (pl. a horvát zsupán tisztségnév a hunoktól vagy avar-hunoktól is eredhet, ugyanis ez a tisztségnév szerepel kínai és kaukázusi forrásokban, ott, ahol a hunok, avarok megfordultak, a horvátok viszont nem. Fennmaradt a zsupán névszó az erdélyi csobán = pásztor szóban vagy a Csaba személynévben; ld. még alább az -ny végződésű helynevekről *Egyéb helyneveink, szavaink nemzeti-kulturális kapcsolatairól*). A nógrád megyei Szirák településünk határában 69 sírból álló szarmata temetőt is találtak a 19. században. Szlovákiában a Siroka névalak fordul elő, ami viszont egyértelműen szláv eredetű.

I. 6. Jász (jazig és/vagy aszi; szarmata-alán) 19 település a Jászságban, és 7 helység a határon túl (Szlovákiában 6, Romániában 1). A szarmatákkal a jazigok, a honfoglaló magyarokkal a jászok érkeztek, kaukázusi néprokónaik az oszétek. Ptolemaiosz mint Jaziges Metanasztai-t említi őket a Kárpátoktól keletre, de abban az időben már ők is bejöttek a Kárpát-medencébe. Strabo időszámításunk kezdete táján az aszi törzseket a Káspitól keletre említi (Asii, gens Scythica), a jazigokat (jázügesz) már Sarmatiában, a Fekete-tengertől északra.

I. 7. Kóny (perzsa chión = hun; iráni fehér hun, valamint ótörök (kazár?) és mongol törzsek keverékét jelenheti; v.ö. perzsa karmirchión (Theophanes: herméchiön) és örm. kamicik heptalk = vörös hun, vörös heftalita, Dasxuranci). 3 település: *Kóny*,

Nagykónyi, Ötvöskónyi (utóbbi utalással egykori fémműves központra), esetleg *Konyár*, valamint a *Kónya* családnév. Érdekes, hogy a köznyelvben nálunk a hun alak maradt fenn (latinból?), településeink nevében viszont a régibb, honfoglalás előtti, perzsa kori chión/kóny. E településeink lehetnek avar koriak is, s amit pl. a Kézai-krónika a „7. században” betelepülő „hunokról” ír, ez az avarokra, illetve a bejövő ogur törzsekre is vonatkozhat (ld. még alább). A Kiss-féle helynévszótár felveti a szláv kony = ló jelentést, azonban a Várkony névvel összehasonlítva itt is a hun népnévi jelentésről lehet inkább szó.

I. 8. Várkony (gör. forr.: var és chión/hun, uarkhonita Menandrosnál, IV. 43; vár/uar és hun, azaz iráni és/vagy ótörök törzsek) 5 település: *Nyékvárkony* (Szlovákia), *Sajóvárkony*, *Tiszavárkony*, *Vargony*, *Zengővárkony*. A vár- név utalhat arra is, hogy az avar-hunok „várépítő,” városépítő népek voltak, nemcsak nomádok (ahol Vár- helyneveink közelében nincsenek régi földvárak utaló emlékek, ott is lehet szó az avar népnévről). Az ókori Chorezm területén, az Aral-tótól délre több kerek fallal körülvett települést feltárt a régészet (Tolsztov). Theophylaktos leírja a var és kheunni (chión) törzsekről, azaz avarokról, hogy keleten a perzsák szomszédságában laktak (Közép-Ázsia), Menandros pedig az itteni, szogdiai fehér hunokat (ephtalita, másképp chión, cidarita hun) városlakóknak nevezi (Fragm. 18. FHG IV. p. 226; v.ö. Győr- neveink az avargyűrűkre vonatkoznak, az avarok kerek sánccal körülvett településeire, -tárkány tagú helyneveink pedig a hun-avar-türk tarchan méltóságnevre). László Gyula régészprofesszor a magyar törzsneveket viselő településeink közelében meglepő módon főként késő avarkori sírokat talált, s részben erre alapozta a kettős honfoglalásról szóló feltevését, azt, hogy a magyarság egy nem kis része az avar korban (7. század közepén) már bejött a Kárpát-medencébe. Erre az ogur (sárgur/fehér ogur, kutrigur/kilencogur, onogur/tíz-ogur), a bercel/barszil és a tarna törzsek esetében írásos és helynévi forrásokkal is rendelkezünk. Tehát László Gyula nem tévedett, legfeljebb a késő avarkori, „griffes-indás” bevándorlókat a honfoglaló magyarság egyik korán ideérkezett, majd beolvadó néprészeként tekinthetjük.

I. 9. Bercel (ótör. barszil, barszula, v.ö. ótör. aj-bars = hópárduc, személynévként is) 3 település: *Bercel*, *Ceglédbercel*, *Tiszabercel*. Theophylaktos Simokattes (VII. 8) említi őket „Sarselt” alakban, az „unnuguni” (onogur), és szabiok társaságában, akiket más hun népekkel együtt az avarok (Var et Chunni) megtámadtak a 6. században (Zakariásnál ’bgrsyq’, József kagánnál ’bizar’ alakban, és a Daszuranci-krónika I. könyv 29. fejezetében szó van a barszilok betöréséről a Kaukázustól délre; ld. még Horváth Lajos: Barszilek, Turán, 2009/1). Később betelepültek a Kárpát-medencébe.

I. 10. Tarna (ótörök?) 8 település: *Tarna*, *Tarnabod*, etc. (Tarnóca? Somogytarnóca? Ipolytarnóc?), valamint *Tarna*, *Nagytarna*, *Kistarna* (Románia, Szlovákia, Ukrajna). Theophylaktos Simokattes említi a „tarniákok”, vagy tarniák 7. századi betelepülését az avarok lakta Pannóniába (VII. 8: lat. „Per idem tempus et Tarniach et Cotzageri – hi populi etiam ex Var et Chunni gentibus erant – a Turcis profugi Europam immigrant, et Abaribus Chagano subiectis se admiscunt” = abban az időben a tarniák [tarna törzsbeliék? itt hiányzik a többes szám] és a kotzagerek, mely népek a var és hunn népből származnak, a turkoktól [nyugati turkok, kazárokat ért] üzetve Európába vándoroltak, és az avar kagán alattvalói lettek). A Kiss-féle névszótár a Torna pataknevből és a szláv ’rnava’ alakból vezeti le, melynek ’rn’ töve tuskét, tövist, kőkényt jelent, s így a Torna patak neve ’tuskés víz’ lenne, azonban ez erőltetett magyarázatnak látszik, és a népnévi eredeztetés nem zárható ki.

I. 11. Ugra (ogur, oq-ur, oq-ar = nyíl ember, a nyíl népe; ótör. v. szkíta-szarmata?). 2 település: *Biharugra*, *Halmajugra*, (esetleg Gergelyiugornya?) és 3 Romániában (*Marosugra*, *Ugra*, *Ugrapataka*). Az órosz Kijevi- vagy Nesztor-krónika (Poveszty) a fehér ogurok (belije ugri, tör. saragurok/sár-ogurok) betelepülését említi az avarok lakta Pannóniába, párhuzamosan Theophylaktos, Theophanes és Nicephorus Cotrag-jaival és onogur-bolgáraival. A kutrigurok Kuber fejedelem vezetésével Görögországba költöztek (Nikephorus, Theophanes), ennek emlékét őrizheti a székely Csaba-hagyomány az elköltözött és visszavárt vezérről (Anonymus egybemossa a kutrigurok történetét a szovárdok kiválásával). A Kiss-féle névszótár szerint magyar személynévből keletkezett.

I. 12. Székely (ótör. eszkil? ogurokkal rokon?). 4 település a mai Magyarországon: *Székely*, *Székelyszabar*, *Nagy- és Kisszékely* (esetleg székely nemzetségnevekből, pl. az -adorján összetételűeket: Lispezsentadorján, Adorjánháza, -puszta), és számos Erdélyben. A hunok és/vagy az avarok idején érkezhettek, mivel a náluk fennmaradt Csaba-monda a kutrigurok vezérére, Kuberre is utalhat (Anonymus). ’Esegel’ vagy ’eskil’ törzseket említenek az arab írók a Volgai Bolgárországban, valamint többször felbukkan egy Enskéltur, Askéltur nevű türk uralkodó, akit Theophanes a „herméchiókok”, a vörös hunok fejedelmének nevez: „Ugyanabban a hónapban (júliusban) követek jöttek Constantinápolyba Askélturtól, a herméchiókok királyától, aki az Óceánhoz [Káspi-tenger] közel az avarok népén belül helyezkedett el” (Szádeczky-Kardoss: Az avar történelem I., 563. évnél). A 9. században, 862 táján, a Kijevi vagy Nesztor-krónika említi egy Aszkold és Dir (Székely és Tur?) nevű harcost, akik nem voltak ruszok, és kiválva az északabbra élő ruszok közül a magyarok uralta Kijevben telepedtek le (Hodinka A.: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai, 1916). Véleményem szerint nem kizárt, hogy ebben az Askéltur, Askold személynévben is a székely, eszkil népnév rejlik, s így a székelyek első kelet-európai felbukkanását az avar korszakra is tehetjük (v.ö. Puskás-Kolozsvári F. a székelyek nevét a szkíták ’szkolot’ elnevezéséhez is társítja).

I. 13. Nándor (ótör. bulgár). 6 település: *Nándorfehérvár* (*Belgrád*), *Nándorpuszta*, *Magyarnándor*, valamint *Nándor*, *Nándorválya* (Nandru, Nandrului, és *Nándorhegy*, utóbbi viszont Ferdinandsberg-ből ered; Románia), és *Nándorvölgy* (Valkovna, Szlovákia). Az onogur (on-oq-ur = tíz nyíl nép, tíz ogur törzs szövetsége), többsz. onogundur-ból, vagy a romlott

vanandur alakból keletkezett a magyar névalak. Az onogur-bolgárok a honfoglaló magyarok előtt érkeztek (Anonymusnál az óbolgár Zalán fejedelem gúnyolódásképpen nevezi „hungarusnak” Árpádot és a magyarokat). A bulgárok bulch, bulak neve ment át valószínűleg a vlachokra/oláhokra, akik később románoknak nevezték el magukat (ld. az Oláh- összetételű helyneveket Erdélyben).

I. 14. Kazár (kelet-kazahsztáni ótörök). 7 település: *Kazár, Kazárbokor* (tanya), *Nagykozár, Kozárd, Kozármisleny, Egyházaskozár*, és *Kozárvár* (Cuzdriora, Románia). A honfoglaló magyarokkal, ill. kabarokkal jött be egy részük. Anonymus a kabarokkal együtt kumánoknak nevezi őket, Kézai fehér és fekete kumánokról beszél, mely név később a kunokat is jelölte. Meglepő módon, Plinius az 1. században említi „Indorum Casiri”-t, indiai kazirokat (kazárokat?), akik az indoszkíták között éltek. A Kiss-féle szótár a kazár nevet a latin ’cézárból’ származónak valószínűsíti, mely perzsa közvetítéssel kerülhetett a türk eredetű „kazárokhhoz”; ez azonban nem valószínű, s a nyugati türkök egyik vezértörzse lehetett a kazár (Menandros egyébként ezeket a türköket szakáknak nevezte, ami azért megfontolandó, mert ő maga személyesen is fülthanója volt e közlésnek egy bizánci követjárás során, mely a nyugati türkök kagánjához, Istemihez vezetett Közép-Ázsiába).

I. 15. Káliz/Kabar/Böszörmény (iráni). 6 település: *Berekböszörmény, Hajdúböszörmény, Budakalász, Kálóz*, valamint *Kalász* és *Kalászi* (Klasov, Klastava, Szlovákia). Mind a káliz, mind a kabar ugyanazt a népet, illetve országot, származási helyét, azaz a közép-ázsiai, ősi Chorezmet jelenti: a gör.-alán chvales, choalita = chorezmi (Menandros, Fragm. 20, 21: ’Choliata’), csakúgy, mint a kabar = chvarezmi, khovarezmi (tehát nem török név, nem ’kóborlót’ jelent, mint ahogy a szabir, kadocsa sem). A honfoglaló magyarokkal jöttek be, részben mohamedánok (régiesen ’böszörmények’), részben zoroasztriánusok és mózeshitűek voltak (Kinnamos; ld. Függelékben). Constantin császár leírja, hogy a kabarok megtanították a magyarokat a maguk nyelvjárására (gör. nem glóssza, hanem dialektósz). Az *Aba-* összetételű helynevek is a kabarokkal vannak összefüggésben (Aba Sámuel király a kabar eredetű *Aba-nemzetségből* származott; v.ö. Függelék).

I. 16. Besenyő (ótor.). 21 település: *Alsóbesenyő, Besenyőd, Besenyőtelek, Besenyszög, Besnyő, Rimabesenyő, Máriabesenyő (Gödöllő), Ládbesenyő, Szirmabesenyő*, és még 12 település Nagy-Magyarország területén. A besenyőknek több konfliktusuk volt a honfoglalás előtti magyarsággal, végül a 10. században beköltöztek a Kárpát-medencébe.

I. 17. Kun (mongol-török). 21 település az Alföldön, és Nagy-Magyarországon. A kunok a 12. században jöttek be. Latin krónikáink kumánoknak nevezték őket, s ezt a kortárs nevet vetítették vissza a kabarokra is, holott két eltérő népcsoportról volt szó (kunok = török-mongol törzsek, kabarok = óirániak). Már Plinius leír egy kaukázusi Cumania nevű várat, mely a Kaukázus déli részén, a Hermasti nevű ibériai várossal szemben fekszik (Nat. hist. p. 222; Armaktika, Ptolemaios, Geogr., V. 11.).

II. A csatlakozott népek nevéből képzett helynevek

II. 1. Horvát (iráni). 18 település: *Bánhorváti, Erdőhorváti, Esztergályhorváti, Horváthertelend, Horvátkút, Horvátlövő, Horvátszidány*, és 11 település Nagy-Magyarországon (főként Szlovákiában). A hunokkal vagy avarokkal érkeztek, de lehet, hogy már a szarmata korban Kelet-Európában éltek. Voltak vörös és fehér horvátok, Constantin császár még Morvaország területén említi őket (De cerimoniis, Hrobatoi), Ptolemaiosz pedig a Geográfiában említi egy Oroatidosz folyót Susianában, és Orobatisz várost Perzsiában, mely nevek valószínűleg a horvátok őshazájára utalnak (Ptol. VI. 3,1-2., 4,6), genetikájuk is erre vall (ld. Turán, 2009/2). A középkor folyamán elszlávosodtak, mint a lengyelek, ukránok, szerbek, bolgárok.

II. 2. Lengyel (lendzsen = szláv törzs nevéből, akik Przemysl környékén éltek). 8 település: *Lengyel, Lengyeltóti, Nagylengyel, Újlengyel*, és még 4 település Nagy-Magyarországon (1-1 Románia és Ukrajna, kettő Szlovákia területén). A honfoglaló magyarokkal érkezhettek, valójában közeli rokonnépünk a genetikai kutatások alapján (Semino, 2000). Csak a magyar nyelvben maradt fenn e szláv törzs általánosító neve, a lengyelek eredeti polák neve a palóccal, poloveccal rokon, és nomád, sztyeppe népet jelentett a szlávoknál, noha a polák nevet általában a szláv polje, mező szóból vezetik le (’mezei’ ~ nomád?). A lengyelek hagyományai jelentős szarmata elemeket őriznek.

II. 3. Rusz (rusz-varég/viking/óorosz). 63 település: *Göncruszka, Gyöngyösoroszi, Kis- és Nagyoroszi, Vámosoroszi*, és főként Szlovákiában és Romániában a Rusz- és Orosz- összetételű magyar helynevek. A honfoglaló magyarokkal érkeztek.

II. 4. Tót (szláv). 57 település: *Lengyeltóti, Kistótfalu, Kistótváros, Nagytótfalu, Káptalanóti, Komlódtótfalu, Tahitótfalu, Tótkomlós*, etc. (esetleg még Hosztót, Husztót), ebből 43 Nagy-Magyarországon (főként Szlovákiában). Az újabb kutatás szerint (Györffy) a tót név eredeti alakjában a gepidák önelnevezése volt (teut, teuton), mely a szlávok neve lett (Tótország a Drávánál volt). De felmerülhet egy jóval korábbi, a La Tène kultúrához tartozó kelta eredet is, hiszen az ír-gael nyelvben pl. a ’tuath’ népet jelent ma is (pl. Tuatha dé Danaan = Dana istennő népe), s ez esetben valójában nem minden „tót” szláv. Az indoírani szlávok a hunokkal vagy avarokkal érkeztek, akik bátyaként maguk köré telepítették őket. Talán szokatlan vagy megmosolyogtató feltételezésnek tűnhet, és nem biztos, hogy alappal bír, de nem ártana megvizsgálni, hogy más, feltűnően gyakori családnevünk nem lehet-e népnévi eredetű, így pl. a Szabó név esetleg azonosítható a Ptolemaios III. 5,20-nál említett

Szabók/Σαβωκοί-val, egy valószínűleg szarmata vagy szláv néptörzssel, akik a 2. században Európai Sarmatia nyugati felén laktak.

II. 5. Szász (német). 3 település: *Szászberek*, *Szászfa*, *Szászvár*, és még számos Erdélyben. Ide tartoznak a német személynévi eredetű helynevek is, pl. Rátót/Rathold.

II. 6. Rác (szerb). 3 település: *Rácalmás*, *Ráckeve*, *Ráckeresztúr*. Az oszmán török hódítás idején jöttek be. Meglepő módon, a 2. században még az Alsó-Volgánál éltek (Ptolemaios, Serboi, V. 9,21. Sarmatia Asiatica). Eredetileg nem szlávok voltak, hanem úgy tűnik szarmaták, s a nemzeti „vérmérsékletük” is utalhat erre.

II. 7. Örmény (dél-kaukázusi ősnép). 9 település: *Örményes*, *Örménykút*, és 7 Nagy-Magyarországon. A honfoglaló magyarokkal jöttek be.

Megemlítjük még a Kurd helynevet (nyugat-iráni? népnév? kicsinyítőképzős Kur személynév?), mely nem biztos, hogy népnévi eredetű, és Szerecseny településünk nevét mely szaracén, arab népesség egykori jelenlétére utalhat (a mohamedán kálizok egy része?).

Egyéb helyneveink, szavaink nemzeti-kulturális kapcsolatairól

Valószínűleg szarmata eredetűek az -ny végű településneveink (-ladány, -berény, -hetény etc.), melyekből szárossal rendelkezünk. Egész Kelet-Európában előfordulnak pl. a Hetényre visszavezethető névalakok (ld. Sulimirski: *The Sarmatians*, a Chotin stb. kelet-európai helynevekről, Turán, 2009/2., p. 144-147).

Többségükben kusán eredetűek lehetnek a -ska, -ske, -cska, -cske végződésű helyneveink (a történelmi Magyarország területén összesen kb. 80, ld. külön a Függelékben). Erre utal, hogy ez a jellegzetesség megtalálható a közép-ázsiai kusán királyok és dinasztiájuk neveiben (Kaniska, Huviska, Turuska; ld. szerzőtől A Nagyszentmiklósi kincs és a régi kaukázusi művészet, Országépítő, 1998/2., www.orszagepito.hu; a kusánok voltak a kínai forrásokban említett „sárga hajú yüe-chi”-k, tehát europid, iráni szkíták, illetve egyik törzsük volt a tochár).

Szkíta-szarmata kori vagy még régebbi istennő-kultuszunkra, az anyajog szokására is utalhatnak az alábbi helyneveink: *Boldogasszonyfa*, *Győrasszonyfa*, *Kisasszond*, *Kisasszonyfa*, *Leányfalu*, *Leányvár*, *Nemesboldogasszonyfa*, *Ostffyasszonyfa*, *Révleányvár*, *Vasasszonyfa*, *Vasboldogasszony*, és esetleg még ide vehető *Jászboldogháza* és *Zalaboldogfa* (ld. a boldog név etimológiáját is). Ezenkívül még 8 Asszony- tagú helynevünk van a régi Magyarország területén (Ausztria, Szlovénia, Románia).

Érdekes módon, nem találni a Kárpát-medencében Attila király nevét őrző települést, kivéve az Anonymus és a Niebelung-ének által említett Ezilburg-ot, Attila „fehér várát” (’witen burg’), és magaslaton álló székhelyét a latin-török Tarih-i Üngürüszenben (nagy valószínűséggel a mai Óbuda környékén állhatott, bár a kevés óbudai hun kori lelet más elképzeléseket is lehetővé tesz). Vannak esetleg hun királyi, fejedelmi méltóságnévét őrző -senye, -sennye, -zsennye helyneveink, melyet a kínai források shan-yü alakban jegyeztek le (= az ég fia, ld. a japán cászár ’tenno’ címe). Máiig fennmaradt viszont Attila fivérének, Budának a neve, az ismert Budapest környékiek, illetve Budaábrány a keleti országrészben, Budafa, Budafapuszta, Dunántúlon pedig Budatava és Óbudavár, és 7 Buda- összetételű helynév Romániában és Szlovákiában.

A kaukázusi Daszuranci-krónika említ egy hun főembert, Kurszán vagy Koraszán ertegint, akinek neve Árpád fejedelemtársára, a Kartal-nembeli Kurszánra emlékeztet, az ötörök ertegin tisztségnév pedig herceg szavunkra, mely eszerint nagyon lehetséges, hogy hun (kazár?) eredetű, sőt a hunoktól vehették át a kortárs németek, akiknél herzog alakban maradt fenn. Hun-avar eredetű lehet, mint említettük, a csobán = pásztor szavunk, melynek eredetije a ch’u-pan nomád címként szerepel a kínai forrásokban (Otto Maenchen-Helfen: *World of the Huns*, p. 402-403), de egy albán vagy örmény fejedelem, Grigor su’pan nevében is, aki valószínűleg a kaukázusi hunoktól, szavárdoktól „örökölhette” e címet (Daszuranci-krónika, p. 219, AD 867.; a krónika viszont nem említ ilyen címet a kaukázusi hunok között). Ebből a csobán, csupan, supan szóból eredhetett az ispán méltóságnévünk, és a horvátok által átvett zsupán méltóságnév (nálunk Ispánk, Ispán-pataka, Romániában Ispánmező, Ispánlaka, Szlovákiában Gömörispánmező, és Úrvölgy/Spania), valamint a „Csaba” személy- és településnevek (Bálványoscsaba, Csabaujfalu Romániában, Csabaháza és Hegyescsaba Szlovákiában), hiszen tudjuk, hogy Attila királynak a valóságban nem volt ilyen nevű fia (a kedvenc, legkisebb fia Irnik, Ernák volt). Az iráni eredetű horvátoknál a zsupán alkirályi tisztség volt, de meglehet ők is a hunoktól, avaroktól vették át. A „Csaba” személynévben tehát a csobán/csupan/ispán méltóságnév maradhatott fenn, amely megvolt a besenyőknél is, törzsnévként (’Tzopon’, Constantin, DAI, 37. fejezet). Zsupán- összetételű helynevek: Zsupanja (Horvátország, Szerémség), Nagyzsupán, Zsupánfalva (Krassó vm., Románia), valamint Csobányos Csíkbán, Alsó- és Felsőcsobánka pedig Szolnok-Doboka vármegyében van (Románia).

Itt említjük meg, hogy ótörök tisztségnévre, méltóságnévre utal a jobbágy szavunk (lat. jobagio), melynek eredeti alakja az ótör. jabgu, katonai parancsnokot, vezért jelentett, és a középkorban még így is használták, 'főúr' jelentéssel, s csak később vált a szegényparasztság jelölőjévé (a honfoglalóktól származó született „nemesek” voltak, majd a tatárjárás után elszegényedhettek). Az Aranybulla 13. cikkelyében (1222. év) a szó még eredeti jelentésének megfelelően szerepel: „A jobbágyok úgy járjanak a király udvarába, vagy akárhová mennek, hogy a szegényeket ne nyomorgassák, ne fosszák.” S a 30. cikkelyben: „...ezen négy jobbágytól, tudniillik a nádorispántól, a bántól, a két országispántól...” A tisztségek sőt népnevek gyakran átkerültek a domináns néptől a szövetséges vagy alávetett népekhez (v.ö. Agathias V. 25,4-6., a nyugati türk vezér beszámolója arról, hogy a nyugati türkök által legyőzött ogurok még a nevüket is urukéra cserélték, azaz türkök lettek; Szádeczky-Kardoss: Az avar történelem bizánci forrásai I.).

Észak-Magyarországon egy csoportban maradtak fenn a következő, népnevekre visszavezethető településnevek: Varsány, Szirák, Bercel, Tarna, Halmajugra, Magyarnándor, Kozárd, Zabar, azaz 9 népnév, melyek majd 800 esztendő népeességtörténetét tükrözik, a szkíta-szarmata kortól a hun-avar, és bolgár korszakon át a honfoglalásig. A folyók öntözte, hegyek által védett vidék kedvező földrajzi adottságai magyarázzák talán e népek és a rájuk utaló helynevek ilyen tömörödését.

Vannak még egyéb helynevek, melyek utalhatnak közép-ázsiai, turáni népekre, turáni őshazánkra: a Felső-Tisza-vidéken a Túr-folyóról elnevezett települések, valamint Túr-, Tura, Túrony az Alföldön és Baranyában, illetve 6 Túr-, Tura-, Turány helynév főként Szlovákiában. Takta- összetételű helyneveink (Taktabáj, Taktaharkány, Taktakenéz, Taktaszada vagy a Takta folyó) „édestestvérei” megtalálhatók Közép-Ázsiában (pl. Takhtakupyr), s a Szerencs név ott Zerendzs. Rendelkezünk több -kátá összetételű helynévvel is az Alföldön (Ausztriában, a régi Moson vármegyében Lajtakátá, ami a Kátá nemzetséghez tartozott), ahová valószínűleg a közép-ázsiai, ótörök kangar besenyők (Kézai: fehér kumánok? = a régi Kang-kü országbeli fehér hunok?) hozhatták magukkal, hiszen e helynévi végződés ott is gyakran előfordul, illetve az onogur-bolgárok vagy „nándorok” fennmaradt településneveiről is szó lehet (v.ö. Theophylactos az onogurok Bakat nevű közép-ázsiai városáról, melyet földrengés pusztított el, valamint al-Isztahrinál az Oxusnál fekvő számtalan -kat végződésű városnév; Kmoskó, Mohamedán írók a steppe népeiről, I/2., Bp., 2000; ld. még a -kátá végződésű erődnevek a Dnyeszter mentén, melyeket „besenyő” városoknak nevez Constantin, holott inkább az onogurok (részint előmagyarok) városai lehettek korábban: Aszpron/Fehér, Touggáta, Kraknakátá, Salmakátá, Sakakátá, Giaioukátá, DAI, 37.).

Megemlíthetjük a Beszterce, Beszterec, Beszter, Bösztor helyneveink lehetséges kapcsolatát az egykor Erdély területén is megfordult s a görög forrásokban basztarnai, basztarnai alakban lejegyzett kelta, illetve keltoszkíta néppel (Strabo, Ptolemaios). A név görög vátozatában található -n toldalék lehet, mely a név magvát a görög többesszámmal összekapcsolja, így a név eredeti alakja lehetett basztar vagy beszter (a basztarnakokról v. ö. T. Sulimirski, pp. 128-130). Ugyanakkor a török Beztur, és a szláv Bystrica (tisza, áttetsző, víznevekben) is számításba jöhet Kiss Lajos szótára szerint.

Ómagyar kicsinyítőképzős helyneveink a -d végződésűek, melyekből szintén számosat találunk (Álmosd, Árpád, Agárd, Bezeréd, etc., s talán a szovárd névben is). A mai magyar nyelvből már kikopott ennek használata.

Van 29 Nemes- összetételű településnevünk, melyek közül csak kettő található Kelet-Magyarországon, és még 35 van az elcsatolt területeken, főként Szlovákiában. E helynevek a települések egykori kisnemesi, egytelkes határőr lakosságára utalnak, akik akár a hunok vagy avarok idején is bejöhettek. 'Nemes' családneveink is erre a kisbirtokosi határőr szerepre, foglalkozásra utalhatnak, ami a jelenlegi országhatárainktól nyugatra a hunokkal, avarokkal kerülhetett (v.ö. a név karinthiai Edling megfelelőjéről Primus Lessiak, Edling-Kazaze, Carinthia I., 103, 1913, 81. ff., in: Götz László: Keleten kél a nap, p. 284). Ezen felül még 36 Nemes- összetételű helynevünk Szlovákiában található.

Esetleg vallási tartalmúak a -szombat/hely (mózesi hitű kazárok, kabarok?) és a -szerda/szereda/hely (szeredásnak hívták nálunk a Zarathustra-vallást?) névösszetételek, amennyiben nem az egykori vásárok napjaira utalnak (a -hely névösszetétel erre utalhat, pl. Szombathely = a szombat [-i vásár] helye). Hasonlóképpen a Bálvány-, Bálványos helység- és földrajzi nevek ősvallásunk kultuszhelyeire, kultikus összobaira utalnak.

* * *

FÜGGELÉK

Mitanni, Chorezm és Magyarország

Elő- és közép-ázsiai kapcsolatainkról

Magyar helységnevek tanúsága: a mitanni-chorezmi és kusán/kabar jellegű -ska, -ske, -szka, -szke, -cska, -cske végződésű helyneveink

A mai Magyarországon:

1. Alacska
2. Bakonypölöske
4. Baracska
5. Becske
6. Belecska
7. Bicske
8. Bocska
9. Bölcse
10. Derecske
11. Döröske
12. Eperjeske
13. Erdősmecske
14. Göncruszka
15. Komlóska
16. Mecsekpölöske
17. Miske
18. Mogyoróska (?)
19. Nagybaracska
20. Öskü
21. Pápadereske
22. Piszke
23. Pölöske
24. Pusztamiske
25. Raposka
26. Recsk
27. Rösze
28. Sáska (?)
29. Somogydöröcske
30. Tereske
31. Tiszakécske
32. Tornanádaska
33. Töröcske
34. Ujsiska
35. Uszka
36. Vajdácska
37. Vásárosmiske
38. Zebecke
39. Olaszliszka
40. Szanticska
41. Köcsk
42. Magoska
43. Tápióbicske
44. Táská (?)

Erdély

45. Berszászka
46. Dognácska
47. Micske
48. Muska
49. Ópécska
50. Peleske-falva
51. Szelecske
52. Tőzmiske
53. Kispeléske

Felvidék:

- 54. Alsófricske
- 55. Bacska
- 55. Bacskó
- 56. Bajmócska
- 57. Baracka
- 58. Barsbaracska
- 59. Baska
- 60. Erdőske
- 61. Farkaska
- 62. Füzérnádaska
- 63. Garamolaszka
- 64. Helmecke
- 65. Nagyzalacska
- 66. Ökröske
- 67. Radoska
- 68. Récske
- 69. Sajórecske
- 70. Salgócska
- 71. Szenteske
- 72. Szöllőske
- 73. Váracska
- 74. Zalacska

Kárpátalja:

- 75. Alsóverecke
- 76. Csuszka
- 77. Iszka
- 78. Kendereske
- 79. Verecke

Délvidék/Bácska-Bánát:

- 80. Óécska
- 81. Vajszka

Várvidék/Burgenland:

- 82. Bányácska
- 83. Répcemicske
- 84. Vámosderecske

Összesen tehát mintegy 80 helynév. Ezek közül gyakrabban előfordul (rég Magyar személynevekben is):

Baracska – kabar/kusán törzsnév;
 Bicske
 Derecske (t- és s-mássalhangzókkal, ö-magánhangzóval is)
 Miske (cs-vel is)
 Nádaska
 Pölöske

A -ska, stb. összetételű helyneveink kb. 70%-a Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében található, tehát a keleti országrészben, ahol a honfoglalók és velük a csatlakozott kabar-kusán törzsek először megtelepedtek (kabar törzsnevek: Aba, Miskócz, Örsur, Baracska stb). Ezenkívül Kanizsa városneveink (Nagykanizsa, Kanizsamonostor, Magyar- és Ókanizsa, Törökkanizsa, ahol avar szállásterületek voltak) erősen összecsengenek a kusán király, Kaniska nevével (uralk. 78-123), valamint egy avar kagán, Kanizsak nevével, mely viszont az előbbi kusán névre hajaz (811 k. élt).

Felmerülhet természetes, hogy a fenti -ska, -ske típusú helynevek esetében a népünk földszeretéből fakadó, kedveskedő, becéző névadási hajlam nyilvánul meg, ami részint igaz is lehet, azonban látva a helynevek mennyiségét,

többségük jellegét (pl. mit becéznek, kicsinyítenek az amúgyis rövid, Miske, Bicske stb. alakok?), úgy vélem számolni kell az alábbiakban felvetett egyéb magyarázatok, etimológiák lehetőségével is. Néhány ilyen végződésű helyneveink esetleg szláv eredetű is lehet.

Mitanni és Chorezm kapcsolatai az ókorban

Az Aral-tótól délre, az Oxus torkolatánál fekvő ősi Chorezmben elsőként ásató Sz. P. Tolsztovet vetette fel, hogy I. és II. Sausatar Mitanni királyának neve (Kr. e. 11-10. század) meglepően hasonlít Sausafar, és I., II. Saus, chorezmi uralkodók neveire (ld. *Az ősi Chorezm*, Bp., 1950., és chorezmi nevek Al-Birúninál, Kmoskó). További hasonlóság a két régió nevei között I. és II. Artatama, mitanni király neve, és az Artamúch, chorezmi személynév. A nevek egyezése nyilvánvalóan utal a két régió kultúrájának, népességének azonosságára, ezt a régészet alátámasztja. Megjegyezzük még, hogy Sauskas az egyik mitanni istenség neve, aki Istar istennő hurri-hettita megfelelője volt, valamint a Sauska istennév megjelenik az észak-mezopotámiai Subartuban is (A. Ungnad, *Subartu*, Berlin, 1936. p. 65.). Tolsztovet így írt az ókori Elő- és Közép-Ázsia etnokulturális összefüggéseiről: „Minden alapunk megvan arra a föltevésre, hogy ezek a törzsek [ti. a nyugat-ázsiai telepések] a jafetita nyelveket beszélő népek keleti ágát alkották, melyhez a mostani kaukázusi népek tartoznak, s amelyhez Mezopotámia, Szíria és Kisázsia legrégebb civilizációinak megteremtői tartoztak... a keleti [ti. chorezmi] jafetiták kialakulásában úgy látszik igen nagy szerepet játszottak azon hurri-mitanni vagy szubaru csoportokhoz tartozó törzsek, melyek az i. e. 2. évezred elején Mitanni hatalmas elő-ázsiai birodalmát alkották” (Az ősi Chorezm, Bp. 1950., p. 83, utalással Herzfeld és Hrozny műveire; ld. még a Baktria-Margiana régészeti kultúra kelet-anatóliai és elámi kapcsolatait, valamint a Tepe Fullol-i aranykincset).

A középső szarmata és kusán kor

A mitanni „-ska” jellegű affixum megjelenik a jóval későbbi, Kr. e. 2- Kr. u. 3. századi közép-ázsiai kusán királyok nevében is, pl. Kaniska, Huviska, és a dinasztia neve: Turuska nevekben (ld. pénzeiket). Az orosz régészet tárgyalja a középső szarmata korban a Dél-Ural, Volga térségben megjelenő új népességet, akik valószínűleg részben chorezmi kusánok lehettek. A Kr. e. 1. századi kusán Tillia Tepe-kincs (Afganisztán) honfoglaló magyar párhuzamai pedig arra vallanak, hogy a kusán művészeti stílus- és ízlésvilág bekerült a Kárpát-medencébe (ld. Turán, 2009/1, belső borítók; v.ö. Tóth Tibor, i.m.). A nép, amely ezt közvetítette, valószínűleg a kabarok, illetve a közéjük vegyült kusánok.

Chorezm és Magyarország kapcsolatairól

Tolsztovet a kabar-magyar, tehát chorezmi-magyar történeti kapcsolatokról a következőképpen emlékezett meg: „A kavar, a chvar, chovar név nyugati kazár kiejtése nem más, mint a chorezmiak saját neve, alán kiejtés szerint chval, choval, chal. Ez utóbbi kiejtés szerint, chalisz formában, a kavarak utódait a 11. században Magyarországon külön népként jegyzik fel, melyről Jóannész Kinnamosz egyfelől azt közli, hogy »ezek egy felekezeten vannak a perzsákkal«, másfelől pedig, hogy ezek »a mózesi törvényeket követik, melyeket azonban már nem egészen értenek meg«. ... A kavarak utódai még a 13. században is megőriztek egy homályos mondát, mely chorezmi eredetükre vonatkozott. A 13. századi magyar krónikákban fennmaradt egy monda Aba Sámuel király (1041-1044) chorezmi családfájáról. Nemzetségét az Ed és Edumer testvérpárra, Attila Csaba nevű fiának chorezmi anyától származott fiaira vezeti vissza. A monda szerint Edumer atyja és anyja nagyszámú nemzetségével együtt visszatér Magyarországra.” (i.m. p. 233).

A Kézai krónika ősi hagyomány alapján, melyet továbbvittek a kora keresztény és más írók (Isidorus, Flavius, Cosmas, Epiphanius), megemlíti, hogy a Bibliában szereplő 'Ménrót' (a szumer Ninurta, Nimród), a szkíta-hun-magyarok legendás ősatyja, a babiloni torony összeomlása után „Evlát országba” ment, mely „Perzsia mellékén” fekszik. Ez az általános, legendaszerű hagyomány, mely a szkíta népek eredetét Jáfettól és Nimródtól, a „nagy vadásztól” és városépítőtől vezeti le, mindazonáltal híven tükrözi az elő- és közép-ázsiai népek etnokulturális kapcsolatait a bronzkor óta. Ezeket a kapcsolatokat, mint utaltunk rá, épp az orosz régészet fedezte fel a 30-40-es, majd a 60-as évektől a chorezmi (Tolsztovet), és a dél-türkmenisztáni erődvárosok feltárással (Viktor Sarianidi, BMAC/Bactria-Margiana Archeological Complex). A nemzetközi régész- és történész szakma gyakran még nehezen hiszi el, hogy esetleg nem indoeurópaiak hozták létre ezt a kultúrát, melynek nyomai világosan kimutathatók még az észak-eurázsiai, ún. Andronovó-Szintasta régészeti kultúrákban is, az Altajtól az Urál-hegységig, a Kr. e. 3. évezred végétől, s különböznek az indoeurópai, gerendavázis kultúrák emlékeitől. Éppenséggel a Kr. e. 1200 körül nyugat felől keletre vonuló indoírániai megjelenése, illetve egyéb okok folytán (túlnépesedés, állatállomány növekedése, legelőterületek csökkenése, éghajlatváltozás, háborúk), a BMAC-városállamok nagyrészt elnéptelenedtek. Lakóik

fölköltöztek az észak-eurázsiai tágas, füves sztyeppékre, ahol évszázadokon át éltek erődített településeiken (Szingaszt, Arkaim, Prygovo, Petrovka, Andronovo, Csicsa stb.), majd itteni, letelepedett életformájukat a nomád, félnomád életformára cserélték, s beolvadtak a szkíta-szarmata-türk népességbe, illetve a szkíták-türkök kialakulásában játszottak szerepet (ld. Jelena Kuzmina: A korai városias életmódból a nomadizmusba, Turán, 2010/1, és S. A. Grigorjev: The Sintashta Culture and Some Questions of Indo-Europeans Origins).

Tehát a Káspi-tenger, Aral-tó, Oxus-Iaxartes folyamköz, és a Tien-shan/Pamir hegyvonulata által határolt közép-ázsiai térség a pre-indoiráni/elő-ázsiai és az árya-indoiráni illetve törökös népek kapcsolatainak elsődleges csuklópontja volt, innen sugárzott ki észak-eurázsia felé a bronzkori tárgyi és szellemi kultúra, a fém- és agyagművesség, sőt eredetileg a zoroasztrianus vallás, a „tűztisztelet” is, melyre a régi hagyomány szerint „Nimród”, vagyis az elő-ázsiaiak tanították a későbbi közép-ázsiai népeket (Isidorus, Epiphanius), s mely az arab szerzők szerint a korai magyarság vallása volt. Elsőként az Altáj-Ural közötti területen megjelenő bronzkori, „andronovói” népcsoportok – melyek nyilvánvalóan pásztorkodással, állattenyésztéssel is foglalkoztak, s kétkerekű harci kocsi, vagy a ló megülésének vívmánya is nekik tulajdonítható (ld. még a hettita Kikkuli lovas tréningjét!) –, majd a velük keveredett szkíták, szarmaták, hunok, kusánok, kabarok közvetítettek közép-ázsiai tradíciókat a honfoglalás előtti magyarságnak, de maga a magyarság is ősi soron benne élt ezekben a szellemi-kulturális áramlatokban már régóta, sőt úgy tűnik kezdettől fogva, hiszen komolyan számolni kell azokkal a régi közlésekkel és kutatási eredményekkel, melyek a magyarság ősi magvának óiráni/szauromata és andronovói eredetére utalnak (Plinius és más szerzők, pl. Diodorus Siculus adatai a szarmaták méd eredetéről, vagy Ptolemaios görögös formában feljegyzett Materoi/magyarok népeve a 2. századi Szármáciában, a Don-Volga térségben, az ötötök népek nyugati megjelenése előtt; ld. Dr. Tóth Tibor antropológiai eredményei a 60-as években, újraközölve: A magyarság etnogenezise, Turán, 2009/1).

Döntően tehát három fő műveltségi réteg van igazolhatóan jelen a magyarság őstörténetében, s ebből az első kettő genetikus-antropológiai örökség is: 1.) a protoiráni-andronovói, 2.) a szauromata, szarmata és 3.) az ötötörökös, hun/ogur. E kapcsolatok, kötődések lefedik és meghatározzák a bronzkortól a koraközépkorig terjedő időszakot, természetesen a különböző hatásokra létrejött kulturális változásokkal együtt, melyek során korábbi sajátosságok eltűntek, átalakultak. Az ún. finnugor nyelvi eredetteória alapja, nyelvünk szerkezetének és egyes elemeinek hasonlósága egyes uráli népek nyelvvel (hantik, manysik), nagy valószínűséggel a korai szarmata korban – kb. Kr. e. 6-5. században – létrejött uráli-ősmagyar kapcsolatokban keresendő, de nem zárható ki, hogy már a bronzkorban megtalálhatóak ennek a kezdetei, amikor az ősmagyarság „andronovói” (ősiráni) eredetű magva először megjelent Észak-Kazahsztán és Nyugat-Szibéria területén, déli, dél-nyugati irányból (Transzkaukázia és/vagy Közép-Ázsia felől). Nem kizárt, hogy az andronovói nyelvi hagyaték is jelen van a magyar és az obi-ugor nyelvekben, sőt lehetséges, hogy részben az ősmagyarság valószínűleg a szovárdokkal együtt teremtette meg az Urálvidék bronz- és vaskori nyelvi-kulturális horizontját (ld. Koryakova-Epimakhov, 2007).

E függelék 1997 nyarán készült az Egy szkíta díszítőmotívum elemzése c. írássom előmunkálatai során, s egyéb adatokkal együtt részint belefoglaltam A Nagyszentmiklósi kincs és a régi kaukázusi művészet c. tanulmányom első részébe, mely megjelent az Országépítő 1998/2. számában (Z. T. Cs.).

Irodalom:

- Agathias, CSHB (Corpus Scriptorum Historicum Byzantinae), ed. G. Nieburhii, Bonn, 1828.
- Constantinos Porphyrogenetos, De cerimoniis aulae Byzantinae, CSHB, Libri Duo, 1829; De thematibus et De administrando imperio (DAI), ed. I. Bekkeri, 1840
- M. Dasxuranci: The History of the Caucasian Albanians, trsl. C. F. J. Dowsett, London, 1961.
- Götz László: Keleten két a nap, I-II., Püski, 1994.
- Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, 1973
- Koryakova, L. N.- Epimakhov, A. V.: The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Ages, Cambridge University Press, 2007.
- László Gyula: Östörténetünk, Bp. 1980
- Otto Maenchen-Helfen: World of the Huns, 1973
- Menandros, FHG (Fragmenta Historicorum Graecorum), Vol. IV., ed. Carolus Müller, Paris, 1868
- T. Pekkanen: On the Oldest Relationship between Hungarians and Sarmatians, Ural-Altäische Jahrbücher, Band 45 (1973) p. 1-64.
- C. Plinii Secundi, Naturalis Historiae, ed. Ludovicus Ianus, Lipcse, 1854
- Poveszti vremennyx let, Im Werden Verlag, Moskau-Augsburg, 2003 (Kijevi- vagy Nesztor krónika orosz nyelven)
- Ptolemaios, Geographia, Lipcse, 1854., I-II. kötet, III. kötet index, ed. C. F. A. Nobbe (térképekkel ld. az Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tárában)

-
- Sebők László: Határon túli magyar helységnevtár (sebok2.adatbank.hu)
 - SEMINO, O. et al.: The Genetic Legacy of Paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective, Science, Vol. 290, 10 November 2000.
 - Strabonis Geographica, XI., Vol. II. ed. G. Kramer, Berlin, 1852
 - T. Sulimirski: The Sarmatians, Southampton, 1970
 - Szádeczky-Kardoss: Az avar történelem bizánci forrásai, Bp., 1994
 - Theophylacti Simocatti Historiarum, CSHB, Bonn, 1834 (books.google.hu)
 - Arthur Ungnad: Subartu, Beiträge zur Kulturgeschichte und Völkerkunde Vorderasiens, Berlin und Leipzig, 1936
 - Xenophon: Kürosz nevelkedése, ford. Fein Judit, Bp. 1979
 - Turán folyóirat 2009/1 - 2010/1. közötti számai a szerző szerkesztésében.

PEOPLES' NAMES IN THE LOCALITY NAMES OF THE CARPATHIAN BASIN

The author Csaba Z. Tóth in this paper provides a detailed analysis of the names of peoples, which are still to be found in the locality names in the Carpathian Basin.

NYELVÉSZET

Czeglédi Katalin:

A keleti magyar sezserék nyelvi tanulságai¹

1. Bevezetés

Jelen tanulmány kettős élmény hatására született. A korábbi Benkő Mihály kérése, a későbbi pedig Veres Péter azon véleménye, mely szerint „...a Közép-Ázsiában élő kazahoknál előforduló „mád-i-jár” elnevezést sehogyan sem nem² lehet népünk magyar önelnevezésének etimológiájával kapcsolatba hozni. Alapvetően hibás hipotézisnek kell tartani, ahogyan azt egyesek mostanság megalapozatlanul feltételezik...” (VERES 2007:214)

A kazakisztáni magyarokról már három vetítéssel egybekötött beszámolót is hallhattunk az Őstörténeti Egyesület ülésén, kettőt Benkő Mihály történész, egyet pedig Bíró András antropológus előadásában. Ezen kívül további ismereteket szerezhettünk a keleti magyarokról Benkő Mihály írásaiból. A keleti magyar sezserék nyelvészeti szempontú tanulmányozására Benkő Mihály kért fel egy a témát érintő hozzászólásom kapcsán. A munkát elvállaltam, amelynek a magyarázata összetett. Az egyik az, hogy több mint 30 éve foglalkozom a Volga-Ural vidéke földrajzi neveivel, velük párhuzamosan a Kárpát-medence földrajzi neveivel valamint az e nevekhez kötődő személynévvel és közszókval, ezeken keresztül pedig az ide kapcsolódó nyelvekkel. A sezserék hagyományai közvetlenül érintik ezt a területet, mert azt mondják, hogy a *madiarok/madijarok* egy része ide költözött. Miután megírtam a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtanát (CZEGLÉDI 2004-6, mondattanát 2007., alaktanát és jelentés tanát (Kézirat.), elmondhatom, hogy a **magyar népnévről eddig kialakult álláspontomat megerősítik az arab és cirill betűs sezserék adatai**. Meg kell jegyezni, hogy a sezserék teljes személynévi anyagának az említett területek földrajzi nevei, személynévi és a közvetlenül érintett, valamint további nyelvek közszoí anyagával és grammatikai lexémáival való összehasonlító tanulmányozása számos tudományos eredményhez vezethet, köztük a tulajdonnevek és közszók etimológiájának az eddigieknél pontosabb, hitelesebb megírásához, továbbá az ezekből levonható nyelvi, nyelvtörténeti és őstörténeti tanulságokhoz.

Két fő kérdésre kerestem választ: az egyik, hiteles-e a sezserék anyaga, a másik, a kipszak *magyarok* neve összetartozik-e a Kárpát-medence népének *magyar* nevével és hogyan.

Az írás felől megközelítve háromféle anyagot kaptam Benkő Mihálytól nyelvészeti szempontú tanulmányozásra. Az egyik az arab írásos leszármazási táblázat az ún. „omszki sezseré”, a másik egy cirill betűs, amely a szovjet korszakban a kettős (arab és cirill) könyvelésnek köszönhetően született. A harmadik a már magyarra fordított latin betűs anyag, amely tartalmazza Orunbaszar Turaszov (1934) asztanai történész gyűjtéséből a *madijarok* leszármazási táblázatát, *Madijar* és *Aldiar* történetét, valamint Kamal Dajirov albarbögeti (Turgaj körzet) akszakai (1928) táblázatát a *madijarok* Abuz nemzetségének származásáról, illetve a Torgaj megyei *madiar* törzs sezsirekönyvet. Az arab írásosról már korábban megtudtuk, hogy Benkő Mihály a Celinje-i tartózkodása idején Bulat Ahmetuli Nurpejt mullahtól kölcsön kapta felhasználásra és publikálásra. Ezt az egyedülállóan értékes anyagot Bulat Ahmetuli a korábbi Celinje-i mullahtól és tanítótól, Szagüdük Nurmagahtbetovtól (1911-1993) örökölte, aki pedig a kazak földön általánosan elterjedt szokás szerint az elődjétől vette át.

2. Nyelvi tanulságok

E szempontból legfontosabbnak tartom a sezserékben szereplő nevek hitelességének kérdését, amelynek az ellenőrzésére több lehetőségem is kínálkozott. Közülük néhány:

A legendák értelmezése és a leszármazási ágazat összehasonlítása. Továbbá annak vizsgálata, hogy az egyes családok leszármazási táblázatainak a nevei mennyire fedik egymást, valamint az eltérő ágazatok neveiben vannak-e ismétlődő nevek. A sezserékben lévő neveknek vannak-e párhuzamai a Volga-Ural vidéke és a Kárpát-medence földrajzi neveiben. A genealógiai táblázatok személynéveinek vannak-e párhuzamai a magyar személynévekben és a közszókban, továbbá vannak-e párhuzamai

Eredetileg megjelent: Őstörténeti Füzetek 5. Az „Eleink – Magyar Őstörténet” Folyóirat melléklete, A 75 éves Erdélyi István köszöntése, Régészet – Történelem – Nyelvészet 2006.

1 Jelen dolgozat a teljes anyagnak csak egy részét tartalmazza.

Eredetileg megjelent: Ősi Gyökér 2007. Nagy Lajos király Magánegyetem, Bölcsész Egyesület Miskolc.

2 Helytelen fogalmazás az eredeti szövegben.

a három nyelvcsaládba (uráli, altáji, indoeurópai) sorolt nyelvek közzsavaiban. Találhatók-e grammatikai lexémák a sezserék személyneveiben, s vannak-e azoknak nyelvi párhuzamai földrajzi nevekben valamint az egyes nyelvekben. Végül a *Madiar* név kérdése a sezserékben és kapcsolatai a *Magyar*, *Megyer* személynévvel illetve a Kárpát-medence-i magyarok *magyar* népevével.

A továbbiakban ezeket külön fejezetekben tárgyalom.

2.1. A legendák értelmezése³ a leszármazási ágazatokkal való összehasonlításban⁴

Figyelemre méltó pl., hogy Nurgajsa Kairbekkúzi (1918), Szagündük Nurmagajbetov mullah özvegye a szakal-kipcsak törzsből származik, de férjétől sokszor hallott magyar-kipcsak legendákat. Az arab írásos lejegyzés szerint *Szagal*⁵ nem más, mint *Madiar* unokatestvére, vagyis *Madiar* atyai nagybátyjának, azaz *Madiar* édesapja testvérének a fia. Miután mindkettőnek (*Madiar* és *Szagal*) ugyanaz (*Küpsäk*⁶) az őse, ezért az egyik leszármazottait *madiar-kipcsak*-nak, a másikat pedig *szagal-kipcsak*-nak hívják. Ennek a gondolkodásmódnak nem mond ellent az, hogy a magyarokat a források hívják pl. turk fajú és turáni népnek is, hiszen *Turan* és *Türük* mint *Madiar* ősei szerepelnek az arab betűs sezserében.

A származási táblázatokból kiolvashatók egy *Tatár-Mongol-Türk-Turán* származási vonal állomásai, vagyis azok a személynevek, amelyek ma a személynevek mellett mint népek nevei is ismertek. Eszerint nem lehet véletlen, hogy a magyarokat türköknek⁷ tartják, ugyanakkor turáni népnek is nevezték. A genealógiai táblázatokból egyértelműen az következik, hogy nem azért hívták a magyarokat *turk*, *türk* fajú népnek, mert velük együtt vagy a közelükben illetőleg egy törzsszövetségben éltek, hanem azért, mert valóban türk fajúak, azaz *Türk* nevű volt az egyik ősapja, s turáni azért, mert egy valamivel későbbi ősapja pedig *Turan* nevű volt.

Ami a kronológiát illeti, érdemes egy számítást végezni azért, hogy lássuk, mennyiben van köze a származási táblázatnak egy valós történelmi eseménysorhoz, azaz, a lényeges elemek párhuzamos, értékelhető szálon futnak-e, pl. mikorra tehető a *Küpsäk*, a *Turan*, a *Türük* ill. *Adam* és fia *Šeš*. Ez talán azt is jelenti, hogy a sezserék szerint *Adam*-ig a generációk időben pontosan i. sz. kezdetéig vezethetők vissza. Annyi bizonyos, hogy *Adam*-nak mint bibliai névnek van valóságalapja, a törökségben a közszoji jelentése 'ember'.⁸

Közvetlenül vagy közvetve egyértelműen a nevek valódiságát igazoló további tényezők közé tartoznak azok a történeti hagyományok is, amelyekről Benkő Mihály már részletesen szolt és szolt.

2.2. Az egyes leszármazási táblázatok nevei fedik-e egymást?

Ennek a fejezetnek a vizsgálatát többek között azért is tartom fontosnak, mert elvi kiindulásképpen fel kell tenni a kérdést, hogy az emlékezet őriz-e meseszerű elemeket, s ha igen, akkor az a nevek valódiságát, történeti hűségét mennyire érinti. Vagy pedig arról van-e szó, hogy az emlékezet együtt futó fő szálatat őriz, s az eltérések, az elágazások valóban a különböző családok elágazásait jelentik. Esetleg milyen további okai lehetnek az eltéréseknek?

Az arab írásos táblázat egyik érdekessége, hogy a kiinduló, első ember *Adam* neve egybeesik a bibliai *Ádám* nevével és a törökben ismeretes *adam* 'ember, férfi' szóval. A név a magyarban ismert családnévként, vö: *Ádám*, *Ádán*, *Ádány* (KÁZMÉR 1993) Sőt, a jelen álláspontom szerint a magyar *atya*, *apa* és ezek nyelvi megfelelőit azok etimológiájának az írásakor csak az *Adam*-mal való összefüggésben lehet és érdemes vizsgálni.

Az anyagok összehasonlításának a tanulságai közé tartozik, hogy az arab írásos és a cirill betűs táblázat *Adam* atyától kezdve azonos *Sejid* két fiának, *Irán* és *Turan* megnevezéséig. Innentől kezdve a cirill betűs táblázat eltér, mert *Iran* utódainak nevezi azokat, akik között megtaláljuk a *Madiar* nevet is, az arab írásos pedig *Iran* testvérének *Turan*-nak a leszármazottaiként tartja számon *Madiar*-t. Meg kell tudnunk, hogy az eltérés egyszerű elírás-e a cirill betűs lejegyzésben, vagy más az ok.

³ Részletesen ld. Benkő Mihály idevonatkozó írásait.

⁴ Jelen dolgozatban csupán egy-kettőre hívom fel a figyelmet.

⁵ A *Szagal* név tagja annak a hatalmas szócsaládnak, amelyről a *székely* népnév kapcsán írtam. (CZEGLÉDI 2004)

⁶ Az arab írás latin betűs átírása az én olvasatomban.

⁷ „A magyarokat több forrás is türkök nevezi. A bizánci uralkodó, Bölcs Leó 904-ben írt egy munkát, amelyben a nomád népekkel szembeni katonai védelem tudnivalóit összegezte. A bizánci görög szövegben a türkök nevét *turkoi* formában írták. Leó a türk népevet használta a magyarokra Leó számára a türkök a szkíták egy csoportja volt, míg Bölcs Leó munkájában minden adatnál külön meg kell vizsgálni, hogy a *turkoi* mikor jelent magyart, addig Biborbanszületett Konsztantinnál a *turkoi* népnév gyakorlatilag mindig a magyarokra vonatkozik.” (RÓNA-TAS 1996:212-213) „A magyarokat későbbi bizánci források is nevezik türköknek, ... A magyarokat egyes arabul író szerzők is türköknek nevezik. ...” (RÓNA-TAS 1996:213)

⁸ Vele genetikusan összetartozó a magyar *férfi* (*fér* + *fi*) előtagja, a magyar *férj* szó és a törökségben ismert *er*.

Tovább menve az arab írásos leszármazás szerint Ajyrkalpak utódja Sapijan, s ő Kazak apja. Kamal Dajirov szerint is Ajyrkalpak a nagyapja Kazak-nak, s ő is említ Sabijan-t. A Sapijan és Sabijan összehasonlításban a –p- és –b- zöngétlen illetve zöngés szembenállás látszik. Ennek az oka tisztázható.

Ami a Nagy, Középső és a Kis Hordából való leszármazást illeti, kis eltérés mutatkozik. Mind az arab, mind a cirill betűs táblázat szerint Kazak három fia közül Akarys a Nagy Horda, Bekarys a Középső Horda, Žanarys pedig a Kis Horda öse. Kamal Dajirov azonban e három névben –r- helyett –z-t használ, továbbá szerinte Akazys a Nagy Horda -ebben megegyeznek-, Bekazys a Kis Horda, Žanazys pedig a Középső Horda öse. Ezen eltérés azért is említésre méltó, mert így kérdés, hogy azok, akik kipcsak-magyaroknak tartják magukat, a Középső vagy a Kis Hordához tartoztak-e. Az –r- és –z- szembenállásnak pedig az a magyarázata, hogy a cirill betűs változat a két hang (-r-, -z-) közvetlen elődjének (-δ-: interdentális zöngés spiráns) egy másik, nem –r-, hanem –z- fejleményét őrzi. A jelenlegi tudományos álláspont szerint ezt a rotacizmus és a zetacizmus jelenségének nevezik. Az előbbit a bolgár ill. a csuvasos típusú nyelvek jellemzőjének, az utóbbit a köztörök nyelvek egyik megkülönböztető jegyének tartják.⁹

A továbbiakban az arab írás szerint Aktamkuža (Aktam + kuža) szerepel és nem Aktamera (Aktam + bera), mint ahogyan a cirill betűs táblázatban olvashatjuk. A kuža és a bera rokon jelentésű szavak. Mindkettőt 'ember' jelentésben kell felfogni. Minthogy a cirill betűs lejegyzés a szláv nyelv és írás törvényszerűségeihez igazodik, ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy az arab Kūpšak nála Kypšak. Tisztázásra szorul Müjizdi és Sary abyz viszonya. Mindkét név szerepel az arab írásos változatban is, ahol Sary abyz a számunkra a Madiar ág miatt fontos utódja nem Karakypšak, mint ahogyan azt a cirill betűs táblázat mutatja. Sary abyz egyik unokája Kobylandy és az ő unokája Toktarbi szál közötti kapcsolat sem világos.

Toktarbi öt fiának a sorrendje – másutt is előfordul – nem egyezik. Abban viszont azonos az arab és a cirill betűs lejegyzés, hogy a számunkra fontos Bültyin a harmadik fiú, akinek a közvetlen utódja Ajtkül.

A leszármazási ágazat egészét tekintve az arab írásos és a cirill betűs lejegyzések között vannak lényeges és kevésbé lényeges eltérések. Ezek tisztázásához az első és legfontosabb lépések közé tartozik az arab írás értelmezése és annak pontos, hiteles latin betűs átírása, valamint az arab betűs lejegyzés szláv nyelvi olvasata illetve lejegyzése cirill betűkkel. Hitelesség esetén a kettő nem adhat két különböző eredményt, csak ugyanazt. Vagyis annak az ejtésnek a rekonstrukcióját, amit az arab írás lejegyzett. Ez pedig a Madiar esetében Magyar illetve Magyar egyaránt lehetett. (vö.: CZEGLÉDI 2004-6)

A másik lényeges eltérés, ahol az arab írásnak lehet igaza a hagyományok ismeretében, mégpedig az, hogy a magyar nem az Iran-i (cirill), hanem a Turan-i ágon keresztül kötődik a Türik-hez.

A továbbiakban, amikor a teljes leszármazási táblázatok egyes neveit vizsgálom, akkor egyben azoknak tulajdonnévi (földrajzi névi és személynévi) párhuzamait keresem a Volga-Urál vidéken és a Kárpát medencében, s a nekik alapul szolgált közzsót igyekszem megtalálni, valamint a név szerkezeti felépítését vizsgálom, azaz a lexikális és grammatikai lexémák felől illetve a jelentés felől is megközelítem. Minden egyes eltérés lényeges lehet, ezért annak a valódi okát kell megtalálni.

Az arab írásos lejegyzésben és a cirill betűs változat szerint Madiar apja Töbet, a sezsire könyvben pedig Madiar apja nem Töbet, hanem Žaugastin. Az arab és cirill betűsben Madiar-nak három testvére van: Kulataj, Žanajdar és Kosajdar, míg Orunbaszar Turaszov asztanai történész és Kamal Dajirov szerint csak két testvére van: Aldiar és Kudiar. Különböznek a nevek, de szám szerint sincs egyezés. Különböznek Madiar fiainak a nevei is. Az arab írásos szerint négy fia van. Dajirov bár hat fiú nevét említi, a Torgaj megyei Madiar sezsire könyv szerint hét fia van, de megírja, hogy az egyik (Seru) agglegényként a katonaságban meghalt. Minden bizonnyal ezért nem szerepel a neve Dajirovnál. Így Madiar/Madijar fiai: Akbaj, Aitkul, Boz, Abuz, Seru, Sesen és Kalmembet¹⁰ vagy Kalmanbet.

Kamal Dajirov egy Madijar → Apaj → Argün → Kazak vonalat ír le, amelyből látszik, hogy az Apaj nem szerepel az arab írásos változatban.

Arra lehet gondolni, Madiar leszármazottainak, a gyerekeinek a száma, neve azért különbözik, mert a nevek többször előfordul(hat)nak, és nem ugyanazon Madiar nevű személy gyerekeit sorolja fel az arab írásos változat és Orunbaszar Turaszov valamint Kamal Dajirov.

Feltehető, hogy miután a késői lejegyzők mind a saját felmenőiket írták le, másik, későbbi Madiar is előfordulhatott, mint ahogyan több név is előfordul nem csak egyszer. Vagyis valamely ősnak a neve későbbi utód(ok) neveként is előfordul, azaz a nevek ismétlődhetnek.

Figyelemre méltó az a kijelentés, mely szerint Kamal Dajirov maga Madijar egyik fiának Abuz-nak a leszármazottja. Madiar egyik felmenője pedig Sary abyz az arab írásos változat szerint is.

A leszármazási táblázatokban Kazak unokái nem ugyanazok, Kazak három fia, unokái és dédunokáinak nevei mintha keverednének. Figyelemre méltó, hogy Kamal Dajirov a Kazak – Argün – Madijar – Abuz vonalon származtatja magát. A

⁹ Erről ld. még CZEGLÉDI 2004-6.

¹⁰ Az –mb- az ejtésben végbement képzés helye szerinti hasonlást jelezte írásban.

magánhangzó tekintetében az Abyz, Abuz szembenállás, azaz az –y- (illabiális veláris) és az –u- (labiális veláris) magánhangzókat tartalmazó változatok. (Vö.: CZEGLÉDI 2004-6) Ezen eltérés miatt még ugyanazon névről van szó.

A dokumentumok közötti eltérések okát abban látom, hogy az arab írásos lejegyzés egyrészt - mint az eredetibb a cirillírásoshoz képest is - a korábbi, biztosabb emlékeket őrzi, másrészt az orosz a későbbi, amely kb. 1930-as évektől kezdve a kettős könyvelés miatt a már arab írással ismert eredetit lejegyezte, átírta az orosz nyelv sajátosságainak megfelelően, ugyanakkor érvényesültek a kazakejtés jellemzői is bizonyos esetekben. Így pl. az arab írásosban –r-, a cirill betűsben –z- szerepel (vö.: Akarys/Akazys, Bekarys/Bekazys, Žanarys/Žanazys). Az első szakasz Adam-tól kiindulva jó néhány generáción keresztül szinte egyezik.

Egyértelmű, hogy a nevek különbözőségének nem a hiteltelenség az oka, igazolhatóan nem kitalált nevekről van szó, amelyet több tényező is igazol.

2.3. Az eltérő ágazatok neveiben vannak-e ismétlődő nevek?¹¹

Vannak teljes egészében megismétlődő nevek, ezeknél azonban gyakoribb, hogy összetett név esetén az előtag ismétlődik. Pl.: *Toktarbi* (*Toktar* + *bi*¹²) előtagja a *Toktar* gyakori név.

2.4. A sezserékben lévő személynevek párhuzamai a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben:

A sezserékben található személynevek ismertek ma valódi tulajdonnevekként, mint személynevek és földrajzi nevek. A fent említett *Toktarbi* név *Toktar* eleme földrajzi nevekben kimutatható. Pl.:

*Panikas Toxtar*¹³ h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Panikas-Toxtar* Čgs., csuvas falu, Ar.:-

A sezserékben ismeretes *Abyz*, *Abuz* –y- (illabiális veláris) ill. –u- (labiális veláris) magánhangzókat tartalmazó változatok úgy keletkeztek, hogy az egyik előzménye illabiális (y < a illabiális), a másiké pedig labiális (u < a) volt. A tisztán látás érdekében azonban minden egyes név esetén körültekintéssel kell eljárni akár az arab, akár a cirill betűs olvasatot vizsgáljuk. Elvileg ugyanis egy cirill betűs *Абыз* (*Abuz*) lehet egy idegen **Abüz* lejegyzése is. A földrajzi névi adatokból pedig az is kiderül, hogy a szónak van mássalhangzó kezdetű megfelelője, amely azért igényel további vizsgálatot, hogy megismerjük a szókezdő x- (kh) előzményét. Pl.:

Karaabyz f. TB.86.: bask. *Karaabyz* or. *Karaabyzovo* Balg., az or. Belaja jobboldali mellékfolyója. < bask. *Karaabyz* < *Kara* + *abyz*, or. *Karaabyzovo* < *Karaabyz* ← bask. *Karaabyz* + or. –ov: birtokos melléknévképző + or. –o.

Xapās h. Ašm.XVI.52.: csuv. *Xapās*, 17 település neve, NAP: csuv. *Xapās* ← *Čirküllě Xapās* or. *Abyzovo* V., csuvas falu, Ar.:-. < csuv. *Xapās* ← *Xapys*, or. *Abyzovo* ← nem or. *Abyz* + or. –ov: birtokos melléknévképző + or. –o.

2.5. A sezserék személyneveinek párhuzamai a magyar személynevekben és a Kárpát medence földrajzi neveiben:

A sezserékben található személynevek közül számos ma is ismert és használt főleg családnévként – ritkábban keresztnévként – a magyarban. Pl.

A *Kalmembet/Kalmanbet* (*Kalman* + *bet*¹⁴) első eleme, azaz előtagja összetartozik a magyar *Kálmán* családnévvel és keresztnévvel, s a földrajzi nevek előtagjával, pl.: *Kálmán*, *Kálmány*, *Kámán* csn. (KÁZMÉR 1993), *Kálmáncsai* csn. ← *Kálmáncsa* hn. Somogy megye + -i: melléknévképző (KÁZMÉR 1993) < *Kálmán* + -csa + -i; *Kálmándi* csn. ← *Kálmánd* hn. Szatmár megye + -i: melléknévképző (KÁZMÉR 1993) < *Kálmán* + -d + -i; *Kálmánháza* (*Kálmán* + *háza*) (KISS 1981) magyar településnév előtagjával.

A személynevek tanulmányozásakor családnévekben és keresztnévekben egyaránt kell gondolkoznunk. A keresztnévek használata előtt egyelemű nevek voltak, amelyek ma ismertek mint családnévek, de keresztnévként is megmaradt egy részük. Ilyen a magyar *Kálmán* is.

2.6. A sezserék személyneveinek párhuzamai a közsókban:¹⁵

A sezserék személyneveivel számos közszó tartozik össze, azonban a nevek közszóji jelentéstartalmának a megtalálása csak egy egész eurázsiai nyelvi rendszer vizsgálata illetve a névadási szokások megismerése révén lehetséges. A tulajdonneveknek

¹¹ Jelen dolgozatban nem részletezem.

¹² Vö.: magy. *fi* 'fia valakinek'.

¹³ A szó belsejében *k* > *x* változás történt.

¹⁴ A magy. *fi* 'fia valakinek', az indiai fehér hunoknál *put* vö.: *radzsput* 'királyfi' (ARADI 2005:94) szóval tartozik össze.

¹⁵ A többi fejezethez hasonlóan csak jelzés értékkel mutatok egy-két példát.

és a népneveknek alapul szolgált közszők megtalálásához nem elegendő az érintett nyelv(ek)ben kimutatni az adott közszőt, mert a jelenségnek, a névadásnak igen régi és mély gyökerei vannak a nyelvünk, a nyelvek kialakulási rendszerében, sorában. Éppen ezért ennek a fejezetnek a megírásához nemcsak szükség van, de elengedhetetlen a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek feldolgozása során végzett kutató munkám, mert a névadási (földrajzi nevek, személynevek) szokások és a szóteremtés, szóalkotás módjai a tulajdonnévi és a közszői jelentéstartalmak egymáshoz való viszonyának tisztázása körüli vizsgálatok ezt mind segítik. Arról van szó, hogy az emberi nyelv kialakulása, teremtése idején az ember úgy gondolkodott, - s ez a gondolkodásmód kihatott a nyelv további alakulására - hogy teremtménynek fogta fel a forrást, folyót, tavat (azaz a vizet), a növényt, az állatot és az embert. Közös vonásuk, ha mozognak, akkor élők, s mindegyik utódokat hoz létre. Az első elnevezést a víz kaphatta, majd hasonlóság alapján a megnevezés átment, rátapadt a növényre, állatra, emberre. Az elnevezések egybeesésének ez lehet az első oka. Az ilyen embernevek rendszerint 'teremtmény' jelentésűek, monyhoz, tojáshoz, szikhez, maghoz, ághoz tartozóak. Ezek voltak az első embernevek. Az ősek az utódai már tartalmaz(hat)ták ezt az embernevet, de gyakran ellátták a 'fi(ú), fej, ember, oldal' jelentésű szavakkal. Meg kell jegyezni, hogy a magyar név *magya* tövével rokon, azaz genetikailag összetartozik, pl. a magyar *mony*, *mag*, *mák*, *bogyó*, *bögy/begy*, *anya* stb.

Idővel tehát egyelemű személynevekké lettek ezek az ember megnevezések, majd a személy utódainak a kiterjedt hálózatára tekintettel a személyből család, a családból nemzet, majd nép lett, miközben a név maradt. Ezek az ún. önnevezésű népnevek, mint pl. a magyar. Időben jóval későbbi jelenség, hogy egy népet mások a családapá valamely felmenőjének nevével neveznek meg. Így lehet a magyar, pl. türk fajú ill. turáni nép. Ennél időben még későbbi, hogy egy népet arról a folyóról neveztek el mások, amely mellett lakik vagy lakott. Így született meg az idegenek által teremtett és használt megnevezés. Ennél még későbbi és ritka jelenség, amely mindenképpen a vándorlások következménye, hogy egy adott területet az újonnan odaköltözött nép nevével neveztek el. Viszonylag gyakoribb, hogy - nem vizet neveztek el népről - egyéb földrajzi terület kapta meg az illető nép nevét. Ehhez képest is általánosan elterjedt jelenség, hogy személy neve ment át a földrajzi helyre, különösen településre. Ilyen esetekben a neveknek alapul szolgált közszők igen ősiek még akkor is, ha ma is ismertek közszőként. A tulajdonneveknek alapul szolgált közsző megtalálásához tehát igen körültekintően kell eljárunk.

A sezszerék személyneveinek közszői párhuzamai egyrészt népnevek, másrészt egyéb közszők, amelyeknek a számbavételét ki kell terjeszteni a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekre éppen a genetikai összetartozás ősi volta miatt.

A legelső emberre vonatkozó megnevezések 'teremtés' jelentésűek, amelyeknek a jelentés szerkezete: 'mony, mag' + 'valamihez tartozás, valami mellett lévő' grammatikai lexéma, ezt megelőzően pedig önálló szó. Ennek alapján idővel olyan jelentésszerkezetű szavak keletkeztek, amelyeknek az első eleme a már ismert 'ember' szó, rendszerint már mint tulajdonnév, a második elem pedig '1. valamihez tartozó, valami mellett lévő, oldal stb', 2. 'fi, ember' jelentésű szó. Ez utóbbihoz tartozó nevek szerkezetük szerint összetett szavak, amelyeknek az előtagja az apa nevét tartalmazza, az utótagjában pedig a magyar fi párhuzama (vö.: *bi*, *baj*, *bet* stb.) ill. valamilyen 'ember' jelentésű szó található (vö.: *koža*, *xan*, *pan*, *man*, *žan*, stb.), amely gyakori 'oldal' jelentésben is. A továbbiakban ezen elv szerint sok-sok név keletkezésére nyílt lehetőség. Felismerésük, megfejtésük pedig széles körű tudományos háttér munkát igényel.

2.6.1. Magyarban:

Az egyik csoportba olyan példák hozhatók, amelyek a *magyar* szóval, a másikba pedig olyanok, amelyek a *magyar* szó abszolút szótövével a *magya* elemmel, a harmadikba pedig olyanok, amelyek a második elemmel az *-r*-rel tartoznak össze.

2.6.1.1. A *magyar* szóval tartoznak össze:¹⁶

ember: 'a legmagasabb rendű élőlény'. Valószínűleg összetett szó. Elemei feltehetőleg nyelvünk ősi örökségéből valók: az *em* 'nő, nőtény' előtag azonos lehet a N. *eme*, *emse* 'nőtény anyadisznó' szavak alapszavával, a *-ber* utótag talán az eredeti 'férfi' jelentésű férj szónak változata. Az összetétel szerkezete arra mutat, hogy nem sokkal az obi-ugor rokon népektől való elválás után alakulhatott ki. (TESz)

A szónak a fent feltételezett tagolását semmi nem igazolja, azt pedig különösen nem, hogy ez a feltételezett szó szerkezet a feltételezett obi-ugor népektől való elválást igazolná. Az *ember* szó a *magyar* népnév párhuzama, amelynek szerkezete: *embe* + *-r*, ill. *magya* + *-r*. A második elem, mint grammatikai lexéma eredetileg önálló szó kezdő mássalhangzójaként maradt fenn. Az *ember* szó abszolút töve az *embe* *-m*-je a rákövetkező *-b*- hatására lett *-m*- a szintén nazális *-n*-ből, képzés helye szerinti hasonulás történt az ejtésben, amelyet írásban is jelölnek. Az *embe* elem párhuzamai közé tartozik az *em*, *eme* 'nőtény stb.', - amelynek az előzménye **enke* - és az *anya* szavunk is, tovább menve *Ana*, *Anna* az első istenanyaként tisztelt ő, amely női névként ma is ismert.

¹⁶ Csak a TESz álláspontját jelzem.

embrio 'a fejlődés kezdeti szakaszában lévő magzat'...Latin eredetű. vö.: orvosi latin *embryo* ... 'méhmagzat'...tulajdonképpen a görög 'belső sarjadék' jelentésű szó átvétele, ... vö.: ang. *embryo*, ném. *Embryo*, fr. *embrión*, ol. *embrione*, or. *embrion* 'méhmagzat, csira, valaminek a kezdeti állapota, stádiuma'....(TESz)

Az *ember* szóhoz kötődik.

mogyoró, monyoró: 'egyfajta csonthéjas gyümölcs, ...'. Származékszó: a ... *mony* 'tojás' főnévből keletkezett kicsinyítő képzőbokkal...(TESz)

A *mony* 'tojás' jelentésű abszolút szótó (*monyó* + *-ró*) igazolható, de a kicsinyítő képzőbokor nem.

manusz¹⁷ Cigány eredetű, vö.: cig. *manuš* 'cigány, ember, férfi'...(TESz)

A szó töve a *manu*, amelyhez *-s/-sz* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző járul, amely az *-r* változattal úgy tartozik össze, hogy mindkettő eredeti *-t* fejleménye, más-más úton keletkeztek.

2.6.1.2. A *magya* abszolút szótóval tartoznak össze:

mátka 'jegyes, különösen a menyasszony, ...' Bizonytalan eredetű. ...vö.: blg. *mátka* 'méh, anyaméh, méhkirálynő, méhanya, folyómeder'. (TESz)

mony: 'here, tojás, hímvesző...'. Ősi örökség az uráli korból, vö. vog. T. *mån* 'mony, tojás', osztj. O. *mon* 'here', cser. KH. *mē-nē* 'tojás, here', mdE.M. *mona* 'here', finn *muna* 'here, tojás', észt *muna* 'ua.'...jen. *mona*, tvg. *manu* 'tojás', szelk. *man* 'hímvesző'...Az esetleges altaji kapcsolata további vizsgálatot igényel. (TESz)

anya: 'édesanya, valaminek az eredete',...A szócsalád tagjai származékszavak, *any-* alapszavuk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor esetleg az uráli korból,... vö.: zürj. *añ* 'asszony', md.M. *añaka* 'testvérnéne'... vog. *üno*, osztj. *ēņki*, votj. *anai* (< tat. *ānej*), vót *enne*...'anya'. Más nyelvcsaládokból is idézhető hasonló alakú és jelentésű szavak: vö.: török *ana*, tunguz *ani*, *añi*, sumér *anna* 'anya' stb. Ezek a szavak általában gyermeknyelvi eredetűek lehetnek, s így összefüggésük és koruk is teljesen bizonytalan. (TESz)

A szócikk írói helyesen sorolják az adatokat, azonban a következtetésük nem igazolható. Egyrészt a szó abszolút tő. Nincs olyan rendszer, amely a származékszó voltát támogatná. A szó nem gyermeknyelvi, hanem ősi eredetű, az időből való, amikor az ember úgy gondolkodott, hogy az *anya* a valaminek az eredete, a befogadó stb. Aki, ami pedig eredetel ellátott, az a teremtmény, mégpedig első, közvetlen és ősi. További szavak tartoznak össze az abszolút szótóval, pl.:

mag 'sperma, ivadék, utód, fajta, nemzetség, virágos növények ivaros úton létrejövő szaporító szerve, szaporításra nevelt állat'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *mifg* '(a ruha) ölrésze, (az ing) derékrésze, (TESz)

мага 'saját személye'. Magyar fejlemény. (TESz)

mega 'nagy', vö.: görög *μέγας* 'nagy'. Ld. a *megafon* címszónál. (TESz)

2.6.1.3. A *magyar* második elemével (*-r*) tartoznak össze:

rönk:¹⁸ 'a levágott fatörzs egy darabja' ... *rönköly* 'kisdud, kerekded testű ember'...Ismeretlen eredetű szócsalád...(TESz)¹⁹

rög: 'göröngy, föld, talaj,Ismeretlen eredetű...(TESz)

A *rönk* a *tönk*, *tönkö*, *tőke*, *töv-*, *tő*, *rög* szavakkal tartozik össze úgy, hogy a szókezdő mássalhangzó tekintetében a *t*-kezdetű az eredetibb. Valójában rokon a szótóval a *magya* elemmel is. A *rög* mint föld a befogadó, az *anya*, ezzel szemben a Nap a férfi tulajdonságú, szerepű a hagyományaink szerint is. A *tönk* azt a zöngétlen szókezdő mássalhangzót (*t-*) őrzi, amely pl. népnevek végén (vö.: csuv. *puškärt*) előfordul, de a zöngés változata (*d-*) is megvan. Ilyen a *basgird* és a *szavárd* név *d-*-je, önálló szóként pedig a magyar *donga* kapcsolódik ide.

2.6.2. Uráli nyelvek:

Komi: (LYTKIN-GULJAJEV 1999)

megyr 'ív, hajlított forma'.

mygör 'figura, alak, forma' vö.: mari **mogyr**, **mongyr** 'test, emberi szervezet'.

¹⁷ Vele rokon a *Manasz* kirgiz hőséneken a *Manasz* név.

¹⁸ Összetartozik vele a sezszerékben használatos *ru* 'törzs, de a Konsztantinosznál gyakori *rov* 'törzs' jelentésű szó is. Ez utóbbi kapcsolódik a magyar *tő*, *töv-*, *tőke*, *tönkö* változatokhoz.

¹⁹ Idetartozik a magy. *römpöly* 'ürmérték...' töve is. Vö.: szász *romp* 'üreges tárgy',...ném.*rump* 'fatörzs, ...emberi, állati törzs,... Nagy ürtartalmú tárgy, fakéregből készült hordó...(TESz)

mykyr 'görbeség, ...vö. mari *mugyr*, *mygyr* 'púp'.

Mari: (KUZNECOVA 2003)

mogyr 'törzs (testé)'.

Számos csak a szótóvel összetartozó szó is ismert, vö.: komi *meg* dial. '(folyó) elágazás', udm. *mog* 'ua.', komi *mog* 'feladat', udm. *mog* 'ok'²⁰ stb.

2.6.3. Altáji nyelvek:

Csuvas: (JEGOROV 1964)

mäjär 'dió'... Ismeretlen eredetű, vö.: magy. *mogyoró*.

puškärt mäjri 'görög dió' (Ašm.X.68.).

mäkär 'dudor, bütyök, gumó, mag, toboz, ág'²¹, vö.: csag. *bukri*, *mukri keše* 'görbe ember', üz. *bukur*, kirk. *bükür*, türkm., kazak *bükir*, ... tat. *bökere* 'dudor, bütyök, gumó, mag, toboz, ág'.²²

mäjra 'szarv'²³, ujjg. *müngüs*, üz. *muguz*, kirk. *mujuz*, kazah, k.kalp., nog. *müjiz*, alt.V., hakasz, sor *müüs*, tuv. *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez*.

2.6.4. Indoeurópai nyelvek:

Latin: (GYÖRKÖSY 1970)

mater 'anya', vö.: angol: *mother* 'anya', ném. *mutter* 'anya'.

Mannus germán isten, a germán monda szerint az első ember.

Orosz: (SIS)

*more*²⁴ 'tenger' Indoeurópai jellegű, közszláv eredetű, vö.: gót *marei*, ném. *Meer*, lat. *mare*.

2.7. Lexikális és grammatikai lexémák a sezserék személyneveiben, nyelvi párhuzamai a földrajzi nevekben s az egyes nyelvekben.

A nevek elemekre bonthatók, amely elemek lexikális illetve grammatikai lexémaként ismertek a különböző nyelvekben, köztük a magyarban is. Ez a fejezet nélkülözhetetlen a nevek megfejtésében, így a *Madiar* név magyarázatában, de számos közszó értelmezésében is. Ebben a munkában messzemenően segítenek a földrajzi névi kutatásaim, köztük a földrajzi nevek hangtana, mondattana, alaktana és jelentéstana.

2.8. A *Madiar* név a sezserékben és kapcsolatai különös tekintettel a magyar népnévre:

A *magyar* név (személynév és népnév) magyarázata során több körülményt kell figyelembe venni, pl.: az arab írásos lejegyzés és a cirill betűs lejegyzés sajátosságait. Ami az írást illeti, a *Madiar* mind az arab, mind a cirill betűs lejegyzésben csak idegen eredetű szó. A lejegyzés körülményeit, törvényszerűségeit részletezni kell. Tény, hogy a személynevek egy része fennmaradt népnévként, ilyen a *magyar* is, valamint családnévként, vö.: *Magyar*, *Megyer*.

A földrajzi névi kutatások eredményeként rokon néhány széles körben elterjedt keresztnév, köztük a magyar női név a *Mária* és idegen nyelvi megfelelőik, valamint a *Mario*, *Máriusz* stb. férfi keresztnév-változatok.

További lényeges körülmény, hogy a Volga Ural vidékén megtalálhatók a sezserék nevei, személynévként és földrajzi nevekben egyaránt. A Kárpát medencében szintén megvannak e nevek földrajzi névként és családnévként, olykor keresztnévként, sok esetben változatlanul, más esetekben változott formában, de az eredetüket tekintve összetartozók.

²⁰ Idetartozik a magyar *ok* 'előidézője valaminek'.

²¹ Figyelemre méltó az or. *siska* (HADROVICS-GÁLDI 1951) címszónál a mondás: на бедного Макара все шишки валятся 'Szegény embert még az ág is húzza', ahol az *ember* szóra az orosz szövegben *Makar* szerepel. Az *ág* pedig 'a kiindulás, az eredet helye' értelmű.

²² Jól megfigyelhetők a szókezdő *m-* és *b-* mássalhangzókat tartalmazó formák. Ezek úgy függenek össze, mint a *magyar* és a *baskír* szókezdői.

²³ Az orosz *rog* 'szarv' a második elem (*magya* + *-r*) *r*-jével tartozik össze. A szó a *szarv* jelentés kapcsán arra is utal, hogy a magyarok, szkíták, hunok stb. szent állata nem véletlenül a szarvas. Mint ahogy az sem véletlen, a sezserékből is kiolvasható az a gondolkodásmód, hogy aki szarvatlan, az nem lehet teljes jogú ős. S a magyarok szarvval ellátottak voltak, a szarvas népének nevezték, s teljes jogúaknak tartották őket.

²⁴ Elsődleges jelentése 'víz' volt.

A sezszerék személyneveit ajánlatos összevetni továbbá az óözbég sezsere neveivel, a baskír személynevekkel, s a türk rovásírásos feliratokban található nevekkal, továbbá eposzok, hősénekek neveivel, nem utolsó sorban pl. Anonymus neveivel is. Külön hasznos megvizsgálni a nevek elemeire bontásakor az utolsó elemként gyakori 'fíu, fia valakinek' jelentésű szavakat, amelyek 'ember' ill. 'oldal' jelentésben is gyakoriak. Az utolsó elemet, mint grammatikai lexémát is meg kell vizsgálni, hiszen e minőségben is előfordulhatnak. A szótövek közszói jelentése is külön vizsgálat tárgya.

Mindez utal a nevek keletkezésének a kulturális hátterére, nyelvi, teremtő hagyományaira, gondolkodásmódra, nyelvi kultúrára illetve annak hagyományaira.

A fentiek együttesen és a *Madiar* név etimológiája tartalmazzák azt a szálát, amely a Kárpát medence-i magyarok és a keleti magyarok között összekötő kapocsként fennáll. Éppen ezért tanulságosak Németh Gyula következő sorai:

„Minthogy a különféle népeknek különféle névadási törvényei vannak, és ezek a névadási törvények korok szerint változ(hat)nak, rendkívül fontos a geográfai és kronológiai szempontok figyelembe vétele.” (NÉMETH 1991:47)

Helyt adva Németh Gyula véleményének a földrajzi névi kutatásaim tükrében ugyanakkor vele ellentétben azt látom, hogy **a sezszerék személynevei egy egységes névadási rendszer tagjai, amelyek nincsenek ellentmondásban a földrajzi nevek rendszerével.** Ellenkezőleg, **mind a személynevek, mind a földrajzi nevek egy egységes gondolkodási mód alapján születtek.** A geográfai és a kronológiai szempontok figyelembe vétele pedig igen fontos, akár egy egységes, akár különféle névadási törvények, szokások mellett szólnak.

Ahhoz azonban, hogy a sezszerék *Madiar* nevének a *magyar* népnévvel és a *Magyar, Megyer* személynévvel illetőleg a *Megyer* törzsnévvel való kapcsolatait tisztábban lássuk, újra számba kell venni a források adatait, a kutatói véleményeket, valamint a földrajzi névi kutatásaim idevonatkozó eredményeit.

2.8.1. Források, krónikák adatai:

Malalas-nál szerepel a *Muageris* név, **Menandrosz** pedig *magyarokat* említ. **Konstantin**-nál egyértelműen birtokos esetben lévő személynév szerepel (vö.: *Mejeri* < *Meyer*: személynév vagy személynévi eredetű nemzetségnév + *-i*: birtokos eset ragja). A szöveg ezen részét 'Megyernek a törzse' jelentésben kell és lehet értelmezni. **Iordanes** *Muageris-t* hun király nevéként említi, **Regino**-nál *magyarok* szerepelnek ugyanúgy, mint **Anonymus**-nál, ki azt is megmondja, hogy a *magyarok* Attila utódai, **Mogoria** pedig Baskíria vidékén található. A **Kézai Krónika** szerint a *magyar* valójában *hun*, *Moger-t* pedig Gordas testvérének tartja.

A Julianus útjáról szóló jelentésben **Riccardus**-nál azt találjuk, hogy a *baskír* és a *magyar* ugyanaz, nem más, mint Baskíria nyelve, ahol a hunok később *magyarok* laktak.

Bonfini a *hun*, *avar* és *magyar* azonosságról ír, **Dzsajhani**-nál a *baskír* és a *magyar* ugyanaz, valamint *muğ.riya* szerepel nála. **Al-Balkhi** a Fekete-tengeri *magyarok* és *baskírok* azonosságáról ír, **Al-Garnati** pedig a *Basgird* nevet azonosítja Al-Andaluzi *Magyarország*-ával. **Qazvini** az uráli vagy pontuszi *magyar-t basdzird*-nak tartja. .

Al-Masúdi a Duna melletti *magyar* és *badzsghird* azonosságáról szól, **Jácut** pedig a *magyarok*-at nemcsak *basgird*-nak, hanem *türkök*-nek is véli.

Abul-Gazi szerint a *madzsar* forma személynév, a **Mongolok titkos történeté**-ben pedig *madzsarat*, *mača*, *badzsigit* alakok szerepelnek. **Dzsuvaini** szerint is ugyanaz a *baskír* és a *magyar*. **Rasidu-d'-din** pedig *madzsar*, *basjird* neveket említi. **Plano Carpini** elmondja, hogy *Pascatur* nyelve nem más, mint *magyar*, a földje pedig a *hunok*, azaz a *magyarok* földje. Másképpen **Maior Hungaria** vagyis *Nagy Magyarország* ugyanaz, mint *Bascart*, továbbá a *madzsar* név is előfordul nála. **Rubruk** úgy véli, hogy *Baskíria* az a hely, ahonnan kijöttek a *hunok*, *magyarok*, *Pascatur* nyelve pedig nem más, mint a *magyarok* nyelve. (HAJDÚ P. – KRISTÓ Gy. – RÓNA-TAS A. 1982)

2.8.1.1. Az adatokból levonható tanulságok:

Összességében nem ellentmondóak, segítenek választ találni a következő kérdésekre: A *magyar* (népnév és személynév, földrajzi név) név alakváltozatai hangtani, alaktani és jelentéstani szempontokat figyelembe véve összetartoznak-e és hogyan? Mely népekhez kötődnek a névváltozatok? Milyen földrajzi helyen fordulnak elő a nevek? A keleti, Észak-Kazahsztán-i magyarok emlékezete hogyan viszonyul e földrajzi helyekhez?

A forrásokban mint személynév és népnév egyaránt megvan a *magyar* név. A személynév esetében alapvető a szótő és az esetleges grammatikai lexéma felismerése. Pl.:Konstantinnál *Mejeri* < *Meyer*: személynév + *-i*: birtokos eset ragja. Iordanesnél *Muageris* < *Muageri* + *-s* vagy *Muager* + *-is*, a Kézai Krónikában a *Moger* a szótő, Abulgazinál *madzsar* a szótő. Mint

országneve Anonymus-nál a *Mogoria* < *Mogor* + *-ia*, Dzsjhani-nál *muğ.riya* < *muğ.ri* + *-ya*²⁵, ahol a *muğ.ri* szótó *-i*-je mélyhangú. Al-Garnati szerint *Basgird* jelentése 'Magyarország'. A *Basgird* < *Basgir* + *-d*: helyhatározó rag 'valamihez tartozás' jelentésű, maga a név pedig szerkezetileg és jelentésében ugyanaz, mint *Muğ.riya* (*Muğ.ri* + *-ya*).

Plano Carpini szerint *Bascart* néven Maior Hungaria azaz Nagy Magyarország értendő. A *Bascart* szerkezetében és jelentésében ugyanaz, mint *Basgird* és *Muğ.riya*.

A *-t*, *-d*, *-ya* helyhatározó ragok és 'valamihez való tartozás, valami mellett lévő hely' jelentésű, korábban önálló szó volt, idővel vált grammatikai lexémává. A hangtörvények ismeretében a *Muğ.riya* név *-i*- magánhangzója mélyhangú *-y*- (illabiális veláris), mert ha palatális lenne, akkor a toldalék *-ye* palatális magánhangzóval szerepelne.

A magyarok lakóhelyét, azaz országát *Baskiria* vidékére teszi Anonymus, Riccardus, Al-Garnati, Plano Carpini, Rubruk. A Fekete-tenger vidékére teszi Al-Balkhi miközben Qazvini a *magyar-badzshgird* azonosságot fenntartva uráli és pontuszi lakóhelyről szól. Ez utóbbi esetben akár az Urál folyó torkolati vidékére kell gondolni, amelyet másképpen Pontusz néven is ismerhettek, akár az Urál forrásvidékének környékére, mert ez nagy vonalakban a mai Baskiria, bár nem lehet Pontusz, egyik esetben sincs tévedés. Mindkét alkalommal a magyarok egykori lakóhelyére kell gondolnunk. Al-Masudi a Duna mellé helyezi a magyarokat. Tehát a magyarok lakóhelyei három helyhez is kötődnek: Baskiria, a Fekete-tenger és Kaspi tenger környéke valamint a Duna vidéke.

Fontos tanulság, hogy a forrásokban a magyarok elnevezései között szerepelnek a *magyar*, *hun*, *baskír*, *avar*, *basdzird*, *basgird*, *türkök* (*türkö* + *-k*), *madzsarat* (*madzsara* + *-t*: többes szám jele), *mača* (< *man* + *-ča*) (*macsa*), *badzsigit*, *madzsar*, *basgird*.

2.8.2. Kutatói vélemények:

A kutatói véleményeket tematikusan csoportosítva összegeztem.²⁶ Erre azért volt szükség, mert a kutatók közül néhányan csupán adatot szolgáltatnak, mások elsősorban az etimológiával, ismét mások a baskír-magyar azonosság kérdésével, néhányan a népnév és a törzsnév összetartozásával foglalkoznak, s vannak, akik a témát érintő legtöbb kérdésre kitérnek.

2.8.2.1. Etimológiával foglalkoznak:

A TESz véleményével kezdem a sort. A *magyar* népnév alakváltozatai: *Mováyeṛiv* személynév, *m.ğ.yrīya*?, *m.h.f.rīya*, *Mogioroi* személynév, helynév, *Hetumoger*, *Mogorsciget* helynév, *Magyari* (talán személynév) helynév, *Magyarmezzev* helynév, *Magorfolu* helynév, *magery* személynév, ld. még 'magyar ember, magyar nóta, egy fajta magyar tánc, a magyarokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó' stb. Szerinte a *magyar* népnév olyan összetett szó, amelynek az „Előtagja az önálló használatban ki nem mutatható *magy*- valószínűleg ősi örökség az ugor korból, ... vö.: vog. : *māńsi* 'vogul', osztj. *māńt*²⁷ 'az egyik osztják frátria neve, e frátria mitikus őseinek a neve', ... *mās* 'az egyik osztják frátria neve, e frátria mitikus őseinek a neve' ... A szó az ugor korban a későbbi magyarságnak, a voguloknak és az osztjakoknak a *mōs*-frátriához tartozó részét jelölhette. – Az összetétel eredetibb vegyes hangrendű formájában megőrzött *er*, *eri* utótag azonos azzal a finnugor örökségként ránk maradt, önálló használatban ki nem mutatható 'férfi' jelentésű szóval, amely a *férj*-nek az utótagja, s feltehetően benne lappang az *ember*-ben is... Az összetétel kialakulásának ideje az ősmagyar kor elejére tehető. A **dzs* > *gy* változás kora közelebről nem határozható meg. A származásnak megfelelő vegyes hangrendű formából, amelynek változatai még a 16. században is éltek, kétirányú hangrendi kiegyenlítődéssel *megyer* és *magyar* változat alakult. Törzsnévként a palatális változat, a vezető törzs után megjelölt nép neveként viszont végül is a veláris változat állandósult. Az *i* végű középkori adatok többféleképpen magyarázhatók: lehet közöttük többes számú latinositott forma, melléknévképzős származék, de némelyikükben talán az a szóvégi hang lappang, amely a *férj* szó végén s esetleg a *némber* egyes régi adataiban is megtalálható. Személynévből való származtatása, a *mag* főnév származékaként és más szavak összetételeként való magyarázata, valamint az utótag török szóval való egyeztetése téves." (TESz)

Györffy György a hetes tagolást ősinek tartja. Figyelemre méltó megállapítás, hogy szerinte minden törzset az első törzsfő nevével (személynév, nemzetségnév) neveztek meg. Egy vezértörzs és 3+3 bal és jobboldali törzsből áll. A *magyar* nevet *magy* 'ember' + *er* 'fi(a) elemekre bontja. A *magyar* és *manus* 'ember' összetartozásának kérdését említi. (GYÖRFFY 1986, 1990)

Berta Árpád a *magyar* népnevet és a *Megyer* tulajdonnevet, mint törzsnévet véli összefüggőnek, alapul egy tör. *ban jer* (ejtsd: *dzser*) 'fő hely' szót nevez meg, amely *men jer* (ejtsd: *dzser*) alakon keresztül fejlődött az ősmagyarban *medzser*-ré. (BERTA 1997)

Keszi Tamás élesen bírálja Bertát, nem fogadja el az etimológiáit. (KESZI 1996 ősz – 2002 tavasz:5-6)

²⁵ Helyhatározórag vö.: tör. Türkiye: Türki + *-ye*.

²⁶ A források adatainak és a kutatói véleményeknek az összegzésére szükség van a tisztább látáshoz.

²⁷ Vö.: magyar Mánd, Mándok helynevek. Szabolcs-Szatmár megyében, *Mándi*, *Mándoki* személynévek (KÁZMÉR 1993)

Bakay Kornél szerint Berta új ötlete régi, ld. *Dánkovszky, Jerney*. (BAKAY 1996:49-62)

Ligeti Lajos fontos adatokat említ, a *mad'jir* nevet *mad'* + *jir* összetételnek véli. A *madzsrat* szóvégi *-t*-je a mongol többes szám jele, kiinduló változatnak egyes számban a *madzsaran* formát teszi meg. A **mańča* szerinte a *manuča* 'ember' szó fejleménye. Továbbá a *mančud*, *mančut*, *manč*, *madzsar* formákat említi, *dzs* > *gy* változást tesz lehetővé. (LIGETI 1986, 64, 43)

Zsirai Miklós a *magyar* nevet 'ember'jelentésűnek gondolja. (ZSIRAI 1951)

Mészáros Gyula felhívja a figyelmet arra, hogy *madjar* nemzetségnév található a kirgizek mondájában. (MÉSZÁROS 1910)

Gaál László *Dentü-Mogyer*-t mint a magyarok egyik lakóhelyét Scitia-ba teszi, alán eredetűnek tartja, jelentését pedig 'folyamok közt lakó'-nak véli. (GAÁL 1957:27-35)

Munkácsi Bernát szól arról, hogy *Madjar*, *Madjarovo*: települések vannak a Káma mentén. (MUNKÁCSI 1895)

Perényi József szerint *magyarok*, *mescserek*, *mozsarak* közti történeti összefüggést vizsgálni kell. A szovjet kutatók szerint *mescser*, *misar*, *mozsar* valójában *ugor magyar*, a *macsar* pedig összefügg a *magyar*-ral. (PERÉNYI 1975)

Róna-Tas András úgy gondolja, hogy a *Magor* utólag gyártott név más eredetű népnévből.

A *magyar* nevet *magy*: népnév + *ar*: 'ember' népnév elemekre bontja. Szerinte létező népnévből lett személynév, amely kitalált, soha nem létező. Tehát a változási sorrend: *magyar*: → *Magor*, *hun* → *Hunor*.

Legutóbb Róna-Tas András összefoglaló nagy munkájában a *magyar* népnév magyarázata új megvilágításba helyezte: "A *magyer* tehát két népnévből álló összetétel. Ennek két típusa lehetséges. Vagy két nép társulását jelenti, vagyis a *manysok* és az *erek* népét, vagy pedig a *manys* az *er* nép megkülönböztető jelzője." A név részletes magyarázatahoz hozzáteszi: "Amennyiben ez a merész feltevés bebizonyosodna, akkor a magyarság önelnevezését sokkal messzebb, legalább a kazárok és magyarok érintkezésének kezdetéig tudnánk követni vissza az időben.²⁸ A feltevés persze további bizonyítást igényel, ezért történeti rekonstrukció szempontjából még nem használható." (RÓNA-TAS 1996:235)

Fodor István szerint a *mogyer* forma a legrégebbi alak. Figyelemre méltó a közös őstől való származás gondolata. Minden nemzetségnek van neve, s állat nevét viselték. (FODOR 1977, 1980, 1988)

Vásáry István a *magyar* népnév etimológiájánál figyelembe vette az ósszláv ill. az orosz nyelv szerepét, azok nyelvi jellemzőit. (VÁSÁRY 1977, 1985)

Lotz János úgy ítéli meg, hogy kutatni kell: 1. a *magyar*, *Megyer*, *Mogor* és a *mod'* viszonyát, 2. *Mogor*, *Hunor* viszonyát, 3. *mod'*, *med'* és a **mons*, **mens* viszonyát, 4. az ősgorok törzsi szervezete és a társadalmi szervezete viszonyát. (LOTZ 1963)

Harmatta János szerint a **mańče* az ősmagyarokat jelöli, s a *magyer* népnév, amely megelőzte a (hét törzs) törzsnév létrejöttét és korábbi, mint a török etnikai elemek csatlakozása. 970 után a Volga melletti ugorokra csapást mértek a nyugati törkök, az ugorok északra mentek az ősmagyarokhoz, létrejött a Hetümogyer törzsszövetség. (HARMATTA 1997)

Gulya János a *magyar* nevet 'beszélő' jelentésűnek tartja. (GULYA 1997)

Farkasinszky Tibor úgy látja, hogy a *magyar* összetett szó, olyan *mad* + *dar* összetételből áll, ahol az előtag a *mad* 'nagy, Ősi anyaistennő' jelentésű és a sumer *mad*, *mat* 'szülőanya, földanya, vér szerinti ős' szóval tartozik össze. Idekapcsolja a *med* 'az égen járó Nap, anya', *mug* 'vulva, anyaméh, nőiség, anyaság, magasztos' szavakat és hivatkozik a sumer *ama*, *eme*, *um*, *umu* 'anya' szavakra is. (FARKASINSZKY 2004)

Veres Péter álláspontját bővebben idézem: „Somfai Kara Dávid turkológus kollégám MTA Néprajzi Intézetében nemrég felhívta a figyelmemet arra, hogy a szóban forgó *mád-i-jár* összetett kifejezés a kazah nyelvben egyáltalán nem népünk önelnevezésének, a magyar etnonimnek felel meg. Ez a *mádijár* kazah nyelvi forma ugyanis kifogástalan török etimológiával rendelkezik. Somfai szerint, aki most védte meg doktori disszertációját, Mohamed próféta, az iszlám vallás alapítójának nevével áll közvetlen etimológiai kapcsolatban a kazah *mád-i-jar* szó, amely más török nyelvekben is megtalálható. *Mad* ~ *Mat* voltaképpen Mohamed próféta nevének tipikus rövidített formája a *Muhammed* > *Mahmad* > *Mamad* > *Mad* > *Met* változáson keresztül + jár. A jár pedig rendkívül elterjedt perzsa eredetű szó az arab és török nyelvekben, jelentése 'segítő, barát, kedvelő'. Magyarán tehát a kazah nyelvben a szóban forgó *mád-i-jár* bonyolult szóösszetétel etimológiájának jelentése: 'mohamedán, muszlim', pontosabban 'Mohamed segítőtje', vagy 'Mohamed barátja', illetve 'Mohamed kedvelője'. Vagyis az iszlám vallási hitvilággal áll szorosabb kapcsolatban, nem pedig a magyarok önelnevezésével." (VERES 2007:213)

²⁸ A földrajzi névi adatok pedig lehetővé teszik, hogy területileg nemcsak a mai Baskíriáig, hanem azon túl keletre kövessük a *magyar* nevet, s a név grammatikai szempontú vizsgálata időben jóval korábbi előfordulást tesz lehetővé. Azaz pontosítja a név keletkezésének hely- és időkoordinátáit.

Benkő Mihály megkérdezte a kazah kutatókat, „mit szólnak az alábbi, Magyarországon újabban terjesztett ún. „tudományos” feltételezéshez. Veres Péter szerint (VERES 2007, 84) a kazakhsztáni „Madijar (ejtsd magyar, minket is így neveznek meg a kazakok), törzsnév, népnév és személynév az egykori Turkesztánban vallásos írói álnévként is elterjedt „Matijar” szóból, a „Muhammad-jar” (Mohamed barátja) név rövidítéséből származtatható, a „jar” (barát) perzsa szó felhasználásával. A kazak tudósok véleménye erről az elképzelésről, amely egyébként tudomásuk szerint a kazakhsztáni és üzbejisztáni iszlám fundamentalistáktól származik, meglehetősen negatívnak mondható.” (BENKŐ 2007:31)

2.8.2.2. A baskír-magyar azonosság kérdésével foglalkoznak néhányan:

Ez azért is fontos, mert a keleti *madiarok* emlékezete szerint közülük egy rész nyugatra, az Urál másik oldalára ment, ahol ma baskírok laknak.

Pauler Gyula szerint a magyar és baskír összetartozik. (PAULER 1900)

Czeplédy Károly úgy látja, hogy a baskír-magyarság egy eltörökösödött nép. (CZEGLÉDY 1968)

Vargyas Lajos azt állapította meg, hogy a magyarság a korábbi Baskíria területén élt, ahol baskírok még nem voltak akkor. A mai baskírok zenéje teljesen más, fejletlenebb. A Baskíria későbbi elnevezés. (VARGYAS 1984)

Mándoki Kongur István véleménye szerint *majarok*, *madjarok*, *madijarok* a baskírokba beolvadtak. A régi orosz okmányokban *Mocsar*, *mozsar*, *mozsarjan* szerepelnek. Magyar eredetű nemzetek, törzsek Baskíriában talán lehettek. (MÁNDOKY 1976)

2.8.2.3. A népnév és a törzsnév összetartozásával foglalkoznak (ld. az etimológiánál):

Tisztázni kell külön a népnév, a személynév és a törzsnév etimológiáját, egymáshoz való viszonyukról csak ezután szólhatunk hitelesen.

2.8.2.4. A névadási szokásokra utalnak:

Vászolyi Erik szerint a lakóterület neve vált a nép nevévé. (VÁSZOLYI 1967)

Hajdú Péter pedig úgy véli, hogy a folyónév vált az ott lakók nevévé. (HAJDÚ 1953, 1962)

2.8.2.5. Egyéb, és a témát érintő több kérdésre kitérnek:

E.A. Chalikova következtetése szerint a Bolsije Tigani temető az ősmagyarok hagyatéka. (E.A. CHALIKOVA 1976)

Németh Gyula úgy ítéli meg, hogy i.e. 1500 – i.sz. 450 között Baskíria területén magyarok éltek. Felhívja a figyelmet a folyónevek, népnevek közti összefüggésre. Ennek magyarázatára azonban nem tér ki. Úgy látja, az ősmagyar államszervezete olyan, mint a hun korszak török államainak szervezete. A magyar nevet az uráli korból (i.e. 4-6 ezer) eredezteti. Szerinte a Hét magyar Magna Hungáriában alakult ki adminisztrációs alapon, s a törzsnevek ritkán fordulnak elő személynévként. (NÉMETH 1966, 1991)

László Gyula szerint a törzs a nagycsaládokból alakult nemzetségek érdekszövetsége. (LÁSZLÓ 1944, 1981)

Kristó Gyula hivatkozik Györffyre, amikor a nemzetségek közös jellemzőit a következőképpen határozta meg: közös ő, közös nemzetségnév, öröklött családi birtok nemzetségi jogon, nemzetségi monostor: temetők, jellegzetes személynévek ismétlése, amelyek egyben családi ismérvek is. (KRISTÓ 1975)

Matolcsi János: Népmozgás és az időjárás kapcsolatára hívja fel a figyelmet. (MATOLCSI 1985)

2.8.2.6. A kutatói véleményekből a következő tanulságok szűrhetők le:

A fenti megállapítások egy része figyelemre méltó a földrajzi névi kutatásaim szempontjából, a másik része pedig közvetlenül érinti a sezsere kutatásokat is.

A földrajzi nevek összehasonlító nyelvészeti vizsgálatainak a fényében a TESz adatai közül a m.ğ.γrīya, m.h.f.rīya személynévek magyarázat nélkül maradtak. Az első név m.ğ.γ + -rī + -ya elemekre bontható, ahol a szótőben lévő -ğ- hangértéke -j- féle hang lehet és -d- fejleménye (vö.: -t- > -d- > -δ- > -j-). A m.h.f. + -rī + -ya név szótőve (m.h.f.) az előzővel ellentétben, a szó belsejében zöngétlen mássalhangzókat tartalmaz, ahol a fejlemények közül a -h- egy -t- > -J- > -h-29, a -k- > -x- > -φ- > -f- pedig az -f- keletkezésének útvonala. (vö.: CZEGLÉDY 2004-6)

²⁹ Vö.: baskír *h*.

A magyar népnév nem állhat egy magy szótövből és er 'férfi' utótagból. A magyar név a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen képzett szó, s a magya: szótó + -r: 'valamivel való ellátottságot, valamihez való tartozás, valami mellett lévő' jelentésű olyan grammatikai lexémából áll, amely eredetileg csak önálló szóként, a továbbiakban pedig mint toldalék és önálló szó egyaránt előfordul számos nyelvben (vö.: mongol, mandzsu nyelvek, a magyar). Ez a névalkotási logika fennmaradt az olyan nevek alkotásának idején is, amikor az utód neve az apa neve + 'fi' ill. 'ember' jelentésű szó.

Úgy látom, módszertanilag is hibát követ el a TESz, mert a csak valószínűleg ősi örökség az ugor korból megállapítása mellett helytelen kizárni további magyarzatokat. A TESz véleményével ellentétben a vogul mǎńsi mint a vogulok önelnevezése mǎń + -ši elemekre bontható, ahol a mǎń összetartozik a magyar név magya tövével, a -ši pedig a magyar -r végső elemével. A -ši mint grammatikai lexéma valamikor szintén önálló szó volt, párhuzama ismert a csuvasban, vö.: csuv. šum dial. šám 1. 'hely, ami valami mellett található' 2. használatos -hoz/-hez/-höz, -nál/-nél, mellett jelentésben. Vö.: türk jan, ujg., tat. žan, kazah, k.kalp. čan 'oldal'... (JEGOROV 1966)

Az -š előzménye -t' (<-t) volt, amelyet őriz a mǎńt' (mǎń + -t') második elem, illetve a -t zöngés változata használatos a komiban ma is ismert szóban, vö.: ko. din: 'tő', 'hely, amely valami mellett van', '-hoz/-hez/-höz, -nál/-nél, mellett', vö.: udm. diŋ 'ua.', mar. tün 'alap, tő', mdM. tej- 'nál/-nél, -tól/-től', finn tyvi 'tő', magy. tő ~ töve- 'tő, alap, gyökér'...vö.: mong. tünke 'alsó rész, fa töve'...(V.I.LYTKIN - E.S.GULJAJEV 1999) A magyar tő, töve, tőke, tönk, tönkö változatoknak r-kezdetű formája a rönk.

Az osztják mǎś (mǎ + -ś) a vogul mǎńsi -hoz képest már denazalizálódott változat.

A TESz alapvetően téved, amikor a vogul és osztják adatokat nem magával a magyar szóval kapcsolja össze, hanem annak egy magy részével, a szó maradékát (-ar) pedig a törökben ismert -er 'férfi' szóval azonosítja.

A vegyes hangrendű forma pedig azért alakulhatott ki, mert a magyar korábbi *mVtkVr < *mVtVkVr fejleménye, amely olyan változások során keletkezett, ahol a -tk- egymás mellé kerülésével és zöngésedésével (>-dg-) a mássalhangzókapcsolat -g- eleme réshangúsodott (>-γ-). Ez a spirans pedig további réshangúsodási folyamaton keresztül majd vokalizálódáson át egyik irányban -γ- > -w- > -V- (-i-) magánhangzóvá változott, miközben a megelőző -d- > -d'- -vé palatalizálódott. Egy ilyen folyamatnak az eredménye az arab írásos sezsere *Madiar/Madier* alakja. A -γ- spiráns másik irányú változásban (-γ- >) -j- -vé alakult, miközben az előző mássalhangzót a -d-t ez is palatalizálta (-d- > -d'-). A -j-t tartalmazó forma a *Madjar* semmiképp sem bontható *Mad + jar* elemekre, hanem csak *Madja + -r* összetevőkre. A vegyes hangrendű forma a *Magyer* magyarzata nem *Magy + er* összetételben található, hanem az eredetibb -dg- mássalhangzó kapcsolat változási folyamatában fellépő palatalizálódás hatásának más, a cirill betűs lejegyzéssel kapcsolatos oka is lehet. Cirill írással ugyanis egy *Magyer* idegen (nem szláv) forma lehetne elvileg *Мадыр is, azonban a sírfeliratok Мадыр, Мадыр (ld. BENKŐ Mihálynál) alakjai arra figyelmeztetnek, hogy az átadó alakban a -d'- mássalhangzót -i- magánhangzó követte, amelyet a cirill -u- ill. -b- jelez, majd következett az -e-, s ez utóbbinak felel meg a cirill -я-. Tehát *Mad'ier lehetett az átadó alak. Innen a *Magyer* forma, amely hangrendi kiegyenlítődéssel lett egyik irányban a magyarban *Magyar*, a másik irányban *Megyer*. A cirill betűs mélyhangrendű változatnak Мадыр, Мадыр nincs a magyar mélyhangrendű alakhoz köze. A vogul és osztják adatok -ā- hosszú magánhangzója igazolható a földrajzi nevekkkel (CZEGLÉDI 2004-6).

A magyar férj és az ember egymásnak alakváltozatai, közös gyökerű szavak. A *dzs és gy viszonyát nem lehet dzs > gy fejlődéssel magyarázni. A *Megyer* palatális változat törzsnévként, mint tulajdonnév sose létezett, mert a görög forrás szerint is személynévhez tartozó törzsről van szó. Ettől még lehetett vezér törzs a *Megyer* nevű személyhez tartozó törzs.

Az -i végű középkori adatokban szó sem lehet többes számú latinositott formáról vagy melléknévképző származékról, amely a férj szó vége és a némben egyes régi adataiban is megtalálható. Ennek az a magyarzata, hogy az -r a szó végén a toldalék kezdő mássalhangzója, a férj (fē + -rj) esetében a rákövetkező egyik mássalhangzó is megvan továbbfejlődött formában, a középkori -i is az -r-t követő hangok egyikének a fejleménye. Az r-es változatok gyakoriak pl. a mongolban és a mandzsuban. A magyarban önálló szóként idetartozik a rönk.

A mag főnév párhuzama a Magor (Mago + -r) név első elemével egyértelmű. A magyar népnévnek egy egész eurázsiai nyelvi rendszerben vannak nyomai úgy is, mint a teljes névvel párhuzamos alakváltozatok, valamint úgy is, mint csak a szótóval és csak a grammatikai lexémával összefüggő alakok. Minthogy a szónak és az alkotó elemének kiterjedt nyelvi kapcsolatai vannak, ezért azok vizsgálata nemcsak a török, hanem további nyelvek bevonásával is helyénvaló, sőt elengedhetetlen.

A jelentés szempontjából lényeges, hogy magyarokra vonatkoznak és ugyanannak a - pontosabban ugyanazon fajú, származású - népnak a különböző elnevezései, másképpen azonos ill. különböző időben különböző nyelvi jellemzőket tartalmazó megnevezései.

Alaktani szempontból maga a népnév önállóan fordul elő (vö.: *magyar, hun, baskír, avar, macsa*³⁰, *madzsar*) és toldalékoltan relatív szótóként³¹(vö.: *basdzir + -d, basgir + -d. madzsara + -t, badzsigi + -t, basyir + -d, valamint türkö + -k*).

A hangtani oldalát nézve a *-t, -d* genetikailag közös gyökerű elemek. A szótóvek pedig mind hangtanilag, mind alaktanilag, mind jelentésanilag összetartoznak, azonos gondolkodásmód mellett keletkeztek, a különböző hangalakjuk más-más nyelvi fejlődés eredménye. Közülük a *madzsar* és a *madzsara* alakra kitérve *madzsa + -r* ill. *madzsa + -ra* szerkezetűek. Az *-r* és a *-ra* ugyanaz a grammatikai lexéma. A szótó pedig a sezserék *Madiar* nevének *Madia* részével tartozik össze. A *madzsa* és a *Madia* közös töre vezethető vissza: **mataka, *matka, *madaga, *madga* formákra, amelyeknek a még eredetibb alakjában a szókezdő *m-* helyett *d-* ill. *t-* lehetett. Ez a *t-* van meg a *türk* népnévben és a szezsere *Türük* személynévben is. (CZEGLÉDI 2004-6). A szóbelseji *-dzs-* ill. *-di* olykor *-dj-* a *-t-* és a *-k-* ill. a *-d-* és a *-g-* (zöngésedés esetén) egymás mellé kerülésével különböző irányban változtak a használat során az ejtésben. Az említett forrásokban *-dzs-*, a sezserékben *-di-* ill. *-dj-* van. A *-d-* a zöngétlen *-t-* fejleménye, az *-i-* és a *-j-* pedig a *-k-* ill. *-g-* fejleménye. Az *-i-* és a *-j-* palatalizálta az előtte álló *-d-* mássalhangzót *-d'-vé*. A következő magánhangzó *-e-* pedig a cirill betűs lejegyzésben (*я*) szabályosan lesz *-a-* vagy *-ja-*. Meg kell jegyezni, hogy a cirill betűs lejegyzéstől függetlenül létezik a magas hangú változatok mellett mélyhangú. Ezeknek azonban más a magyarázatuk, a kettőt el kell különíteni egymástól.

Nem igazolják a földrajzi névi kutatások sem a *magy + er* tagolást. Ebben egyaránt tévedtek a TESz cikkírói, Györfly György és Róna-Tas András. Továbbmenvő, semmi sem igazolja Róna-Tas András azon feltevését, hogy a *magyer* két népnévből álló összetétel lenne. Ennek a feltevésnek a további feltevései, mely szerint az elképzelt népnév + népnév szerkezetű népnév keletkezési hátterében a *manys*-ok és az *er*-ek népének társulása lenne. Eme feltevés-építménynek alapvető hibája, hogy egyetlen eleme nem igazolható sem régészeti, sem nyelvészeti oldalról. Ráadásul a népek ilyen társulásáról a sezserék hagyományai sem szólnak. Éppen ezért, e feltevések történeti rekonstrukció szempontjából nemcsak még, de a jövőben sem lesznek használhatók. A földrajzi névi kutatások eredményeképpen egymással összetartozó szavak a *magyar*, a *manys* és az *er*.

Farkasinszky Tibor – bár a szó elemekre bontásával nem értek egyet, mert a földrajzi névi kutatások hátterében a helyes tagolás *magya + -r*, az abszolút szótó a *magya*, amelynek valóban a genetikai összetartozói az általa hozott szavak, amelyeket helyesen, igazolható módon sorolt ide.

Nem igazolható Berta Árpád *ban jer* 'fő hely' összetett szóból való magyarázata sem.

Egyetértek Fodor Istvánnal abban, hogy a *mogyer* az ismert adatok közül a legrégebbi. Ez azért fontos, mert jelzi, hogy az első szótag magánhangzója labiális.

Veres Péter és Somfai Kara Dávid kazah *madijar* és Muhammedjar 'Mohamed barát' összekapcsolása olyan súlyos tévedés, amelyet semmilyen nyelvészeti adat, rendszer és kutatás nem igazol.

Amint látható, nincs egység a kutatók között a *magyar* népnév és a *Magyar, Megyer* személynév etimológiáját illetően, ugyanakkor külön-külön igen tanulságosak a vélemények. A sezserékkal egybehangzó Györfly György azon véleménye, miszerint a törzset a törzsfőjével nevezték meg. Következésképp a személynév az alapja a nemzetségek és a törzsek megnevezésének is.

A Hét magyar kérdése azért fontos, mert eldöntendő, hogy a hét fiúgyermek vagy a Hold időszámítás hetes alapú rendszere szolgált-e alapul ennek a kifejezésnek.

A *baskír-magyar* azonosság kérdésében sincs egységes álláspont. A földrajzi névi kutatásaim és a sezserék hagyomány- és névnyelve egyértelműen igazolja magyar nyelvi kultúrával rendelkező népesség jelenlétét a mai Baskíria területén és környékén.

A törzsnevek kérdése azért is lényeges, mert a kutatók nem helyeznek kellő hangsúlyt arra a Györfly véleményre, amelyet a görög forrás (Konstantin) is egyértelműen igazol, hogy a személyhez tartozik a törzs, tehát személynévből kell kiindulni. (ld. még MARCANTONIO 2006 idevonatkozó utalását.)

A sezserék igazolják, hogy jellegzetes e személynévek ismétlése, amelyek a nemzetségi mellett egyben családi ismérvek is. A személynév - ami az elnevezést illeti - tehát alapja a családnak, a nemzetségnek, de a politikai alapon szerveződő törzsnek is.

A *Magyar* név alakváltozatai személynévként, s a személynévi alapú nemzetségnév, népnév időben és térben kiterjedt előfordulással rendelkeznek. Ezt támasztja alá az is, hogy pl. *madjar* nemzetségnév a kirgizek mondájában szerepel.

A *magyar* népnév magyarázatok közül valamennyi csak részmagyarázat. Pl. az 'ember' jelentés, a 'mond, beszél' a szócsalád komplex jelentéstartalmának részei, alkotó elemei, de közvetlenül nem azok szolgáltak alapul a *magyar* népnévnek. Mindemellett nem hagyhatók figyelmen kívül a régészeti megállapítások, amelyek nemcsak nem mondanak ellent a sezserék hagyományainak, hanem egyenesen támogatják, egyben tájékoztatnak bennünket a népmozgásokról, s arról, hogy azok szoros

³⁰ Előzménye a *Manča < Man + ča*.

³¹ A *magyar* abszolút töve a *magya*.

összefüggésben vannak az időjárással. Ez természetes, hiszen az időjárás kihat a természeti környezetre, ez pedig a megélhetésre.

További tanulságok közé tartozik, hogy a *magyar* népnév etimológiája nem írható meg több nyelv sajátosságainak az ismerete és figyelembe vétele nélkül. Minthogy a legtöbb kutató véleménye tartalmaz valóságelmet, azokat is figyelembe kell venni, nem lehet elhallgatni. Különösen fontosak az említett adatok, azonban a belőlük levont következtetések rendszerint vakvágányra futnak.

A tévedések egyik része onnan ered, hogy a kutatók azt nem látják, hogy a névadásnak is van története, kronológiája. A megállapításuk egyes esetekre vonatkozik, amelyet nem helyeznek bele egy rendszerbe. A hibák másik részének az oka, hogy a kutatók nagy része mindenáron nyelvcsaládokban³²gondolkodik, amely mint munkamódszer is tévúthoz vezet. Ebből pedig egyenesen következik a harmadik, mégpedig az, hogy a nyelvi kapcsolatokat nem látják egy egységes nyelvi rendszerben. A negyedik csoportba tartozó tévedések azok, amelyek mögött nincsenek széleskörű, alapos nyelvészeti szakmunkák, vizsgálatok és kutatások. Sajnálatos módon közülük tartoznak ma neves akadémikusok, egyetemi tanárok védhetetlen álláspontjai, kijelentései – ennél még rosszabb – feltételezései is.

3. Földrajzi nevek a Volga-Urál vidékén:³³

A fentiekből egyértelműen kiderült, hogy a kutatók nem vizsgálták a *magyar* népvét és a *Megyer* személynévét, törzsnevet, a névadási szokásokat, a hetes számrendszert stb., egy összefüggő nyelvi kultúra részeként adott földrajzi terület neveivel összefüggésben. Esetünkben a Magna-Hungáriát ill. Baskíriát is magába foglaló terület földrajzi neveinek, a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a sok szempontú feldolgozásának eredményei igazolják a sezszerék hagyományait. A személynévek nagy részének párhuzamai megtalálhatók e vizsgált terület földrajzi neveiben.

Abból a földrajzi névi anyagból hozok példákat, amelyeknek a kutatási eredményei kínálták a *magyar* népnév magyarázatot és a vele kapcsolatos személynév etimológiáját. Módszertanilag fontos, hogy a *Magyar*, *Megyer* személynév és a *magyar* népnév szócsaládjába tartozó földrajzi neveket³⁴ kell keresnünk, mert előre sohasem dönthető el, hogy az adott földrajzi névnek mely szó szolgált alapul. Pl.:

Mad'jar h. Ašm.-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: udm. *Mad'jar* or. *Mad'jarovo* Selt., falu neve. < udm. *Mad'jar* < *Mad'ja* + *-r*.

Mänggeräü t. TB.110.: bask. *Mänggeräü* or. *Manger'au* Kug., tó. < bask. *Mänggeräü* < *Mänge* + *-räü*.

Mänggeräü tauy d. TB.110.: bask. *Mänggeräü tauy* or. *Manger'au* Kug., hegy neve. < bask. *Mänggeräü* < *Mänge* + *-räü* + *tauy* ← bask. *tau* 'hegy' + *-y*: birtokos személyjel, or. *Manger'au* ← bask. *Mänggeräü*³⁵.

Majar varě d. Ašm.-, NAP:-, Ar.: csuv. *Majar varě* A. < csuv. *Majar* (< *Maja* + *-r*) + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Majra kassi h. Ašm.-, NAP:-, Ar.: csuv. *Majra kassi* K? < csuv. *Majra* ← 1. vö.: csuv. *mājra*, *mājra* 'szarv', 2. csuv. *majra* 'orosz asszony' + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Majra lappi d. Ašm.-, NAP:-, Ar.: csuv. *Majra lappi* M-P. < csuv. *Majra* ← 1. vö.: csuv. *mājra*, *mājra* 'szarv', 2. csuv. *majra* 'orosz asszony' + *lappi* csuv. *lapā* 'völgy' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Majra šaran d. Ašm.-, NAP:-, Ar.: csuv. *Majra šaran* M-P. < csuv. *Majra* 1. vö.: csuv. *mājra*, *mājra* 'szarv', 2. csuv. *majra* 'orosz asszony' + *šaran* ← *šaran* 'rét'.

Taka mājri d. Ašm.XIII.153.: csuv. *Taka mājri* / *Taka mājri*, mezei hely neve, ahol az or. Upner folyó az or. Malyj Civil' -be ömlik, NAP:-, Ar.:-. < csuv. *Taka* + *mājri* ← csuv. *mājra*, vö.: csuv. *mājra* 'szarv'³⁶+ csuv. *-i*: birtokos személyjel,

Makkaru h. Ašm.VIII.174.: csuv. *Makkaru*, város neve, NAP:-, Ar.:-. < csuv. *Makkaru* < *Makka* + *-ru*.

³² A lényeg, hogy nem természetes alakulat, hanem a tudósok kreálták.

³³ A földrajzi nevekben mind az első elemre, mind a második elemre bőséges példa található.

³⁴ E nevek egy egész rendszert alkotnak.

³⁵ Nem lehet eredeti baskír szó. Vele rokon a *Vangyrju* f. TSK.14.: ko. *Vangyrju* or. *Vangyr* < *Vangerja* az or. Kosju baloldali mellékfolyója, hossza 112 km. < ko. *Vangyrju* < *Vangyr* ← mansi *vangyr*, hanti *vankyr* 'tekervényes, kanyargós, ferde' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó', *Vangerja* < *Vanger* + *ja* ← mansi *ja* 'folyó'. A magyarok *venger* neve a folyónévvel és a neki alapul szolgáló hanti és mansi *vangyr* és hanti *vankyr* közszókkal közös gyökerű. Idetartozik a magyar *vakar* 'valaminek a felületét kaparja', de a magyar *vargabetű* 'görbe' előtagja (*varga*) is. A tulajdonnevek közül rokon az előtagja a következő neveknek, pl.: *Waterloo* 'helység Belgiumban', tulajdonképpeni jelentése valószínűleg 'nedves lejtő, vizenyős rét' (KISS 1980) < *Water* ← vö.: ang. *Water* (< **watker*) + *loo*. Az előtag összetartozik az ang. *water* 'víz' szóval, a *water* (*wate* + *-r*) töve (*wate*) pedig a magyar *víz* szó rokona.

³⁶ Rokon vele a magyar *szarv* 'vízmeder, völgy, árok elágazó része, valaminek szarvszerűen felálló vagy elágazó része' stb. (TESz)

- Makar** *šyrmi* f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Makar šyrmi* A., M. < csuv. *Makar* (< *Maka* + *-r*) + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.
- Makarkki** *varě* d. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Makarkki varě* M. < csuv. *Makarkki* (< *Maka* + *-rkk*) + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.
- Bol'saja Makarixa** f. TSK.67.: or. *Bol'saja Makarixa* az or. Usa jobboldali mellékfolyója, az or. *Makarixaty* tóból folyik ki, hossza 142 km. < or. *Bol'saja* ← or. *bol'saja* 'nagy' + *Makarixa* ← nem or. *Makarixa*.
- Makarixaty** t. TSK.67.: or. *Makarixaty*, tó., or. *Makarixa*. < or. *Makarixaty* ← ko. *Makarixaty* < *Makarixa* (*Maka* + *-rixa*) + *ty* ← ko. *ty* 'tó'.
- L'ok Makarixaju** f. TSK.67.: ko. *L'ok Makarixaju* or. *L'ok Makarixa*, az or. Usa jobboldali mellékfolyója, hossza 27 km. < *L'ok* ← ko. *l'ok* 'rossz, sovány, bal' + *Makarixaju* < *Makarixa* (< *Maka* + *-rixa*) + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.
- Makaši jalě** h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Makaši jalě* or. *Magazejnaja* ← *Magazejevo* M., csuvas falu, Ar.:-. < csuv. *Makaši* (< *Maka* + *-ši*), + *jalě* ← csuv. *jal* 'falu' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel, or. *Magazejnaja* < *Magazej* ← nem orosz *Makašej* (< *Maka* + *šej*) + or. *-naja*.
- Munčar**³⁷ h. Ašm.VIII.269.: csuv. *Munčar* or. *Bol'saja Jerykla* MJal., falu neve, NAP:-, Ar.:-. < *Munčar* < *Munča* + *r*.
- Munčar** h. Ašm.VIII.: csuv. *Munčar* or. **Možarka** Ka., orosz település neve, NAP:-, Ar.:-. Ld.: csuv. *Mučar*. < csuv. *Munčar* < *Munča* + *r*, or. *Možarka* ← nem orosz *Mošarka*, ahol a magánhangzóközi *-š-* fél zöngés ejtésű, amit az orosz *-ž-* zöngésnek ejt.
- Ul'ankä Mošar** h. Ašm.III.229.: csuv. *Ul'ankä Mošar* or. **Možary**, falu neve, NAP:-, Ar.:-. < csuv. *Ul'ankä Mošar*, or. *Možary* ← nem orosz *Mošary*.
- Mosaravüd** f. GMA: mar. *Mosaravüd* / **Mosarinka** or. **Masarinka** M-T., az or. Uržumka jobboldali mellékfolyója. < mar. *Mosaravüd* < *Mosara* (*Mosa* + *-ra*) + *vüd* ← mar. *vüd* 'víz', *Mosarinka* < *Mosa* + *rinka*, or. *Masarinka* ← mar. *Mosarinka*.
- Mišär jylgahy** f. TB.107.: bask. *Mišär jylgahy* Burz., az or. Suvan'ak baloldali mellékfolyója. < bask. *Mišär*³⁸ (< *Mišä* + *-r*) + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + bask. *-hy*: birtokos személyjel.
- Puškärt varě** f. Ašm.X.68.: csuv. *Puškärt varě* Bugur., patak, szakadék neve a Boriskino-Igar' falu mellett. < csuv. *Puškärt* (< *Puškyrt*) + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.
- Puškärt pussi** d. Ašm.X.68.: csuv. *Puškärt pussi*, mező neve. < csuv. *Puškärt* (< *Puškyrt*) + *pussi* ← csuv. *pusä* 'mező' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.
- Poškärt šěřě** d. Ašm.X.68.: csuv. *Poškärt šěřě* Kozlov., mező részének a neve. < csuv. *Poškärt* (< *Poškyrt* < *Pošky* + *-r* + *-t*) + *šěřě* ← csuv. *šěr* 'föld, ország, hely' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.
- Poškärt** h. Ašm.X.68.: csuv. *Poškärt* Tatar kas., az or. Maloje-Karačkino település neve. < csuv. *Poškärt* (< *Poškyrt* < *Pošky* + *-r* + *-t*).
- Başkort küle** t. TB.32.: bask. *Başkort küle* or. *Başkirskoje* Miš., tó. < bask. *Başkort*³⁹ (< *Başko* + *-r* + *-t*) + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + *-e*: birtokos személyjel, or. *Başkirskoje* < *Başkir*⁴⁰ ← nem orosz *Başkyrt* + or. *-sk-*: vonatkozó melléknévképző + or. *-oje*.

A nevek földrajzi névi előfordulása igazolja a létüket, egyben azt kell látni, hogy ezek a szócsaládhoz tartoznak, de nem szolgáltak alapul a magyar népnévnek. Ugyanakkor mind a népnév, mind a személynév, mind a földrajzi nevek egyazon logika, egyazon gondolkodás, azaz közös hagyományok, névadási szokások alapján jöttek létre.

A magyar népnév névadási rendszerben elfoglalt helyének a felismerését segíti, hogy a források alapján a magyar név önelnevezés, azaz a nép saját magát magyarnak hívja. Ez összefügg egyrészt azzal is, hogy a magyar népnév személynévi eredetű, másrészt azzal, hogy magát monyhoz tartozónak, közvetlen magból lett, édes, első teremtménynek tartja.

A magyar névvel ugyanazon szócsaládba tartozó földrajzi közszói alakváltozatok nagy számának az a magyarázata, hogy egyazon ősi logika, gondolkodásmód alapján születtek. A szóteremtés, a szóalkotás mintáját pedig a természetből vették. A különböző alakváltozatoknak az oka pedig az, hogy más-más nyelvi jellemzőket viselnek magukon.

³⁷ A *Munčar* abban az esetben nem tartozik össze a magyar -ral, ha igazolhatóan *Mun* + *čar* elemekre bontható.

³⁸ Csak akkor tartozik ide, ha az előzménye **Miškär* (*Miškä* + *-r*) volt, és nem **Minšär* (*Min* + *šär*).

³⁹ Az alakváltozatok jelzik, hogy az első szótag magánhangzója labiális *ä*.

⁴⁰ Az oroszban azért van *-i-*, mert *k* után nem tud mélyhangú *y*-t ejteni.

4. Földrajzi nevek a Kárpát medencében:*Magyar* hn. Borsod, Pozsony megye (KÁZMÉR 1993)*Magyarka* hn. Nagykunság. (KÁZMÉR 1993)**5. Magyar személynevek:***Magyar, Magyarai Magyarokai, Magyaró* stb. csn. (ld. KÁZMÉR 1993)*Megyeri* csn. ← *Megyer* hn. Békés, Bihar, Győr, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pest, Somogy, Szabolcs, Zala megyében + *-i*: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)*Magor, Mogor* csn. (KÁZMÉR 1993)*Mágori* csn. ← *Mágor* hn. Békés megyében. (KÁZMÉR 1993)*Magurai* csn. ← *Magura* hn. (Kövár vidéke ezen kívül még számos megyében) + *-i*: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)**6. Összegzés:**

A fentiek tanulságaként a sezszeréket hiteles dokumentumként kell kezelni. Az eltérések jelen állásponatom szerint egy-két kivételtől⁴¹ eltekintve nem lehetnek téves emlékezet okai.

A *Magyar* név olvasata az arab betűs lejegyzésben *Magyer, Magyar*, a szláv nyelvi cirill betűs lejegyzés a *Magyer* átvétele. A név szerkezete *Magya/Magye* + *-r*, szótó + képző. Közszói jelentése 'maghoz, monyhoz tartozó', azaz 'sarj, magzat, ember'. A személynév és népnév kapcsolatában a személynév az elsődleges, amely idővel család, nemzetség, majd népnévvé vált a szaporodást követően a nyelvhasználatban. A földrajzi név, személynév és köznévi kapcsolatának a megítélésében az idő és a tér is közrejátszik.

A feltett kérdésekre tehát a következő válasz adható: A sezszerékben szereplő nevek hitelesek. Az egyes családok leszármazási ágazataiban a legrégebbitől, az első névtől kezdve egy ideig fedik egymást. Az eltérések abból adódnak, hogy más-más ember leszármazási ágazatáról van szó, következésképp a ma élő egyes emberek leszármazási ágai természetes, csak egy bizonyos szakaszon eshetnek egybe. A nevek ismétlődése egyrészt helyénvaló, másrészt rengeteg párhuzama van a Volga-Ural vidékén és a Kárpát-medencében a földrajzi nevekben, a személynevekben és a közszókban. A sezszerék *Madiar, Madjar* névváltozatai összetartoznak a *Magyar, Megyer* családnévvvel, és a magyarok népnévvvel. A keleti *magyar* sezszerék hagyományai nyelvi adatokkal is igazolhatók.

A fentiek értelmében, s a földrajzi névi kutatásaim fényében nem állja meg a helyét Veres Péternek sem a bevezetőben közölt megállapítása, sem a kazakhsztáni magyarok nevének javasolt etimológiája.

7. Rövidítések:

A	Alikovszkij rajon
ang.	angol
bask.	baskír
blg.	bolgár
Bugur.	Bugurszkij rajon
Burz.	Burzsánszkij rajon
cig.	cigány
csag.	csagatáj
cser.	cseremisiz
Čgs.	Csebokszárszkij gorszovjet
csn.	családnév
csuv.	csuvas
d.	domb
dial.	dialektus
f.	folyó
fr.	francia
h.	hely
hn.	helynév

⁴¹ Ezen eltérések további vizsgálatra szorulnak, mert a kutatás jelen fázisában számomra még nem világosak az okok.

jen.	jenyiszjeji
K.	Kozlovszkij rajon
Ka.	Kanasszkij rajon
kirg	kirgiz
ko.	komi
Kozlov.	Kozlovszkij rajon
Kug.	Kugarinszkij rajon
lat.	latin
ld.	lásd
M.	Morgauszszkij rajon
magy.	magyar
mar.	mari
mdE.	Erza mordvin
mdM.	Moksa mordvin
Mjal.	Malo-Jalcsikszkij rajon
mong.	mongol
M-P.	Marinszko-Poszadszkij rajon
ném.	német
ol.	olasz
or.	orosz
osztj.	osztják
szelk.	szelkup
t.	tó
tat.	tatár
Tatarkas.	Tatarkaszinszkij rajon.
türkm.	türkmén
tv.g.	tavgi
udm.	udmurt
üzb.	üzbég
V.	Vurnarszkij rajon
vog.	vogul
votj.	votják
vö.:	vesd össze
zürj.	zürjén

8. Források:

ANDREJEV	ANDREJEV, N. A. 1961: <i>Csuvaszsko-russzkij szlovar, Goszudarsztvennoje Izdatelsztvo Inosztrannyh i nacionalnyh szlovarej</i> . Moszkva.
Ar.	NIKITIN
Ašm.	ASMARIN, N. I. 1928-50: <i>Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszskoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo</i> . Kazan-Cseboksziari.
BAKOS 1986	BAKOS Ferenc 1986: <i>Idegen szavak és kifejezések szótára</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest.
BORISOV 1932	BORISOV, T. K. 1932: <i>Udmurtszko-Russzkij Tolkovyy szlovar</i> . Izsevszk.
Fa.	FASZMER, M. 1964-1973: <i>Etimologicseszkij szlovar russzkovo jazüka. Perevod sz nyemeckovo i dopolnyenyija O.N. Trubacsova, t. I-IV</i> . Moszkva.
GMA	Gidronimy Marijszkoj ASzSZR
HADROVICS-GÁLDI 1951	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: <i>Orosz-Magyar szótár</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest.
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: <i>Etimologicseszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo</i> . Cseboksziari.
KÁZMÉR 1993	KÁZMÉR Miklós 1993: <i>Régi magyar családnevek szótára</i> . Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
KISS 1980	KISS Lajos 1980: <i>Földrajzi nevek etimológiai szótára</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest.
KISS 1995	KISS Lajos 1995: <i>Földrajzi neveink nyelvi fejlődése</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest.
KUZNECOVA 2003	KUZNECOVA, M. 2003. <i>Mari – magyar szótár</i> . Savaria University Press, Szombathely.

- LELKES 1998
LYTKIN-GULJAJEV 1999
Éksz.
MUNKÁCSI 1990
NAP
NIKITIN
Omeljan Pritsak
SIS
SW
SZILASI
TB.
TESz.
TSK.
ÚMTsz.
Vax.
- LELKES György 1998: *Magyar Helységnevé-azonosító Szótár*. Talma Könyvkiadó, Baja.
V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: *Kratkij Etimologicseskij Szlovár komi jazyka. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo*. Szyktyvkar.
JUHÁSZ József et al (szerk) 1985: *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
MUNKÁCSI Bernát 1990: *A votják nyelv szótára*. Uralisztikai Tanszék Kiadványa, Pécs.
Naszeljonnye punkty csuvasszkaj ASzSzR. Csuvaszkaj Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Csebokszari, 1974.
NIKITIN, I. D.: *Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszkaj ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72*. Kézirat.
Pritsak, Omeljan 1957: *Tschuwaschische Ortsnamen*. Wiesbaden.
N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: *Kratkij etimologicseskij szlovár russzkovo jazyka*. Moszkva.
FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: *Syrjänisches wörterbuch I-II*. Budapest.
SZILASI, M. 1896: *Vogul szójegyzék*. Budapest.
Szlovár toponimov Baskirszkaj ASzSzR. Baskirszkaj Knyizsnoje Izdatyelsztvo, Baskort ASZSzR-nin toponimdar hüölege. Ufa. 1980.
BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
A. I. Turkin 1986: *Toponimicseskij szlovár komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo*. Szyktyvkar.
B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: *Új magyar tájszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
VAHRUŠEVA, M. P. 1956: *Udmurtsko-russzkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”*. Moszkva.

9. Irodalom:

- ARADI 2005
BAKAY 1996
BALASSA 1985
BARTHA 1988
BENKŐ 2003
BENKŐ 2007
BERTA 1997
CZEGLÉDY 1968
CZEGLÉDI 2004
CZEGLÉDI
2004-6
CZEGLÉDI 2007
CZEGLÉDI 2007
CZEGLÉDI 2007
FARKASINSZKY
FODOR 1977
FODOR 1980
- ARADI Éva *A hunok Indiában* A heftalita hunok története. HUN-idea Budapest, 2005
BAKAY Kornél *A magyar őstörténet kérdései - régész szemmel* in: Belvedere JGYTF Kiskönyvtára 9. Szeged, 1996
BALASSA Iván *A néprajztudomány és a magyar őstörténet* in: Az őshazától a Kárpátokig szerk. Szombathy Viktor Budapest 1985:76
BARTHA Antal *Földnek és égnek vannak titkai* in: História 1988 6. X. évf.: 32-34
BENKŐ Mihály *A torgaji madiarok Keleti magyar néptörődék Kazakisztánban* Timp kft Budapest 2003
BENKŐ Mihály: Beszámoló 2006 nyári nyugat-szibériai kutatóútról in: Eleink Magyar Őstörténet 2007:27-38
BERTA Árpád *Eltérő nézetek a magyar törzsnevek eredetéről* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
CZEGLÉDY Károly *Keleten maradt magyar töredékek* in: Magyarország őstörténete 1968:154-278
CZEGLÉDI Katalin *A székely népnév és a földrajzi nevek* in: Ősi Gyökér Kulturális folyóirat Miskolci Bölcsész Egyesület XXXII. évf. 1. szám Miskolc 2004 február- március.
CZEGLÉDI Katalin *Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba*, Nyelvészeti őstörténeti Füzetek I-IV. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet) 2004-2006
CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek mondattana* Nyelvészeti őstörténeti Füzetek V. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet) 2007
CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek alaktana* (Kézirat.)
CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek jelentéstana* (Kézirat.)
FARKASINSZKY Tibor *Magyar őstörténet új alapokon Kr. E. kb. 2004 2000-től* Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc 2004
FODOR István *Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet* in: Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977
FODOR István *Verecke híres útján...* Budapest 1980

- FODOR 1988 FODOR István *Kazárok és kabarok* in: Magyarrá lett keleti népek szerk. Szombathy Viktor és László Gyula Budapest 1988
- GAÁL 1957 GAÁL László *Dentü-mogyer*. Magyar Nyelv LIII. 1957:27-35.
- GOMBOCZ 1921 GOMBOCZ Zoltán *A bolgár kérdés és a magyar hun monda* in: Magyar Nyelv XVII 1921
- GULYA 1997 GULYA Gulya János *A magyarok önelnevezésének eredete* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
- GUNDA 1986 GUNDA Béla *A néprajz és a magyar őstörténet* in: A magyarság őstörténete 1986 szerk. Ligeti Lajos
- GYÖRFFY 1990 GYÖRFFY György *A magyarság keleti elemei* Budapest 1990
- GYÖRFFY 1986 GYÖRFFY György (sajtó alá rendezte) *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról* 3. kiadás Budapest 1986
- HAJDÚ –
KRISTÓ –
RÓNA-TAS
1982 HAJDÚ Péter – KRISTÓ Gyula – RÓNA-TAS András *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba* I- V. 1976-1982 Tankönyvkiadó Budapest Kézirat.
- HAJDÚ 1953 HAJDÚ Péter *A magyarok kialakulásának előzményei* in: Nyelvtudományi Értekezések 2. Budapest 1953
- HAJDÚ 1962 HAJDÚ Péter *Finnugor népek és nyelvek* Budapest 1962
- E.A. CHALIKOVA E.A. CHALIKOVA, *Ősmagyar temető a Káma mentén*. Magna 1976 Hungária kérdéséhez. In: Archeologiai Értesítő 103. 1976
- HARMATTA 1997 HARMATTA János *A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
- HÓMAN 1938 HÓMAN Bálint *A magyarok eredete és vándorlásai* Budapest 1938
- KÁLMÁN 1989 KÁLMÁN Béla *A nevek világa* Debrecen 1989
- KESZI 1996–2002 KESZI Tamás *A magyar törzsnevekről* in: Keletkutatás 1996 ősz – 2002 tavasz: 5-15
- KIRÁLY 1984 KIRÁLY Péter *Levedia-Etelköz a szlavisztikai irodalom tükrében* in: Magyar Nyelv 1984. 4.
- KRISTÓ 1975 KRISTÓ Gyula *Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről* in: Századok II. 1975
- LÁSZLÓ 1944 LÁSZLÓ Gyula *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944
- LÁSZLÓ 1981 LÁSZLÓ Gyula *Őstörténetünk* Budapest 1981
- LIGETI 1943 LIGETI Lajos *Az uráli magyar őshaza* in: A magyarság őstörténete Szerk. Ligeti Lajos Budapest 1943
- LIGETI 1964 LIGETI Lajos *A magyar nép mongolkori nevei* (magyar, baskír, király) in: MNy LX. 1964
- LIGETI 1986 LIGETI Lajos *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban* Akadémiai Kiadó Budapest 1986
- LOTZ 1963 LOTZ János *A magyar szó etimológiájának kérdéséhez* in: NyK. 1963
- MÁNDOKY 1976 MÁNDOKY Kongur István *Magyar eredetű törzsek a baskíroknál* in: Tiszatáj 30. 1976
- MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela *Az uráli nyelvcsalád* Tények, mítoszok és statisztika Fordította Imre Kálmán, Magyar Ház 2006
- MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela *A történeti nyelvészet és a magyar nyelv eredete* Angela Marcantonio válogatott tanulmányai Hun- idea Szellemi Hagyományörző Műhely Budapest 2006
- MATOLCSI 1985 MATOLCSI János *Őseink állattartása Levediában* in: Az őshazától a Kárpátokig szerk. Szombathy Viktor Budapest 1985:160-200
- MÉSZÁROS 1910 MÉSZÁROS Gyula *Magna Hungária* (A baskír-magyar kérdés) Budapest 1910
- MUNKÁCSI 1895 MUNKÁCSI Bernát *Az ugor népnév eredete* in: Ethnographia 6. 1895
- NÉMETH 1966 NÉMETH Gyula *Magyar törzsnevek a baskíroknál* in: Nyelvtudományi Közlemények 1966
- NÉMETH 1991 NÉMETH Gyula *A honfoglaló magyarság kialakulása* 2. kiadás, közléteszi Berta Árpád Budapest 1991
- NYITRAI 1997 NYITRAI István *A magyarok elnevezései a perzsa forrásokban* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997
- PAULER 1900 PAULER Gyula *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Budapest. 1900
- PAULER PAULER Gyula *A baskír-magyar rokonságról*. Budapesti Szemle CIII. 337.56.
- PERÉNYI 1975 PERÉNYI József *A keleten maradt magyarok problémája* in: Századok 1975

- RÓNA-TAS 1977 RÓNA-TAS András *A magyar-bolgár-török érintkezés jellege* in: Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977
- RÓNA-TAS 1979 RÓNA-TAS András *A magyarság őstörténete* Kézirat Budapest 1979
- RÓNA-TAS 1991 RÓNA-TAS András *A honfoglaláskori magyarság* Akadémiai székfoglaló előadás Budapest 1991
- RÓNA-TAS 1996 RÓNA-TAS András *A honfoglaló magyar nép* Balassi Kiadó Budapest 1996
- VARGYAS 1984 VARGYAS Lajos *Keleti hagyomány – Nyugati kultúra* Budapest 1984
- VÁSÁRY 1977 VÁSÁRY István *A Volga vidéki magyar töredékek a mongol kor után* in: Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977
- VÁSÁRY 1985 VÁSÁRY István *A baskír-magyar kérdés nyelvi vetületben* in: NyK. Budapest 1985
- VÁSZOLYI 1967 VÁSZOLYI Erik *Zürjének, Perm, Bjarma és egyéb kérdőjelek a középkori zürjén történelem lapjain* NK 69. évf. 1967
- VERES 2007 VERES Péter *A magyar nép etnogenezise, különös tekintettel a török népekkel való etnokulturális kapcsolatokra az eurázsiai sztyeppe övezetében*. In: Magyarország-Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése. Az első magyar-azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai. Budapest, 68-92.
- VERES 2007 VERES Péter *Ósmagyarország a Kaukázus előterében, különös tekintettel Bálint Gábor Kaukázológiai munkásságának tükrében*. in: A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései. Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa. Szerk.: Obrusánszky Borbála. Táltos Kiadó Románia 2007:182-221
- ZICHI 1923 ZICHI István *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig*. A magyar nyelvtudomány kézikönyve. Szerk. Melich János, Gombocz Zoltán, Németh Gyula Budapest 1923
- ZSIRAI 1951 ZSIRAI Miklós *A magyar népnév eredete* in: Nyelvtudományi Közlemények 1951

Molnár Zsolt és Molnárné Czeglédi Cecília :

A teremtő magyar nyelv és tanítása

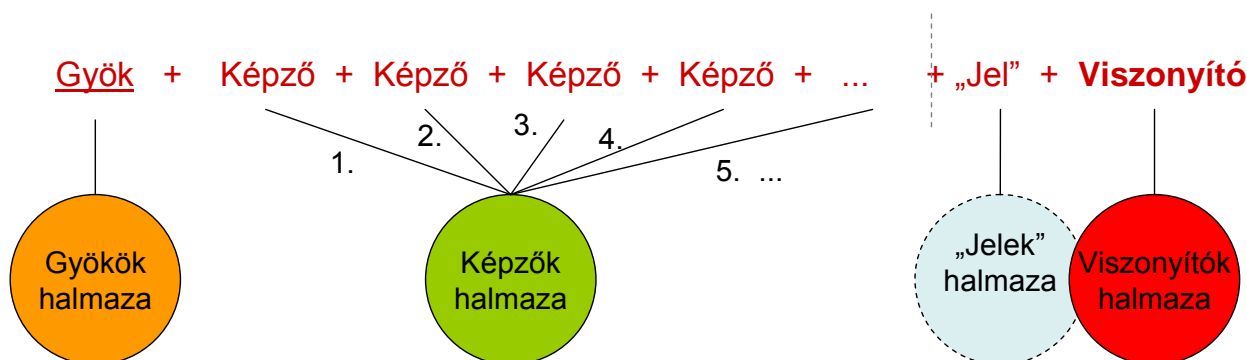
Ötödik rész: Viszonyragok¹

A sorozat előző részeiben általánosságban áttekintettük a magyar nyelv alapvető jellemzőit, a hangok jellegét, a gyökrendszert, a képzőket és a képzési folyamatot, a szóbokrokat, a magyar nyelv megkülönböztető sajátosságait. Most a következő szintre lépünk, röviden tárgyaljuk a mondatépítést, ebben főleg a viszonyragok szerepét vizsgáljuk.

A nagyközönség sokkal gyakrabban találkozhat a magyar nyelvtan e részével, mint a korábbiakkal. Ezért nem elemezzük részletesen most – ha valakit mélyebben érdekel, kérjük nézzen utána a széles körben elérhető nyelvtankönyvekben – csak röviden szeretnénk felvillantani a tárgykört és néhány új nézőpontot, módszert. Ezek: a mondatok építésében fő szerepet játszó viszonyragok eredetének magyarázata, valamint a mondat szerkezetek lényegének kiemelése, bemutatása a viszony-, vagy más néven kapcsolati ábrákkal. Ez utóbbi a mondatbeli tudásszerkezet eredményes és hatékony bemutatásának kérdéséhez kapcsolódik.

Viszonyragok a magyar nyelvben

A magyar nyelv a viszonyragokat a szó legvégéhez ragasztja:

A **viszonyragok** a szavak közötti viszonyokat, kapcsolatokat fejezik ki. Általában csak egy viszonyragot lehet a szó legvégéhez illeszteni. (Mely szót a gyökből a képzőkkel hoztunk létre.) A viszonyragok száma kb. 24-26. (Néhány kutató többel számol, különösen, kik a személyragokat is viszonyítónak tekintik. E csoport is két részre osztható, az egyik csak az alapvető személyragokat különbözteti meg egymástól, a másik csoport a kis hangalaki eltérést mutató minden személyragot különbözőnek tekint. Így számuk felmehet 70-80-ra is, de szerintünk ezek nem jelentenek különböző személyragokat, csak ugyanannak az elemnek - kissé különböző hangalakban való – használatát. A személyragok kérdését lásd később.)

Az alapvető viszonyragok általában a következő viszonyfajtákat fejezik ki:

- tárgy,
- hely,
- idő,

¹ A szerzők honlapja: <http://www.tisztamagyar nyelv.hu/>

- birtok,
- mód,
- eredmény,
- eszköz,
- cél,
- stb.

Mindezeket a viszonyokat nem csak a szó végéhez ragasztott viszonyragok fejezhetik ki, hanem névutók is. E névutók a viszonyok kifejezésében ugyanazt a jelentést hordozzák, csak nem a szó végéhez ragasztjuk, hanem a szó után tesszük őket. Néhány példa:

Viszonyfajta	Viszonyrag fejezi ki	Névutó fejezi ki
Hely	házban	ház mellett
	házon	ház alatt
	házhoz	ház köré
	háznál	ház előtt
Idő	ebédkor	ebéd óta
	futáskor	futás előtt
Cél / Ok	házért	ház végett
	házáért	ház miatt

CzF szerint a viszonyragok többsége a viszony kifejezésre nagyon gyakran használt szavakból ered, annyi változással, hogy a szó végéhez szorosan odaragasztjuk őket. Példa: -kor a kor (időszak) szóból; -képp (valamiképpen) a kép szóból; -ért (valamiért) az ér (elér valamit) szóból ered; a -hoz (-hez, -höz) a hoz (odahoz valamit) igének; a -be, -ben (-ba, -ban), a bel, bél (valaminek a belseje) szavak rokona, stb. Ilyen a viszonyragok nagyobb része.

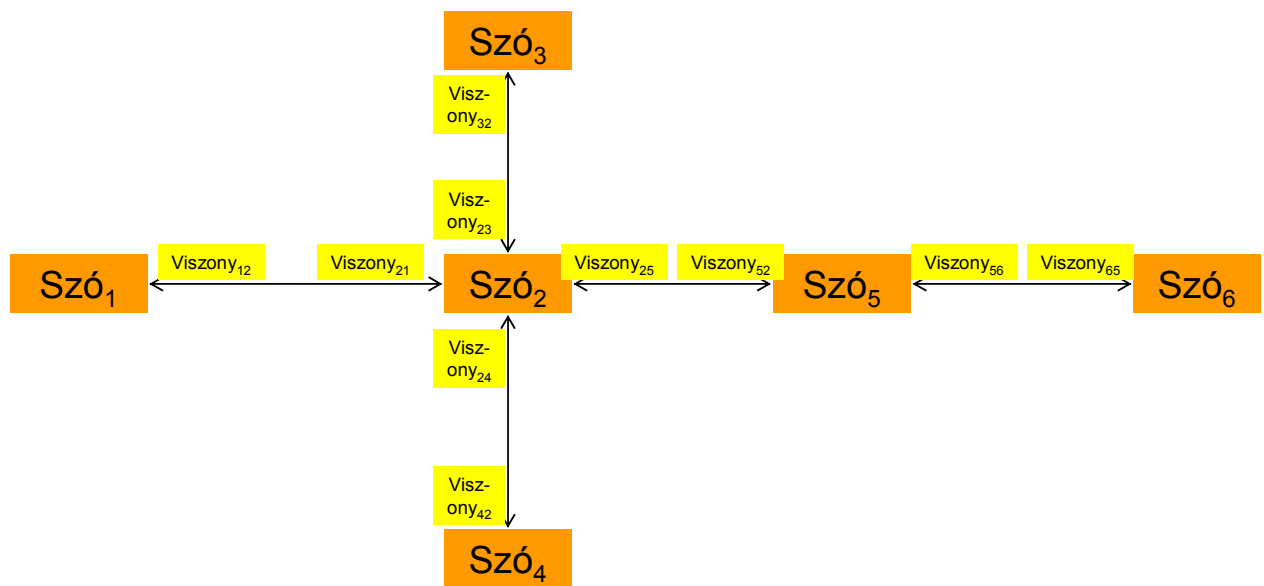
Néhány viszonyrag jelentése az alkotó hang jellegével függ össze, pl. –t (mint valamely tevékenység tárgyának kifejezője) a T hang tevékenységet kifejező jellegéből ered. A viszonyragok kisebb része ilyen.

A személyragok a viszonyragok egyik csoportjának is tekinthetők. Így nézve feladatuk a személyviszonyok kifejezése.

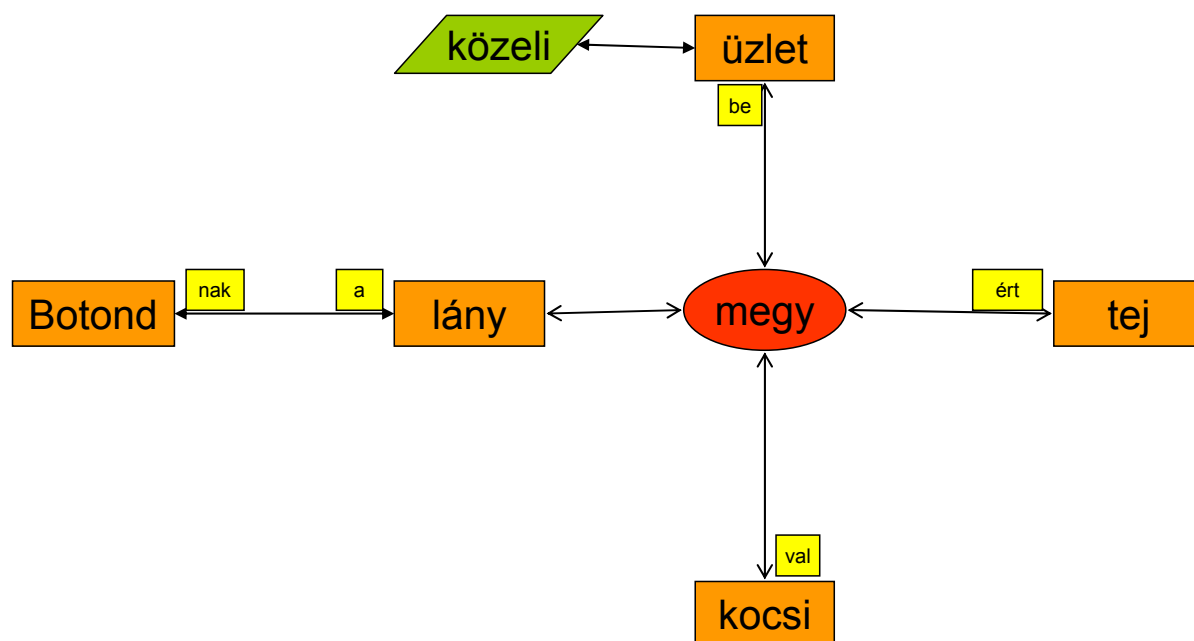
Más megközelítésben a személyragok a személyek helyettesítőjének is tekinthetők (pl. mint a mondat alánya), ezen értelemben nem valódi viszonyragok, hanem a személyes névmások leszármazottjai. E nézet közelebb áll hozzánk, mint az előbbi megközelítés.

Viszonyábrák

A viszonyítók mondatbeli feladata nagyon szemléletesen bemutatható a viszonyábrákkal (vagy más néven kapcsolati ábrákkal).

Valós példa:

Megjegyzés: Fenti példában a 'lány' szóban az 'a' toldalék a birtokviszonyt jelzi. Ezt a hagyományos nyelvtani osztályozás jelnek tekinti, de az újabb kutatások² szerint inkább a viszonyragok csoportjába kellene sorolni inkább.

² Mártonfi Attila: A magyar toldalékformák rendszere. Doktori disszertáció, Eötvös Lóránd Tudományegyetem 2006.

T. Somogyi Magda: Toldalékrendszerezésünk vitás kérdései. Tinta Könyvkiadó, 2000. Budapest

A kapcsolati ábra a mondat szavai közötti viszonyok szerkezetét, a helyzetet leíró fogalmak közötti kapcsolatokat mutatja. A viszonyábra a nyelvelemzés és nyelvtanítás nagyon hasznos eszköze.

Összegzés

E rövid tanulmányban a viszonyragok magyar nyelvbeli szerepét tárgyaltuk.

Láthattuk, hogy az alapvető viszonyragok az alapvető viszonyokat fejezik ki. Néhány kutató a viszonyragok közé sorolja a személyragokat, mint személyhez való viszony kifejezőit. A személyragokat tekinthetjük inkább a személyes névmásokból eredő, azokat helyettesítő nyelvtani egységnek is. Az alapvető viszonyok nem csak a szó végéhez ragasztott viszonyragokkal fejezhetők ki, hanem névutókkal is. A szerepkör mindkét esetben ugyanaz.

A kapcsolati ábrák a nyelvtanítás nagyon hasznos eszközei, kifejezően mutatják a fogalmak, szavak közötti viszonyok szerkezetét.

Szakirodalom:

- Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára, 1862.
- Mártonfi Attila: A magyar toldalék morfémák rendszere. Doktori disszertáció, Eötvös Lóránd Tudományegyetem 2006.
- Molnár Zsolt – Molnárné Czeglédi Cecília: A tiszta magyar nyelv kincseinek megőrzése és tanítása. Püski Kiadó, 2009.
- T. Somogyi Magda: Toldalékrendszerezésünk vitás kérdései. Tinta Könyvkiadó, 2000. Budapest

(Folytatjuk)

LINGUISTICS

In this column we present two papers on issues related to the Hungarian language.

- ✚ Katalin Czeglédi: *The Name of Hungarians in Oriental Documents*. In this paper the author takes under the loop the Hungarian family names found in oriental documents.
- ✚ Zsolt Molnár and Cecília Molnárné Czeglédi: *The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 5.: Relators in the Structure of Sentences*. This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (July-September 2010, pp. 79-83; <http://www.federatio.org/joes.html>).

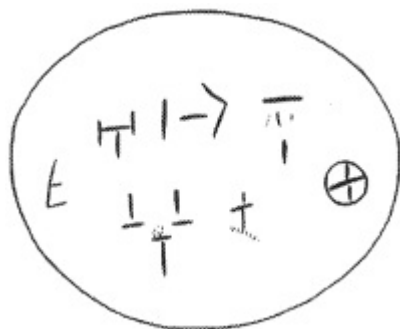
ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS

Mellár Mihály :

A Kafkániai Kavicsról Aszklépiusz Botjái

Az 1944-ben Kafkánia/Kavkonia közelében, az ókori Olympiától csupán 5 Km-re, kiásott kövecske rendkívüli népszerűségnek örvend. Mint általában a 'celebeket', ezt a kis kavicsot is nagy figyelem és sok egymással ellentmondó vélemény, állítás (pletyka) övezi. Egyesek még eredetiségét is kétségbe vonják, míg mások csodákat olvasnak ki belőle. Nézzük meg hát közelebbről miről is van szó.

A mindössze 4cm x 5cm felületű, 1.5cm vastagságú lapos kövecsk mindkét oldala vésett szöveget hordoz. Az időszámításunk előtti XVII.-ik századból való kövecset övező ellentmondások egyike, hogy Lineáris B felirata mintegy két évszázaddal megelőzi az eddig ismert legöregebb ilyen feliratot.

A kavics b. oldalát egy minoszi dupla-élű ácsbalta tölti ki, melyet "furcsa" módon három-három, vagyis összesen hat sugár-alakban elhelyezkedő vonalka övez. A részletek így egyenként kiemelve valóban furcsának tűnhetnek, ezért inkább haladjunk sorban és látni fogjuk, hogy minden a helyén van, ott és úgy ahogy annak lennie kell.

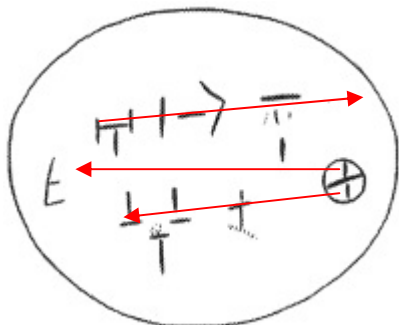
Az a. oldal minden eddigi leírásában az áll, hogy az írásjelek, összesen hat, két sorban helyezkednek el, három-három jel soronként:

1. *a-so-na* 08-12-06
2. *qo-ro-ka* 37-02-77 vagy *ka-ro-qa* 77-02-37

Mivel a bal szélén levő, hetedik írásjel nem illeszthető bele egyik sorba sem a legtöbb kutató – elegánsan! – figyelembe se veszik ezt a jelet. Ezzel kapcsolatban [Thomas G.](#)

[Palaima](#)¹ professzor érvelését (QVOVSQVE TANDEM?) tartom a legmértvdobbnak: egy későbbi rákarcolásnak tartani ezt a jelet épp oly értelmetlen mint azt feltételezni, hogy már a szöveg rávésése előtt ott volt. Tehát ez a *ra* (*60) jel is része a feliratnak.

Az ellentmondás feloldása mint mindig, itt is egyszerű: nem két, hanem három sor szövegünk van. Az írnok a megismétlődő írásjeleket úgy helyezte el, hogy azok egyszerre két sorba is besorolhatók. A szöveg tehát a következő jelsorokból áll:

1. *a-so-na*
2. *ka-na ra*
3. *ka-ro-qa*

A *na* *06 írásjel ugyan nem ér le a középső vonalig, de nem kétséges, hogy az első sor két jelétől jóval lejjebb nyúlik.

A Kréti Képirás és a Lineáris A írás tanúsága szerint, ezek az írásjelek nem szótagot, csupán mássalhangzót jelölnek. Az első jel, az *a* jele kivétel, az általános magánhangzót jelöli, bármelyik magánhangzót. Átírva a szöveget a hieroglifáknak megfelelő betűkre, a következő mássalhangzó vázat kapjuk:

A/E/O/U-S/Z-N

K-N R K-R-K

Magánhangzókkal a következő értelmes szövegre tölthetjük fel ezt a vázat:

ASSZoNy KéNe aRa KÉRöK

"Asszony kéne, ara, kérek!" értelmes mondat ... ma. Ez a kövecske azonban 3700 éves és egy hegytetőn lévő szentélyben, más, felirat nélküli kövecsek társaságában került napvilágra. Nem csak itt, másutt is számtalan ilyen, távoli tájakraól származó kavicsot találtak, vagyis selejtezték ki a régészek, legtöbbször ellenőrzés nélkül.

Van egy kis gyűjteményünk az ausztráliai benszülöttek festett *jószerecsé* kövecskéiből, melyet hosszú útra készülő társuknak szoktak adni, hogy szerencsét hozzon rájuk (nem a távozóra!). Érdemes megemlíteni, hogy ezeken a kövecskéken nem a festett

¹ <http://www.utexas.edu/research/pasp/publications/pdf/kafkania.pdf>

ábra a lényeg, hanem a festés aktusa, mely egy ünnepség (corrobory) keretében történik, mint közösségi tevékenység. A festésnek/írásnak a corrobory közben eltáncolt, elzenélt, elregélt dolgokkal egyetemben van csak értelme. A földfesték gyorsan lekopik, de a corrobory közben átéltek mélyen az emlékezetbe vésődnek.

Ez történhetett a kavkániai kavicsokkal is, a többiről lekopott a ráfestett írás, ezt kivételesen vésték és még így is eléggé sérültek rajta a jelek.

Ezek a kavicsok mind kívánságokat fogalmaztak meg, elvárásokat, tehát ahhoz szóltak akitől a kívánság teljesítését várták. Meg is találjuk a címzettet ha máshová helyezzük a vesszőt:

Asszony, kéne ara, kérek!

Minden körtönfalazást, mesterkéltn udvariaskodást nélkülöző szöveg, 'bunkó' lenne a ma divatos jelzője. Egy kavicson nincsen hely, sem helye a fölösleges sallangoknak.

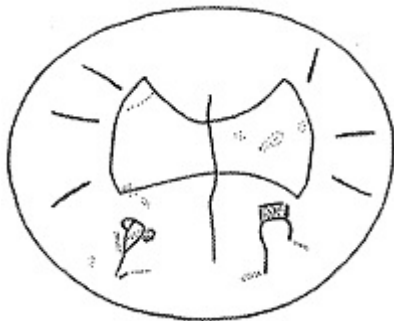
Ha esetleg valaki úgy gondolja, hogy az *na* (*06) mégsem nyúlik eléggé bele a középső sorba, annak itt van a szöveg még bunkóbb változata:

Asszony, kő' ara, kérök!

Ki az az asszony akihez szól a szöveg? Ő az ŐSaNYa, az össz nép anyja, ÖSSZ-aNYa, Kavkánia, az Olymposz nagy-ASSZoNYa.

A b. oldalon az ácsbalta, az *a* (*08) vonalas jelnek megfelelő hieroglifa, körül sugáralakban elhelyezett hat vonal egyszerűen:

a 'hat'-ban

ÁHítÓ BüNe KÉJ KözBeN

Áhitó büne: kéj közben.

Az ácsbalta alatt két írásjel van: *qa* és *jo* mondják a szakértők, de nem veszik észre, hogy a balta nyele benyúlik a két jel közé. Az általában nagyon rövid, szinte nem létező nyél, itt hosszan a két jel közé ékelődik. Így az *a* hangértéket jelölő Ács- vagy Ásó-balta a '6' számot jelölő vonalak terében: '6'-ban van, a *qa* és *jo* írásjelek közötti térben: *közében*. Tömören az egész oldal leírása tehát így hangzik:

a 'hat'-ban *qa-jo* 'közé'-ben

A hieroglifáknál használt átírásban ez így néz ki:

AH_T-B_N K_J K_Z_-B_N

A következő értelmes olvasatra hangzósíthatjuk ezt a mássalhangzó írást, az ugratásos írásmódot tükröző mássalhangzó vázat:

Hát igen, ha az ember nagyon áhítozik arára, áhítozás közben a kéj bűnébe eshet. Világos, őszinte beszéd. A Nagy Asszony biztosan megbocsátja.

A szöveg tökéletesen illik az írás hordozójához: KíVánó KaVics/KöVecs és a helyhez: KöVi-KáNYa fészek, egy hegycsúcsok közötti szentély, és a bunkón megfogalmazott kívánságból még azt is megtudtuk, hogy a kavkániai (Nagy) Asszony szentélyéről van szó. Az Ősanya ezen szentélyétől mindössze 5 Km-re helyezték el a görögök saját (férfi) főistenük, Zeus szentélyét.

Ha már az isteneknél, a vallásnál tartunk foglalkozunk egy kicsit bővebben a *ka* írásjellel. Kezdjük a jel körülírásával: *kör négy részre osztva*. Emeljük ki azt a részét a rajznak, amelyik a kört osztja: . Igen, ez a KöR-oSZTó, a magyar nyelvre jellemző hasonulással KöR-ösZTő > KöRösZT, germánosan: kereszt!

A kereszt görög eredetű szó, mely német kitérővel a szlávból került 'barbár' őseinkhez, mondják szolgálalkú, Habsburg-dinoszaurusz nyalvászaink. És a valóság milyen prózai: egy igazi bögytás szóösszetételt látunk! Hát nem kiábrándító? A kereszténység névadó szava és Krisztus neve egy összetett magyar szóból ered!

Csak véletlen egybeesés, legyintenek a kishitűek. Valóban? A rakott, művileg létrehozott osztó, a RaK-oSZTó, magashangon ReKeSZTő, részeket ReKeSZT, különít el. A mál(é) edeset jelent; a kukoricaliszból készült lepényt édes íze miatt hívjuk málénak. Szokás volt útravalóul édes italt, málét osztani a távozóknak: Mál-oSZTó > MaLaSZT. A HaRaSZT felsérti az állatok bőrét, HaRt oSZT. A VáLaSZTó ketté oSZT, stb. A kereszt tehát nem egyedi módon képzett szó.

A magyar értelmiség 99% nem fogadja el, hogy a RaG és RáG szavak egy szócsaládba tartoznak, még akkor sem, ha maga is a tömegközlekedési járművek ülése alá RaGasztya kiRáGott RáGóját. Ugyan ez az értelmiség előszeretettel hasonlítgatja és rokonítgatja más nyelvek szavait. Kivételesen, ezt az utóbbit most a hasznunkra fordíthatjuk fenti olvasatunkat megerősítve.

Ámulva olvasom [Zeke András blogját](#)² a Kafkianai Kövecskéről. A blog írása közben Zeke valószínűleg többször is kiejti a A-SO-NA szót. (Nem S-sel, hanem SZ-szel, hiszen angolul írja a blogot.) Tehát kiejti és leírja az A-SZO-NA szót és nem hallja meg benne az ASSZONYa szavunkat. Sőt, tovább megy megtalálja a szót a ciprusi Amathusz temetőjében két sírfeliraton is. És majdnem meg is fejté a szó jelentését, párhuzamba állítva az etruszk *aisuna* (divine, isteni) szóval. Mint láttuk *aisuna-asona* több mint isteni, maga az Isten, az Ősanya. Az amathuszi sírfelirat sem az isteni Fortunáról szól, hanem valaki(k) Asszonyáról. Láthatlanból kimondhatom, hogy a két sír Amathusz fejedelem-asszonyait takarja. Tudniillik, Amathuszban i. e. 311-ben még magyarul karcoltak egy [graffitit](#)³ a várost meghódító görög Arisztonoszt dicsőítő márványtáblára: *Annyi mételey eméssze imígyül illősen, Arisztonosz arató/ártó főnök/fenek, szükös karikára téessék, töke nyárs-sütő alá kitépető.*

Az asszony szó megtalálható az indo-európai (szláv) nyelvekben is: a ZSeNa váza ugyanaz mint az aSSZONY szóé (SZ>ZS). Szerencsére nyelvészeink ezt eddig nem vették észre, ki tudja milyen következtetésekre jutottak volna.

Csupán véletlen egyezések, legyintenek a finnugrista emlékün nevelkedett értelmiségiek. Nézzünk hát bele egy másik Zeke-blogba: *Goddes Eileithya and her snakes*. Szóserint idézem a blog egyik mondatát: “**Eileithya - the goddess of childbirth and labour - is perhaps the best known Greek goddess of certainly Minoan origin.**” Az általam aláhúzott két szó *szülés* és *vajúdás* magyarul. A nyelvtekerészetben Eileithya istennő nem a szüléssel kerül kapcsolatba hanem a szabadsággal: “**PIE stem *h1leudh-** = ‘free’: the same stem that underlies Greek *eleutheros* = ‘free’, Latin *liber* = ‘free’, ...”, pedig a *LiBeR* váza ugyanaz mint a fentebb aláhúzott *LaBouR*-é. Aki szül/ell[ik] az *LéTRé/éLeTRé* hoz, angolul *LiTTeR* és a szó gyöke mindkét nyelvben egyezik Eileithya istennő nevének gyökvázával. Micsoda véletlen!

EiLeiThyia az **ELLEtő** istennő, aki ellet, szülésnél segítséget nyújt. Az ei > e nem probléma, erről Zeke maga nyugtatja meg a kételkedőket “**the lengthening of -e- poses no problem (remember: -ei- is not necessarily diphthongal!)**”, az -ia végződés pedig utólagos görög hozzáadás.

[Ne feledjük, négyezer éves szóról beszélünk, valószínűleg csak később vált az *ellik* szó asszonyokra nézve pejoratívvá, miután a magyarból aligha levezethető *szül* foglalta el helyét a közhasználatban. (Az angol *litter* sem használatos ma asszonyra.)]

Szándékom itt és most a nem Zeke András kipellengérezése volt, csupán arra szerettem volna rámutatni, hogy valami félelmetesen eredményes dresszúrával a magyar közoktatásból kikerülők képesek a *kotang* szóból levezetni a *hattyút*, de nem veszik észre az *A-SZO-NA* szóban az *asszonyt*, az *eileithy[életü]*-ben az *elletőt*, stb. Milyen kár, hogy tanáraink ezt az eredményes dresszúrát nem a magyarországi 25%-os gyakorlati írástudatlanság felszámolására használják, hanem erre a haszontalan, hazug, értelmetlen és népellenes szószármaztatásra. *Minoszi nyelvemlékeink egyértelműen bizonyítják, hogy egyetlen szavunk sem finnugor eredetű, pont fordítva: a finnugor nyelvekben sok a magyar eredetű szó!*

Azok miatt akik az előbbi bekezdést üres hóbörgésnek vélik, nézzük meg közelebbről Eileithya istennő szobrát. Az istennő mindkét kezében kígyót tart. A kígyó különböző műveltségekben betöltött jelképes szerepéről könyvtárnyi anyag gyűjthető össze. Zeke blogjában is olvashat róluk az érdeklődő olvasó, ne kerüljük hát mi se ki a témát, vizsgáljuk meg egy kicsit közelebbről a szobrocskát:

EiLeiThyia eLőTT KiGYó GYüN eLőReNYú'ToTT KaRoKBól

Nehéz lenne elvitatni, hogy ez a dölten szedett szöveg lényegre törően és tömören azt írja le ami a szobrocskán *kivételes, rendhagyó*. Valószínűleg számtalan nyelven és számtalan helyen találunk a szoborról ehhez hasonló – valjuk be, semmitmondó – leírást, és ezzel a téma befejezve, de nem a számunkra. Mi ugyanis, a fenti leírásra, alkalmazzuk az ősmagyar hangváltást, mely egyedül képes *megszólaltatni* a szobrot:

ELLEtő eLLát KiGYóGYú'Ni öLRe oNToTT KóRoKBól

Ellető ellát kigyógyulni öltre ontott kórokból.

Ellető tehát ellátja betegét, segíti kigyógyulni a nők élet érő kórokból, vagyis a szüléssel és vajúdással járó hasalji betegségekből. Ennél világosabb beszédet egy szobrocskától nem is várhatunk el. Ha a szobrocška csupán szimbólika lenne, akkor a nyelv ismerete nélkül is tudni kellett volna leolvasni róla valami hasonló jelképes és lényegbe vágó mondanót, igaz? Erre azonban eddig senki se volt képes. Következésképpen a szobrocška nem *jelképekben* hanem *képjelekben* beszél ... magyarul.

² http://minoablog.blogspot.com/2010_06_01_archive.html

³ <http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=topics&file=olvas&cikk=linearis-4a3ea00acf85d&elozo=linearis-4a9bd40ac8e7f&koveto=ederserdely-4a8e3f345d7d5>

És mit keres Aszklépiosz botján a kígyó? A bot Aszklépioszt szemlátomást gyámítja, erre a mindig jellemzően göcsörtös bot-szerű gyámra, *bot-gyámra* támaszkodik. A *kígyó* ezzel a bottal igyekszik magát *egyíteni*, eggyé lenni vele, tömören fogalmazva:

KÍGYÓ eGYÍT BoT-GYÁMMA'

Áthangzósítva, ősmagyar hangváltással a következő félreérthetetlen leírást kapjuk a bot tulajdonosáról:

Ki GYóGYíTi BeTeGeM'

Ki gyógyítja/kigyógyítja betegem'/betegségemet

Itt a bot-gyám = sétabot akár *jelképes* is lehet: a beteg támasza, a lényeg azonban a beszélő *képjelen* van. A kép szóbeli üzenetet közölt azokkal akik beszéltek Aszklépiosz, azaz szobra készítőjének nyelvét. A görögök a *beszélő kéjjel* üzenetét nem értették, számukra ez már csak *értelmetlen jelkép*. Sajnos, ma már a nyelvét még beszélő utódai sem tudják olvasni mesterük üzenetét, a nyelvészek, akiknek pedig Aszklépiosz világosan beszél anyanyelvéről, nem is akarják meghallani.

FROM A KAFKANIA PEEBLE TO THE STAFF OF ASCLEPIOS

This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (July-September 2010, pp. 85-89; <http://www.federatio.org/joes.html>).

GEOSTRATÉGIA — GEOSTRATEGY

Bencze Mihály :

Katyn magyar szemmel

A hétfalusi legények nagy része Észak-Erdélybe menekült, magyar katonaként küzdve végig a második világháborút, a másik része román katonaként. Közülük sokan a Don-kanyarnál maradtak, akik túléltek Csíkszeredába, vagy Kolozsvárra menekültek. A viláégés után, az életben maradtak nagy része hazajött családjához. Majálisokon, tűzoltóbálokon emelkedettebb hangulatban sokat meséltek háborús élményeikről, megemlékezvén az esettekről. Először tőlük hallottam a katyni tragédiáról. Majd a Szabad Európa Rádió bővebb, és pontosabb beszámolója következett. A szocializmus, és a kommunizmus bukása után mindenki várta e kényes téma megoldását, de az orosz vezetőség folyamatosan elzárkózott. Végül Gorbacsov megtörte a jeget.

Andrzej Wajda Katyn című filmje hívta fel a világ figyelmét újra e történelmi eseményre, amely a kezdetektől hűen követi az elhurcolt lengyel tisztek és értelmiségiek történetét, a hátramaradt nők szemszögéből megközelítve a történelmi valóságot és a hazugságot. Mindezek után, pontosan hetven évre rá megtörtént a második katyni tragédia is, amelyben a lengyel állami és egyházi vezetés majdnem száz tagjai vesztette életét.

A Szovjetunió 1939. szeptember 17-én támadta hátba a német hadsereggel küzdő Lengyelországot, és foglalta el keleti részét, amelyre a Molotov-Ribbentrop-paktum titkos záradéka adott lehetőséget. Az orvtámadás során közel 15 ezer lengyel katonatiszt esett fogságba, s a hatóságok sok rendőr-, illetve határőr tisztet is fogságba ejtettek, három nagy gyűjtőtáborban, Kozelszokban, Sztarobielszokban és Osztaskovban. Itt esett áldozatul az a néhány magyar is, akik a lengyel hadseregben vállaltak szerepet a lengyel-magyar barátság értelmében. Sztálin mindig is gyanakodva tekintett a lengyel hadseregre, annak is a tisztikarára, hiszen többségükben annak a lengyel arisztokráciának a tagjai voltak, amelyet erős hazafias szellem, és oroszellenes érzelem fűtött már a cári elnyomás miatt is. A tartalékosok zöme pedig különféle értelmiségi pályákon dolgozott a civil életben, és Sztálin úgy vélte, ez a réteg lehet majd a jövőben minden szovjetellenes szervezkedés motorja. A lengyel foglyok első csoportját 1940. április 3-án szállította el a szovjet politikai rendőrség, az utolsót pedig május 12-én, a végállomás egy-egy Katynhoz, Harkovhoz és Kalinyinhoz közeli erdőség volt. Napi háromszáz turnusokban történtek a kivégzések, és az NKVD hóhérai Walther típusú német pisztolyokat használtak. A foglyul ejtett lengyel polgári személyek nagy részét, több mint hatezer főt a Harkov melletti Dergacsiban mészárolták le ugyanígy. Olyan hazafias érzelmű civileket, főként értelmiségieket, politikusokat küldtek a halálba, akikről feltételezték, hogy harcot kezdenek majd a szovjet megszállással szemben. Még nem tisztázott viszont annak a több száz lengyel hadifogolyból és civilből álló csoportnak a tragédiája, amelyet a szovjetek a Fehér-tengerhez szállítottak, felraktak két nagy halászhajóra, majd a hajókat a nyílt vízen elsüllyesztették. Állítólag itt is volt egy-két magyar civil. A tisztek kivégzésének közel ötszáz túlélője maradt, a hajók elsüllyesztésének azonban egy sem. A mészárlások hírét először Németország ismertette a világgal 1943 tavaszán, a Vörös kereszt akkor azonban nem volt hajlandó kivizsgálni az esetet, így a németek egy nemzetközi bizottságot hoztak létre az események kiderítésére. Ennek volt tagja a híres magyar patológus professzor, dr. Orsós Ferenc, akit 1945 után ezért háborús főbűnössé nyilvánítottak. Moszkva mindvégig a németekre hárította a katyni tömeggyilkosságok felelősségét, ám az eset - árulkodó módon - nem került be a nürnbergi per németellenes vádpontjai közé. A hivatalos szovjet nyilatkozatok már a háború alatt igyekeztek meghamisítani a katyni tényeket. Lengyelországban 1945 után tilos volt a katyni kivégzésekről beszélni. Csupán 1956-ban, az úgynevezett olvadás idején tűnt úgy rövid időre, hogy a lengyel társadalom megismerheti az áldozatok történetét, de Wladyslaw Gomułka, a reformszellemű pártvezető azonban félt Moszkva bosszújától, és meghátrált. Aztán hosszú csend következett, amelyet Mihail Gorbacsov tört meg 1990-ben. Arra utalt egy nyilatkozatában, hogy a Szovjetunió felelős a katyni erdőkben történt kivégzésekért. Két év múlva Borisz Jelcin több fontos katyni dokumentum másolatát is átadta Lech Walesának, többek közt az 1940. március 5-i, Sztálin által is jóváhagyott szovjet párthatározat, amely elrendelte a lengyel tisztek kivégzését.

A dolgok azonban a mai napig sem kerültek a helyükre teljes mértékben¹. Vlagyimir Putyin a dokumentumok és a feltárt bizonyítékok ellenére kétségbe vonja, hogy a szovjetek végezték ki lengyel hadifoglyokat Katynban és térségében 1940 tavaszán. Most, a Wajda-film hírére pedig egyes moszkvai lapok is hasonlóképpen írtak. Az orosz katonai ügyészség hivatalos vizsgálatot indított az ügyben még az 1990-es évek legelején, s csak 2004-ben zárta le a nyomozást. Az ügyészségi akták - Putyin véleményével szemben - nem vonják kétségbe, hogy a szovjetek végezték ki a lengyel tiszteket, és a foglyul ejtett

¹ E téren attörésként lehet tekinteni az orosz parlament alsó házának 2010. november 26-án hozott döntését, amelyben elismeri a sztálini szovjet legfelső vezetés felelősségét a katyni tömegmészárlásban. — *Mikes International Szerk.*

lengyel civileket Katynban, de azt állítják, hogy az nem háborús-, illetve emberiség elleni bűntett volt, hanem köztörvényes bűncselekmény. Az áldozatok számát valószínűleg soha nem fogja pontosan megállapítani a történelemtudomány, és több bizonyíték is arra utal, hogy Moszkva fontos, az ügygel kapcsolatos dokumentumokat semmisített meg 1959-ben. Az eddigi kutatások szerint 14.736 lengyel tisztet, és több mint 10.600 lengyel polgári személyt végzett ki az NKVD a katyni vérengzésekben.

Az esztelen, brutális tömeggyilkosságnak két magyar áldozata is volt. Egyikük az 1897-ben Lengyelországban született, magyar családból származó **Oskar Rudolf Kuehnel**. A Lengyel Hadsereg századosi rangú hivatásos tisztjeként harcolt a nácik ellen. Szovjet fogságba esett, és az NKVD kozelszki lágerébe került. A katyni erdőben 1940 áprilisában gyilkolták meg. Holttestét 1943-ban hantolták ki. Megtalálták egyenruhájában személyes okmányait és jegyzetfüzetét, amelyben az utolsó bejegyzett dátum 1940. április 7. A másik magyar áldozat az 1890-ben Budapesten született **Korompay Emánuel Aladár**, a lengyel hadsereg századosa, aki Galiciában harcolt az I. világháború alatt. A háború után azonban nem tért vissza Magyarországra, hanem beállt Jozef Pilsudszki légiójába, amely 1920-ban is épp a Vörös Hadsereggel szemben védte a lengyel földet. A Református Főgimnáziumban érettségizett, a budapesti egyetemen filozófiából szerzett diplomát, majd áttelepült Varsóba. A lengyel humanizmus egyik úttörőjének tekintik, az első magyar–lengyel szótár szerkesztőjeként öregbítette hírnevét. A varsói egyetemen dolgozott lektorként, ezzel egyidejűleg a magyar követség kultúratanácsosi posztját is betöltötte. 1939 szeptemberében mozgósították. Kérhette volna felmentését, mint kettős állampolgár és követségi alkalmazott. Nem így tett. A szovjetek foglyul ejtették és az NKVD sztrobelszki lágerébe hurcolták. Noha Korompay Emánuel Aladár holttestét sohasem azonosították, neve szerepel a Harkovban kivégzettek jegyzékében. Varsói lakhelyének falára már 1992-ben emléktábla került, majd 2002-ben a varsói egyetem is emléktáblán örökítette meg nevét. A második világháborút családjából csak legidősebb lánya, Ilona élte túl. Márta lánya életét 1939 szeptemberében Varsóban német bomba oltotta ki, Elzbieta 1943-ban a Gestapo fogságában kegyetlen kínvallatások után öngyilkos lett, felesége, Mieczysława koncentrációs táborban vesztette életét.

Korompay Emánuel Aladár

Katyn harmadik magyar *áldozatának* tekinthetjük **Orsós Ferencet**, aki 1879. augusztus 22-én Temesváron született. 1903-ban végezte el a Budapesti Orvostudományi Egyetemet, majd az első világháborúban orosz fogságba esett. A fogság után, 1918-tól a debreceni egyetem Kórbonctani Intézetének alkalmazottja; már ott is nagy érdeklődést mutatott a patológia iránt. 1921-től a Törvényszéki Orvostani Intézet vezetője, ahol aktív, eredményes tudományos munkát végzett, így 1928-ban a MTA levelező tagjává választotta, és 1940-től 1945-ös kizárásáig rendes tag. 1935-ben pedig a Budapesti Orvostudományi Egyetem tanára, a Budapesti Törvényszéki Intézet vezetője lett. Az Orvosi Kamara képviselőjeként tagja volt a magyar parlament felsőházának. 1944 decemberében végleg Németországba távozott. Nyugdíjazásáig a mainzi egyetem képzőművészeti módszertan tanáraként dolgozott, és itt is halt meg 1962. július 25-én. Világszerte elismert, tekintélyes patológus volt, a

németek ennek ismeretében kérték fel, hogy 1943 áprilisában végezzen vizsgálatot Katyn áldozatainak exhumálásánál. A német vezetés tudatában volt annak, hogy a vérengzést a szovjetek követték el, így minél szélesebb körből kérték szakmai vizsgálatot. A közvetlen szövetségesek, a semleges országok, a lengyel és a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőit így kérték fel. Némi erőszakkal a fogságukba esett angolzász tisztakat is a helyszínre vitték, de felkérték a lengyel ellenállást, a londoni emigráns kormányt is. A vizsgálatot végző bizottság Orsóst választotta vezetőül. Az exhumálás 1943. április 29-től június 4-ig tartott; nyolc tömegsírt tártak fel 2730 tetemet azonosítottak, maga Orsós az idő alatt 150 tetemet vizsgált meg. A német visszavonulás folytán betemették a sírokat. Sztálin parancsára a terület visszafoglalása után a szovjetek is vizsgálatot rendeltek el, *kiváló szakértőket* kérve fel. Alekszej Tolsztoj író s több metropolita megállapította, hogy a gyilkosság a náciakat terheli; a megszállóknak nyilatkozó kolhozparaszt megtagadta a németeknek tett előző vallomását, ami életébe került.

Katyn további története ismert, megromlik, pontosabban megszűnik a londoni lengyel kormány és a szovjetek viszonya. A szövetségesek Sztálin hazugságát támogatják, altatják az ügyet, a vizsgálatot végzőket eltüntetik. A háborút követően Roman Martini lengyel ügyész – aki szorgalmazza a vizsgálatot – megölik. A gaztettet a vizsgálaton részt vevő angolzász tisztak révén VI. György brit uralkodó és Churchill miniszterelnök is ismeri, de csak a hidegháború kezdetén ismeri el.

Orsós Ferenc a szovjet NKVD számára *fontos* tudós, ezért 1944 decemberében Nyugatra menekül, ahol az amerikaiak védelmét megkapja, de cserében hallgatnia kell. Budapesten külön szovjet csoport keresi. Intézetét felkutatják, iratait, vizsgálati eredményeit lefoglalják, és a megszállók elviszik. Orsós Ferenc a vérengzés időpontját az általa alkalmazott pollenvizsgálat, a koponyában történő mézlerakódás vastagsága, és a hullarovarok faja és nagysága alapján pontosan megállapítja. Az időpontot a tanúk, a fellelt iratok, az újságok és a tömegsírokra ültetett fák kora mind pontosan visszaigazolja. Orsóst Hóman Bálinttal együtt zárták ki az Akadémiáról. Orsós Ferenc rehabilitálása még várat magára. Munkásságának a nyilvánosságra hozatala nemcsak világraszóló tudományos elismerését segítené elő, hanem a magyar tudomány elismerését is.

Orsós Ferenc

KATYN SEEN WITH HUNGARIAN EYES

This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (July-September 2010, pp. 23-26; <http://www.federatio.org/joes.html>).

Segesváry Viktor :

Modern States and Old Kingdoms

The Fate of Minorities in Politically Organized Societies

This article evidences the fateful errors that happened in the course of political evolution of Western societies, imposed during the last two centuries on societies in the orbit of other civilizations as well, where State formation and organization of various communities followed a different path before modernization.

During the last centuries it became clear that the creation of the modern, territorial nation-state brought with it gradually aggravated problems for the existence and survival of minorities which were obliged to live on the territory of States dominated by the democratically elected majority of an ethnically different population. The sad and tragic consequences of this evolution – population exchanges, persecutions, destruction and eradication of minority groups – are well-known today. But most of the studies dealing with this inextricably difficult problem take as their point of departure the existing situation – that is, considering unavoidable the acceptance of the ethnically defined, territorial State by all countries of the world – and trying to find a solution to the minorities' problems in the given, believed to be unchangeable, institutional framework.

This reality – the law of the stronger – is also characterizing the efforts of regional or international integration. In a would-be federation of nation-states, such as the European Union, even an apparently democratic organization of its members cannot eliminate the reign and domination of the stronger, more powerful states at the expense of the smaller, feebler ones. The latest exercises in G-7 or G-20 summit meetings aren't good examples of this phenomenon at the global level?

In what follows I will shortly criticize, and question the inevitable necessity, of the two major characteristics of the modern State comparing today's situation with the political organizations of the past, kingdoms or empires or city-states; a comparison that offers many useful insights for the future political organization of societies. I shall take as an example of the 'old kingdoms' formula the Hungarian Kingdom of which the basic constitutional principles never changed, although the Kingdom does not exist anymore.

(a) *Was the creation of ethnically-based nation-states a historical necessity?*¹

As already Max Weber pointed out, every nationalist movement strived to occupy all territories occupied by members of the ethnically constituted community, supported by a self-defined identity expressed in a shared historical destiny and a common language and culture. The ethnic ties transformed by a political commitment a people into a conscious nation. As I wrote a couple of years ago, "*the creation of nation-states consisted in making coextensive entities of the national community and the territorial State on which the community lived.*" (p. 23; emphasis added here)

The self-defined identity was, however, for most ethnic groups not ready made. Fragmented individual and group experiences of historical destiny had to be wielded together, and a collective consciousness had to be created. This was not an easy matter for people that lived during millennia in old kingdoms or empires, and felt now the necessity to 'universalize' local identities and histories. In this perspective, the creation of bounded territories became inevitable in order to create common identities and integrated national communities.

History evidences that the so-called 'institutionalization of space' was always a complicated matter just because few ethnic groups occupied contiguous territories; all such efforts were thus desperately contested. Any manifestation of pluralism like multilingual coexistence, any heterogeneity of cultural forms and social practices, had to be eliminated:

"Modern state power meant disempowerment of communal self-management and local or corporative mechanisms of self-perpetuation; it meant, therefore, sapping the social foundations of communal and corporative traditions and forms of life."²

¹ Concerning the creation of nation-States, I summarize here what I have written in my last book: *World State, Nation- States, or Non-Centralized Institutions? A Vision of the Future in Politics*. Lanham-New York-Oxford, University Press of America, 2003, pp. 23-40.

² BAUMAN, Zygmunt. "Modernity and Ambivalence," in FEATHERSTONE, Mike (ed.) *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. London, SAGE Publications, 1990, pp. 143-169; quoted from p. 157.

It was natural that the creation of the nation-states necessitated a strong central government and administration which, in turn, required the forced extraction from the populations of those material and financial means without which the central power could not be consolidated.

The legitimization of the central power from the society's point of view was achieved by providing public order for all population groups, and from the point of view of the outside world it was obtained by the mutual recognition of the constitutive principle of sovereignty. The interstate system has been built on this reciprocal attitude.³

The birth of the nation-states was facilitated by claims to universal power such as the popes', which gradually eroded, already in the medieval period, the equilibrated, non-territorially determined power relations between political entities. As a consequence, in the age of modernity territory limited the extent of sovereignty, of political power as well as of societies that are considered as national societies. The "étatization of the nation"⁴ deprived people of the feeling of security, of finding their place in the surrounding world as age-old communities and local, traditional institutions were destroyed, though this destruction was expected to stimulate the development of nationalist symbols and ideologies of the dominant nation. Hence, appeared later the idea of civil society as a *sui generis* entity, not dependent on, or unduly controlled by, state power.

The combination of the nation-state and of the democratic electoral system definitely assured the ethnic majority of its power over minority groups – as Tocqueville clearly saw it calling American politics 'the tyranny of the majority.' The principle of popular sovereignty as opposed to dynastic or territorial sovereignty was, however, apparent only because sovereignty belonged to the ethnic majority; this was changed little even when the right of democratic vote was officially given to all citizens of the State in the name of the so-called "social contract."⁵

Therefore, no safeguards could ever really counterbalance the harmful effects of the democratic regime for the existence of minority groups in a nation-state.

The creation of ethnically-based nation-states was not a historical necessity at all, especially as it created more problems than those that it solved.

(b) *Was the birth of the territorially-based modern State inevitable?*⁶

The co-extensiveness of nation and territory could be conceived by some as the final triumph of the universal over the particular – precisely because the majority was expected to absorb the minorities living in the common space, – but this was simply an illusion according to Bertrand Badie:

"The diffusion of the territorial principle did not achieve the triumph of the universal over the particular or of modernity over tradition; it simply gave the garb of a universal principle to a conquering particularity"⁷

The territory became for the modern State functionally inevitable, conceived as part of nature, of the natural environment of man, – and thus the primary cause of devastating wars. This so-called 'naturalist' thesis was, of course, innumerable times refuted by historical events, as social spaces were cut into parts in order to forcefully make coincident territories and communities, and then reunited again, in accordance with the rulers' intentions. *History therefore showed that territories are not natural phenomena, but simply and clearly social constructs, that is, born in the minds of human beings.*

"A delimited space becomes politically relevant from the moment when its configuration and its demarcation create a political community as well as a discriminatory means to control the population, impose on the latter an authority that effects and influences its behavior [or way of life]."⁸

³ See BULL, Hedley. *The Anarchical Society – A Study of Order in World Politics*. 2. ed. New York, Columbia University Press, 1995, pp. 254-255.

⁴ BAUMAN, *loc.cit.*, p. 161.

⁵ "The myth of the 'social contract' was a symbol of modern man's protest against his subordination to historical and natural ties in a traditional society, and an assertion of man's role as creator and agent in history. The myth vividly but erroneously gathers, into one discreet act of reason and will, all the gradual accretions of human freedom in the historical process." NIEBUHR, Reinhold. *Man's Nature and His Communities – Essays on the Dynamics and Enigmas of Man's Personal and Social Existence*. New York, Scribner, 1965, pp. 55-56.

⁶ In respect of this discussion of the territorial State, I am very much indebted to Professor Bertrand Badie's ideas; see his book *La fin des territoires – Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*. Paris, Fayard, 1995.

⁷ *Ibid.*, p. 53; (my translation)

⁸ *Ibid.*, p. 12 (my translation and addition).

National territories therefore became multidimensional spaces composed of (i) Physical characteristics which determined the environment of the populations living on them, (ii) An awareness of place revealed in narratives, collective memories, and cultural expressions, and (iii) A conceptualization of space through which it plays a role in the formation of the nation's destiny. As a consequence, this kind of spatialization disrupts the centuries-old links between human communities and territory, and it leads to fragmentation as an indelible expression of a certain particularism.

In the European evolution, as in antique Greece, the existence of *city-states* was an impediment to the process of territorialization. In this form of political organization, the territory did not constitute the organizing principle; its character of distinction and separation is recognized instead of being an expression of continuity and framework for political management.

The German historian, Otto Hintze, distinguishes *empire* and *state* distinguishing in the former the constitutive principle as cultural, whereas in the latter it was territorial,⁹ and thus showed that the principle of territoriality and the cultural foundation of an empire are irreconcilable opposites. Badie summarizes well the state of minorities in an empire:

“The Empire does not admit but one identity, the cultural identity it promotes, and it is destined to render universal that identity. Beside, any particularism remains politically without importance if it does not menace the essential cultural aspects underlying the [constitutive] idea of the Empire. Whether they disappear in favor of the sacralized identity, or continue to exist in their place of origin as a tolerated and regulated exception, minorities are all the more accepted when they are not advocating territorial separatism... Against the adventure of the nation-state, the imperial project is based on the negation of territoriality... The imperial universe does establish neither a national community, nor a territorial community.”¹⁰

The expansionism of an empire is not territorial but cultural, aiming at the adherence of the world to its founding idea. In this way the empire succeeds to integrate in its project such local, non-territorial identities without territorializing them, but including them in its projected *grandeur*. Although every governmental function having been assigned a territorial competence (through this the universalistic pretensions of the empire are kept in rational limits), territoriality does not have a constitutive function delimiting a sovereign space recognized by the interstate community. As a consequence, territoriality acquires in the imperial context multiple meanings and only second-rate functions.

The empire therefore includes multiple territories and a plurality of identities that depend of a unique centre and are inspired by the latter's cultural radiance.

Thus, the answer to the question whether the territorially-based nation-state was inevitable or not, is a definite no.

(c) *The Hungarian Kingdom: An Example of Inclusive Nationalism*

The example of the one-thousand year old Hungarian Kingdom is revelatory as a different form of statehood which did not have any minorities because of its constitutional buildup. These constitutional dispositions are still valid, as neither during the Hapsburg Monarchy, nor since the gradual establishment of the modern State, nor during Communist and post-Communist times, was a new constitutional framework created.

Hungary became a kingdom in 1008 when pope Sylvester sent a crown for the coronation of St. Stephen, the first apostolic king of the country; this crown was completed and enriched during the next three hundred years. The constitutional framework of the Kingdom, based on the Holy Crown, was simple: it stands for the ideal of the realm and the effective structure which composes it – the king, on the one hand, and the people, the nation, on the other. The latter could be represented by different social orders in various epochs; in feudalism by the nobility, later by other social strata joining the nobility, for example delegates of free cities. The two components are inextricably linked together, as neither one, nor the other can take a legally binding decision without the consent of the other.

The Holy Crown expressed at each age the underlying project of the Kingdom. First, the establishment and extension of the country in a hostile environment, home to a people coming from Central Asia; a territory which later opened itself to other people of similar origins arriving at the frontiers with the waves of the great migration in the Euro-Asian space. After the Christianization of the population and gradual filling up the wide, empty spaces with immigrants, like the Saxons in Transylvania in the 12th century, the Kingdom became one of the most powerful States on the European continent. When its Hungarian royal family, the Árpáds, extinguished, it had the French Anjous, the Hunyadis of Romanian origin, or the Jagellos

⁹ HINTZE, Otto, “The State in Historical Perspective,” in BENDIX, R. (ed.) *State and Society*. Berkeley, Cal., University of California Press, 1973, p. 163 and sqq.

¹⁰ BADIE, *op. cit.*, pp. 21-22.

from Poland, occupying the throne through marital links or other dynastic relationships, but always with the indispensable consent of the other participant in the Holy Crown, the nation.

Since the terrible battle of Mohács, when the Hungarian armies, led by the Jagellon king, were annihilated by the invading Ottoman Turks of the sultan, Sulejman the Magnificent, the Kingdom was destroyed and its territory broken into three parts – the northwest held by the Hapsburgs, the Transylvanian Principality in the East and, between them, two-third of the country under Turkish domination.

For the next almost two hundred years the Holy Crown's ideal ordered an eternal fight for the elimination of the Asian occupant's rule and the defense of the Christian lands of Europe. In fact, this fight for independence continued until today: First against the Hapsburg dynasty for which Hungarian lands weren't but colonies – the war of liberation of Prince Ferenc Rákóczi between 1703 and 1711, followed by the 1848-1849 revolution led by Lajos Kossuth, part of the Europe-wide revolt against authoritarian-monarchic rule. Kossuth even formulated a new conceptualization of the Holy Crown's ideal when trying to assemble all ethnic groups living on the Crown's former territory by proposing them to unite in a Central European Confederation.

Finally, the desperate political action continued for the re-establishment of the country's unity after its dismemberment by the victorious powers in the 1920 Trianon Treaty and, as a consequence of the Soviet occupation after the Second World War, the 1956 revolution aimed at obtaining independence from the Soviet Union and achieving human freedom from the destructive effects of Communist ideology. Since the disappearance of Soviet power, an extremely fluid and dangerous situation was created by the remnants of the Communist oligarchy and by obnoxious foreign influences. This situation does not permit entertaining any hope in respect of the common future of various majoritarian nations and their ethnic minorities on the territories of the old Hungarian Kingdom.

In the framework of the doctrine of the Holy Crown, there were no ethnic majorities and minorities. People lived together under the rule of the Crown, as subjects of the latter represented by the King. Territories were fluctuating; population slowly changed locations and ethnic groups mixed with each other, even at the level of nobility or the towns' citizenry. At one of the earliest universities in Europe, the *studium generale* of Paris, the surviving inscriptions show that students were registered by name, nationality (for example, Slovak), indicating that they were subject of the Hungarian Kingdom. Many a statesmen, generals, poets, artists, and intellectuals in the Old Hungarian Kingdom were members of not the Hungarian, but other ethnic groups, — Romanians, Serbs, Slovaks, Croats, or Saxons. There was no religious discrimination, many times politicians, businessmen, or intellectuals belonging to a religious minority played an outstanding role in public life, -- for example, those belonging to the Reformed denomination in a country where two-third of the population was Roman Catholic, or Jews, whose importance in the business elite frequently created discontent in other groups that felt excluded from positions permitting to become rich and powerful.

The Hungarian ideal of the Holy Crown, cementing together very different peoples and large territories, shows why the creation of the ethnically-based nation-state was the worst solution in a civilizational orbit in which ethnic and cultural multiplicity dominates. It also constitutes one of the rare examples of *inclusive nationalism* as against today's reigning trend of exclusive national feelings which render impossible peaceful co-existence between people of diverse origins in a multicultural setting.

MODERN ÁLLAMOK ÉS RÉGI KIRÁLYSÁGOK

E tanulmány átfogó elemzését adja mindazoknak a problémáknak, amelyeket a Nyugaton létrejött modern nemzet-állam okozott és okoz a mai napig.

VERSEK

Bencze Mihály :

Krisztus a Barcaságon

Elgyötört és árva, mint csonkig égett gyertyának lángja,
ki távoli csillagról hull alá, a hideg homályba.
Titokzatos Kárpát- medence, életünknek bölcsője,
dédelgetve ölet formál, hogy születhessünk belőle.

Fogvacogva körültekint, csak ő virraszt magányosan,
az apostolai alszanak e ködlepte világban.
Váróterem-templomban kopogva lépdél faltól falig,
körmével a jégvirágos ablaküvegre verset ír.

Egyetlen roham volt bennünk, ha ez kevés volt elvesztünk.
A közöny a vesztünk, ez megbénít, és ez a keresztünk.
Népemben megfagytak az álmok, nincsenek délibábok.
Őseink visszafordultak, hittek, győzelmet arattak!

Se kő, se tojás, se paradicsom nem repül szabadon,
csak gumigolyó, csak a gyilkos szó, és csattan a pofon.
Trónusán Pilátus, idegen hatalom gyűlölt népe,
Gyáva tömeg, halált üvölt Krisztus koronás fejére.

Hold-fűrész tép belém, és vad húzat a porom szitálja.
Zászló leng, kiszáradt a zápor, és én fogyok zihálva.
Árnyaim a föld könyvébe írtam, s hittem amíg bírtam.
Atyám hol vagy? A levelek szemét én vörösre sírtam.

Elfogyott a könny, szememnek sok darabja hull e tájra.
Emberi testben parázsló csont vagyok s min ég: a máglya.
Erdő vagyok, eltévedtek bennem kereső visszhangok.
Voltam s leszek, s mikor nem láttok, a csendben feltámadok.

Csernátfal, 1999. március 28.

Bencze Mihály :

Szülőföld

Pillám elválni készülő falevél,
élethosszat morzsolta a felhőket.
Homlokról a porba gördülő harmat,
csendesén úsztatott szögesdrót vonat,
rabmunkával siratom az ősoket.
Pillám a postán felejtett zárt levél.

Ott fenn pacsirta kottázza álmaim,
varjakot terem az ősi szántóföld.
Nincs sors, csak az aknára terelt vágyak,
örök körforgásban recsegő ágyak,
omló templom falába izzadt Szentföld.
Ott fenn kereszt. A pacsirta szárnyain

színek oszlanak, földre borul a csend,
hol sercegő csillaghullásban állok.
És átfolynak rajtam az évezredek,
csipkedő verebek, leprás véredek.
Nekem maradni kell, hát fénné mállok,
színek oszlanak, porlik a kő s a rend.

Csernátfalu, 2010. május 30.

Bencze Mihály :

Tóthpál Dániel az örök jelenben

Érezte-e önmagán, a népének oltárán,
miként fénylik az arany, a császári ruhán,
amit anyja hímezett apja tépett álmaiból,
mikor a halál verset írt Galiciából?

Értette-e önmagát, a népének oltárát,
a tavasz virág illatát, színét és vágyát,
melyet mézzé érlel az örök isteni tudat,
a szülőföldön átrobogó őszi vonat?

Tudta-e magáról, a susogó zord fenyvesről,
hogymerselő balták lecsábítják a hegyről,
családi parázsként olvasztani azt a láncot,
mellyel törpék béklyózzák az anyaországot?

Folyamok futnak keletnek, délnek és nyugatnak,
és csapódnak az Örökváros várfalának,
hogymelyik melyik volt, azt már a tenger sem tudja,
lelkük könnyű páráként az Istent siratja.

És egyre jobban érzi, érti és tudja is már,
hogya szülőföld a templom hová lelke jár.
Hét bölcső a földön, hét ikercsillag az égen,
igéző szívárványa őrt áll a mesékben.

Kolozsvár, 1977. december 11.

~ ~ ~ ~ ~

Bendur István :

Rád, Radnóti....

Mára már csontjaidon
Holt-tengernyi a hulla
Ázsia, Gáza ölét
Lény-robot fegyvere szúrja
PéNZ-gennytől mocskos az arca,
Gyermekeket fal a foga,
Földlakók népe ha reszket,
Aknaszilánk a tora.
Borban te enni se kaptál,
csámesog a multi, az ultra,
fegyver a víz, fegyver a föld,
Lélek szipog csak az útra,
Sárkány ül Babits torkán,
Barlangban béke dühöng
Holdakat fal fel a Sátán,
Rablókból kéje üvölt.
Nem tarkón lövik a népet,
Már megszületni se hagyják,
Búzlík a boly: rogyan az ország, :
Nincs munka, sirják a hangyák.

Nincs már kert, se veranda,
Hajlék nélküli hűl, nem a lekvár,
Ritkák a hitveses Fannik,
Erkölcünk fedi a bélsár....
Nem Mózes gyűjtja a fáklyát,
Tank-máglyát pörköl az Érdek,
Csecsszopót emlők nem növelik:
Sejtjeit festik a mérgek.

Holt falvak imaházán,
Abdára néz és a hóra
Csontkemény kézlánc, népnyi marok,
Áhítozik Megváltóra.

Piliscsév, 2009. január 12.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Jenei István :

Maktub

(Coelho: Az Ember egyetlen kötelessége: beteljesíteni a Személyes Történetét)

Személyes Történetem nem
az Örök Ifjúság Elixírjének
vagy a Bölcsék Kövének meglelése.
Az alkimista légvárat épít
öntudatlanul, eközben okosabbja
felfedezi a világ rejtett titkait.

Az én történetem hasonlít
Santiago küzdelmes életútjához.
Találd meg hitedet,
leld meg lelked lappangó kincseit.
Ha hosszú zarándoklatod során
hű maradsz a Szentírás törvényeihez,
ha legyőzöd a nagyravágyás,
a telhetetlenség sátáni kihívásait,
az út végén jutalmul az örök békére,
a megnyugvás ösvényére rátalálsz,
hol a sivatag asszonya vár rád
a Szerelem ígéretével,
a szellemi tökéletesség jutalmával,
a termékenység virágzó édenével.
A beteljesüléshez meg kell tanulnod
lemondani a Gonosz csábításairól.
Életed MAKTUB: a sors láthatatlan könyvében
minden fel van jegyezve;
Ha belső szemed pilláit megnyitod,
ha hallásod elég érzékeny
a kőbe zárt szavak rejtjelezett értelmére:
az Örök Titkot végül felleled.

(Kevély volt szívem
lelkem önzésre hajlamos
elmém téveszméktől zavaros
két kezem a munkát nyúggal nagyolta
lábam járásban könnyen fáradott
nem láttam a Napot
hogyan
felhők közt is ragyog.

Koldusnak fillért nem adtam
társaim a bajban
magukra hagytam
kölcsonnt nem kértem
adni nem is akartam
magam köré áthatolhatatlan
építményt falaztam
családom púp volt
fájós hátamon

Narcissus gyanánt
vélt szépségem
igéztem
hidakat égettem
önhitt gógóim megett.
Töröltem az esélynyomot
mi a járt útra visszavezet.)

Majd' hatvan évembe telt
a Hitet magamba szívjam
életem alkonyáig sorsom
vak véletlenre bíztam
a Bölcsék Kövét már
tudom soha meg nem lelem
talán még nem késő
végül megélhetem
Személyes Történetem.

Jenei István :

Várnak hegyeim

Várnak hegyeink, kiket nem adtak vissza!
Vár Mezőség is: Cibles, Cege, Bisztra.
Játszódó patakok, megannyi erdő.
Brád-tetőn nyugvó bodorka felhő.
Talpunk visszavágyik nemlátott helyekre,
hol rejtett csapa víz óvó rengetegbe.

Várnak mély tavak, völgyben megbúvók;
Sebes-pisztrángok, víz hátán felfutók.
Várnak szálások, bajfák éneke,
mocsári tölgyek, tópartok égere.
Vár a székely bölcső: magyarok kegyhelye,
kire büszkén tekint Transzszilván' Istene.

Fogadj be minket Wass Albert hazája -
Anyország ámit, Nyugat lett arája:
Tisza-Duna közén bizalmatlan' élnek,
magukba zárva más nyelvet beszélnek.
Künn székelyek esdik a krisztusi ígét,
önhitt (bel)magyarok papolják Úr hitét.

Napokat számlálva, míg útra kelhetünk,
Zarándoklat lészen maradék fegyverünk.
Gyolcsingű gondolat megsajdul a szívben,
megnyugvás álma ringat el szelíden.
Vonatra szállunk, s tán nem térünk vissza,
Erdély áldott vérét pór lelkünk beissza.

~ ~ ~ ~ ~

Pataki Tamás :**Hullócsillagok...**

Az este korán beboroztam, hogy kialudjam magamat éjfélre, a nagy csillagvadászatra.
Kikészítettem kuldus-kalapomat, amellyel a káptalantóti piacon szoktam énekelni., hátha elkapok véle egy-két hullócsillagot.
A fehér kiskandúrom ébresztett fel, mert az arcomba akart költözni.
Felkészültem, mint egy űrsétára, dupla melegítőruhába bújtam, és biztos ami biztos, magamhoz vettem egy dobozos sört.
Kiültem kertembe, a nagy planetáriumba.
Összetoltam két műanyag karosszékem, feltettem a lábamat.
Ölemben kerti cicám dagasztott nem létező kenyeret.
Beültem a Tejút alá, amit két nagy fenyő feszített ki, mit valami nagy függőágyat.
Jobbról a Göncöl-szekér oldalának támaszkodtam, ami már régen nem gurul semerre, mert rúdjánál fogva felakasztották az égbolt közepére.
Ott kereng évezredek óta, mint valami nagy ventilátor.
A templom felől megérkezett a harang tizenkét kongása.
Szálltak a szikrák, amelyet talán valami égi köszörűs ejtett el.
A csillogók, csak karnyújtásnyira voltak, mégsem tudtam elkapni egyet se.
Egy ideig számlálgattam őket, mígnem szemhéjaim, mint kagylóhéjakk le-lecsapódtak.
Bizonytalanul osontam hálóhelyem felé, nehogy véletlenül rálépjek a sötétben ártatlanul heverésző Őrs kutyámra.

Vigántpetend, 2010.08.13. 01:30

Pataki Tamás :**Jelentés a petendi úrállomásról:**

Fenntartó: a Szt.Lélek

A kísérlet célja: A Tél túlélése, egy zárt helyen, szűkkörű közösségben, minimális energiafelhasználással.

A nemzetközi résztvevők: 1 fő magyar származású, emberszabású (álértelmiségi), 1 fő német juhász kutya, 6 fő európai cirmos macska, 3 fő amerikai teknőc, 4 fő, aboriginál szárnyas (3 nőnemű, 1 hímnemű)

Az úrállomás modellezéseként egy Vigántpetendi parasztház konyhája van kialakítva.

Lakberendezés: egy ablak, egy fekvőhely, két asztal, két szék, egy fatüzelésű takaréktűzhely, egy gáztűzhely, egy mosogatóhely, egy EWC. (esővíz öblítéses klotyó)

Műszaki berendezés: 1 TV, 2 rádió, 1 kvarz óra, 1 miniboyler, 1 computer, 2 ceruza.

A híradásra vezetékcsatlakozás nincs. Rádiós Internet csatlakozás van.

Energia ellátás: fatüzeléssel, vezetékcsatlakozással (ideiglenesen) - "Gáz van!" A mindennapi szolgálatra a parancsnok van megbízva. Feladata: az állomány etetése megfigyelése és fegyelmzése.

A ruházat a hőmérsékleti viszonyoknak megfelelően: felül 5 pulóver, alul 3 melegítő nadrág, 3 zokni. Az úrállomás elhagyásakor plusz szkakfanderek ajánlatosak, a némi-nemű némi betegségek elhárítására.

Élelmiszerellátás: Az ősszel begyűjtött terményekből.

Pl.: saját termésű csicsóka, krumpli, cékla, káposzta, répa, torma stb.

Italellátás: Víz, KáVé, tea, bodzaszörp, csipkebogyó szörp, (saját termésű) körtepálinka, Szeremley Hubától karácsonyi ajándékként kapott borok.

Rendszeres napi tevékenység: alvás, etetés, kenyérsütés, far-hát főzés, tüzelőhordás, hülyeségek irkálása, etetés, alvás.

A pihenőhelyen a kísérlet tanulsága szerint egyszerre minimum egy ember, és hat macska elfér. A kutya a zsilipben pihen. "A teknőcök jobban érzik magukat a pocsolyában, mint a szekrény tetején." (ősi kínai mondás). A szárnyas lények hangoskodásuk miatt ki vannak rekesztve a közösségből. De ők tojnak rá!

A legénység egészségi állapota apróbb ingadozásokkal tűrhető. A pszichés állapot a pálinka készlet kitartásával szabályozható. (Itt hamarosan utánpótlásra lesz szükség!)

Szükségletek: A parancsnok próbatételének fokozására, friss, nőnemű, emberszabású lény társítása szükséges! (túl jó dolga van)

A zártkörű állománytartás az első tavaszi rügyfakadásig tart.

Kérjük a megfigyelőket, a legénységet legkésőbb Március idusán kiolvasztani szíveskedjenek!

Vigántpetend, Űrállomás, 2010.01.23.

Pataki Tamás (űrállomáson belüli, magánkívüli) lény

KRÓNKA

Friedrich Klára :

Árpádföld

Kedves Barátaink!

Örömmel értesítelek Benneteket, Önöket, hogy 2010. június 18-án Budapest XVI. kerületében, hivatalosan is, az Önkormányzat településtáblái rovásírásos felirattal is köszöntik, illetve búcsúztadják az érkezőket és távozókat. A képen az árpádföldi tábla látható. Kovács Péter polgármester és Szakács Gábor ünnepélyesen, a Székely Zászlóval avatták a táblát, a képet Kurucz Péter készítette. (Az első táblát a trianoni Magyarországon 2007-ben avatta Gábor Kunszentmiklóson Halász Lászlóval, jelenleg csaknem 30 táblánál tartunk, többségük díszesen faragott alkotás.)

A másik képen, Gáborral vagyunk láthatók, mint "örömszülők", hiszen itt születtünk a XVI. kerületben és azóta is itt élünk, ezt Víg Sándor fényképezte.

Magyar Adorján, Forrai Sándor és Édesapám legszebb álmainak egyike teljesült.

Szakács Gábor több településen megindította hasonló önkormányzati megoldásról az egyeztetést.

Talán az üzenet olvasói között is lesznek, akik településük értékeit ősi írásunk feltüntetésevelszeretnék növelni.

Üdvözlettel: Friedrich Klára

~ ~ ~ ~ ~

Frigyesy Ágnes :

Hamarosan Budapesten lesz látható Munkácsy világhírű Krisztus-trilógiája

2010. november 23-tól 2011. április 30-ig lesz látható *Munkácsy Mihály* világhírű *Krisztus-trilógiája* a *Magyar Nemzeti Galériában*. A hatalmas méretű festmények két napja érkeztek a múzeumba, s az *Ecce Homo* falra kerülése rendkívüli pillanatának rögzítésére, valamint a tekerccsek kihengerlésére rendkívüli sajtótájékoztatót tartott a múzeum-, valamint a *Munkácsy Alapítvány* vezetősége november 10-én. A hatalmas méretű festményeket tűzoltódaru segítségével emelték be a Magyar Nemzeti Galéria első emeleti kiállítóterébe.

Ám a második festmény beemelését követően a hatalmas méretű üres doboz eltávolításakor a tűzoltódaru – ismeretlen okok következtében eldőlt, s az üres dobozra, valamint egy ott parkoló autóra esett. Így a harmadik festmény beemelése a mai nap alkalmával kritikussá vált. *Molnár Péter*, a Tűzoltóság szóvivője kérdésünkre délután 16 óra körül elmondta: – Az ok egyenlőre ismeretlen, ugyanakkor hangsúlyozta: a tűzoltódaru jó állapotban van, ezért nem érti, hogyan történhetett baleset, de mint mondta, szerencsére a festményt nem érte kár, hisz annak kártérítését a tűzoltók 100 évig téríthették volna. *Marschalek Ákos*, a Munkácsy Alapítvány alelnökétől megtudtuk, egy-egy festmény értéke felbecsülhetetlen nemzeti kincs, biztosítási értéke hozzávetőlegesen 1,2 milliárd forint festményenként.

Munkácsy Mihály három legjelentősebb bibliai témájú festményének a Magyar Nemzeti Galériában való bemutatására a debreceni *Déri Múzeum* felújítása ad alkalmat. Mindhárom mű szerepel a Déri Múzeum állandó kiállításán, ám csak az *Ecce Homo* képezi a múzeum gyűjteményének részét, a *Krisztus Pilátus előtt*, valamint a *Golgota* magántulajdonban vannak. A Budapesten november 23-tól látható kiállítás különlegességét az adja, hogy a három óriási méretű festményt a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből olyan saját kezű kisebb változatok, valamint más olaj- és grafikai vázlatok kísérik, melyek eddig még soha nem szerepeltek a nyilvánosság előtt. A kiállítás a Magyar Nemzeti Galéria és a Munkácsy Alapítvány együttműködésében valósul meg. A tárlat kurátora: *Bakó Zsuzsanna* művészettörténész, fősztályvezető, a Munkácsy képek főrestaurátora *Szentkirályi Miklós*.

– A mintegy 900 kilogramm súlyú festmény két napja érkezett a Múzeumba, az *Ecce homo*-t két napig fektették, hogy a kép hozzászokjon az új klímához. Arra a keretre tették rá, amely a festménnyel egy időben készült. A művelet viszonylag egyszerű, mert ezeket a képeket kifejezetten utaztatásra festette Munkácsy – mondta *Bakó Zsuzsanna*.

Majd így folytatta: – Munkácsy Mihály életművében kétségtelenül a Krisztus-trilógia jelenti az egyik csúcspontot, még akkor is, ha a három mű együttes kiállítására csupán Munkácsy halála után majd száz évvel került sor. Amikor a művész 1880 nyarán hozzáfogott a Krisztus Pilátus előtt kompozíciójához, akkor már évek óta Párizs egyik legsikeresebb műkereskedőjével, *Charles Sedelmeyernel* dolgozott együtt. Sedelmeyer törekvése, hogy Munkácsyból világhírű művész váljon, eredményesnek bizonyult. Ő volt, aki pontosan megszervezte Munkácsy új műveinek nemzetközi bemutatását, értékesítését, valamint a kereskedelmi és reprodukciós jogok érvényesítését. A nagy Krisztus-kép így már a megszületése pillanatában a nemzetközi figyelem középpontjába került. A kép *párizsi, angliai és bécsi* bemutatása után, 1882 elején Budapesten is látható volt, ahol közel *nyolcvanezeren* tekintették meg.

Bakó Zsuzsanna művészettörténész hangsúlyozta: – Munkácsy már 1881-ben készített vázlatokat egy újabb Krisztus-képhez. Az 1884-re elkészült *Golgota* érdekessége, hogy a keresztre feszített Megváltó alakját önmagáról mintázta a művész. Ismerjük azokat a korabeli fényképeket, amelyeken a „*keresztre feszített*” Munkácsyt örökítette meg de Suse márkí. A *Golgota* párizsi, budapesti vagy angliai bemutatása ugyanúgy *százezreket* vonzott a kép elé, mint az első Krisztus-kép kiállítása. A trilógiaként elképzelt sorozatba ezek után egy Feltámadás-kompozíció illeszkedett volna a leginkább. Munkácsyt azonban az 1880-as években új megrendelések kötötték le. 1895-ben a *Golgota* fő motívuma alapján festette meg a tóketerebesi *Andrássy-mauzóleum* oltárképét, ekkor azonban alkotóereje már nagyon meggyengült. A betegséggel küzdő művész utolsó alkotásaként a trilógia harmadik darabját készítette el, az *Ecce Homo*-t.

A trilógia első két darabját Munkácsy 1886-87-es amerikai útja során *John Wanamaker* vette meg, aki hosszú ideig philadelphiai áruházában mutatta be a műveket. A család tulajdonából 1988-ban kikerült alkotások ma kanadai, illetve magyar-amerikai tulajdonban vannak. Az *Ecce Homo*-t 1914-ben *Déri Frigyes* vásárolta meg, aki 1930-ban az általa alapított debreceni *Déri Múzeumnak* ajándékozta a művet. A trilógia első két darabja letétként került haza a múzeumba, ahol a három festményt 1995-ben első alkalommal állították ki együtt. Most, a *Déri Múzeum* felújítása idejére, a Magyar Nemzeti Galéria ad otthont a trilógiának, elsőként mutatva be a nagy kompozíciókat vázlatok, tanulmányok és a redukált méretű verziók kíséretében.

A *Krisztus Pilátus előtt* (1881), a *Golgota* (1884), és az *Ecce Homo* (*Íme az ember* 1896) világhírű Munkácsy-trilógia, valamint a többi Munkácsy alkotás 2011. április 30-ig lesz látható Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában. A várhatóan rendkívül nagy érdeklődésre a kiállítás vezetősége felkészült.

A fényképfelvételeket a szerző készítette.

~ ~ ~ ~ ~

Frigyesy Ágnes :

Ecce Homo

Hetven év után ismét megjelent Munkácsy Mihály életregénye

Hetven év után ismét megjelent az Ecce Homo, Harsányi Zsolt Munkácsy Mihályról írt életrajzi regénye, melyet 2010. november 26-án mutattak be a Magyar Nemzeti Galériában (MNG).

– A budapesti múzeumban november 23-ától látogatható Munkácsy Krisztus-trilógiáját és annak előképeit felvonultató kiállítás, az Alexandra Kiadó által megjelentetett regény segítségével pedig a tárlat közönsége még elmélyültebb képet kaphat az egyik legnagyobb magyar festő életéről és művészetéről – méltatta a könyvet Csák Ferenc, az MNG főigazgatója. Schmittné Makray Katalin, a köztársasági elnök felesége emlékeztetett rá, hogy Harsányi Zsolt a két világháború közötti Magyarország divatos szerzője íróként, műfordítóként, librettistaként és újságíróként egyaránt dolgozott. „Minden ember élete izgalmas regény, Munkácsy Mihályé azonban különösen érdekes, hiszen ki ne hatódna meg a szegény asztalosinas történetén, aki 26 éves korára nevet, rangot szerzett Párizsban, és tehetségét az egész világon elismerték” – fogalmazott Schmittné Makray Katalin. Hangsúlyozta, Munkácsy legnagyobb sikerei, világhíre idején is megmaradt magyarnak, így illő, hogy most a haza ismét magasba emelje a festő nevét. Mint fogalmazott, mindenkinek szüksége van egy büszke magyarra!

Pákh Imre, a Munkácsy Alapítvány elnöke arról beszélt, hogy Harsányi Zsolt regénye 1934 és 1943 között négy kiadást is megélt, utána azonban nem jelenhetett meg egészen mostanáig, míg az alapítvány meg nem kereste az ötlettel az Alexandra Kiadót. Munkácsy élete igazi magyar sors, élete kálváriajárás, ugyanakkor még életében világhírű festővé vált.

– Az életrajzi regények nagyon fontos missziót töltenek be azzal, hogy közel hoznak az olvasóhoz egy-egy művészt vagy kort – jegyezte meg a műfaj fontosságáról Boros Judit. A művészettörténész hozzáfűzte: sajnos sok munka kitalált történetekkel próbálja eladni magát, de Harsányi műve nem ilyen.

„A szerző nemcsak Munkácsyról, de sok más XIX. századi alkotóról írt regényt, így nagyon mélyen ismerte a kort” – hívta fel a figyelmet Boros Judit, aki szerint az Ecce Homo „gazdag szövevű, olvasható munka”. Az író unokája, Harsányi Zsolt a bemutatón felidézte, hogy nagyapja az anyaggyűjtéshez személyesen is bejárta Munkácsy életének helyszíneit, de részben családi emlékekre is támaszkodhatott, hiszen a festő indulásában az akkor az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság élén álló Harsányi Pál (nagyapjának nagyapja) is szerepet játszott.

A több mint 700 oldalas életrajzi regényhez Bellák Gábor művészettörténész írt előszót; a kötetben gazdag képmelléklet is helyet kapott Munkácsy számos fényképével és valamennyi fontosabb művének reprodukciójával. Az Ecce Homo az MNG könyvesboltjában már megvásárolható, jövő héttől pedig országsszerte kapható az Alexandra Könyvesboltokban.

Munkácsy: Krisztus-trilógia

Első alkalommal látható együtt a XIX. századi magyar festőóriás, Munkácsy Mihály Krisztus-trilógiája Budapesten, a Magyar Nemzeti Galéria és a Munkácsy Alapítvány közös kiállításán – mondta Bakó Zsuzsanna, a kiállítás kurátora, aki a könyvbemutatót követően tárlatvezetést tartott az újságíróknak. Elmondta: – Munkácsy Mihály három legjelentősebb bibliai témájú festményének a Magyar Nemzeti Galériában való bemutatására a debreceni Déri Múzeum felújítása ad alkalmat. Az

Ecce Homo a debreceni Déri Múzeum, a Krisztus Pilátus előtt a kanadai Art Gallery of Hamilton, a Golgota pedig Pákh Imre amerikai magyar műgyűjtő tulajdona. A három mű évek óta a Déri Múzeum állandó kiállításának része. A Budapesten november 23-tól látható kiállítás különlegességét az adja, hogy a három óriási méretű festményt olyan, a Magyar Nemzeti Galériában őrzött, saját kezű kisebb változatok, valamint más olaj- és grafikai vázlatok kísérik, melyek eddig még soha nem szerepeltek a nyilvánosság előtt.

Bakó Zsuzsanna hangsúlyozta, Munkácsy Krisztus-trilógiája Mihály életművében kétségkívül a Krisztus-trilógia jelenti az egyik csúcspontot, még akkor is, ha a három mű együttes kiállítására csupán Munkácsy halála után majd száz évvel került sor. Amikor a művész 1880 nyarán hozzáfogott a Krisztus Pilátus előtt kompozíciójához, akkor már évek óta Párizs egyik legsikeresebb műkereskedőjével, *Charles Sedelmeyerrel* dolgozott együtt. Sedelmeyer törekvése, hogy Munkácsyból világhírű művész váljon, eredményesnek bizonyult. Ő volt az, aki pontosan megszervezte Munkácsy új műveinek nemzetközi bemutatását, értékesítését, valamint a kereskedelmi és reprodukciós jogok érvényesítését. A nagy Krisztus-kép így már a megszületése pillanatában a nemzetközi figyelem középpontjába került. A kép párizsi, angliai és bécsi bemutatása után, 1882 elején Budapesten is látható volt, ahol közel nyolcvanezren tekintették meg. Munkácsy már 1881-ben készített vázlatokat egy újabb Krisztus-képhez. Az 1884-re elkészült Golgota érdekessége, hogy a keresztre feszített Megváltó alakját önmagáról mintázta a művész. Ismerjük azokat a korabeli fényképeket, amelyeken a „keresztre feszített” Munkácsyt örökítette meg de Suse márki. A Golgota párizsi, budapesti vagy angliai bemutatása ugyanúgy százezreket vonzott a kép elé, mint az első Krisztus-kép kiállítása. A trilógiaként elképzelt sorozatba ezek után egy Feltámadás-kompozíció illeszkedett volna a leginkább. Munkácsyt azonban az 1880-as években új megrendelések kötötték le. 1895-ben a Golgota fő motívuma alapján festette meg a tóketerebesi Andrassy-mauzóleum oltárképét, ekkor azonban alkotóereje már nagyon meggyengült. A betegséggel küzdő művész utolsó alkotásaként a trilógia harmadik darabját készítette el, az Ecce Homo-t. A trilógia első két darabját Munkácsy 1886-87-es amerikai útja során John Wanamaker vette meg, aki hosszú ideig philadelphiai áruházában mutatta be a műveket. A család tulajdonából 1988-ban kikerült alkotások ma kanadai, illetve magyar-amerikai tulajdonban vannak.

Krisztus Pilátus előtt, 1881

Munkácsy 1880 nyarán kezdte el a Krisztus Pilátus előtt munkálatait. Számos olaj- és rajzvázlatot készített, modelleket bérelt, akiket a történeti hűség elvét szem előtt tartva ókori ruhákba öltöztetett, és beállította a látványos-jelenetet. A művész az eseményt János evangéliumának 18. részéből merítette. A kompozíció alapja annak a hármaskörnek a megjelenítése, amelyben erőteljesen érvényesül az ártatlan Jézus, Poncius Pilátus és a durva, kegyetlen tömeg ellentétének kihangsúlyozása. A mélyreható pszichológiai ábrázolás változatos eszközeivel megjelenített pillanat Jézus és a római hatalom képviselője, a tétovázó Pilátus között szinte tapinthatóvá válik. A római törvények szerint ugyanis a magát Isten fiának és a zsidók királyának valló Jézus nem volt bűnös, de a végzetes döntést fontolgató helytartó meg sem próbálta fékezni a próféta halálát követelő tömeg gonosz indulatait. *„Az a kontraszt, ami a brutális fegyveres erő, az utca csöcselékének ereje és a szeretet csodálatos önfeláldozó képessége közt fennáll, mélyen megkapta Munkácsy lelkét”* – írta Lyka Károly az Új Idők című lap hasábjain. A képet 1881 tavaszán Sedelmeyer párizsi palotájában mutatta be, októberig mintegy háromszázezer ember látta. Számos kritika jelent meg róla a korabeli újságokban, melyek többsége dicsérte a festményt és alkotóját. Sedelmeyer az egyház támogatását is megnyerte, és a párizsi *Szent János Társulat* rendezvényén Désiré Levardant a bemutatóhoz kapcsolódó előadásában olyan apostolnak nevezte Munkácsyt, aki művével közelebb hozta a tömegeket a krisztusi tanításhoz.

Golgota, 1884

Munkácsy már a Krisztus Pilátus előtt bemutatása alatt, 1881-ben belekezdett a téma folytatásába, és grafikai, illetve olajvázlatokat készített Golgota című képéhez. Ismét modelleket keresett, elsőként a megfeszített Krisztus alakjához, azonban a modell leesvén az emelvényről megsebesült, ezért Munkácsy magát kötöztette fel a keresztre. A barátja által készített fényképfelvétel a kiállításunkon is látható. 1883-ban már a nagy képen dolgozott, amely Krisztus tragédiájának végső mozzanatát, a halál beálltának pillanatát ábrázolja. Munkácsy kiváló karakterábrázolása itt is az egyes szereplők megformálásában érvényesült a legjobban. A figurák a megdöbbenés, a kétkedés vagy a közönyösség érzéseit közvetítik, míg a lovon ülő fehér ruhás férfi a János Jelenések könyvében említett egyik részlet szerint a már feltámadt Megváltóra utal. A kereszt alatt János evangélista és a három Mária térdeplő alakja látható, akik beletörődő vagy éppen fájdalmasan szenvedélyes mozdulatokkal közvetítik a jelenet lényegét, a tragikus halált. A mű érzelmi hatásfokát lényegesen emeli a tájképi háttér és a szereplők fölé tornyosuló, sötét felhők tömege. A művet 1884 húsvétján mutatta be Sedelmeyer a saját palotájában a másik Krisztus-képpel együtt. A siker olyan nagy volt, hogy Guy de Maupassant A szépfiú című regényében is utalt a Párizst megmozgató, szenzációnak számító eseményre. Emellett számos, elragadtató hangú kritika jelent meg a korszakban, ezek

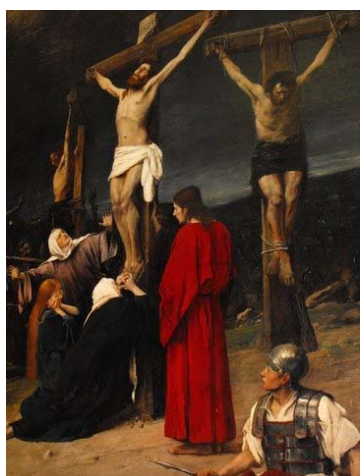
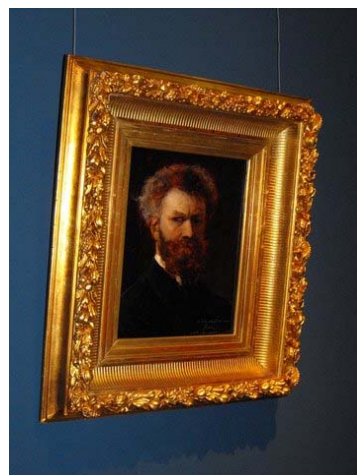
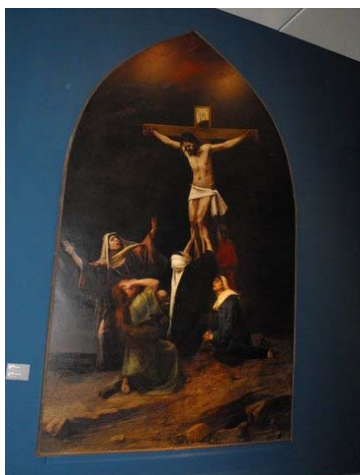
egyikét Alfred von Wurzbach írta: „A Keresztrefeszítés vagy inkább a Golgota, Rembrandt Éjjeli őrzárata óta a legrendkívülőbb művészi alkotás, és 222 esztendő óta nem produkált a művészet olyan harmadik képet, amely e kettőhöz fogható lett volna, kivéve talán éppen Munkácsy Krisztus Pilátus előttjét.” A bemutató után a kritika és a közönség is azt várta volna a művésztől, hogy harmadikként a klasszikus Krisztus-trilógia szabályainak megfelelően a Feltámadást festi meg. Ő azonban nem így folytatta, melyben közrejátszhatott az is, hogy a művek budapesti bemutatásakor az egyházi vezetők ígéretet tettek a két kép megvásárlására, ám ez végül nem történt meg. Ezt követően a művész a Kálvária motívumával foglalkozott, amelyet négy változatban is elkészített, ezekből hármat láthat a közönség a mostani kiállításon. Közülük a legjelentősebb az Andrássy család mauzóleuma számára, Töketeresre készült gótikus ívzáródású, monumentális alkotás 1895-ből.

Ecce Homo, 1895-96

A Krisztus-képek harmadik darabja, az *Ecce Homo*, amely a bibliai eseménytörténet szempontjából a második, mert ismét Krisztus és Pilátus találkozását idézi fel. Pilátus ítélete szerint szabadon engedte a bűnöző Barabást és megostoroztatta az ártatlan Jézust. A kép keletkezéséhez Sedelmeyernak már nem volt köze, hiszen Munkácsy a vele kötött szerződést korábban felbontotta. *Kádár Gábor* nyomdász és grafikus beszélt rá Munkácsy, hogy tegye teljessé a sorozatot. A művész, aki ekkor már súlyos beteg volt, tanítványai segítségével mégis vállalkozott élete utolsó nagy művének megalkotására. A főszereplő itt is Jézus, aki egy oszlopos erkélyen áll, megkínözva, töviskoronával a fején. Mellette Pilátus látható, aki rámutatva mondja ki azóta szállóigévé vált szavait: „Íme, az ember!” Pilátus mozdulatára a tömegben elszabadulnak az indulatok, s az elmélyült lélektani ábrázolás révén a düh, a harag és a gyűlölet szinte érzékelhetővé válik a képen. Krisztus megkínzott alakjában sokan Munkácsy belső önarcképét vélték felfedezni, aki ekkor a betegséggel, a halállal és a sikertelenséggel küzdött. A művészeti élet ugyanis ekkorra megváltozott, a historizmus leáldozóban volt, és a közönség már más stílusirányzatok iránt érdeklődött. A kép 1896-os budapesti bemutatója ismét több százezer embert vonzott, és bár a külföldi helyszíneken már nem aratott akkora sikert, az 1899-es írországi kiállításán mégis teljesen elbűvölte az akkor ifjú – később világhírű íróvá vált – *James Joyce*-ot, aki élményeiről elragadtatott szavakkal írt: „Mindebből kiviláglik, hogy az egész kép csodálatos, mély, néma drámaiság hatja át, s egy varázsütésre megelevenedhet, megvalósulhat, konfliktusban robbanhat ki. nyilvánvaló, hogy a művész szemléletmódja emberi, mélyen, megrázóan emberi.”

A kiállítás 2011. április 30-ig látogatható, hétfő kivételével naponta 10 és 18 óra között. Teljes árú jegy: 2000 Ft, Kombinált jegy: 3500 Ft (Munkácsy-trilógia + XIX. Nemzet és művészet) *Jegyelővétel:* www.jegymester.hu, vagy személyesen a múzeum A és C épületi pénztárában.

A fényképfelvételeket a szerző készítette.

Sulyok Vince Emlékest

2010. november 13-án a Magyar Köztársaság Oslói Nagykövetsége és a Norvégiai Magyarok Baráti Köre rendezésében *Sulyok Vince Emlékest* került megrendezésre. Kovács Ferenc mutatta be a költőt és munkásságát, a verseket Takács László, győri színművész adta elő, furulyán közreműködött Hallgeir Frydenlund.

CHRONICLE

In this column one finds five writings. These are:

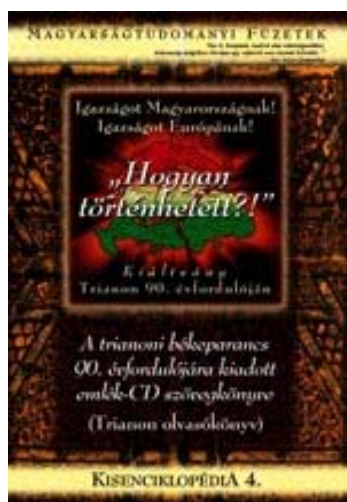
- ✚ Klára Friedrich informs us that since June 2010 the name of the 16. district of Budapest (Árpád Land) can be read also in runic script on the district pane.
- ✚ Ágnes Frigyesy: *The Exclusive Heart Path of Professor Papp*. A new motion picture directed by István Jelenczki is to be seen in the Uránia theatre in Budapest that shows the exclusive life of the heart specialist professor Lajos Papp.
- ✚ Ágnes Frigyesy: *Munkácsy's Christ-trilogy in Budapest*. This report informs us of the special exhibition that will last between November 23, 2010 and April 30, 2011 in the Hungarian National Gallery.
- ✚ Ágnes Frigyesy: *Reprint of Ecce Homo*. In order to celebrate the Munkácsy Christ-trilogy exhibition, the painter's biographical novel entitled 'Ecce Homo' and written by Zsolt Harsányi is reprinted after 70 years.
- ✚ *Vince Sulyok Memorial Evening*. On November 13, 2010 a festive evening was organized by the Hungarian Embassy in Oslo and the Hungarian Association in Norway to commemorate the late Hungarian-born poet Vince Sulyok.

KÖNYV- ÉS LAPAJÁNLÓ — BEMUTATÓ

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 4.

— „*Hogyan történhetett?!*” —

„Hogyan történhetett?!”

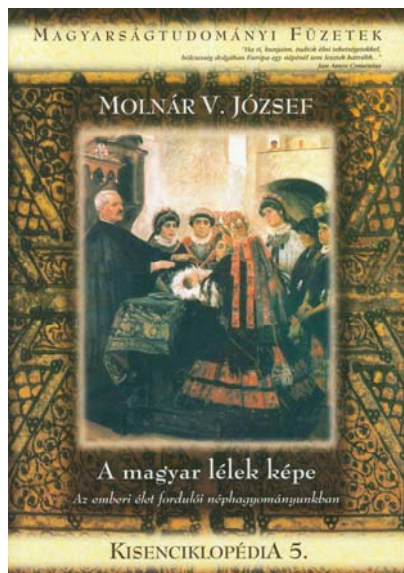
A „*Hogyan történhetett?!*” — *Kiáltvány Trianon 90. évfordulóján* címet viselő, a Magyarságtudományi Füzetek 4. példánya a trianoni békeparancs 90. évfordulójára kiadott emléke-CD szövegekönnyve. A füzet ezenkívül tartalmazza még dr. Balogh Sándor, Botos László, valamint Rácz Sándor a témához kapcsolódó tanulmányait.

A dupla CD-t előző számunkban mutattuk be a 22. oldalon.

További információ: http://www.mvsz.hu/mtf/mtf_00.html

~ ~ ~ ~ ~

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK 5.

— *A magyar lélek képe* —**Molnár V. József: A magyar lélek képe — Az emberi élet fordulói néphagyományunkban**

„Őskép, monda, szokás.
E három egytövű bokor a lét mezején.”
/Molnár V. József/

Molnár V. József magyar lélekkutató

Molnár V. József régi, magyar falusi család sarja, s így mind ősei jogán, mind tanult tudás révén lett a magyar lélek képének beavatott ismerője.

Az 1930-40-es években Lükő Gábor kereste a magyar lélek formáit a népművészeti alkotásokban, a magyar ház, a magyar életmód, a szakrális magyar gondolkodás motívumaiban. Formavilágot kutatott, de megtalálta, ami jellegzetesen magyar. Ugyanebben a korban Hamvas Béla rátalált az archaikus ember isteni karakterére, szakrális világképére, de soha ki nem mondta volna, hogy ez magyar tulajdonság. Karácsony Sándor, Németh László járták a magyar lélek megismerésének útját, ki-ki a maga eszköztárával és nyomukban megindult a magyar szociográfiai irodalom, amely világszerte egyedülálló, mert lélekvezérelt a munkássága. A Kádár-korszakban ez a kutatómunka stagnált, mígnem új szóvivői akadtak.

Molnár V. Józsefet sorsának tragikumai vezette a magyar lélekkeresés útjára. 1956-ban bebörtönözték, s szabadulva innen, soha többé nem folytathatta grafikusai tanulmányait. Barátaival, Pap Gáborral, Végvári Józseffel missziót vállaltak fel a magyarság érdekében. Pap Gábor meghatározta a magyarságtudomány hat pillérét és hárman - kimondatlanul - megalakították a Magyar-Mindenséget, ahogy még Csokonaiék is a magyar univerzitást emlegették. Ők lettek népünk tanítómesterei, felvállalva a vándor szerzetesek és prédikátorok sorsát, s megalapozták a magyarság belső, lélekképének tudományát. Végvári József a nyelvet, Pap Gábor az asztrálmitológiai szemléletet és a népi ornamentikát egészen a Magyar Szent Koronáig, Molnár V. József pedig a népi gondolat egyetemességét, szokásoktól, szentektől, születéstől, haláltól, a Boldogasszotiy hétágú életfájától a lélek legmélyéig hatolva.

Fáradtságot nem ismerve, égi erőttől hajtva járták a magyar tájat, elmentek mindenhova, ahova hívták őket, s nevükkel együtt a magyarságismeret vert otthont a magyarság tudásszomjtól áthatott lelkében.

Ha lélektudományos oldalról nézzük Molnár V. József munkásságát, ez az anyag egy új stúdium körvonalait is meghatározza. Ez a magyar fejlődéslélektan. Ez a tudomány a lélek sorsáról szól, fogamzástól a Boldogasszony kemencéjéhez való visszatérésig, az őslélekig tart, s indul újra vissza... A miskolci lélektudományos bölcsészeten ezt tanítja magyarságtudatóknak és pszichológusoknak, s reméljük szava s gondolatainak szentsége fészket rak a lélekben és megsokasodva terjed tovább.

Molnár V. József az ösképet helyezte kutatása középpontjába, amely mint tanítja kegyelmi ajándék, s ennek felismerése teszi a magyarságot a szerves Mindenség magjává. Magvontunkat váltja át munkásságában kezelhetővé, megismerhetővé, felismerve a vele járó magsorsot, a világ világosságának fényében.

80. születésnapján szeretetünk, nagyrabecsülésünk kíséretében nyújtjuk át olvasóinknak az égi küldetésű magyar gondolkodó, Molnár V. József munkásságából azt a válogatást, amely a magyar lélek képének képzetét átöleli.

Dr. Gyárfás Ágnes, a kötet összeállítója

További információ: http://www.mvsz.hu/mtf/mtf_00.html

Bérczi Szaniszló :

Czakó Gábor — Juhász Zoltán: Beljebb a magyar észjárásba

Szerzők: Czakó Gábor és Juhász Zoltán**Cím:** Beljebb a magyar észjárásba**Kiadó:** CZ. SIMON BT., Budapest**Kiadás éve:** 2010.**ISBN:** 9789638840820**Oldalszám:** 322

A magyar észjárást kedvelők ismét egy pompás könyvet vehettek a kezükbe 2010 tavaszán. Mintegy a korábbi Czakó „észjárás-könyv” folytatásaként (Czakó, 2009, Beavatás a magyar észjárásba¹), egyre gazdagabb nézőpontból forgathatjuk a nyelvet és a gondolatokat. A magyar nyelv erősen képi nyelv, azért láthatjuk is meglevenedni a múltat. A magyar nyelv múltba látó nyelv.

Czakó Gábor, még az első „észjárás-könyvében” írja: „A nyelvek különböző arányokban használnak képeket és fogalmakat. A magyar szavak gyökerei, a gyökök, jobbra képek, melyek összekapcsolódva egész filmet vetítenek elénk – *körmönfont, halovány, kerge*, stb. A gyökök és jelentések finom változásaiban összefüggések szerves kapcsolatrendszere tárul föl, s állandó gondolattársításra, analógia-sorok áttekintésére készítenek bennünket, pl.: *válik, válság, választ, valag, völgy*, stb. Egyszerű szavainkban természeti jelenségek képlenek meg, melyek magát a jelenséget vetítik elénk: *Kelet-Nyugat, este, eső*. Az ér gyökből ered az *érint – értelem – érzelem – érték – érdek – értelmes – értelmetlen – érdekes-érvényes* – ahány ellentét, annyi összefüggés?!”

Ha most a geológia egyik elvét, az aktualizmus elvét alkalmazom, akkor azt is mondhatom, hogy a magyar nyelv őrzi az emberemlékezet óta látott múltbeli képet is. Régen is keleten kelt a Nap, és nyugaton nyugodott le. De melyik nyelv őrzi még ezt a képet a saját emberi, hasonló cselekvésének a szavaival? Egyik sem. Ezzel máris a múltba léptünk, pedig még csak a Nap útját követtük.

De az új könyv párhuzamot is állít a nyelvi észjárás mellé: a zenei észjárást. A villamosmérnök szerzőtárs, Juhász Zoltán évtizedes dallamelemző munkájának az észjárásra illeszkedő fejezeteit kapcsolta Czakó tanulmányai mellé. Ha az észjárás fejezetek a látott élethez, a dallamjárás fejezetek a hangzó élethez nyújtanak múltból a jelenig hozó utazást az olvasónak, miközben az összehasonlításokkal bejárjuk a világ nagy tájait.

Ha van egy kis idejük, tallózva járjuk sorra a könyv néhány fejezetét.

A kötetet **Bencze Lóránt előszava** vezeti be. Aki ott lehetett a könyv békásmegyeri bemutatóján, nemcsak a bevezető és záró kis hangversenyt élvezhette (mintegy 200 ember), hanem Bencze Lóránt szellemes és észugrató, a nyelvtudományos epizódoktól a zenei kapcsolatokig terjedő előadását is. Czakó Gábor a könyvből olvasott föl, Juhász Zoltán pedig családi hangversenyt adott fiával és két lányával a világ népzene kincséből.

¹ Lásd e könyvről készült bemutatót a Mikes International 2009. július-szeptemberi számában. Bérczi Szaniszló: *Czakó Gábor: Beavatás a magyar észjárásba*, pp. 100-101. — Mikes Int. Szerk.

A Czuczor Fogarasi Szótár. A ma is világitótoronyként kimagasló mű hányatott sorsot ért meg. A „Czuczor Gergely és Fogarasi János által készített *A magyar nyelv szótára* ... fölöleli a magyar nyelvnek a XIX. században használt teljes szókészletét – 113 000 szócikket, köztük a korabeli helyneveket. Az Akadémia irányelvei és utasításai szerint, egy 1840-ben kelt MTA irat megőrizte nyomon indult két évtizedet is meghaladó történelmi elkészülés-útjára. Szerzői: Czuczor Gergely (1800-1866) bencés szerzetes, költő és nyelvész, az Akadémia tagja, valamint Fogarasi János (1801-1878) kúriai bíró és nyelvész, szintén az Akadémia tagja (a munka főügyelője, majd befejezője). Éppen mert a történelmi események elterelték a figyelmet a nyelv belső szerkezetének az elsőbbségét csodálatos rendszerben kidolgozó lényegről, a könyv sorsa nem maradhatott meg szótár sorsnyi keretek között.

Czakó Gábor beszámol az akkor dúló ugor-török nyelvháborúról, majd arról, hogy Hunfalvy Pál, az Akadémiai főkönyvtárosa, mimódon gátolta a mű elkészülését és megjelenését, majd arról, hogy Hunfalvy és Budenz, meg a követőik hogyan próbálták meg kiszorítani a gyökök szerinti kutatást. Hiába voltak nagy elődök: gr. Teleki József, Kresznerics Ferenc, Verseyhy Ferenc, Szentkatolnai Bálint Gábor és még sokan mások, a kiszorító folyamat csaknem 150 éven át, az elektronika koráig tartott, amikor az Arcanum kiadó lemezkiadása hozzáférhetővé tette a könyvet.

Nyelvünk néhány ősnylevi eleméről és A magyar nyelv szerkezetéről. A második és a harmadik fejezet bemutatja toldalékoló szerkezetű nyelvünket, a mai szavak és mondat felől nézve. Ha a szavainkat vizsgáljuk, nem csak a mondatba illesztéshez szükséges toldalékokat találjuk, hanem a szavakat magukat kialakító belső toldalékokat is. Ha „megállapítjuk, hogy milyen elemek ragadtak a végére, majd visszafelé haladva leválasztjuk őket, s ily módon eljutunk ahhoz az elemhez, amely már „nem tartalmaz toldalékot,” akkor egy olyan invariánsához jutunk, aminek számos más előfordulásával is találkozunk nyelvünkben. „Ez a gyök. A művelet természetes elnevezése: *gyökrebontás*. További magyarázatot nem igényel. E módszerrel a nyelvújítók és mai utódaik ezrével alkották-teremtik az azonnal közérthető szavakat, melyek természetesen illeszkednek a gyökrendbe, rokonságukba.”

A vizsgálat később kibővül a könyvben a gyökrenddel, a hangérteményekkel, a gyökelemekkel, szótörzsekkel, melyekről még bőven olvashatunk későbbi fejezetekeiben.

A magyar nyelv szerkezetvizsgálatának egyik döntő lépése 1) a gyök fölismerése, 2) a gyök jelentőségének a fölismerése, majd 3) a gyök fölhasználása a szavak értelmének rekonstruálásánál. Valójában az ősi természettudományos módszert alkalmazták a magyar nyelv szavaira: szétszedem és összerakom.

Mivel eddig még fölméretlen idők kellettek a magyar nyelv kialakulásához, ezért e hosszú idő alatt sok gyök eredeti jelentése elhomályosult. Mégis, a gyök működése ezután is folytatódik, mert az élet maga és a nyelv használói „folytatódnak”. Ezt onnan láthatjuk, hogy számos – holtnak vagy elvontnak, helyesebben alvónak nevezett – gyök a sarjaiban máig eleven értelemmel él. Az ilyen sarjak, származékok toldalékokkal is bővíülhetnek és új hajtásokat is növelhetnek. Jól fölismerhető ma is a családjuk a rokon jelentéstartalom alapján. A gyökök megérezésével, akár a tudatos gyökre bontás nélkül is alkothattak új szavakat a nyelvújítók.

Ha tanáros író lennék, most házi feladatot adnék a kedves olvasónak. Az ezrével megalkotott – közérthető – szavak köréből keressen a kör, kar, ker gyökrendszerbe illeszkedő szavakat.

A magyar nyelv „külhasonlításainak” számítógépes elemzése két különböző szótár adatai alapján.

Ebben a fejezetben a CzF² „A magyar nyelv szótára” és Tótfalusi István: a „Magyar etimológiai szótár” (MESz) nyelv-rokonítási adatait fölhasználva nagy munkát mutat be a szerzőpáros. A MESz A magyar nyelv történeti-etimológiai szótár – főszerk.: Benkő Loránd – valamennyi etimológiáját híven adja vissza, népszerű formában. A szerzők a számítógépes matematikát is segítségül hívva kísérelnek meg bizonyos következtetéseket levonni a magyar szavak más nyelvekben található szavakkal való kapcsolatáról. Keresik e két műben azokat a más nyelvekben föltárt szavakat, melyeket értelemre és alakra is hasonlónak tartanak a magyarral. Az ilyen vizsgálódást „külhasonlításnak” nevezi a CzF szótár. A két műben a szerzők a magyar szavakat összesen közel 60 idegen nyelvvel vetik össze. Mivel ez száraz tanulmánynak ígérkezne, mert már „tiz-húsz szó „külhasonlítása” után az olvasó fáradtan mond le arról, hogy nyelvünk rokonságáról bármilyen általánosító következtetést is megkockáztasson”, ezért keresnek Juhász Zoltán statisztikai módszerével olyan utat, hogy a CzF széles körre kiterjesztett rokonításait jól áttekinthető spektrumok segítségével láttassák az olvasóval. Ez a fejezet az egyik igen fontos új eredményt adja arról, hogy CzF az összehasonlító munkát milyen nyelvválogatás nélküli mély természettudományos tisztességgel végezte 150 évvel ezelőtt.

² CzF: Czuczor Gergely, Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára* (1862)

Egy s más szavaink atyafiságairól

Szavaink atyafisága szép kifejezés arra, hogyan ismerhetjük föl a gyököket. Nem csak a szóalak segít ebben, hanem a látott, a szó által látott kép is. Idézzük föl a fejezet elejét:

„Lássunk példát: *szil – szel – szál*. Hármasszoros gyökszó, a magyarban gyakori magas és mélyhangú alakváltozatokkal. Ls. pl.: ter – tér – tár, tap – top – tip, stb. Igenévszó, ami ősiségére utal.”

Szil1 – szilfa. Lássuk, mit mond a MESz *szil2*-ről: – ‘hasít, vág’. Ősi örökség a finnugor korból: cseremisiz sulam (‘vág, hasít’), finn *salia* (‘szagat, hasogat’). Elavult szó, de sok származékában él: *szál, szalag, szálka, szíj, szilánk, szírom, szírony, zilál*.

Szel – (...) Származékai: *szelet, szeldel, szeldes, szelvény*.

Ősi örökség a finnugor korból: *vogul szil-, osztják szülte* (‘szel, felvág’), *cseremisiz sela* (‘hasít’), finn *sälä* (‘szel’).

Szál – ‘hosszú és igen vékony tárgy, lény, képződmény’: (...) ‘darab, egység’: *gond egy szál se, mind egy szálíg odavesztek; ‘emberek közötti kapocs’: rokoni, érzelmi szálak*. Származékai: *szálas, szálaz*. Talán ősi örökség a finnugor korból: *vogul szil* (‘szálka’), *mordvin szalga* (‘pálca’), finn *salko* (‘hosszú rúd’). Más nézet szerint a ~ a régi *szil2* ige alakpárja. Lásd még *szalag, szálka, szalu* (A *szalu* hornyoló, völgyelő, vágó fejsze.)

Most is csak a továbbgondolás az, amit javasolhatunk az olvasónak, bővítse a kört és keressen a *szil – szel – szál* gyökökkel képzett szóbokorba illő szavakat a saját kincsesládájában.

Magyar, török, szanszkrit szókapcsolatok a CzF szerint

E fejezet közép-ázsiai kirándulása érdekes eredményt hoz. A szerzők mintát vettek a CzF-ből és átvizsgálták a CzF első két, középső és utolsó két szócsoportját, tehát az A és Á, valamint a K, Z és Zs betűvel kezdődő szavait. Azzal a céllal tették ezt, hogy keressenek magyar, török, szanszkrit együttállásokat a szavak körében. „15 olyan magyar szót lelték, melyeket a CzF Szótár kapcsolatba hozott szanszkrit szavakkal, ill. gyökökkel, és 18 olyant, melyeket különféle törökökkel, és 12-t pedig mindkettővel. Az első két csoport tagjainak összege 33, a kettő együtt 45, ami azt jelenti, hogy ha egy magyar szó a két nyelv valamelyikével összefüggésbe hozható, akkor közel 25 %-os a valószínűsége annak, hogy mind a kettővel.” Ezután megnézték „a MESz álláspontját is, és igen érdekes leletre bukkantak. A számok közönyös vallomása szerint a 16 török-szanszkrit szavunk közül 12 finnugor rokonságot is tart! A kivételek: *alm/a, apr/ó, zordon*. A többiek a szóbeszéd alapkészletéhez tartoznak, mégpedig a legrégebbi réteghez. „Mondhatnánk” írják a szerzők, „hogy a nyelvi közösségek közötti kapcsolat az idő egyelőre beláthatatlan mélységében főnállt”. Igen, az idő mélysége a magyar nyelv szerkezete körüli kutatások során mindig megmutatkozik.

Új- és őstörténetünk

Ez a fejezet a magyarországi nyelvtudomány tragikus eseményeit mutatja be Szentkatolnai Bálint Gábor egyetemi tanár életútján keresztül. „Ő a legnagyobb magyar nyelvtudós egyike, harminc nyelven beszélt. A maga korában ő ismerte egyedül az összes altáji nyelvet.” „Fél év kazányi tatár nyelvtanulás után a helyi tanítóképző igazgatójának fölkérésére elkészítette a tatár nyelvtant az iskola számára.” „Belső-ázsiai és keleti népek közt kereste rokonainkat. Három nagy keleti úton járt.” „A Hunfalvy-Budenz páros őt teljesen kiszorította a tudományos közéletből. Egyetemi katedrájára nem térhetett vissza, a szaklapok többé nem közölték írásait.” Az ugor-török nyelvtudományi háború után tér csak vissza Magyarországra. A hunfalvyzmus, mint hatalomtudomány, diktatúrát hozott a tudományba: Hunfalvy saját és Budenz véleményének abszolutizálását.” Igen tanulságos a fejezet végigolvasása, mert számos tudományos életdarab megtalálható benne. De ez a fejezet is mutatja a könyv sokszínűségét.

A hunfalvyzmus és a nyelvújítás

Folytatódik a hazai nyelvtudományi tévútra siklás bemutatása, de megtörténik az egyik ok megnevezése is. „Hiába írta le tudományos szabatosággal gyökrendünket Kresznerics Ferencről Bolyai Jánoson át Czuczor Gergelyig és Fogarasi Jánosig tudósok sokasága, s hiába hivatkozott rá John Bowering, Karácsony Sándor és Kodály Zoltán, számos írónk, vagy a közelmúltban az atomfizikus Teller Ede, hogy csak néhányat említsünk. A hunfalvysta nyelvészek ilyenkor a homokba dugják a fejüket, mert gyökrendet a rokonoknál nem találtak. Ahelyett, hogy ennek okát megvizsgálták volna, rövid úton kidobták a magyart, ha már cáfolni nem tudták.”

E fejezetben történik meg a nyelvünk ősi és mai történetét elemző nyelvtudományi szétválasztása a hunfalvyzmustól „...vagyis a rárakódott szcientifista hatalmi szempontoktól és a belőle eredő téveszméktől, fogalomzavaroktól, módszertani hibáktól, s mondjuk ki végre, a szándékos rombolástól, leginkább a szétszerkesztéstől”.

Egy példát a szétszerkesztésre be is mutatunk:

„Ősi finnugor szavaknak tekinti a TESz a *nyal, nyel, nyál, nyelv* sort, és külön-külön származtatva veti össze őket a rokon nyelvek hasonló jelentésű alakzataival. Ilyenformán elkülöníti őket, mert szórtan fordulnak elő: az egyik itt igen, ott nem. A *nyelvet* négy rokon nyelvben mutatja ki, de csak a cseremiszenben jelent *beszélt nyelvet* is, a lappban viszont *száj* értelemben használatos a megfelelő hangalak, a *najl'bme*.

Mi következik mindebből? **A rokonság fordított.** A nyelv régi hangalakja a nyelv, nyállal *nyal* és *nyel*. Másként nem láthatná el föladatát. Természetesen ezen a véleményen van a CzF is: „*nyelv azon számos szók közé tartozik, melyekben a v képző átalakult igeneves ó v. ő, tehát eredetileg nyelvő, melyből lett: nyelvü, végre: nyelv, mint ölv, öllü, ölv, oló, olu, olv, homó (omó), homu, homv (hamv). Így képződtek elavult gyökökből: enyü, enyv; könyü (gönyü) könyv; nedü, nedv; kedü, kedv; fenyü, fenyv stb. Legtökéletesebben összeveit e származtatással a csagataj jalin = nyelv, jala-mak igétől mely am. nyal-ni (Vámbéry); hogy pedig nyal és nyel teljesen rokonok, nem hisszük, hogy valaki kétségbe vonná. Több régi nyelvemlékben eredeti alakjában találjuk. „Menden nép, nemzet és nyelvő (azaz nyelv) valamely káromlatot beszélend.” (Bécsi codex. Daniel profétában). „És ő szájokbun álnok nyelvő nem leletetik.” (Sophonias profétában). Sőt néhutt csak nyelv. „Szólásnak vagy nyelvnek ő büne.” (Nádor-codex). „Ez átkozott harmad nyelvnek gonoszsága.” (Góry-codex). Rokonok a vogul nelma, nilm, osztyák nälím, nälem. Egyébiránt V. ö. NYEL, (1). A finn kieli szót némelyek más eredetűnek tartják, s ezért a magyar 'nyelv'-nek 'nyelő' eredetét is kétségbe vonják³. De a magyar régiség minden kétséget eloszlat, s többet bizonyít bármely rokon nyelvnel, különben pedig a csagataj nyelv is mellettünk szól. A mongolban is k-val áll: kelen.”*

És a füstből fölszállt a kemence

Főntebb már írtuk, hogy a toldalékok elhagyásával jutunk el a szó alapjához, a gyökhöz. A művelet természetes elnevezése: *gyökrebontás*. De „a hunfalvysták a gyökrend létét és a gyök fogalmát tagadják, magát a szót is száműzték a nyelvészetből, ám mégis elemeztetik szavainkat, ezért nevet kell adniok a gyerekeknek.

„Így született meg a *szóelvonás* szakszó. A *szóelvonás* a hunfalvizmus egyik állatorvosi lova. Ép ésszel azt jelentené, hogy egy szót elveszünk valahonnan, például egy mondatból. Éljen a haza! Míusz éljen, marad a haza. Ha a maradék szóból, a hazából vonunk el egy szót, tehát a hazát, akkor nem marad semmi. Ezután világos, hogy a *szóelvonás* kiagyalásával a hunfalvysta tudomány azt próbálja leplezni, hogy lelkére égett hazugságai folytán úgy kell eszeskednie a fehér elefántról, hogy közben nem gondolhat rá, azaz nyelvünk alapvető építőkövére, a gyökre.”

És a gondolatsor végén kiderül a logikai hiba is. „Vegyük például a *lob* – gyulladás szót.” *Nyelvújítási szóelvonás a lobog, lobban tövéből*”. (MESz) Hogyan is van? Már állt a ház, amikor megépült az alapja? Végezzük el az elvonást. A *lobog* gyöke, itt történetesen megegyezik azzal, amit a MESz szerkesztője tőnek kényszerül nevezni. Nos, ha a *lobog*-ból kivonjuk azt, ami tőnek nevezhető benne, tehát az értelmét adó természetutánzó elemét, akkor nem a *lob* marad, hanem az *og*! A műveletben azonban épp az ellenkezője történt: a *lob* maradt, mert a nyelvújító magyaroknak még szabadott tudniuk, hogy mit kell keresni. Tehát szóelvonás helyett gyökrebontást végeztek, ami nem egyéb, mint a ragasztás megfordítása: a toldalékok eltávolítása, az alvó gyök fölkeltése, megtisztítása. Utána következhetett az újbóli szolgálatba állítása.”

Konyhanyelvi ásatás

Nyelvünk rendszere az ősi konyhaművészetet is átszövi. Az első példát a szerzők Cey-Bert Róbert Gyulától idézik: „a keleti népek és a nyugatiak konyhája között az a döntő különbség, hogy az előbbieket inkább főztek-pároltak, utóbbiak sütöttek.”

„Ha jobban megnézzünk, a főzés szavunk messze vezet a szólásokban, jelöl, hogy elsődlegesebb, általánosabb s föltehetően ősiabb a társánál. A tervet olykor *kisütjük*, máskor *kifőzzük*, megessük, hogy *forraljuk*, ám ha *balul süil el*, akkor: *magad főzted, edd is meg*, vagy *süsd meg* – azaz tartsd meg magadnak. „Átv. valamely terv, indítvány forog a gondolatban, fejben; vagy nagy töprengés, aggság fogja el az elmét. Nem az ő fejéből főtt az ki. (Km.) Már ismét fő valami a fejében. Csak úgy süil fő, azt sem tudja, mit tegyen.” Írja a Czuczor- Fogarasi szótár. Akit a monarchia idején lecsuktak, annak a császár konyháján főztek. Néhány szólás a sok közül: Igaz barátságot bográcsban nem főzik, szegény ember vízzel főz, levest sem tud főzni, mégis udvari szakács, stb.

A *balul süil el* kifejezés konyhai sutaság helyett vadászatira utal: az ügyetlen *elpuskázta* a dolgot, bakot lött. Azzal együtt, hogy a tüzfegyverek elsütése és a sütés közt összefüggés áll fönn.

Például a meleg étel készítésére így kérdezzünk: mit *főztél*? A kérdés akkor is helyes, ha a főzés eredménye sült tők, vagy oldalas. S ha valaki ilyesmit ebédelt, bizvást mondhatja: végre ma ettem *főtt* ételt, ha nem, akkor így panaszkodik: *ma még nem volt meleg kanál a gyomromban*. Magyarítani sem kell, hogy a kanál főzött enivaló bekebelezésére szolgál. Aki a

³ Az Előszóban írja a CzF: „A finn nielen (glutio) magyarul nyelek, s világos, hogy hasonló; de a lingva finnül kieli, nem nieli; tehát a magyar nyelv is nem annyi mint nyelvő (glutiens, glotta) s talán kelv-nek kellene lennie?”

konyhaművészetben járatlanul megy férjhez, az nem tud *főzni* – alighanem sütni sem, és gyermeke bajosan emlékszik majd jó szívvel-innyel édesanyja *főztjére*. A viccben az egyik gyerek azt kérdezi a másiktól: ti szoktatok evés előtt imádkozni? Nem, az én anyukám *jól főz*.

A lakodalmakban ma is *főzőasszonynak* nevezzük azt a nőt, akinek a keze alól az asztalra kerül a tyúklevés mellé a rántott hús meg a töltött csirke. A tévés szakácsok *főzőműsorokat* vezetnek, a tűzhely körül alkalmilag sürgölődőt *főzőcskézőnek* hívjuk, mert noha nem dolga, de szeret *főzni* – függetlenül attól, hogy *főztjei* esetleg zömmel különféle pecsenyék, netán rétesek és kalácsok.

Aki vita-ellenfelét legyőzi, az *lefőzi*. Amit *lesütnek*, az a zsírban eltett hús, vagy a pironkodó szeme. Az a lány, aki elcsavarta egy fiú fejét, vígan jelentheti, hogy *megfőzte* az illetőt.”

A gyökök, a marslakók és az entrópia

Ismét a statisztika segítségével tár föl valamit a nyelvből Juhász Zoltán. Most a gyököket találja meg „furfangos módszerével”. Hogyan lehetne egy magyart nem beszélő embert meggyőzni arról, hogy a magyar nyelv gyökrendje jól érzékelhető, sőt mérhető valóság?

Nekünk magyaroknak a ter gyökről a terem, termés, természet, teremt, természet, termékeny szó jut az eszünkbe és a köztük főnnálló fogalmi kapcsolatok.

De egy idegen ezt csak nehezen érzékeli. De fölteheti a kérdést, hogy „valójában milyen súlya van ennek a rendszernek nyelvünkben, és milyen más nyelvekben? Igaz-e, hogy a magyar különösen gyök-elvű nyelv? Ha ugyanis ki tudjuk mutatni, hogy az, akkor erős érvet kaptunk amellett, hogy ezt szellemi életünk számos területén, elsősorban is az oktatásban szem előtt kéne tartani. A kérdés megválaszolásában az információelmélet lehet segítségünkre: a Shannon-féle információelmélet...” Itt nem mutathatjuk be a gondolatkísérletet, csak az eredményt. Egy marslakó szenttelen vizsgálata a kísérlet tárgya. Jelsoroknak értelmezi hat nyelven írott hat könyv anyagát.

„Marslakónk rájön, hogy a jelsorokat külön-külön kell vizsgálni, hiszen az eltérő entrópia görbék eltérő belső szabályokról árulkodnak. Észreveszi, hogy különböző nyelveken írt szövegeket halászott ki a világűrből. Elsőnek biztosan azt a nyelvet kezdi tanulmányozni, amelyiknek az entrópiája a 2 – 3 - 4 tagú sorokra a legkisebb, hiszen éppen ez a legkevesebb bizonytalanságot tartalmazó – tehát a leginkább tervszerűen szerkesztő – nyelv. Így választása szükségszerűen épp a magyar szövegre – Márai Sándor Füveskönyvére – esik.” Ez a fejezet egy sci-fi-ben is izgalmas lenne.

A fejezetet a Marslakó tézisei zárják: Ezekből az első: A magyar nyelv „tervezettség”, szabályossága erősebb, mint más nyelveké, különösen a szavak elején előforduló rövidebb (2 – 5 elemű) hangsorokban.

Zene és gyökök

Ebben a fejezetben ismét a statisztika „furfangos módszerével”. dolgozik Juhász Zoltán, de most a zenei nyelvben ismeri föl a gyököket. Hosszúra nyúló könyvismertetésünkben ez a fejezet az, amihez nemcsak olvasni, de hallgatni is kell a könyvhöz mellékelt CD-t, melyen az északi Földteke 25 nagy dallamkönyvtárából válogatott Juhász Zoltán és adta elő a népdalokat furulyán, énekszóval, családi zenekarral. Fokozatosan ismerjük meg a párhuzamokat a magyar, a hanti és a mongol, majd a kínai, magyar és francia, aztán a skót, a norvég és a magyar, az appalache-i, a dakota, a török és magyar népdalok, dallamok között. E népzenei kapcsolatokban ugyanaz az ősiség jelenik meg, mint amit a nyelvi kapcsolatokban is, félszáz nyelvre megtalálnak és kimutatnak a szerzők. Ritkán mondhatja el az olvasó azt, hogy egy új tudományág egyik elindító könyvét olvasta el. Czákó Gábor, Juhász Zoltán: Beljebb a magyar észjárásba című könyve ilyen könyv. A nyelvrégészet és a dallamrégészet nyitókönyve. Jó szívvel ajánlom elolvasásra.

Budapest, 2010. augusztus 14.

Frigyessy Ágnes :

Hantó Zsuzsa — Kitiltott családok (5. rész)

A kitiltások jogszabályi háttere 1945 előtt

Hantó Zsuzsa hiánypótló, *Kitelepített családok* című kötetének ismertetését továbbfolytatjuk. A történész asszony kijelenti: – A magyar jogrendszerben a rendőrhatalom felügyelet és rendőrhatalom őrízet *kivételes intézkedés...* Az 1914. évi L. törvénycikk 10. §-a szerint: „A minisztérium felhatalmazása alapján a belügyminiszter elrendelheti, hogy olyan egyének, akiknek az ország bizonyos vidékén tartózkodása a hadviselés szempontjából az állam érdekeire vagy a közrendre és a közbiztonságra aggályos, e vidékről - tekintet nélkül közszéki illetőségükre - **kitilthatók** és az ország más vidékein **rendőrhatalom felügyelet vagy a szükséghez képest őrízet alá helyezhetők.**”

„A minisztérium felhatalmazása alapján a belügyminiszter elrendelheti azt is, hogy egyes községekből (városokból) **lakosság vagy egy része** - az 1912:LXIII. tc. 6. §-ának utolsó előtti bekezdésében említett eseten kívül is - **eltávolítható** legyen, ha jelenléte a hadviselés szempontjából hátrányos.

Az előbbi bekezdésekben említett intézkedés folytán szenvedett vagyoni hátrányért térítés nem jár...”

A forradalmi kormányzótanács 1919. évi XCVIII. sz. rendelete volt az első, amely szerint politikai okokból, pl. a tanácsköztársaság megdöntésére irányuló cselekvés miatt az ingó- és ingatlan vagyon elkobozható lett.

A családok kitiltásának jogszabályi háttere 1945 és 1953 között

Hantó Zsuzsa kutató munkájának köszönhetően megtudhatjuk: maga Erdei Ferenc 138.000/1945. B.M. számú rendelete március 1945. júniusától rögzítette a rendőrhatalom felügyelet és rendőrhatalom őrízet alá helyezés szabályait.

Az 1946. évi VII. törvény szerint, amely „a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről” címet viselte, és amelyet többen hóhértörvénynek neveznek, mellékbüntetésként is lehetővé tette a kitiltást és a teljes, vagy részleges vagyonelkobzást. A „büntett” miatt elmarasztalt személyek mellékbüntetése a lakóhelyről történő kitiltás lehetett: „belföldit pedig abból a községből, ahol tartózkodása a demokratikus államrend szempontjából veszedelmes, akkor is ki lehet tiltani, ha az az elítéltnél illetőségi helye.”

Az 1950-es években a rendőrhatalom felügyelet vagy rendőrhatalom őrízet alá helyezett családok családfőinek kiküldött, vagy átadott véghatározatok indoklásában a következőkben elemzett törvények és rendeletek fordultak elő hivatkozásként.

Az 1939. évi II. törvény 150.§-a a következőkről intézkedett: **150 § (1)** A minisztérium elrendelheti, hogy azokat a személyeket, akiknek bizonyos községben vagy az ország bizonyos részeiben való tartózkodása a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros, községi illetőségükre tekintet nélkül abból a községből, illetőleg az országnak abból a részéből ki lehet tiltani. Az ilyen személyeket akár tartózkodási helyükön, akár az ország más helyén rendőrhatalom felügyelet vagy a szükséghez képest rendőrhatalom őrízet alá is lehet helyezni...”

Hantó Zsuzsa kötetében rámutat a rendőrhatalom őrízet alá helyezett személy eltartásának négy törvény által megfogalmazott lehetőségére: – Ha van jövedelme vagy keresete, abból tarthatja el magát. Ha keresetéből vagy jövedelméből nem tudja eltartani magát, a rendőrhatalom őrízet alá helyezett személyeket képességeiknek megfelelő munkára lehet kötelezni. Amennyiben van eltartásra képes hozzátartozója, eltartás fejében azt a személyt is képességeinek megfelelő munkára lehet kötelezni, aki nem áll őrízet alatt. Amennyiben nem képes magát eltartani és eltartására köteles és képes hozzátartozója sincs, az állam gondoskodik eltartásáról.

E hiánypótló műből megtudhatjuk: – A miniszterelnök 1939. évi 8130. sz. rendeletéhez a részletes szabályokat Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a 760/1939. B.M. számú rendelettel helyezte hatályba. A rendőrhatalom őrízetbe helyezést (internálást) az elsőfokú rendőrhatalom volt hivatva foganatosítani. Csak a belügyminiszter által kijelölt községekben lehetett végrehajtani, ahová az internáltakat csoportosan, rendőri, esetleg katonai kíséret mellett lehetett szállítani. Egyenkénti elhelyezésre csak kivételesen kerülhetett sor. Figyelemmel kellett lenni arra, hogy a közös háztartásban élő családtagok a családfő közelében helyezkedhessenek el. Az internáltaknál meghagyott legszükségesebb tárgyairól jegyzéket kellett készíteni. Az elhelyezésükre szolgáló épületet legalább éjjelre kívülről be kellett zárni. Az internálást kímélettel kellett foganatosítani, az elhelyezésnél pedig tekintettel lenni az érdekelt műveltségi fokára, társadalmi állására. A korlátozó intézkedések csak az őrzési hely rendjére, az internálás célját veszélyeztető összebeszélés megakadályozására vonatkozhattak. Az internált azt a kényelmet, ami társadalmi állásának, vagy vagyoni helyzetének megfelelő, saját költségén is megszerezhetette. Levelezésüket ellenőrizték.

Azt csak az ellenőrzés kijátszása esetén korlátozhatták. Az internáltak táviratot, távbeszélőt nem használhattak. Az internálást a belügyminiszter közvetlenül is elrendelhetette.

Ezt a háború, vagy háborús helyzet esetén alkalmazható törvényt léptette hatályba a máig közzé nem tett 228.010/1948.IV./1.B.M. számú rendeletével a Belügyminisztérium IV. Főosztálya.

Az 1945 és 1953 között foganatosított kitiltó határozatok az 1929. évi XXX. tv. 56.§-ára hivatkoztak, amely alapján „fellebbezésre való tekintet nélkül azonnal végre kellett hajtani” a véghatározatot.

A kitiltásnak volt egy formája, amely az 1950-es éveket megelőző időszakban nem fordult elő. A szocialista humanizmus különös megnyilvánulása volt a családok munkatáborba hurcolása. A kitiltott, a Hortobágyon, Nagykunságban és a Hajdúságban létrehozott 12 zárt táborban kényszertartózkodásra, és a hortobágyi állami gazdaságokban munkavégzésre kötelezett személyekre vonatkozó rendelkezéseket 1950. július 13-án kelt 00384/1950. B.M. IV. Ücs. számú utasítás tartalmazta. Erről részletesebben a következő fejezetben írok.

1950 és 1953 között a törvényi hivatkozással ellentétben a kitiltás – a rendőrhatalom felügyelet illetve rendőrhatalom őrizer alá helyezés (internálás) - békében történt, a II. világháborút lezáró békeszerződéseket követő időszakban. Nem személyeket, hanem családokat vittek el. A listára került család minden tagjának ingó- és ingatlan vagyonát elkobozták. A kitiltások minden formája bírói eljárás nélkül történt, a végrehajtók államvédelmi és rendőri szervek voltak, akik éltek az állam szociológiailag egyetlen specifikus eszközével, a „fizikai erőszakkal”. A kitiltásokat a fennálló és a hivatkozott törvények megsértésével hajtották végre.

Az emberi jogokkal folytatott színjáték

Reakciós = kommunista ellenes

Hantó Zsuzsa kötetében kijelenti: – Az állampolgárok jogait törvények biztosították, de hiányoztak a jogok érvényesítésének garanciái. Az állampolgári jogok védelme érdekében az érintettek nem fordulhattak bírósághoz.

Büntetőjogilag *bűnösnek lehetett nyilvánítani* azt, akinek tevékenysége nem jogellenes csak „reakciós”. Révai József a Szabad Nép 1946. június 22-i számában kifejtette, hogy a „reakciós = kommunista-ellenes”. Viszont a *kommunista is ellenségnek minősül, ha konkurrál*. A „reakciós” szinonimáivá váltak a következő szavak: „osztályidegen”, „osztályellenség”, „kulák”, „gyűlöletet kelt”, „illegálisan szervezkedik”, „kihágást” követ el. A *kommunista-ellenesekről* készített listák közül a *kuláklista* vált ismertté a közvélemény előtt bár mellette egyéb listák is készültek. A *társadalmi lista* nem a gazdasági helyzetet, hanem a többnyire csak vélt, vagy a tényleges politikai magatartást vette figyelembe. Az új közigazgatási apparátusnak hatalmi utasításra tudomásul kellett vennie azt, hogy nem az dönti el, hogy ki a kulák, ki az osztályellenség, *hogy mekkora értékű földje vagy egyéb tulajdona van, hanem az, hogy a felszabadulás előtt és azt követően mi volt a foglalkozása és társadalmi státusza*. A kérdés az, hogy ennek következtében a kommunizmus ellen fellépő, az osztályellenség-e. A határt nem ott kell megvonni, hogy délszláv-e, német vagy magyar, hanem ott, hogy *dolgozó volt-e, vagy „kizsákmányoló”*. Azt hogy ki a dolgozó és ki a „kizsákmányoló” azt nem objektív mérce döntötte el.

Kahler Frigyes szerint a büntetőjog egész rendszerét aláaknázza az a gyakorlat, amely a büntetőjogi bűnösséget elszakította a jogelleneségtől. A pszeudojog tartalmát a mindenkorli parthatározatok igényei alakították. Sztálin 1948. évi nyári levelét követő új helyzetben az MDP előtt álló feladatokat Rákosi a központi vezetőség 1948. november 27-i ülésén így elemezte: – „A szocializmus építésének módjában és formájában minden nép adhat a magából újat és sajátosat, de az alapon, a lényegben, a döntő kérdésekben nincs külön nemzet út... Amíg a paraszt azt látja, hogy a kulák egészen jól boldogul, addig hiányzik neki a serkentés a szövetkezésre. Ez a Szovjetunióban is így volt, de gyökerében csak úgy tudjuk elintézni, ha elveszjük a földjét, házát, gépét és hogy mit csinálunk velük azt nem tudjuk, talán külön kulák falvakat csinálunk, mint a Szovjetunióban, de azt látni kell, hogy ebből a kutyából nem lesz szalonna.”

„Az FBI és a CIA behálózta ügynökeivel a fél világot, sőt az amerikai másképp gondolkodók közé is beépült, de – kivéve a McCarthy-korszakot – nem véleményekre vadászott. Szemben a magyar Állambiztonsági Szolgálattal (és jogelődeivel), amely véleményes bűncselekmények felderítésére képezte ki és használta ügynökeit, nyílt állománya pedig az MKP, MDP, majd az MSZMP gondolatrendőrségeként hajtotta végre a mindenkorli pártutasításokat.”

Ha nincs objektív mérce a büntethetőségre, akkor bárki, bármikor, bármilyen büntettet elkövethet és büntethető.

Miért alkalmazták mégis a háború idejére szóló törvényeket békében? Ennek két oka van, *egyrészt színjátékot folytattak az emberi jogokkal*, másrészt Sztálin a II. világháborúban aratott katonai győzelemmel nem tekintette a háborút befejezettnek. Azt vallotta, hogy a háború folyik tovább, csupán „megváltozott természete” indokol más módszereket – állapítja meg kötetében Hantó Zsuzsa.

Majd így folytatja: – *George Orwell* szavaival, a „háború béke, a szabadság szolgaság, a tudatlanság erő”. *Orwell* regényében a háború lényege a pusztítás – nem feltétlenül emberi életké, hanem az emberi munka eredményeivé. Az emberi munka eredményeinek elpusztítása a gyakorlatban, a mindennapokban azt jelenti, hogy a lakosság szükségleteit mindig alábecsülik, s az eredmény az, hogy az élethez szükséges dolgok fele állandóan hiányzik; amit az irányítók hasznosnak tekintenek... A párt két célja: meghódítani az egész földet, és egyszer s mindenkorra eltörölni a független gondolkodás lehetőségét.

A szabadság a szolgaságot, a teljes alárendeltséget, az ürességet jelentette, az önfeladást. Ha a főhős, *Winston* úgy halhatott volna meg, hogy gyűlöli *Nagy Testvért*, az a szabadságot jelentette volna, de *Winstont* kiüresítették és beletáplálták a *Nagy Testvér* szeretetét. Ez jelentette a teljes szolgaságot, az Óceánia világának szabadságát. A párhúség tudatlanságot és tudatlanságot jelentett egyben. A gondolkodás átformálását majd megszüntetését, a *duplagondolt*, és az *emlékezetlyukat*.

Kettős normarendszer

A nyilvánosan kihirdetett hatályos jogszabályok mellett, azokat felülírva az MDP vezető testületeinek és vezető személyeinek határozataira támaszkodva, a politikai rendőrség kialakította azt a „*kettős normarendszert*”, amelynek gyakorlatát az átélők vallomásaival és irodalmi példákkal szemlélteti *Hantó Zsuzsa* könyve. A politikai rendőrség és más erőszak szervezettek brutalitása ebben az összefüggésrendszerben vizsgálva már *nem szadista emberek kilengése, hanem az államrezon hivatalos megnyilvánulása*.

Ebben rejtett a kommunizmus, a szocializmus határtalan veszélyessége, romboló ereje... A sorozat következő részeiben bemutatunk néhány kitelepített családot.

Folytatjuk

BOOK (P)REVIEW

In this selection one encounters the following reviews:

- ✚ *Cahiers of Hungarology*: The World Federation of Hungarians launched in 2010 a monograph series on Hungarology, targeting in the first instance the students. The series, to be published monthly, will be accomplished in four years and will cover all relevant topics related to the history and identity of Hungarians. In this column we present briefly the topic of the 4th and 5th booklets: 4. *How Could It Happen?* ; 5. *The Image of the Hungarian Soul*.
- ✚ *Szaniszló Bérczi: Gábor Czakó — Zoltán Juhász: Further into the Hungarian Way of Thinking*. A review of the latest book of the well-known authors, who passionately present the real nature of the Hungarian language and the Hungarian way of thinking.
- ✚ *Ágnes Frigyesy: Banned Families — Part 5*. Ms. Frigyesy continues her in-depth review of the book *Banned Families* by *Zsuzsa Hantó*. An English summary was published in the October-December 2009 issue of our journal, pp. 154-155.

KLASSZIKUS ÍRÁSOK EURÁZSIÁRÓL

Nagy Gyula :

A magyar nemzetségekről¹

I.

A nagy népvándorlás a germán, a hún-scytha és a szláv népek e majdnem hat századon át tartott folytonos mozgalmá, Róma uralmát megdöntve, az összes barbár világot Önálló történeti szereplésre avatta s az ó-világ romjain új állomásokat vetett alapot. E folytonos mozgalmak utolsó mozzanata a magyarok honalapítása, mely nemzet egyedül volt képes keleti rokonai közül — évszázadokon át híven megőrizve nemzeti sajátosságait úgy társadalmi és állam-életben, mint egyes közjogi intézményeiben — magának állandó, már ezer év óta virágzó birodalmat alkotni. A magyarok honfoglalása a mily fontos, épen olyan nagyszerű és bámulatos tény : beékelődése egy a Nyugat germán népeivel eredetére, természetére, hagyományaira, szervezetére s egész állam-életére nézve tökéletes ellentétben álló maroknyi nemzetnek Európa szívébe, és megerősödése abban. Ezen ellentét a germán és a hún-scytha népek közt, az egész népvándorlás folyama alatt mutatkozik : a germánoknál a vallás, a keresztyénség főtényezője, úgyszólván alapja volt az állam-életnek, a hún-scytháknál pedig megmaradt a vallás vallásnak és nem folyt be az állam szervezetébe; a germánoknak pápai felsőség alá vetett királyaik voltak, kiknek hatalma Istentől származott, a hún-scythák szabadon választott vezéreknek hódoltak, kik nem Isten helytartói, hanem a nemzeti létel és főnnállás képviselői valának; a germánoknál minden hatalom a király személyében volt központosítva, a hún-scytháknál „Isten és a nép szava” parancsolt; a germánoknál a fejedelem és az alattvalók közti viszony — úgy a hadi, mint a birtok-rendszer tekintve — feudális és szolgálati volt, a hún-scytháknak összes államélete a törzs-szerkezeten alapult; s ez épen lényege annak az éles különbségnek, mely a Kelet és Nyugat népeit oly nagy mértékben jellemzi egymással szemközt.

A törzs-szerkezet a vérségi rendszeren nyugodott, melynek természetéből következően bizonyosnak tarthatjuk, hogy a keleti népeknél a tisztaságok és méltóságok egyes előbbkelő családok birtokában voltak s a legtöbb esetben örökségképen szálltak apáról fiúra. Ennek első nyomai már az ó-testamentomi könyvekben föltalálhatók : „Izrael népe között Áron és utána fiai viselik a főpapságot s a gyülekezet sátora előtt Lévi nemzetsége szolgál. Hogy Őseinknél s így hihetőleg a többi hún-scytháknál is ez a szokás uralkodott, azt saját történetünk forrásaiból merített adatokkal bizonyíthatjuk: „Kézainál, Turóczinál és más krónikáinkban megnevezett három kapitány, Árpád, Szabolcs és Lél, a Névtelen által említett Álmos, Előd és Tas fiai; krónikáink Gyulája pedig a Névtelen unokája; látni való tehát, hogy a hadvezéri méltóság a vérszerinti utódokra szállott. Fényesen igazolja ezt maga a vérszerződés is, melyet, noha nemzetünk történetének egyik legfőbb forduló pontját képezi, — mert általa lettek képesek az addig függetlenül külön élő törzsek tömörebb nemzeti testté alakulva a honfoglalás nagy művét végbevinni, — nem tekinthetünk úgy, mint a múlt intézvényeit teljesen eltapodó új alkotmányt, hanem épen, mint a múlt szokásainak törvény és eskü általi megszilárdítását. A vérszerződés első pontja világosan mondja, hogy míg Árpád férfiutódai élnek, a nemzet mindig közülök fog vezért választani. De nemcsak a fővezéri méltóság, hanem az ország többi tiszte, nevezetesen a karkhátság is örökös volt; Konstantin császárnál ezt olvassuk: „Tudni kell, hogy Búles a karkház, fia Kálnak a karkháznak.”²) Ugyancsak Konstantin császártól tudjuk azt is, hogy a besenyőknél, noha törvény volt köztük, miszerint ne folyvást a nemzetség egy részén szálljon végig a méltóság, hanem az oldalágiak is részesüljenek abban, idegen nemzetségből senki be nem csúszott és nem lehetett fejedelemmé³. Valamint a magyaroknál a hadvezérség és karkhátság, a besenyőknél a fejedelemség egyes előbbkelő családokhoz, nemzetségekhez volt kötve : úgy a székely rabonbánok is őseiktől örökölték méltóságukat. Erre nézve a székely krónika következő szavai nyújtanak bizonyosságot: „Rabonbanorum siquis majorum sive minorum, sive Horkáz dignitate functorum moliretur cum Gente, iudicio supremo subjiatur Rabonbani ex gente Uopolti in perpetuum electi.”⁴) A főrabonbán tehát örökösen az Opolt — vagy Apolt — nemzetségből választott. Ha a régi kínai kéziratoknak, melyeknek nyomán a hunok története 210 évvel Kristus előtt kezdődik, hitelt adhatunk, nincs okunk kételkedni benne, hogy a hivatal és méltóság a húnoknál is a vér jogaihoz tartozott. Fejér György még mint pozsonyi növendékpp M. Deguines „Histoire generale des Huns” című munkája után az

¹ Eredetileg megjelent: *Századok*, 1870. 6-10. 534-551. — Mikes Int. Szerk.

² A. birodalom kormányzásáról. 40-ik fejt. L. Bitorban szül. Konstantin császár munkái magyar tört. szempontból ismertette Szabó Károlytól; Magyar Akad. Ért. 1860-iki évf. a phil. tört. oszt. közlönye I. k. 152. l.

³ Id. m. 37-ik fejt. Lásd : id. h. 99. lap.

⁴ A nemes székely nemzet constitutiói. Pest, 1818. 282. lap.

1789-ik évi Mindenés-Gyűjtemény 2-dik negyedének 99—105. lapján adott egy rövid közleményt ily felirattal: „A legelső Hunnuszok történetiből némely Anekdóták és azoknak szokásaik.”

A közlemény a húnok történetének azon koráról szól, melyben azok a kínaiak szomszédságában Tanjousaik alatt éltek, kiknek méltósága és „minden tisztségek, kivéven a Hien-vámságot, örökül maradékról maradékra szállottak.”

Ha már a tisztség- és méltóság-viselhetés vérségi összeköttetéstől függött, nagyon természetes, hogy azt fönntartani a keleti népek egyik főgondja volt; folytonosan ügyeltek azért a közös származás gyökerére s annak nevét örök emlékezetül használni soká meg nem szűntek. A zsidók két ízben egymásután megszámláltatnak, s még századok lefolyta után is tudják az egyesek, hogy kitől vették eredetüket⁵; mert a tizenkét nemzetség genealógiai táblái nagy szorgalommal őriztetnek a városokban.

Azzal, hogy a vérségi összeköttetésekre és a leszármazásokra ily nagy figyelem fordított, természetesen együtt járt az, hogy a rokon családok mindinkább közeledve egymáshoz, szorosabb szövetségre léptek s lassanként egyes nagyobb család-csoportokká — nemzetségekké — tömörültek, melyeket viszont a még tágabbkörű törzsek öleltek magokba. Okoskodásunknak ezen pontján nem hypothesisekkel többé, hanem ténynyel állunk szemközt, melynek valóságáról nemzetünk — s a többi hún-scytha népek történetében, — hiteles adatok kezeskednek.

Föladatunk e ténynek, vagyis a magyaroknál és velök rokon népeknél fönnállott törzsi és nemzetségi rendszer mivoltának megfejtése, a mi, a mennyire fontos és érdekes, annyira nehéz is egyszersmind, mert hazai kútfőkkel abból a korból, melyben a törzsszerkezet még virágzott, nem bírunk, a külföldi írók pedig természetesen nem foglalkoztak s nem is foglalkozhattak tüzetesen sem a hunok, sem az őket követő scytha népek, sem nemzetünk beléletével; úgy, hogy a mi keveset e részben tudunk, azt későbbi hazai krónikáink és okleveleink szolgáltatják, mely utóbbiakban mintegy kegyeletes emlékekül a Szent István által felbontott ősi alkotmányunk, még az Árpádok kihalta után is találkoznak nemzetségi nevekkal.

II.

Tudjuk azt, hogy mielőtt a vér-szerződés létrejött volna, a hét magyar törzs külön, egymástól függetlenül, csakis közös veszély idején vagy egymás védelmére ragadva közakarattal és közös vezérelt alatt fegyvert — élt sátrai alatt a pusztákon ; és a mit a törzsek között tapasztalunk, ugyanaz a viszony állott fönn a nemzetségek közt is. A vér-szerződés, mely úgyszólván kezdete a magyarok rendezettebb államéletének, egységes testté alakította át a nemzetet : az addig laza kapcsolatok szűkebbre szorultak; a törzsek s a törzsekben a nemzetségek szoros szövetségre léptek egymással s egy fővezérnek hódoltak, ki azonban csupán közege és képviselője a nemzeti hatalomnak a nemzet irányában; s még így is csak annyiban vannak neki alárendelve, a mennyiben azt az egésznek fönnállása szükségessé teszi, csak annyit engednek függetlenségükből, a mennyi a főhatalomra megkívántatik; belügyeiben minden törzs önállóan rendelkezik s csakis az összes nemzet érdekei által engedi magát korlátoztatni. És itt is, úgy mint a vérszerződés előtt, megmaradt a hasonlóság az egyes törzseknek az egészhez — és a nemzetségeknek saját törzseikhez való viszonyában : a mennyire a törzsek a nemzettől, annyira függtek a nemzetségek a törzstől; a minő viszony létezett a törzsfők és a fővezér közt, ugyanaz állt fönn a nemzetségfők és az illető törzsfőnök között; a különbség csak az a törzsek és a nemzetségek állásában, hogy az utóbbiak a törzson kívül, bizonyos ügyekben még egy másik összeségnek, t. i. a nemzetnek is alá voltak vetve.

A mi a fővezér és a törzsfők állását illeti, megjegyzendő azon figyelemreméltó körülmény, miszerint ezek nem a nemzet fölé emelt hatalmasok, hanem annak többi tagjaival teljesen egyenlő, csupán méltóságuk által tiszteesebb és tekintélyesebb egyének valának; a fővezér nemcsak fővezér, de törzsfő is egyszersmind, a törzsfők pedig, — így tehát a fővezér is — nemcsak törzsfők, hanem egyúttal saját nemzetségeiknek főnökei; mert nem képzelhető, hogy a Turul nemzetségnek más lett volna feje, mint Árpád, ki krónikáink szerint abból származék, s így nem képzelhető, hogy egyszersmind annak a törzsnak is ne ő lett volna főnöke, a melyhez a Turul nemzetség tartozott. A vezérek állását úgy kell képzelni, hogy a legtekintélyesebb törzsfőre ruháztatott a fővezéri méltóság. E körülmény míg egyrészt előidézte azt, hogy egy törzsnak, és minden törzsből egy nemzetségnek nagyobb tekintélye lön a többinél; másrészt hatalmasan meggátolá, hogy a fővezér a nemzet fölött vagy a törzsfők saját törzseik fölött autokratákká ne váljanak; mert valamint a nemzet minden egyes tagja, úgy a nemzetségek, úgy a törzsek is teljes jogegyenlőséggel bírtak. Ha tehát egyik vagy másik a vezérek közül korlátlan hatalomra törekedett — s ez által a maga törzsenek vagy nemzetségének oly előjogokat tulajdonított volna, melyek azt meg nem illették, megzavarta volna az egyensúlyt, a mi pedig a vérszerződés fölbomlására vezet — s előidézi vala azt, hogy a nemzet egységes erejét elvesztve, képtelenné leendett új honát elfoglalni.

Ez vázlata a magyarok államszervezetének, melyet a vér-szerződés által nyertek, s melyet Etelközből magokkal hoztak Európába. Így mondatik rólok a krónikában, hogy hét törzset és ezekben száznyolcz nemzetséget számláltak, midőn a Kárpátokon keresztültörve Pannónia síkjait megszállottak.

⁵ A Lengyel-országi zsidók ma is azt állítják, hogy ők Áron nemzetségéből származnak.

Kézai szerint : „Száznyolcz tartománya van Scythiának a száznyolcz nemzetség miá, a mennyire osztották hajdan Hunor és Mogor fiai, midőn Scythiába berontottak. Mert száznyolcz nemzetségből áll a tiszta Magyar-ország és nem többől, s ha tán hozzájuk mások csatlakoztak, azok idegenek- vagy foglyoktól eredtek. Mivel a Hunortól és Mogortól a Meotis ingoványban minden jöttmenteken kívül száznyolcz nemzetség származott volt.”⁶ S midőn könyve végén ígéretéhez képest a jövevény nemesekről tesz említést, határozottan ismétli : „Minthogy a tiszta magyarságban nincs több törzs vagy nem, mint a száznyolcz nemzetség.”⁷

Kézaival egy értelemben emlékezik a magyar nemzetségekről és azoknak száznyolcz számáról Turóczi János, a „Chronica Hungarorum”-ban, holott is így szól : „Nam in secundo eorum de Scythia egressu de centum et octo Tribubus ducenta et sedecim millia, de unaquaque scilicet Tribu duo millia armatorum excepto familiae numero eduxisse perhibentur.”⁸ Béla király Névtelen jegyzője nem határozza meg a nemzetségek számát, hanem a nemesek származás-rendét ígéri adni s fejtegeteiben több nemzetséget említ névszerint. Ugyanezt teszi a pozsonyi krónika is.

A hét törzs emlékét a vezérek neveiben tartották fenn hazai kútfőink, itt azonban már némi — noha nem lényeges — eltérést látunk : Kézai és a többi krónikák szerint ugyanis, Árpád, Szabolcs, Gyula, Örs, Kund, Lél és Bulcs voltak a kapitányok⁹, a Névtelen hét magyarja pedig : Álmos, Előd, Kund, Önd, Huba, Tas és Tuhutum¹⁰.

Melyik helyesebb a két névjegyzék közül ? ránk nézve mindegy; a tény, hogy nemzetünk ősi székhelyéből kiköltözésekor hét szövetséges törzsre oszlott, mindkettő constatálja. Sokkal érdekesebb, a mit e részben Konstantin császárnál találunk. A fejedelmi író ugyanis, a mit honi forrásaink teljesen elhallgattak, névszerint elősorolja a hét magyar, és a nyolczadik kabar nemzetséget, melynek a magyarokhoz való csatlakozását és viszonyát ekként írja le : „Tudni kell, hogy az úgynevezett kabarok a khazarok nemzetségből származtak. Ugyanis részükről valami pártütés történt kormányuk ellen s belháború támadván, előbbi kormányuk lett győztessé s egy részök leöletett, más részök a turkokhoz (magyarok) ment s velök együtt megtelepedett a patzinakiták (besenyők) földére, megbarátkoztak egymással és holmi kabaroknak neveztettek.”¹¹ Ezután „a kabarok és turkok nemzetségeiről” így szól: „Első nemzetség ezen a khazaroktól elszakadt, főntebb említett kabarok nemzetsége, második a Nyék, harmadik a Megyer, negyedik a Kürt-Gyarmat, ötödik a Tarján nemzetsége, hatodik Jenő, hetedik Kara, nyolczadik Kaza.”¹² E neveknek ily helyes olvasását Szabó Károly fejtette meg¹³ Jerney alaptalan szójátéka ellenében, ki azt állítja, hogy azok a kürt alakban táborozó magyar hadosztályoknak az emberi test tagjairól vett értelmes elnevezései voltak.¹⁴ Jerneyt valószínűleg a görög császár kissé eltorzított följegyzései¹⁵ ejtették tévedésbe, míg Szabó Károly nézetét e nemzetség-nevek számos emlékei, a máig ismeretes család- és községnevek igazolják.

A magyarokhoz csatlakozott kabarokat illetően Névtelenünk tudósítása eltér Konstantin császártól. Ő kúnoknak nevezi a csatlakozókat, kik a Kiónál megvert oroszoktól elpártolva, a győztes magyar vezér zászlai alá állottak; és mint a magyaroknak, nekik is hét vezért tulajdonít, kiknek neveik ezek : Ede, Edömér, Ete, Böngér, Acsád, Vajta és Ketel.¹⁶ Noha itt külön nevű népségnek külön helyeken történt csatlakozásáról van szó; történetíróink közmegegyezése azt tartja, hogy a Konstantin császár kabarjai és a Névtelen kunjai ugyanazok. Annyiban azonban érdekesebb a Névtelen tudósítása, a mennyiben inkább igazolni látszik azt, hogy a hún-scytha népeknél általánosan elterjedt volt a törzsekre és nemzetségekre való fölosztás; és igazolni látszik a hetes számot is, míg Konstantin császár csak három kabar nemzetségről tesz említést.¹⁷ De hogy a khazaroknál már Etele idejében törzsek és nemzetségekkénti fejedelmek uralkodtak, azt Priscus rhetortól tudjuk, ki a nagy hun királynak kortársa volt.¹⁸

A húnoknak még Krisztus előtti koráról föl van jegyezve, hogy nemzetségekre valának oszolva és minden nemzetségnek egy-egy vezére volt.¹⁹ Kézai és utána Turóczi a hunok hadi szerkezetéről szólva, világosan hat kapitányt és egy bírót neveznek meg, és följegyzik rólok, hogy ki melyik nemzetséghez tartozott; így Béla és testvérei Kéve és Kadocsa a Szemény nemzetségből, Etele, Réva (Rof) és Buda az Érd nemzetségből s végül a bíró Kádár, a Torda

⁶ Kézai S. m. krónikája ford. Szabók K. I. könyv. 1. fejj. 5. §. 13. l.

⁷ Id. m. Függelék I. fejj. 1. §. 85. l.

⁸ Schwandtner 55. Rer. Hung. Tom. I. pag. 81.

⁹ Kézai II. könyv. 1. Fejj. 3—11. §. 45—49. lap.

¹⁰ Béla kir. névt. jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről, ford. Szabó Károly VI.-ik fejj. 10. lap.

¹¹ Ld. m. 39. fejj. Lásd : id. h. 126. lap.

¹² Ld. M. 40. fejj. L. id. h. 134. lap.

¹³ A hét m. nemzetségről. Új m. Muzeum 1851/2 évi f.

¹⁴ Keleti utazása I. köt. 80—88 l.

¹⁵ Konstantinnál Νέχη · Μεγέρη · χουρτουγεράμτθο · Ταριάνου · Γεναςχαρη · χαση ·

¹⁶ Ld. m. VIII. fejj. 13. l. és X. fejj. 16. l.

¹⁷ Ld. m. 39. fejj. Lásd : id. h. 133. lap.

¹⁸ L. Új m. Muzeum 1850/1 évi f. I. k. Priscus rhetor ford. Szabó K.

¹⁹ Minden gyűjtemény 1789 II. k. 102. Cap. és Pray : Annales vet. Hun. Avar et Hung. Pars I. Liber 1. pag. 15.

nemzetségből valók voltak.²⁰ A következő cikkben, melyben a hunok Pannoniába való bejövetele adatik elő, így szól Kézai : „A száznál több nemzetségből aztán kiválogaták a hadra eső férfiakat, mindegyikből tízezer fegyverest szedvén, s a többi Scythiában hagyván, hogy országukat az ellenségtől őrizzék. S emelt zászlókkal megindulván, a besenyők és fehér kunok földén átvonulának; azután Susdáliába, Ruthéniába és a fekete kunok földére nyomulván, végre minden kár nélkül a Tisza vizéig jutának.”²¹ Ez azt jelenti, hogy valamint a magyarok, úgy a hunok is 108 nemzetségre voltak osztva; de épen ez a pont az, mely leginkább elárulja, hogy Kézai és összes krónikáink a hunok történeteinek leírásában nagy részt azt a hagyományt követték, mely nemzetünknel a magyarok bejöveteléről fennmaradt s melyet lelegevenebben a Névtelen tartott fenn, ki bőven emlékszik Susdáliáról és Kuthéniáról, mint a mely tartományokon keresztül jöttek őseink Pannoniába. Ugyanezért a fentebb említett három nemzetséget is bátran azon tősgyökeres magyar nemzetségek közé véljük sorozhatóknak, melyeknek emlékét krónikáink fenn tartották ; annyival inkább, mivel némely helynevekben mai napig élnek hazánkban. Az Etele zászlájára rajzolt turul vagy karuly madár is azt látszik mutatni, hogy krónikásaink is sokat visszavettek a magyar hagyományból a hunokra, mert a monda szerint Álmos vezér anyjának jelent meg az isteni látomány saskeselyű képében, mely őt megtermékenyíté, az Etele koronás madara pedig nem alapul más régibb mondán, miután Kézai így emlékszik róla, hogy azt hordták volt magokkal a hunok (magyarok) mindig a hadban Geiza vezér koráig, míg magokat községben kormányozták.²²

Ha eiőrebocsátott okoskodásunk áll, akkor a hún nemzetségekre nézve nincs biztos adatunk ; de van a székelyekre nézve, a miből következtetve nem kételkedhetünk, hogy a húnoknál is a törzsek és nemzetségek szerinti fölosztás volt szokásban, noha ennek ellent látszik mondani az, hogy — a mint Kézai írja: „miután a sereg elszéledt, a húnok római módra Etele-t tevék magok fölé királylyá.”²³ Annyi igaz, hogy más vezére a húnoknak Etele mellett sehol sem említették; hogy pedig ő a húnok bejövetelkor a hat kapitány közt lett volna, az téves állítás, mert akkor még nem is született s csak nagybátyja Rof vagy Réva halála után juthatott testvérel Budával együtt a birodalom kormányára;²⁴ s miután ezt megölte, lón egyedüli ura a húnoknak. És itt az a gondolat támad bennünk: vajjon nem Etele egyeduralma hordta-e már magában a hún birodalom romlásának magvát az által, hogy megszüntetvén a keleti népfaj természetével inkább egyező törzs-szerkezetet, szabad kezét nyújtott az utódoknak a népemésztő viszálykodásra s előidézte a krimhildi csatát, melyből csupán Csaba bujdosói s az erdélyi hegyek közé menekült kis számú székelyek maradtak volt meg, kiket aztán a később bevándorló magyar nemzet, mint rokonait, keblébe fogadott.

Hogy a székelyeknél, kik, mint hiteles források bizonyítják, még a XVI. század elején is nemzetségeket és ágakat számláltak, már a legrégebb időkben a nemzetségi rendszer uralkodott, abban semmi kétség. Verböczy, ki mint Erdély ítélő-mestere gyakran megfordult a székelyek közt, így ír rólok a maga hármaskönyvében : „Siculi dissimili penitus lege et consuetudine gaudentes, rerum bellicarum expertissimi : qui per Tribus et Generationes atque Lincas generationum haereditates ac officia inter se partiuntur et dividunt.”²⁵ Verböczy tanúságának hitelét nagyban emeli a székely nemzetségek két lajstroma, melyekben az van feljegyezve, hogy mily sorban illette a főtisztségek viselése Marosszékbén a hat nemes és annak huszonnégy ágát. Az egyiket, mely az 1545—1548-ig hadnagyságot és bíróságot viseltek névsorát tartalmazza, először Engel János adta ki,²⁶ utána az eredeti példányból kijavítva, Nagy-ajtai Kovács István bocsátotta közre az „Erdélyi Történelmi Adatok”-ban. A másiknak első kiadója Kovachich Márton²⁷ ; legújabbán pedig szabatosan gróf Lázár Miklós közlé a „Századok” 1868-ik évi folyamának 10-dik füzetében, ily cím alatt: „A Maros-Székbén 1401—1515. közt hadnagyságot és bíróságot nemek és ágak rendje szerint viseltek lajstroma.” E regestum a következő nemeket és ágakat foglalja magában, u. m. : az Örlöcz nemet a Bud, Szovát, Eczken és Sepröd ágakkal; a Jenő nemet a Boroszló, Szomorú, Blázsi és Új — a Medgyes nemet a Meggyes, Kürt, Dudor és Gyarús ágakkal; az Adorján nemet Pozson, Telegd, Vaczmán és Vaja ágaival; a Halom nemet a Násznán, Péter és Halom ággal, s végül az Ábrán (néha Zábrág) nemet, Nagy, Új, Gyerő és Karácson ágaival. Megjegyzendő, hogy a Halom nem Gyergő ága ki van hagyva, az Új ág pedig két nemből előfordul.

A Halom és Ábrán nemről s ezekben a Násznán és Dudor ágakról a székely krónika is emlékszik,²⁸ melynek elején e figyelemreméltó szavakat olvassuk: „Terram alpistem proprio Marte acquisitam inter se per Tribus distribuere.”²⁹ Látszik, hogy a székelyeknél nemcsak hogy megvoltak a törzsek és nemzetségek, hanem mint ilyenek, minden irányban, — hadban, hivatalban, birtokfölosztásban — érvényesítették is magokat, a mi hathatósan szól a mellett, hogy a székely és magyar rokonnép, testvér vala.

²⁰ Kézai I. könyv II. fej. 1. §. 13. lap.

²¹ Ld. h. 2. §. 17. lap

²² Kézai : I. könyv. II. fej. 6. §. 22. lap.

²³ Ld. m. id. h. 5. §. 21. l.

²⁴ Lásd ; Priscus rhetor. Excerpta de legationibus.

²⁵ Tripart. Pars. III. Tit. 4.

²⁶ Danielis Cornides, Viridiciae Anonymi Belae regis Notarii pag. 351.

²⁷ 55. Rer. Hung. Min. Tom. I. p. 339.

²⁸ L. A nemes székely nemz. const. Pest. 1818.

²⁹ Ld. m. 276. l.

Az egy törzsből eredő magyar nép-ágazatnak szintén egyik ágát képezik a besenyők,³⁰ Szabó Károly szerint e nemzet a magyarral rokon s egy nyelvű kún faj volt, mely maradékaiban ma is él köztünk.³¹ Bíborban született Konstantin, ki a besenyőket patzinakitáknak nevezi, így ír rólok: „Tudni kell, hogy az egész Patzinakia nyolcz tartományra van osztva s ugyanannyi nagyfejedelme van. A tartományok ezek: az első tartomány neve Értém, a másodiké Súr, a harmadiké Gyula, a negyediké Kulpeé, az ötödiké Kharavoé, a hatodiké Talmat, a hetediké Khopon, a nyolczadiké Csopon.” Tovább menve, a fejedelmeket is névszerint elősorolja : „Fejedelmek valának, Érteém tartományában Majsja, Súrban Kuel, Gyulában Kurkut, Kulpeében Ipa, Kharavoében Kaidum, Talmat tartományában Koszta, Khoponban Gyász, Csopon tartományában pedig Vata.”³² E neveknek, melyeket Szabó Károly olvasása szerint idéztünk, számos magyarországi helynévben fennmaradt emléke, és pedig ép oly vidékeken, a hol okleveleink szerint a koronként bevándorlott besenyők telepei voltak. Bármily rövid és vázlatos is Konstantin császár tudósítása : nem kételkedhetünk, hogy a besenyők állam-szerkezete is a törzs-rendszeren alapult; sőt állíthatjuk, hogy a központosítás náluk teljesen hiányzott, a mit az is mutat, hogy a magyarok már beköltözésekkor találtak e hazában besenyőket s később is, ugy a vezérek, mint a királyok korában, kisebb-nagyobb csoportokban, — melyek egyes törzsek vagy nemzetségek lehettek — szállingóztak besenyők Magyarországra, a hol különböző vidékeken telepítettek meg.³³

A bolgárokról, kiket Jerney magyar nyelvű népfelekezetnek mond,³⁴ szintén van adatunk, melyből gyanítani lehet, hogy a hún-scytha népek módjára ők is külön törzsek- és nemzetségekre voltak felosztva. Béla király Névtelen jegyzője így emlékszik rólok : „Ugyanis a bolgár földről jövének némely nagy nemes urak az izmaeliták nagy sokaságával, kiknek nevei valának Bila és Baks, kiknek a vezér (Taksony) Magyarország különböző helyein adott földeket, s azonkívül azon várat, melyet Pestnek neveznek, örökre átengedé..... Ugyanazon időben, ugyanazon tartományból jöve egy nagy nemes vitéz, Hetény nevezetű, kinek is a vezér nem csekély földeket és más birtokokat ajándékoza.”³⁵

Hogy a törzsi és nemzetségi rendszer mennyire össze volt mintegy forrva a hún-scythák természetével, kitetszik abból is, hogy a kúnok még IV. László király idejében széltiben hét nemzetséget számláltak s a nekik adott földeken valóságos ázsiai pusztai életet éltek. Erre nézve László királynak egy 1270-dik évi oklevele szolgálhat adatokkal, melyben ez mondatik rólok : „Quod ipse dominus legatus procurer ordinare inquisitores aliquos fide dignos, qui per singulas Generationes eorum, et generationum Gradus sibi invicem quacunquae Linea attinentes et per omnes alios subjectos eorum, inquirent et sciant super praemissis omnibus et singulis veritatem.”³⁶ Egy másik ugyancsak 1279-iki oklevélben határozottan az mondatik, hogy a Duna, Tisza, Kőrös, Maros és Temes folyók mellett letelepedett nagyszámú kún nép, hét nemzetséget tartott kebelében: „Et prius de septem Generationibus eorundem Cumanorum.”³⁷

A mi a keleti népeknél, elkezdve az izraelitákon, a húnoknál, magyaroknál, székelyeknél, besenyőknél, bolgároknál és kúnoknál a nemzetségi fölosztásra nézve szokásban volt; azt itt-ott a szláv népek történetében is láthatjuk, kiknél a hún-scythák módjára szintén uralkodott a törzsi szervezés, sőt némelyeknél, mint a szerbeknél és horvátoknál, később, a byzanci főhatóság alatt is megtartotta érvényét.³⁸ Tamás spalatói főpap salonai históriájában olvasható, hogy Horvátországban tizenkét nemzetség volt, u. m. : a Chacitt, Chuchac, Subich nemzetség, melyből a Zrínyiek is származnak, továbbá a Guddomir, Snacitt, Gusich, Carin-Lapzan, Politch, Laznizith, Jamometh, Cítt és Tugomir nemzetségek,³⁹ melyeknek némelyikéről okleveles adataink vannak. Hasonlóan oszthatták fel magokat a dalmátok is, mert a Fárosz szigetén lakott Givich nemzetségnek IV. Béla király egy 1242-ik évi oklevelében világos nyoma maradt fenn.⁴⁰

Az adatok, melyeket elősorolánk, hiteles kútfőkből merítvük, s miután egymásnak ellent nem mondanak, sőt leszámítva egyes lényegtelen eltéréseket, elég pontosan összevágznak s egymást támogatják és kiegészítik; azt hiszem, hogy minden habozás nélkül elfogadhatjuk a tényt, miszerint Kelet népeinél általában a törzsi és nemzetségi rendszer uralkodott, különösen pedig, hogy a magyar nemzet hét törzset és száznolcz nemzetséget számlált, midőn ázsiai honát elhagyva, Európába költözött.

III.

Az elmondottak után az a kérdés merült fel, hogy mikép határozzuk meg a törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak fogalmát, — egyszerűen, mit értünk törzs, nemzetség és ág alatt ?

³⁰ Jerney : Keleti utazása I. k. 74. lap.

³¹ A X-ik századi besenyőkről. Lásd. Új m. Múzeum 1853. I. köt. 101 l.

³² A birod. korm. L. id. h. 98. l.

³³ L. Béla kir. névtelen j. LVII. fej.

³⁴ A m. országai izmaelitákról, mint volgai bolgárok és magyar nyelvű népfelekezetről. L. Tudománytár 1844. I. köt. 152. lap.

³⁵ Ld. m. LVII. fej.

³⁶ Pray : Dissert. in Ann. Vet. pag. 116.

³⁷ Pray Dissert. in Ann. Vet. p. 117.

³⁸ V. ö. Wenzel : Egyetemes Europai Jogt. 209. l.

³⁹ Schwandtner. 55. Rer. Hung. T. III. p. 635.

⁴⁰ U. o. pag. 268.

Horvát István „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről” című értekezésében így szól : „Maga a nemzetség (generatio, gens, genus) szó arra a gondolatra vezethet akárkit, hogy a nemzetségben köznemzésnek, vérségnek, atyafiságnak kell foglaltatni. És valóban ilyen értelemben veszik a Nemzetség szavat mind az ó-testamentomi szent könyvek, mind a római classicus írók, mind a horvát, kún és székely nemzetségekről emlékező régiségek. De ki is kételkedhetnék arról, hogy a nemzetségeknek ágaik (familiae stirpes) a vérség láncza által szorosan összekapcsolatva voltak ? Ne úgy tekintessenek tehát a magyarországi nemzetségek, mint a régi magyar hazának valamely politikai osztályai ; ne úgy, mint atyafiság nélkül együtt élő szövetséges tagok. A régi, gyökeres magyar nemzetségeknek maradékaik az oklevelekben származási lépcsők által magokat egy köztörzsoktől (caput familiae) hozzák le; kijelentik közjussaikat a közös jószágokban; osztoznak egymással ezekben és mag-szakadás esetében az ág (familia) jusait törvényesen keresik a bírák előtt. Mindezek eleven tanúi annak, a mit Nemzetség szó jelentéséről mondtam.”⁴¹ Hogy a nemzetségek vérségileg egybekapcsolt ágakból s így a törzsek is rokonság szerint szövetkezett nemzetségekből álltak, abban, ha végig tekintjük a törzsi és nemzetségi rendszer fejlődését, semmi kétségünk sem lehet; de téved Horvát István, midőn a magyar nemzetségeket nem kívánja úgy tekinteni, mint a régi magyar hazának valamely politikai osztályait; igenis, politikai, sőt, a mennyiben legfőbb föladatául a harci vitészséget tekintő lovag nemzetünknel a kormány szerkezete túlnyomólag katonai, mondhatnék hadi osztályok voltak azok, melyek azonban vérségi összeköttetés szerint alakultak. Mennyire érvényesítette magát a nemzetségi rendszer a had-szervezésben, világosan kiténik az Árpáddal egykorú bölcs Leon azon szavaiból, hogy a magyarok „sánczokba nem szállanak, mint a rómaiak, hanem a csata napjáig törzsek és nemzetségek szerint el vannak széledve.”⁴² A külön nemzetségek tehát külön hadtesteket képezvén, a „nemzetség” és „had” szavainknak is egyértelműeknek kellett lenni, — a minthogy e két szó egy értelemben használva hazánk számos vidékein, de különösen a régi nemzetségben gazdag Szabolcs és Komárom várnegyék-ben maig is divatos ; s itt fejthető meg az, hogy krónikáink a nemzet főbbjeiben kizárólag hadi tiszteket látnak s a törzsek, nemzetségek és ezeknek alosztályai szerint kapitányokat, századosokat és tizedeseket különböztetnek meg. Turóczinál ezt olvassuk : „Universum coetum Armorum quem ducebant, in septem exercitus dividerunt, et unicuique exercitui Capitaneum speciale praeficientes, centurionesque ac decanos more solito constituerunt.”⁴³ Kézainál : „... hét seregbe oszlának, úgy hogy mindegyik seregnek a századosokon és tizedeseken kívül egy-egy kapitánya légyen, kinek mint vezérnek egy szívvel lélekkel szót fogadjanak és engedelmeskedjenek. Vala pedig mindegyik hadseregben harmincezer fegyveres vitéz, a tizedeseken és századosokon kívül.”⁴⁴ Szabó Károly a kapitányi méltóság magyar nevét az ősrégi „hadnagy” nevezetben véli föltalálni; „írott emlékeink nincsenek ugyan, de tudjuk — úgy mond — hogy a székelyeknél, kik közt a vérségi rendszer nemcsak a birtokviszonyokra, hanem a tisztségek viselésére nézve is, még a XVI. század közepén is fönnállott, a székekben a hat székely nemzetség külön-külön ágaiból sor szerint választott katonai és polgári főtisztek hadnagy nevet viseltek, mely nevezet nálunk is az egyes községek nemesei által választott „nemesek hadnagyai” címében a legújabb átalakulásig fönnmaradt.”⁴⁵

A magyar törzsi és nemzetségi rendszer, valamint a hadszervezésben, úgy a közjogi élet többi ágaiban is alapúl szolgált. Közigazgatás; birtokfelosztás a nemzetségek szerint történt. Kézainál olvassuk, hogy a kapitányok „magoknak lakhelyet és szállást választanak, szintúgy a többi nemzetségek is, — ott választva, a hol nekik tetszett.”⁴⁶ E szavakból kiténik, hogy krónikáink általában helyesebben fogják föl az Árpád idejebeli birtokviszonyok keletkezését, mint a Névtelen, ki kora jogviszonyait Árpád korára visszavive, azzal, mint valami királylyal, az ország előkelői részére földeket adományoztat. A mely földet valamely nemzetség elfoglalt, azt megszállotta, s az így szerzett birtok nem osztott föl az egyesek közt, hanem az egész nemzetség tulajdona maradt; s ha annyit szinte megengedünk is, hogy egyesek is bírtak földet úgynevezett haszonvételi vagy korlátolt tulajdonjoggal : azt viszont állíthatjuk, hogy a föfelügyelet s ezzel a sajátképeni tulajdonjog mindig a törzset vagy nemzetséget illette. Szalay László, nagy történettudósunk véleménye ez : „A nemzetségek ezen illetőségei (szállások) mily agrariái jog szabályai szerint bíráttak légyen eredetileg őseink által, ma talán már a feloldhatlan kérdések köze számítandó; de azt és annyit valószínűséggel állíthatni, hogy a törzsoktól mindig némi felsőbbbségi jog illette, hogy őseink a fekvő birtok körében magán tulajdonnal — szoros értelemben véve a szót — nem bírtak s hogy ennél fogva Caesar szavai a germánokról: „magán és elkölönített földet nálok nem találhatni” — reájok is alkalmazhatók.”⁴⁷

A mi a közigazgatást és bíraskodást illeti, kétségtelen, hogy saját kebelében minden nemzetség külön gyakorolta azt; de meg kell jegyeznünk, hogy téves némelyeknek azon állítása, mintha a magyar vármegye-rendszer az ősi törzs-szerkezet kifolyása lett volna. A vármegye-rendszer későbbi fejlemény, melynek alapját Szent-István vetette meg az úgynevezett várszerkezet által.⁴⁸

⁴¹ M. orsz. gyök. régi nemz. 1820. 7. §. 19. lap.

⁴² Bölcs L. Hadmütana XVIII. fej. 53. §.

⁴³ Schwandtner. Rer. Hung. Tom. I. pag. 81.

⁴⁴ II-ik könyv. I. fej. 2. §. 44. l.

⁴⁵ A magyar vezérek kora 21. l.

⁴⁶ II-ik könyv. I. fej. 12. §.

⁴⁷ Magyar orsz. tört. I. k. 10. lap.

⁴⁸ V. ö. Kerékgyártó Magyar orsz. univ. tört. I. köt. 238-246. l.

Ha csak ily fölületesen vizsgáltuk is ősi állam-szervezetünk természetét, azt hiszem, kimondhatjuk, hogy a vezérek korában a magát mindenben érvényesítő törzsi és nemzetségi rendszer volt az uralkodó, mely előtt, noha minden magyar egyformán szabadnak tekintetett, — az egyén háttérbe szorult s a jogi élet, mondhatnók ; a nemzetségeknél kezdődött.

Azonban állításunkat senki ne vegye mereven, mert már a X. században találunk földhöz kötött állapotúakat és rabszolgákat is Magyarországon, — míg ellenben a beköltözött tiszta vérű magyarság jogaiban a befogadott és hozzájuk csatlakozott rokonajkú népek szintén részesítettek. Hazai krónikáinknak a magyarok egymásközi egyenlőségére vonatkozó előadása tehát csupán bevándorló őseinkre és a bevándorlás idejére szorítkozhatik. Később a százados harcok alatt, melyeket a külföld ellen folytatott a nemzet, azon érintkezés és súrlódás folytán, melybe más népekkel szükségképen jött, természetesen megváltozott az eredeti állapot: míg egyrészt a veszett csaták mezején száz-ezrével vértettek el Scythia vitéz fiai, addig másrészt a nyert harcok diadalomból nagyszámú német, olasz és francia foglyot hoztanak magokkal, kik közül „némely derekabbakat — mint Kézai írja — magokkal vívén a háborúba, nekik a zsákmányból némi részt juttattak, némelyeket pedig különféle szolgálatokra alkalmazván, sátraik között szoktak tartani.”⁴⁹ Egy más körülmény; a mennyiben szintén szaporította a szolgák számát, annyiban fogyasztta, a szabad, nemes magyarságot. Tudjuk ugyanis, hogy azokra, kik a harcban gyáván viselték magokat, vagy a község parancsára nem hajtottak, a törvény szigorú súlylyal nehezedett, mert — írja Kézai : „valaki a parancsot, helyes okát nem tudva adni, megvetette, az olyat a scythiai törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állatoknak tette ki, vagy a köznép szolgásgába taszította.”⁵⁰ Ilyen ítélet emlékét tartották fenn későbbi krónikáink az augsburgi csatában foglyul esett hét magyar esetében ; de hogy ez az egyetlen lett volna annyi harc alatt, föl nem tehető; mert különben honnan vette volna Kézai főntebb idézett szavait, holott ő épen erről az esetről nem emlékszik, de általánosságban szól.

Összevetve mind azon okokat, melyek a szolgáság szaporodását előidézhették a vezérek korában, gondolhatjuk, hogy aránylag már lényegesen beolvadt volt a szabad magyarok száma, midőn Szent-István teljes apostoli buzgalmában a keresztyén hit terjesztéséhez fogott. És most még nagyobb mérvet öltött a szolgáság büntetése. A monarchia különben sem túrhethén a népuralmi színezetű törzs-rendszert, aristocratiára volt szüksége, hogy azt megdönthesse, s így lőn, hogy a ki csak legcsekélyebb ellenkezést tanúsított az új hit iránt, vagy az ősi alkotmányt pártolá : szabadságát elvesztette, adófizetővé, mások szolgájává tette ; mert, a mint krónikáink írják, „azon dolgok folyásában azt ítélték nemesebbnek, a ki Krisztus hitéhez hamarabb ragaszkodott.”⁵¹

Jeles példa erre a somogyi Koppány fölkelése és legyőzése; tudjuk a krónikákból, tudjuk Hartwick püspöktől, hogy mindazoknak javai, kik Koppány zászlója alatt a pogány hitért küzdöttek, elkoboztattak, magok a fölkelők pedig csúf szolgásra vettetének.

Az elkobzott javakat István leginkább az egyháznak adományozta; de voltak oly nemzetségi birtokok, melyeknek tulajdonosai; vagyis haszonvevői a király és Krisztus híveinek mutatván magokat, mint „militēs” és „nobiles” kiváltságokkal ruháztattak föl; köztük az ősi nemzetségi szállások, mint tulajdon, felosztattak s ezekre, mint saját vagyona nézve a birtokosoknak szabad intézkedés biztosított. Tehát a mit hajdan egy egész nemzetség bírt, az most magán-emberek tulajdonává vált; a mi fölött hajdan egy egész törzs határozott, abban most egyesek rendelkeztek szabadon; a nemzetségek politikai érvénye elveszett, megszűntek azok közjogilag is alkotó elemei lenni az országnak; az ősi jogot, ősi birtokot s ezekkei együtt a nemzetségi nevet és címet egyes ágak, vagy épen csak egyes személyek örökölték; mondjuk ki : a nemzetségek megszűntek létezni s helyöket a kiváltságolt családok foglalták el. És itt már tisztán áll az, a mit Horvát István mond, hogy a nemzetségben köznemzésnek, vérségnek, atyafiságnak kell foglaltatni, hogy a régi gyökeres nemzetségek maradékai az oklevelekben származási lépcsők által magokat egy köztörzsoktől hozzák le, mert azok, kik Szent-Istvántól az ősfoglalású földeket, mint tulajdont nyerék, egy-egy nemzetségnek lévén alapítói, utódaik leszármaztathatták magokat tőlük; de Szent-István előtt, midőn a törzs-szerkezet még régi épségében fönnállott, bajos lett volna a nemzetségeknek egy embertől lehozni eredetüket, mert — mint elől kifejtettük, a nemzetségek a rokon családok szorosabb szövetségéből alakultak, a rokonok pedig nem szükségképen egy közös törzsok maradékai, miután házasság, vagy másnemű összeköttetések által is lehetnek azokká.

CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA

This paper, entitled 'On the Hungarian Geni' was originally published in 1870 in the periodical *Századok (Centuries)*. It analyzes the structure of the Hungarian Geni in a historical context.

⁴⁹ Függelék II. fejt. 1. §. 94. lap.

⁵⁰ I. könyv. II. fejt. 1. §. 16. lap.

⁵¹ L. Chronicon Bud. Edil. Podhraczkiana p. 49. és Túróci II. 13.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Új Magyar Út

1952.

III. évfolyam 11-12. szám

Ifj. Kibédi Varga Sándor :

A modern francia irodalom metafizikai háttere

A mai kor egyik jellemző vonása a történelem és a tradíció iránt való érzék hiánya és ennek következtében a történelmi tudat kihalása¹. A tudat krízisét mi sem mutatja világosabban, mint az a tény, hogy a tudat (Bewusstsein, conscience) — körüli viták manapság igen divatosak. A történelmi tudat, egy örök és szilárd metafizikai abszolútumon nyugodott és ennek eltűntével szerepét másvalami kellett, hogy átvegye. Ez Jaspers szerint a hic et nunc, a kor, a pillanat tudata. E tudat az utóbbi ötven év folyamán főként két alakban jelent meg: mint egyéni s később mint osztálytudat.

Igaz, hogy az egyéni tudat győzelme a történelmi tudat felett történelmi okokkal is magyarázható, mégpedig a múlt század liberálisizmussal, hiszen a francia forradalom és a demokrácia mindenképpen, még hibái által is (erre példa Stendhal) elősegíti az individualizmust, — tény azonban az is, hogy az individualizmus a költő számára mindig sok csábítással bírt. (Külön tanulmányt lehetne szentelni a kérdésnek, hogy a költő individualista öntudata mennyiben köszönhető a romantikának és a demokráciának és mennyiben lelhető fel már azelőtt is.)

Egy individuális, a történelmi értékekkel szemben ellenséges világban nevelkedett intelligencia számára csupán két út van, mely egy időn kívüli abszolútumhoz vezethet — a hit kikapcsolása után —: a játék és a meddőség². Szabadunk első felében kb. 1930-ig ezen a két vonalon mozgott a francia irodalom.

A szellemi játék abban áll, hogy a művész hatni akar a virtualitásra, melyet ugyanakkor ő maga épít, átfog és elenged. A játék a pillanat kérdése, a kor pillanattudatának szellemes kihasználása. A szellemmel, a virtualitásban rejlő abszolútummal való játéknak Jean Giraudoux a főképvisezője Franciaországban, de ez az irányzat megtalálható bizonyos fokig Gide és a fiatalabbak közt Raymond Queneau regényeiben is.

A másik út, melyet fentebb röviden — mondhatnám: vázlatos pontatlansággal — mint meddőséget jeleztem, nem ellentéte a játéknak, hanem rokona. Ezt már maga Valéry és Gide életművének az összehasonlítása is bizonyítja. A különbség abban áll, hogy a virtualitásban rejlő abszolútum játék révén való megközelítése, annak csupán pillanatnyi feltárása is gyakorlatilag bizonyos életörömmel és humorral jár — ami Giraudoux munkáinak fontos jellemvonása! — míg Mallarmé és Valéry ugyanazt játék nélkül, tehát paradoxabban akarják elérni. A művész feladata tehát: művébe a Semmi virtualitását beleszorítani anélkül, hogy a Semmi elvesztené eredeti jellegét. A kérdésre, hogy miért a Semmi virtualitásának kell a művész érdeklődésének középpontjában állnia, a felelet igen egyszerű: mert a Semmi virtualitása a legnagyobb, sőt végtelen. — Ennek az álláspontnak a paradoxon és a teljes meddőség a következménye attól eltekintve, hogy már maga az írás a virtualitás formai megszüntetése.

Érthető, hogy Valéry munkái gyakrabban strukturális, mértani, sőt mondhatnók architektónikus síkon mozognak (L'□me et la danse). Magát a problémát legélesebben talán „Monsieur Teste” című „regényszerűségében” ("le roman-non roman" mondja találóan Claude-Edmonde Magny³) világította meg. Monsieur Teste-et (a név jellemző: testis: tanú, tehát: szemlélő) végtelen képességei tehetetlenségre ítélik, mert akár Napóleonná akár Shakespeare-ré válna, ezáltal képességeit lecsökkentené, virtualitása megszűnnék. Valéry-re is illik bizonyos fokig a mondás, melyet a szürrealistákra és annakidején a „Parnasse”

¹ K. Jaspers: Die geistige Situation der Zeit.

² S. Dresden: Le poète et L'absolu.

³ Histoire du roman français depuis 1918 jusqu'à nos jours. Vol. 1.

költőire is alkalmaztak, hogy t. i. csak annyiban nagy művész, amennyiben elfelejti saját theóriáit. Ennek a problémának művészeti vonalon való tarthatatlanságát egyébként Maurice Blanchot irodalmi tevékenysége is bizonyítja.

Érdekes, hogy a marxizmussal és az első világháborúval is némileg összefüggő ellenáramlatok nem Spengler és Remarque nyomán léptek fel — csak a szürrealizmusban, mely pedig nem tekinthető ellenáramlatnak, érezhető egy korhatás (Freund) —, hanem csupán a harmincas években. Malraux és Sartre, akiket a mai „littérature engagée” főképviselőinek tekintenek, 1936-ban illetve 1939. körül kezdtek hírnévre szert tenni.

A littérature engagée gondolata többé-kevésbé megfelel annak, amit fentebb az osztály, a csoport tudatának neveztem. Sartre rámutat arra⁴, hogy a polgári osztály hatalma a francia forradalomban és bukásának oka most az analitikai szellem: a valóságot a legkisebb elemekre bontja fel, az individuumokra. Manapság a művészek rossz a lelkiismerete; érzi, hogy az emberek nem hisznek már „a művész felelőtlensége legendájában”. Ennek az általa titokban még mindig ápolt eszmének alapja szintén az analitikai szellem: miután minden ember egyforma, mindenkit szolgál az író, ha egy individuális esetet tár fel. Sartre ezzel szemben felelősségérzetet és közlékenységi készséget (Kommunikationsbereitschaft) követel. „Egy könyv sohasem adott tény, hanem követelmény és ajándék, mely megköveteli az olvasó szabad döntését.” Malraux, ki eddig nem írt theoretikus munkákat, főként „L'Espoir” című regényében fejti ki világnézeti álláspontját; a regény formája és szerkezete pedig azt bizonyítja, hogy az író ő is felelősnek tartja. „Az igazság kebelén élni, még akkor is, ha ez szenvedéssel jár, sokkal magasabb értékű, mint elmélkedni az öröm karjaiban, vagy boldognak lenni elmélkedésbe merülten”⁵, mondja az egyik szereplő és egy másik kijelenti: „A szívvel-lélekkel egy erkölcsi világban való élet mindig tragikus”⁶.

Megemlíteném, hogy a lírai költészetben ez a reakció már jóval előbb fellépett (szürrealizmus), de sohasem ilyen élesen. Ez a valószínűség avval magyarázható meg, hogy — minden látszólagos közeledés ellenére — a regény és a líra közötti határ sohasem volt olyan éles, mint éppen most. Költészet nem világnézet és a költőt nem lehet felelőssé tenni Sartre szerint; a valóságban, tehát a regényben is. a tett eszköz egy cél érdekében; ezzel szemben a költészet megfordítja a relációt: a tárgy, a dolog lényegtelen, csupán ürügy a tette, míg a tett öncél. A virágváza azért létezik a költőnél, hogy a kislánynak, aki vizet önt bele, kiemelje bájos mozdulatait⁷.

*

Mindeddig csupán a francia irodalom belső, francia vonalon való fejlődésével foglalkoztunk. Tagadhatatlan azonban, hogy a nemzetközi kapcsolatoknak, háborúknak és a technikai fejlődésnek is volt hatása az irodalomra és hogy manapság a nemzeti irodalmakat sokkal hamarabb itatja át a külföldi hatás, mint régebben. Sokan éppen azt hozzák fel a modern francia irodalom ellen, hogy szakított a francia tradícióval, nem francia többé. Igaz ugyan, hogy ezt a vádat fel lehetett volna már emelni a szimbolizmus ellen is, de el kell ismernünk, hogy a modern amerikai regény (Dreiser, Faulkner, Hemingway, Caldwell, stb.) nagy befolyást gyakorol Franciaországban és hogy Giraudoux, Claudel, Cendrars, Apollinaire és mások művészetében sok idegen hatás található. (A szürrealizmus viszont határozottan francia mozgalom, mert tipikusan francia reakció egy tipikusan francia jelenségre.)

A középkori erős germán hatásokat asszimilálta a renaissance. Fennmarad a kérdés, mennyire fogja a francia kultúra irodalmának mai nem-francia elemeit a maga számára szükségesnek találni és asszimilálni?

*

Eme általános ismertető után még röviden szeretném vázolni külön-külön a regény és a költészet sajátos problémáit.

A modern francia regény számára a 30-as évek nagyobb fordulót jelentettek, mint maga az első világháború. Az 1918. utáni kort Thibaudet⁸ joggal nevezi a vakációzó irodalom korának („littérature de loisir, de grandes vacances”). A 18. és 30. közötti évek nagyjai (Valéry, Gide, Proust, Giraudoux, stb.) olyan irányzatoknak voltak követői és folytatói, melyek már előttük kezdődtek meg és az ő újításuk csupán abban állt, hogy egyoldalú és különös makacssággal vetették magukat egy adott irányzat végletekig való kihasználására. Valéry, Gide és Giraudoux tevékenységének alapjait már röviden vázoltam. Megtalálhatjuk mellettük a tradicionális regényformát is Roger Martin du Gard, Francois Mauriac és később a fiatalabbak között — de itt már inkább formailag, mint tartalmilag — Julien Green regényeiben. Századunk talán legkülönösebb és legérdekesebb francia regényírójának, Marcel Proust-nak helyét nehéz volna meghatározni néhány mondatban. Kolosszális munkája, „A la recherche du temps perdu” egyetlen nagy bizonyítéka Proust ama tételének, hogy az igazi én csak a tett kikapcsolása után tárja fel magát. Érdekes, de érthető, hogy Proustnak komoly epigonja nincs.

1930. körül lép fel a válság és a fordulat. Az újabb generáció, Malraux, Sartre, Camus, Bernanos, mely már háborúk árnyékában és forradalmak között élt, joggal támadta elődei felelőtlen individuálizmusát.

⁴ Présentations des Temps Modernes. (Situations, II. p. 17)

⁵ Vivre dans la vérité, même si l'on souffrit plutôt que de raisonner dans le plaisir ou être heureux dans le raisonnement." (L'Espoir, p. 273.)

⁶ "Vivre en fonction d'une morale est toujours un drame." (L'Espoir, p. 155.)

⁷ Qu'est-ce que la littérature? (Situations, II. p. 85)

⁸ A. Thibaudet: Histoire de la littérature française depuis 1789.

A költészetet mai szempontból elméletileg két veszély fenyegetheti: az az álláspont, hogy a költészet szórakozás és az, hogy a költészet foglalkozás. A költészet sem az egyik sem a másik, hanem életforma, életmegnyilatkozás. A múlt nagy költői ezek szerint nem annyira Goethe vagy Musset, hanem Hölderlin és Novalis, aki kijelentette: „Alle Wahrheit ist Überzeugung und alle Überzeugung Offenbarung”. A mai költő nem ír eposzt — hiszen a modern eposz a regény —, hanem hangulatot fest, a szavak ereje által elvarázsolt gondolatokat asszociál és Jean Paulhan francia kritikus szerint többé-kevésbé azt állítja, hogy a gondolat a szavak terméke. Ez az életmegnyilatkozás lehet individuális — Reverdy —, osztályi — Aragon, Prévert, az eredeti theoretikus szürrealizmus —, de lehet kozmikus is, mint pl. Claudel, Saint Pol-Roux vagy Saint-John Perse esetében. A szürrealizmusnak, mely ma már egy történetileg lezárt mozgalom, hasonló az álláspontja: a szavaknak a logikától függetlenül való használata által magát az emberi létet akarja felszabadítani. A költészet, mint életforma, megismerési módszer vagy legalábbis experimentum⁹.

A modern költészet két forradalomra vezethető vissza¹⁰: Baudelaire és egy fél évszázaddal később Apollinaire életművére. Baudelaire számára nehezebb a felszabadulás, többet kínozza önmagát; Apollinaire már szabadabb, nagyobb virtuóz, mer jatszani és kísérletezni.

Sartre a modern költészet fejlődését a siker és a bukás fogalmi köré csoportosítja¹¹: A XIX. század közepéig a költő a nyelvet más céllal, de ugyanúgy használja, mint a regényíró. A polgári osztály győzelme után azonban rájön arra, hogy a tárgy célja csak az lehet, hogy elállva a költő útját kényszerítse őt az önmagához való visszatérésre. A tárggyal szemben való bukás az az általános pozitív érték, mely Sartre szerint a modern költészet megértéséhez vezet.

Eme rövid áttekintés végére érve megállapíthatjuk, hogy az individualizmus és a játék korszakát egy új erkölcsiséget kereső, őszintébb és nagyobb felelősségérzettel rendelkező kor váltotta le. Ez az őszinteség minden szempontból — keresztyén szempontból is — csak előnyt jelent. A mai író bizonyos fokok a XVIII. század íróira hasonlít. Felelősségérzete és őszintesége megköveteli, hogy leszámoljon egy haldokló vagy hibás szociális és metafizikai rendszerrel.

E forradalmi beállítottság rámutat ugyanakkor korunk krízis-jellegére. A modern francia irodalom krízise nem a közepszerűség, hanem a rossz lelkiismeret és az irodalmon kívül fekvő értékek irodalmi értékekkel való kombinálásának a krízise. Gaétan Picon¹² ezt a következő példával bizonyítja: Racine-nak még Euripides a riválisa, a modern írónak azonban Napoleon vagy Marx.

Ilyen összefoglalás végén sokan szeretnek a jövőbe tekinteni. Vannak előjelek, melyek arra mutatnak, hogy az irodalom klasszikus és moralista irányban fejlődik, anélkül azonban, hogy szabad volna ezeket a jelzőket tradicionális módon értelmeznünk. Ez természetesen tág és bizonytalan. Összegezésül egy tényt szögezhetünk le: szellemi válságoknak szellemi téren csak előnyei lehetnek.

Új Magyar Út

1952.

III. évfolyam 2. szám

Szabó Dezső :

Ady Endréről

Legfennebb hússzor voltam együtt Ady Endrével. Kávéházban, vendéglőben, rendszeren nagyobb társaságban, egyszer harmasban Kaffka Margitnál. Nem szeretett, vagy — mert senkit sem szeretett — helyesebben: nem mutatott barátságot irántam. Én végtelen és minden megokolhatóságon túli szomorúságot hoztam mindig mellőle. Külső: epidermis-életében is sok volt, ami bántott és amit akkor nála nem értettem: Teremtő volt és pózolt, zseni volt és zseniskedett, Ady volt és sokszor a legripacsabb módon adyskodott. Általában a leghitványabb emberekkel vette körül magát, tudott isten lenni közöttük s ha rossz

⁹ Furcsa, hogy Sartre nem tiltakozik, hiszen az életforma megválasztása felelősséggel jár.

¹⁰ Bertelé: Panorama de la jeune française (Introduction)

¹¹ Qu'est-ce que la littérature? (Situations, II, p. 86.)

¹² Panorama de la nouvelle littérature française (p. 250-254.)

perceiben meg is rugdosta őket: néha asszonyosan megalázkodó volt szemtelen senkikkel szemben s botránnyosan hazug szavakkal adott jelentőséget nekik.

Azóta Ady elment az emberek közül. Azóta az én utam az emberek közé vitt. És minél többször csúsztam az emberpocsolóján, minél több éhes és irigy emberarc freccsent fel rám: annál többször tűnt elém az ő végzetes arca. Most már értem minden mozdulatát: mert látom saját végzetem teljes arcát.

Azt az Adyt próbálom egy pár vonással iderajzolni, akit láttam, hallottam, aki belém sajgott, mint egy nekem osztott seb. Adom szemeim teljes tanúvallomásában, mindennapi mozdulatai, futó szavai kegyetlen hűségében. És ezt én teszem, aki régóta hangos haraggal ismétlgetem, hogy az író magánélete, napi énje az ő sajátja, az irodalomtörténetnek nem szabad ezt az ént, ezt az életet odakötni művei diadalszekeréhez mint egy megvert rabszolgát. Teszem én, aki megvetek minden rousseau-i részletezést, minden felesleges őszinteséget az író életrajzában.

Mért teszem?

A zseni meghal, eltemetik. Sírján dudva és barátok nőnek. Sötét szemeit alig hunyta le a magyar fátum költője: apró, éhes emberdögbogarak mérték ki maguknak hulláját. A hulla-evő élősdieknek egy új fajtája támadt: az Ady barátja. Csodálatos, hogy ennek a sajátos életű költőnek, aki lényege szerint teljesen baráttalan volt, egyszerre mennyi barátja serkedt. Halálakor egyik pesti folyóirat ünnepi számot adott ki emlékére. Írt ebbe a számba boldog-boldogtalan. De mindenikük úgy, mintha Adynak az lett volna a jelentősége, hogy az ő apró életükön átment, mint eltévedt esti utas egy elébe akadt piszkos sikátoron. Hogy csemcsegte, rágta, cuppantotta mindenik a maga Ady-koncát. E liliputi imperializmus legkomikusabb példáját napi irodalmunk egy szelíd, vén igavonója adta, a Drasche-műfaj egyik méla művelője. Ez Ady jelentőségét körülbelül így összegezte: — Hogy milyen nagy jelentősége volt Adynak, mutatja az, hogy tatám, mamám, a kis feleségem, a sógornóm és két kis fiam után Ady volt a legnagyobb hatással rám életemben. — Vajjon milyen képe van a világot megseprő zivatarnak egy leveltető szemeiben?

És míg ellenségei — gazul vagy bután — hantján keresztül is bántják irodalmunk legmagyarabb dicsőségét: kis „barátai” egy saját használatra való alkalmatosságot konfekcionálnak belőle. Lajtorja nekik ez a szent hulla: felmásznak rá, hogy tovább látszódjanak. Faltörökös nekik ez a hulla, hogy kis éhségeik, apró düheik áttörhessék vele az ellenséges frontot. Bűnbocsátó cédula és igazoló levél nekik ez a hulla, sok piszkos kis megalkuvásra, politikai gyávaságra, továbbpusztítására a haldokló fajnak.

Legjobb lett volna, ha Adyból csak versei maradtak volna fenn. Ha sohasem láttuk volna, ha semmitsem tudnánk róla. Ha egyike volna azoknak a mitologikus neveknek, melyek már nem is egy személyt jelentenek, hanem egy fajt az örökkévalóság jegyében, egy fajt, mely általa belekerült az emberiség szivedobogásába. De irtózatossá az elhivatása azt akarta, hogy itt éljen éhes szemek és rosszakaratú fülek előtt, hogy napjain, Krisztus véres köpenyén, apró latrocskák osztozzanak meg. Ezért kell a kétféle hazugság közt felidézni az ő igazi arcát. Az ellenségeitől már nem kell félni Adyt. Fogatlan kutyák lettek: nem tudják megmarni sírjának győztes halhatatlanságát. De „barátai” egy-két nemzedéken át még idegen torzzá hamisíthatják. Ez bírt arra, hogy én, akinek Ady semmit sem adhat, aki teljesen külön vagyok tőle saját elhivatásom magánosságában, visszahívjam ezt a saját életet: mint egy rég elhangzott zokogást, mint egy messzibe bujdosott testvért.

*

Most nyugszik csendesen. Nagy szemei sötét világa behullt, nincs bennük többé az életvízió ijesztése. Nyugodt és hallgatag lett. Ellenségei még morognak, mint visszarugott kutyák, "barátai" még donganak, mint éhes legyek. A sír nyugodt: nem védekezik és nem tilt.

A sír nyugodt és Árgirus királyfi felébred millió és millió szívben. Szébb lesz ezentúl a magyar sírás: mert ő sírt, termékenyebbek lesznek a magyar sebek: mert az ő sebei is voltak. A tékozló fiú lassan visszakerül apja legkedvesebb gyermekévé: már nyílik-nyílik a magyar szív, hogy visszafogadja gyermekét. Az ünnepi este közeledik.

Bocsásd meg, közös elrendelés megpihentje, hogy az élő elítélt visszahívta egy percre halott arcodat. Nekem ugyanaz a végzet jutott, de nekem az az erő adatott büntetésül, hogy ne tudjam a te életed élni, a te halálotat halni: és ez az én nagyobb tragédiám. Új kortól vajúdik a történelem s nagy ítéletek távoli dörgése hallik. Óh, lehet, hogy majd könyörtelen parancsból minden magyarnak el kell mennie és minden elpusztul, ami magyar. De ha mi ketten megmaradunk: a magyar lélek csodálatos ősz szépségében fog visszasütni a messzi szivekben. És nagy életigazolása leszünk egy igaztalanul megölt fajnak, melynek egyetlen nagy bűne volt: hogy nem tudta szeretni önmagát.

Új Magyar Út

1952.

III. évfolyam 2. szám

Flórián Tibor :**Reményik Sándor emlékezete**

Reményik Sándor, Erdély nagy költője tíz éve halott. Beteg világban, háborúk, harsogó eszmék között élte ifjú- és férfikorát. De ember maradt és magyar. A szelidséget, alázatosságot és szeretetet hirdette egy olyan korban, melyben fegyverek osztogatták az igazságot és álpróféták a gyűlöletről szónokoltak. A szabadságról énekelt, mert a korszak, melyben élt, egyre több börtönt és bitót állított.

A szabad élet körül rácsok emelkedtek és a gondolatnak — mielőtt szárnyalhatott volna — tilalomfák állták útját. És mégis ebben a korszakban hirdette, hogy az igazi szabadság felé nem lehet kiontott véren át közeledni, mert a szabadságnak csak egyetlen „hófehér útja” van.

„Szabadság — vagy halál.
Ó, embervégzet, embervégzet,
Mely eszményének menedéket
Csak az orgyilkos fegyverben talál.
A Szabadságért! — Ó, a szabadságnak
Egyetlenegy hófehér útja van
És érte mégis piros úton járnak.”

A fehér utat hirdette akkor, amikor terjedni kezdett a téboly s nem az egyént, hanem a fajt, nem az embert, hanem az államot emelték trónra. S a diktátorok szolgái Isten helyett a vérre eskették fel a népet. Ez volt az a korszak, melyben — egyre terjedő körben — Krisztus ellen, az Antikrisztusnak toboroztak híveket és mint kiömlő, mérges gáz, úgy terjedt a türelmetlenség és gyűlölet. S míg a világ torkában lüktetett a láva, Erdély költője hittel vallotta:

„Nekem Te minden vagy, Türelem.
Szelíden fénylő álló-csillagom,
Rám mosolyogsz és engem mosolyogtatsz.
És Te vagy népemnek is mindene,
Kit minden égi vándor elhagyott.”

Árva nép árva lantosa, Reményik Sándor, lelkének tisztaságával kortársai fölé emelkedett. Csillagokra néző tekintettel járt a földön és egy „tündéri szitán az életet selyemfövennyé, aranyporrá” szította. A kavics, sár, göröngy fennakadt ezen a szitán.

Hitt abban, hogy jóra lehet nevelni az embert. S ha néha lázadni is támadt kedve — és ítéletet mondani, keményen — megbocsátott még ellenségeinek is. Így fohászkodott:

„Istenem, add, hogy ne ítéljek.
Mit tudom én, honnan ered,
Micsoda mélységből a véték.
Az enyém és a másoké.
Az egyeseké, a népeké...
Istenem, add, hogy ne ítéljek.
Istenem, add, hogy ne bíráljak:
Erényt, hibát és tévedést
Egy óriási összhangnak lássak.
A dolgok olyan bonyolultak
És mégis végül mindenek
Elhalkulnak és kisímulnak
És lábaidhoz együtt hullnak.
Mi olyan együgyűn ítélünk
S a dolgok olyan bonyolultak.

Istenem, add, hogy mind halkabb legyek —
 Versben, s mindennapi beszédben
 Csak a szükségeset beszéljem.
 De akkor szómban súly legyen s erő
 S mégis egyre inkább símogatás:
 Ezer kardos szónál többet tevő.
 S végül ne legyek más, mint egy szelíd igen
 Vagy nem.
 De egyre inkább csak igen.
 Mindenre ámen és igen.
 Szelíd lepke, mely a szívek kelyhére ül.
 Ámen. Igen. És gonosztól van
 Minden azonfelül.”

Mekkora fegyelem, milyen nagy alázat kellett ahhoz, hogy egy üvöltő, hangos korban a megértést hirdesse és „csend” akarjon lenni „mely mindig enyhét ad”. Egy téglá csupán „a végtelen falban, lépcső, min felhalad valaki más”. Simogató kéz és „sok lélek alatt” a tutaj.

Sajátmagáról mondta, hogy „napsütésből, nyárfareszketésből, színek pazarló játékaiból” szövődött benne az a béke, „mely mint egy láthatatlan sugárkéve” testvérei szívére ráhajolt.

Mindig azt adta, amire népének szüksége volt: biztatást, kenyér-ízű igét és álmokat.

„Amit én álmodom:
 Nem fényűzés, nem fűszer, csemege,
 Amit én álmodom:
 Egy nép szájában betevő falat.
 Kenyér vagyok, mindennapi kenyér,
 Lelki kenyér az éhező szíveknek,
 Asztaláldás mindenki asztalán.
 Az álmom néha kemény, keserű.
 Kérges, barna, mint sokszor a kenyér,
 De benne van az újrakezdés magja,
 De benne van a harchoz új erő, —
 De benne van az élet.”

Eljut addig a pontig, amikor megszűnik önmagának élni, feloldódik népében, a közösségben. Annak szenvedéseit, megpróbáltatásait valósággal átéli önmagában. Sorsuk egy és oszthatatlan. Fájdalmasan vallja:

„ ... ha te sorvadsz el, én is elhalok,
 Mint a levél, ha elszárad a fa,
 Mint a gyermek, kit elhagy az anya.
 Szeretlek népem, mindhalálig.”

Világosan látja, hogy népének — ha élni akar és fennmaradni — a zord időkhöz kell mérnie magatartását. Már nem elég a „vérhullató vitézség”. Meg kell várni, míg kifáradnak a „roppant sasok” és akkor a drága vér hullása nélkül is célhoz ér a „súlyom madár”: a magyar.

Bethlen Gábort, az erdélyi fejedelmet mintázza meg példaképül, mert jól tudja:

„Az új multság más magyart kívánt:
 Kardos magyart, de álorcásat is,
 Sok ellenség közt zúzott csontjait
 Bölcsen forgató, „praktikás” magyart.
 Ő lett az új, az álorcás magyar,
 Ki váltogatott, száz álarca alatt
 Híven hordozta s változatlanul
 Örök-egy arcát, fáját, Istenét.”

Bethlen Gábor, a sok ellenség között harcoló „praktikás” magyar a védekezés mestere, a magyar fennmaradás példamutatója, aki e több, mint 300 év előtti „diplomácia” álarca alatt érző lélek és hívő ember volt.

Isten és lélek. Ebben hitt Reményik rendületlenül. A széthulló világban a hitre épített s a lélek diadalát hirdette az anyag fölött. Vallotta, hogy minden embert az egy Isten teremtett, szabadnak. Az eszme és a lélek számára nincs börtön és nincs halál.

„... aki láng volt valaha,
Aki szerette a világot,
Ki milliókért élni vágyott —
Ne féljen! Nem hal meg soha.

Amíg az űrben egy atom
Elnyomva él, jogért esengve:
Megy végtelenből végtelenbe
Ragyogva, büszkén, szabadon.”

A szabadságról és az ember jogáról írt. A szülőföldről, tájról, a házról, melyből kitépni senkit sem szabad. Mindenkinek joga van ott élni, ahol született. Zsarnok, ki népeket cserél. Rabló, ki földedről elrabol és megöli az egyetlen maradandót az emberben: a lelket.

„Ha gyökerestől ültetted is át,
Kényes virág az átplántált virág.
És hátha mégis, mélyen föld alatt
Sok-sok hajszálerecske itt szakadt.”

Még az erdőből, „az Isten ősi otthonából” kivágott fenyő sorsában is népének szenvedését siratja. „Piacra vitték testem s a lelkem és alkuszak az életem felett.”

Ő teljesen szülőföldjéhez tapadt. Elválaszthatatlanul egy lett Erdéllyel és Kolozsvárral, ahol született. Lelkében erdők avarja zizeg. A havasok beintegetnek ablakán és vadvizek zúgása dübörög át versein, melyeket a hazáról, az otthonmaradás, a helytállás parancsoló szükségességéről ír. „Eredj, ha tudsz”, kiáltja azok után, akik az otthoni börtön-életből elindulnak a szabadság felé.

„Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelke dből, az érző, élő fából
Az emlékezés új keresztet.”

Megjósolja, hogy az otthonukból kiszakadt vándorokat „az emlékezés keresztfáira” feszíti a honvágy és a bánat. Nem marad számukra más, mint egy „csillagra nézni” merőn, „keleten, délen, völgyben, bérctetőn”. — Ő is, mint minden igazi magyar író és költő vallotta, hogy haza nélkül gyökértelen az élet.

A történelem és a mostoha magyar sors a szelidszavú, humanista költő hangját megacélozta. A lelke a dübörgő események és a világban fokozódó örület érintésére „erős sziklafészek” lett. A bánat pörölyzuhanására gránitként felelt. „Riadó kiáltás”-át szívek és hegyek visszhangozták:

„Nem én szóltam és nem én kiáltottam
Az ember s a magyar
Jajgatott bennem és kiáltozott,
Rázta, mint Sámson a templom-oszlopot.

A szelíd csillagokat riasztgatta.
Mít tündökölnék olyan bölcsen ott fenn
Mikor mi itt lenn könny és vér vagyunk?!”

Kemény kritikát mond a diktátorokról, zsarnokokról és népbolondítókról, akik a pusztulás felé sodorják a világot. „Az egyetlen tett” című versében önti a legtisztább formába ítéletét a megbolydult világ felett:

„Ó, forradalmak, ellenforradalmak,
Diktatúrák és rohamcsapatok,
S ti lobogók, vörösek, vagy fehérek:
Én rátok olyan idegenül nézek,
És töletek olyan távol vagyok,
Mint erdő csendje város-dübörgéstől.
Iszonyodom a meddő embervértől,

A semmitmondó, hangos, hazúg szótól.

És mindenfajta népbolondítótól.
Jobbról, balról a riadókat fűjják.
A véres jelzőlámpát lengetik.
És semmi sem nő — csak a nyomorúság.

Állok nagy erdő-csendem közepén,
Búcsúztatom a hulló levelet,
S tudom, hogy ezzel ítéletet mondok,
Ítéletet e vak világ felett:

Mikor a lét pillérei inogtak
És mint a viasz, minden elhajolt,
Egyetlen ércnél szilárdabb valóság,
Egyetlen tett: a költő álma volt.”

Megálmodta a jövőt. Tágult, rémült szemeivel előre látta a végzetet. Csonkatornyok végtelenjét, „Szalontától az Óperenciáig.”

Több volt, mint költő. Jós volt és próféta, a szónak legnemesebb értelmében. Már 1919-ben az első magyarországi vörös próbálkozás után megírta a napjainkban teljesedő látomását arról, hogy Moszkva és cselédei miképpen képzelik el az egyenlőséget.

„Előtte hosszú, hosszú sorban álltak
Az emberek és megváltásra vártak.

Esengve kértek üdvöt, életet,
Míg falanxuk előtt elléptetett.

S ő míg haladt a hús-sorfal előtt,
A főt nézte, mely magasabbra nőtt.

Nézte gúnnyal a legszebb fejeket
És kezében a kard nem remegett.

Sétáit . . . mosolygott . . . meg-megállott:
Levágta a főt, mely kiválott!”

Kísértetiesen válnak valóra szavai és a Kolozsváron, 1941-ben, 51 éves korában meghalt költő versei úgy hatnak ma, mint egy sírontúli üzenet. Látnoki erejű feleletek napjaink legégetőbb kérdéseire.

Döbönt lélekkel hallgatjuk a magyar nyelvet fenyegető veszély idején figyelmeztetését:

„Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek
És áhítattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek.
A nyelv ma tündérvár és katakombá.
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

A drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmaikat
A rózsafának, mely hóban virul.
Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul, mintha imádkozna,
Mintha aranyat, tömjént, mirhát hozna!”

A hadifogságból vissza nem tért gyermekét váró anya kínzó fájdalma is az ő versében talál visszhangra.

„Várod . . . még mindig várod.
Én nem mondhatom Neked, hogy ne várd.
Várni fogod, amíg élsz, mindörökké.
Szibériából, Kinából, Japánból,
Mandzsuriából — világ végiről.

Tizenöt év . . .
 Mi az: tizenöt év?
 Egy óra sok,
 S az örökkévalóság is kevés
 Egy anyának, aki várja a fiát.”

Tíz esztendő telt el, halála óta. Mi, utódok mélységes tisztelettel ejtjük ki Reményik Sándor nevét. Országok omlottak össze és eszmék hullottak porba, de az ő versei elevenen élnek. Üzennek az emigrációban élő szellemi embereknek. Nyugat költőinek és a szabad világ lelkiismeretének.

„ . . . Szeretnék most a lelketekbe látni,
 Látni, hogy színes szókkal játsztok-e,
 Mikor mi már csak hörögni tudunk,
 Mert fojtogat az ellenség keze . . .

. . . Szeretnék most a lelketekbe látni,
 S szeretném, ha látnátok: hogy vagyunk;
 Öletekbe tenném holt gyermekünk,
 Ráchel siralmát: megfojtott dalunk!

Szeretném, ha a leikünkbe látnátok,
 És látnátok a véres rongyokat,
 Amikbe koldus-testünket takartuk, —
 S a gaz kezét, mely fészket bontogat,
 És otthont dúl és szent láncokat tép szét!

Mutatnám az ebként kivert magyart,
 Hogy búcsúzik a határszéli fától . . .”

Mintha az otthonukból kitépett mindenüktől megfosztott deportáltak hosszú sorát látnók. A vérző országot, a szenvedő megalázott népet. De a parányi „tüzeket” is, amiknek lángjában még a „nagy magyar télben” is bízni lehet. A remény derengő fényeit csillantja föl és a bámuló világ fülébe kiáltja bizakodva: „virrasztottunk mi tetszhalottat már!” És amikor lelkek hullanak: magyarságunkhoz való hűségre tesz fogadalmat mindnyájunk nevében:

„Egymás szive-falán, végzetünk éjén
 Egy néma jelszót kikopogtatunk,
 Mint jeladást a Katakombák mélyén:
 Magyarok maradunk!”

A védelem magatartása ez, a fegyvertelenül „foggal és körömmel” az utolsó lehelletig való védekezésé. Az „ahogy lehet” börtönrácsai közé szorult, lépésről-lépésre visszahúzó életé. De a védekezésen kívül felvázolja a cselekvés lehetőségeit is, azt, amit felnőtt és gyerek — ma is — egyaránt megtehet:

„Leszek őrlő szű az idegen fában,
 Leszek az alj a felhajtott kupában,
 Az idegen vérben leszek a méreg,
 Miazma, láz, orozva dúló fereg . . .
 . . . a gyújtózsínór,
 A kanóc része, lángralobbant vér,
 Mely titkon kúszik tíz-száz évekig,
 Hamuban, éjben,
 Míg a keservek löporához ér . . .”

Tudja, hogy lázítani nem szabad, sem lázadni, csak élni és cselekedni: „ahogy lehet”. Várni csendben és készülni — elszántan, lassan — a föld alatt.

Reményik Sándor, Erdély nagy költője, álmod legyen nyugodt a házsongárdi temetőben. Mi éberren figyeljük népedet.

„Hallga, mi ez, e távol, elhaló,
 Feldörgő, tompa hang?
 A szívem döng, mint vassal vert harang?
 Vagy, mit hallok, tompa ágyúszó?”

Most visszafojtom a lélekzetem:
Egy nemzet, bár végkép elföldelék,
Hallga, lélekdik, él a föld alatt
S döngeti koporsója földelét!”

~ ~ ~ ~ ~

Új Magyar Út

1952.

III. évfolyam 1. szám

Palásthy Sándor :

Mannerheim, a hadvezér és államférfi

Gustav Mannerheim

A történelemben számos példa van arra, hogy egy-egy kiváló egyén mily döntően szabott irányt és számbelileg kicsiny és gyenge népét is soha nem sejtett nagyságra emelte. A siker titka mindenkor a személyes adottság, de előfeltétele az, hogy az egyénnek alkalma legyen élete során nagy történelmi feladatára előkészülnie és hogy az egyéniségében rejlő erőt épp a kellő pillanatban és a legmegfelelőbb módon fejthesse ki.

Finnország büszkén nevezhet fiának egy ilyen rendkívüli történelmi személyiséget, aki a veszély órájában nem egy ízben mutatta meg az utat népe megmentésére. Ez a finn Hunyadi János. Gustav Mannerheim, Finnország tábornagya volt, aki életművével nemcsak hazája, hanem egész Európa történetébe írta be nevét.

A köztudat Mannerheimet főleg mint a második világháborúban a Szovjetunió támadása ellen hősiiesen küzdő finn hadsereg hadvezérét ismeri. Kevesebben tudják azt, hogy ő mint hadvezér és államférfi már húsz évvel előbb kivívta magának azt a hírnevet, tekintélyt és osztatlan megbecsülést, amellyel az 1939-es egyenlőtlen küzdelemben egységbe tudta forrasztani a finn nép minden rétegét. Azt mondhatjuk, hogy már ezekben az előzményekben kinyilvánult, hogy őt egy felsőbb hatalom népe megmentőjéül rendelte. Egyik őse döntő módon működött közre Finnországnak az orosz birodalom keretében önálló hercegségként való elismertetésében, mikor ezt 1809-ben Svédországtól a cári birodalomhoz csatolták át. A Gondviselés úgy

akarta, hogy a család egy másik sarja 110 évvel később hazájának teljes felszabadítója és Finnország mint önálló európai állam egyik alapvetője legyen.

Mannerheim tábornok 1917-ben a cári hadseregben töltött harmincéves katonai szolgálat után tért vissza szülőföldjére. Midőn a cár hatalma összeomlott és helyébe a bolsevista diktatúra lépett, úgy látszott, hogy Mannerheim pályája véget ért — pedig valójában csak most kezdődött! Korábbi pályafutása csak előkészítés volt a feladatra, amelyre elhivatott. Mint a cári hadsereg magasrangú tisztje nemcsak katonai jártasságot és tapasztalatokat szerzett, hanem még valamit, amivel a finn nép akkori vezetői nem rendelkeztek: az orosz lelkiség és viszonyok alapos ismeretét, a társadalmi csiszoltságot és a világnak olyan tág látókörű szemléletét, amire a szűk hazai viszonyok között sohasem juthatott volna el.

Mannerheim a század elején részt vett az orosz-japán háborúban, azután, huszárezredessé előléptetve, az orosz vezérkar megbízásából egy-két évig tartó felfedező és kutató úton Orosz-Turkesztántól Pekingig keresztüllovagolta Ázsiát. Az első világháborúban először egy lovasbrigád, majd egy lovashadosztályt és egy hadtestet vezetett, amikor azonban a bolsevisták kerítették kezükbe a hatalmat, felmentve érezte magát a cárnak tett esküjétől és visszatért szülőföldjére.

Nyugtalan idők jártak akkoriban, 1917. decemberében Finnországban, amely kevéssel előbb mondta ki függetlenségét, de a szabadság ekkor még csak papíron volt meg. Az országban erős orosz helyőrségek tartózkodtak, amelyek nem törődtek a finneknek az elvonulásra való felszólításával. A munkásosztály nagyrésze kész volt az orosz bolsevista fenntartás alá rendelni magát. A bolsevisták részéről szervezett és fölfegyverzett ú. n. vörös gárda terrorizálta az egész országot és minden jel arra mutatott, hogy a forradalom, amelynek célja Finnország szovjettagállammá való átalakítása lett volna, bármely pillanatban kitörhet.

A hazafias körök is résen álltak, de harcra alig voltak felkészülve. Hiányzott a fegyver, a pénz és főleg a céltudatos, erős vezetés. A kormány pedig, úgy látszott, nem érezte át a veszély teljes komolyságát és riasztó méreteit.

Ebben az órában lépett elő, a Gondviselés küldöttjeként, Mannerheim, aki Oroszországban saját szemével látta a forradalom kibontakozását, a fenyegető vihar közeledését, de látta azt is, hogy van még egy út a menekülésre. Tisztában volt avval, hogy a reménytelenség és rezignáció helyett, amely Oroszországot megbénította, a merész és bízó harcrakészség és a haza megmentéséért való önfeláldozás meredek útjára kell rátérni.

Mannerheim tekintélyénél fogva szinte önként adódott, hogy ő legyen a szabadságmozgalom vezére. A finn kormány 1918. január közepén az alig létező, önkéntesekből összeszedett honvédhadsereg főparancsnokává nevezte ki azzal a megbízással, hogy a rendet állítsa helyre az országban. Mannerheim a megbízást a feltétellel fogadta el, hogy a kormány nem fogja külföldi csapatok segítségét kérni Finnország felszabadítására.

A főparancsnok első dolga vezető munkatársainak és a jövőben működési alapul szolgáló területnek kijelölése volt. Mivel a főváros csapdához volt hasonló, vezérkarával együtt az északnyugati Wasa-megyébe költözködött, ahol az előkészítési munkálatok már előbbre voltak és a lakosság szabadságszeretetéről és határozott jelleméről volt ismert. Január utolsó napjaiban adta ki jelentőségteljes rendeletét a wasa-megyei orosz helyőrségre. Ezt a rendeletét nem vonta vissza a kormány felszólítására sem, amely ugyanis a folyamatban lévő finn-orosz tárgyalások eredményeire várt és azt remélte, hogy egy előnyös megállapodás folytán Oroszország eláll a finn belügyekbe való beavatkozástól. Mannerheim azonban ismerte az oroszok taktikáját és nem hagyta magát rászedni. A paraszthadsereg úgyszólván még meg sem volt szervezve és bár fegyvere is alig akadt, a vállalkozás mégis sikerült. Mannerheim csalhatatlan ösztönrel előzte meg az ellenséget. Ugyanazon a napon, amikor a honvédcsoportok Wasa-megyében akcióba léptek, a fővárosban a vörösök ragadták kezükbe a hatalmat és az orosz helyőrségek szerte az országban ezt a forradalmi kormányt támogatták.

A honvédfelkelésnek köszönhetően egész Nyugat és Közép-Finnország, hogy a törvényes finn kormány kezében maradt. Ez lett a kiindulóterület és az itt lefegyverzett orosz csapatoktól zsákmányolt hadianyag tette lehetővé a fehér sereg felszerelését. Mannerheim ezen első intézkedésének fontosságát tehát nem lehet eléggé hangsúlyozni, hiszen az ő fellépése nélkül a finn szabadságharc a háború első szakaszában megbukott volna. De a továbbiakban is egészen kivételes képességeket követelt a főparancsnoktól ez a háború, amelyben szinte a puszta földből elővarázsolt csapatokat kellett kiképezni, felszerelni állandó vörös támadások közepette.

Ebben a helyzetben támadt súlyos nézeteltérés a kormány és a főparancsnok között a külföldi csapatok behívásának kérdése miatt. A kormány — ellentétben kifejezett ígéretével — először Svédországtól, majd, miután innen elutasító választ kapott, Németországtól kért segítséget. A német kormány, amely nemsokkal előbb kötötte meg a bolsevistákkal a brest-litowski békét, teljesítette a kérést, mert ebben arra látott lehetőséget, hogy megakadályozza az entente-hatalmak partraszállását a jegestengeri Murmanszk kikötőjében. Március 3-ikán a kormány közölte Mannerheimmel, hogy egy német segítőcsapat van érkezőben.

Ez nagy csalódás volt a főparancsnoknak, aki kezdettől fogva hangsúlyozta, hogy egy nép a tartós szabadságot csak saját erőfeszítésével, saját fiainak vérével vívhatja ki. Ebben a felfogásában az a véleménye is megerősítette őt hogy a tervbe vett hadműveleteket külföldi segítség nélkül is végre lehet hajtani, hiszen néhány hét múlva a fehér sereg készen lesz arra, hogy offenzívába menjen át. Nehéz belső tusa után Mannerheim elhatározta, hogy belenyugszik a kormány határozatába és

megmarad helyén, tekintettel arra, hogy ha lemondana, a szabadságharc német vezetés alatt folya tovább. Tisztán látta, hogy mit kíván tőle a helyzet és aszerint cselekedett. Először is el kellett háritani a politikai veszélyt, hogy az entente-hatalmak a beavatkozást Finnországnak a németek oldalán való háborúba lépéseként értelmezzék, másodsorban pedig gondoskodnia kellett arról, hogy a katonai együttműködés olyan formát öltjön, amely az ország tekintélyét és egy közbelépő nagyhatalomtól való függetlenségét biztosítsa. A nemzeti önérték sértetlenül hagyása érdekében szükség volt arra, hogy a finn csapatok döntő győzelmet érjenek el, mielőtt még a segítség megérkezik.

Mind a helyzet ilyen felismerése, mind a mód ahogy a nehéz kérdéseket Mannerheim megoldotta, bizonyítékai előrelátásának és diplomáciai ítélőképességének.

Kérésére a német hadvezetőség beleegyezett abba, hogy a partraszálló német csapat azonnal finn parancsnokság alá kerüljön és parancsnokuk közzétegye, hogy a német csapat a finn nép egy idegen támadóval szembeni védekező harcának megsegítésére szállt partra.

A főparancsnok eredeti szándéka az volt, hogy csapatai március végén indítják meg a támadást a fontos közlekedési és ipari központ, Tampere ellen. A németek közeledtére való tekintettel azonban, nem törődve a csapatok hiányos szervezettségével, amelyet az állandó nehéz elhárító harcok is súlyosbítottak, már március 15-én megindította a támadást. Tíz napos harcban 100 km-t nyomult előre a fehér sereg és bekerítette Tampere-t. Április 6-án bevették a várost és ezzel döntő csapást mértek az ellenséges haderő zömére. Minden ellenállás nélkül szállhatott partra ezekben a napokban a még vörös kézen lévő délnyugat-finnországi Hanko-ban a német segédcsoport.

A háború másik döntő és önérték végrehajtott hadművelete Viipuri városának bevétel volt a karéliei fronton, amivel a határ Oroszország felé lezárult és evvel a szabadságharc lényegében eldőlt. A finn csapatok ekkor már az ősi keleti finn határ mentén álltak. Ritkán nyertek meg háborút ily csekély anyagi erővel és ilyen rögtönzött hadsereggel. Mannerheimnek tehát a nagy feladat minden nehézsége ellenére is sikerült elérnie, hogy a finnek az idegen segítség visszautasítása nélkül, de mégis saját erejükből nyerték meg a harcot.

Mannerheim megmentette országát a pusztulástól és bármely függetlenségi nyilatkozatnál hatásosabban biztosította ennek mint szabad államnak a jövőjét. De teljesítményének igazi jelentősége egy másik, tágabb távlatban bontakozik ki igazán: Finnországnak, történelmi küldetéséhez híven, elsőnek sikerült feltartóztatnia a bolsevizmus keleti veszélyét, hű örekként az északeurópai és nyugati civilizációnak.

Alig vonult be a fehér sereg 1918. május 16-án Helsinkibe, a kormány és a főparancsnok közt újabb ellentét támadt. A kormány ugyanis elhatározta a hadseregnek német mintára és német közreműködéssel történő átszervezését. A másik vitás pont a rebellis hadifoglyokkal való bánásmód volt. Hogy áthidalják a szakadékot, amely a polgárháború következtében a finn népet kettéosztotta, a főparancsnok a kormány álláspontjával szemben azt indítványozta, hogy a félrevezetettek tömegeit ne büntessék meg, csak a vezetőket és a súlyos büntetés vádja alá esőket. A konfliktus azzal végződött, hogy Mannerheim lemondott a főparancsnokságról és Svédországba távozott.

Tekintetbe véve, hogy az önálló finn állam most tette első lépéseit, nemcsak az, hogy nem voltak külpolitikában jártas és tapasztalt vezetői. 1918. nyarának kezdetén Németország hatalmának tetőpontján állt és a finn kormány információit mind a német győzelem értelmében magyarázta. Ez egyoldalú németbarát irányzatra vezetett, amely abban érte el tetőfokát, hogy a parlamentben keresztülvitték a monarchikus államforma elfogadását és egy német hercegnek ajánlották fel a trónt.

Mannerheim, aki akkor már látta, hogy melyik oldalra fog billenni végül is a világháború mérlege, felismerte, hogy Finnország téves úton jár és a fiatal államnak semlegességre kellene törekednie. Az újonnan szerzett függetlenséget Anglia és az Egyesült Államok még nem ismerték el, Franciaországgal pedig megszakadt a diplomáciai viszony a finn kormány által megkezdett német orientáció miatt. Ezáltal az a veszély fenyegetett, hogy a jövő békekonferencián a győztes entente-hatalmak nem fogják figyelembe venni Finnország kívánásait, amelyeket az entente-ban dolgozó fehér orosz elemek amugy is igyekeztek elgáncsolni.

Mannerheim intelme süket fülekre talált és minden úgy történt, ahogy ő megjósolta: a központi hatalmak összeomlásakor 1918-ban Finnország teljes külpolitikai köpönyegfordításra kényszerült. Minél előbb helyre kellett állítani a jóviszonyt az entente-al, annál is inkább, mert sürgős külföldi élelmiszersegítségre volt szükség, hiszen az ország az éhenhalás küszöbén állt.

Ebben a helyzetben Mannerheim tábornagy felbecsülhetetlen kincs volt. A kormány kérésére elvállalta, hogy Londonban és Párizsban közreműködik a finn függetlenség elismertetése érdekében, kiviszi, hogy Franciaország újra felvegye a diplomáciai kapcsolatot és mindent elkövet, hogy az annyira sürgős élelmiszerszállítást mielőbb engedélyezzék.

A küldetést siker koronázta, Mannerheimnek a német orientációval szemben elfoglalt álláspontja nevének nagy hitelt biztosított az entente-nél és személyes tulajdonságaival csakhamar megértést tudott kelteni Finnország ügye iránt. Most már a helsinki-i kormány is észbe kapott és látva, hogy ő az egyetlen, aki az állam hajóját nyugodt és biztos kézzel tudja kormányozni, még külföldi tartózkodása alatt, 1918. decemberében kinevezte a finn állam kormányzójává. Frappáns véletlen volt, hogy az általa kijárt 120.000 tonna gabona első szállítmánya ugyanazon a napon futott be finn kikötőbe, amelyen ő is partra szállt.

Hatalmas munka várt a kormányzóra. A nemzetközi összeköttetéseket ki kellett építeni és a hadsereget meg kellett erősíteni, tekintettel az állandóan jelenlevő keleti veszélyre. Hogy az ország a demokratikus államrendre térhessen át, a belső társadalmi rendet úgy kellett megreformálni, hogy a különböző osztályok kibékülése lehetővé váljék. Új országgyűlés választására és az államforma köztársasággá való alakítására volt szükség.

Mannerheim kormányzósága alatt az entente elismerése megerősítette az ország külpolitikai helyzetét. A svéd és dán fővárosokban tett hivatalos látogatásaik a kormányzó kifejezésre juttatta kedvenc gondolatát, a skandináv együttműködés szükségességét is. Egy finn önkéntes csapat felállításával Mannerheim az Észtország elleni bolsevista támadás elhárításához is hozzájárult és ezáltal a balti köztársaságok felállításához is. Ebből is látható, milyen döntő szerepet játszott Finnország a Keleti Tenger békéjének megteremtésében.

A honvédelem megerősítése természetesen szívügye volt a kormányzónak. A hadseregbeli szervezeti reformok mellett keresztülvitte, hogy az önkéntes lövészcsoportokat, amelyek a szabadságharc alapcsapatát képezték, erős honvédelmi szervvé építették ki.

A társadalmi osztálykülönbségek áthidalásának egyik előfeltétele az volt, hogy a felelős kormányzásban azok a népelemek is részt vehessenek, akik nemrég még a kormányhatalom ellen keltek fel. Az a párt, amely egy évvel előbb a tönk szélére juttatta az országot, a küszöbön álló országgyűlési választásokon ugyanolyan joggal vehetett részt, mint a társadalom fenntartó rétegei. Az ilyen módon választott népképviselő elé javaslatot terjesztettek a köztársasági államforma elfogadására és miután a többség az erős államhatalom, valamint a törvényhozói és végrehajtói hatalom egyensúlyba hozása mellett foglalt állást, a kormányzó aláírásával megerősítette az új alkotmányt. Ez a kormányforma, amely a mai napig fennáll, teremtett rendet és egyensúlyt, biztosította a nyugodt fejlődést a békében és töretlenül állta ki még a háború nagy próbatételét is.

Mannerheim kormányzóságának hét hónapja meghozta a belső rend és külpolitikai tekintély végleges megszilárdulását. Felbecsülhetetlen hadvezéri és államférfíúi érdemei ellenére az 1919. nyarán tartott elnökválasztáson még sem ő lett Finnország első elnöke.

A választások időpontja egybeesett az orosz polgárháború döntő szakaszával. Tisztán látva a világveszélyt, amelyet a bolsevista Oroszország jelent, Mannerheim a londoni és párizsi államférfiakkal tanácskozva fegyveres ellenállás melletti hangulatot tapasztalt és ezen felbuzdulva egy széles antibolsevista front felállítását javasolta, amelyben magától adódott volna Finnország helye. Azonban hamarosan tapasztalnia kellett, hogy az illető kormányokat országuk baloldali pártjainak pénzügyi és hadianyagségélyt ellenező magatartása nézetük megváltoztatására kényszerítette.

1919. nyarától kezdve Mannerheim magánember volt. Noha az államhatalom nem tartotta szükségesnek szolgálatait, talált módot arra, hogy népének továbbra is hasznára legyen. Még mint kormányzó kidolgoztatott egy programot a társadalmi osztálygyűlölet kiengesztelésére. Ennek megvalósítását abban látta, hogy egy egészséges és boldog nemzedéket kell teremteni és ezt a gyermekeken kezdte. Egy hatalmas tömegű nép szomszédságában Finnországnak szüksége van minden gyermekre és fontos, hogy ezek testben és lélekben épek legyenek. Ezzel a gondolattal alapította meg 1920-ban a gyermekvédő ligát, amelynek működése évről-évre sokoldalúbb és változatosabb lett. Ez az ő nevét viselő liga hatalmas országos szervezetté nőtt, amelynek áldásos munkájáról legjobban a csecsemő és gyermekhalandóság csökkenése tanuskodik.

Rövídél azután Mannerheim a finn Vörös Kereszt elnökségét is vállalta, amely vezetése alatt szintén egyre nagyobb és számos feladatot oldott meg. A gyermekvédő ligához hasonlóan ez a szervezet is nagyban hozzájárult a finn népnek békében és háborúban való egybeforrásához.

Midőn Mannerheim az állam kormányzását más kezekbe adta át, ötvenegynéhány éves volt. Tizenkét egész esztendőnek kellett elteltie, amíg az államvezetés ismét hozzáfordult. Ez 1931. nyarán történt amikor az elnök a haditanács elnökségét ajánlotta fel neki, amely tisztség háború esetén a főparancsnoksággal volt azonos.

Mannerheim ezen a helyen is igen hasznos munkát végzett a hadi felkészültség emelésére és az évek során a finn állam központi alakjává vált. Nem valami hálás feladat egy gazdasági nehézségekkel terhes korban anyagi segítség megszavazásáért küzdeni a közép- és baloldali pártoknál a tíz év óta elhanyagolt honvédelem felépítésére. Lassan, nagy erőfeszítésekkel sikerült beláttatnia az állam vezetőivel Finnország veszélyes helyzetét. A honvédelmet újjászervezték, költségvetését megnövelték s egy hatéves, az anyagi alapot beszerző terv felállításával meg volt a remény, hogy ha az idő Finnország javára dolgozik, a legszükségesebb hiányok eltűnnek.

Mint a haditanács elnöke, Mannerheim alkalmat talált arra, hogy megkísérelje annak a célnak megvalósítását, amelyet a finn külpolitika alapkövének tartott, a Svédországhoz való közeledést. Javaslatára, amelyet az országgyűlés egyhangúlag jóváhagyott, nyilatkozatban tették közzé Finnország erre irányuló szándékát. A szocialista vezetés alatt álló Svédország tartózkodó és passzív magatartása miatt azonban ez a gesztus mégsem hozott olyan eredményt, mint amilyent kezdeményezője remélt. Csupán az Aland szigetek megerősítéséről folytatott tárgyalások bíztak gyakorlati eredménnyel. Ez a kérdés u. i. mindkét nép semlegességének közös érdekét szolgálta. De a svéd kormány később még ebben is meghátrált.

Mannerheimnek az osztályellentétek eltüntetésére irányuló őszinte igyekezete és szociális munkája elérte azt, hogy a dolgozók gyűlöletét idővel felváltotta az igaz belátás, hogy a szabadságharc kimenetele alapján véve az ország fennmaradásának egyetlen lehetősége volt. Húsz évvel a testvérharc után az egész nép a honvédelem mögött állt és amikor 1939. november 30-án a Szovjet támadása újra fegyverfogásra kényszerítette a finn népet, ismét Mannerheim lett a vezér, most már mint egyhangúlag elismert nemzeti hős. Hazáját ismét megmentette a pusztulástól, Finnország fennmaradt és habár csonkítva, de még mindig védőbástyát képezett Skandinávia keleti határán. Finnországon ismét megtört a nyugatra átsapni készülő vörös hullám.

1941. tavaszán újra küszöbön állt a háború. Ismét a már hetvennegyedik életévét betöltött Mannerheimre hárult a feladat, hogy katonái élén a Szovjet ellen a harmadik védelmi háborút vezesse. Ebben a háborúban, amelyben német csapatok álltak Észak-Finnországban és amelynek a második világháborúhoz való viszonyára csak a háború utáni évek vetnek helyes világot a külföld számára, Finnország nemzeti függetlenségéért és csakis finn érdekekért küzdött. A főparancsnoknak most is sikerült megakadályoznia az ellenség betörését. Mikor ütött a háborúból való kilépés órája, Mannerheim az egyedüli, egész népe bizalmát élvező és egy hasonló politikai feladat elvégzésére képes egyén. 1944. augusztusában őt jelölik elnökké és megégszer sikerül békét kötnie, amely ha vaskemény is, de Finnország függetlenségét és Skandinávia biztonságát garantálja.

Úgy látszik, hogy Mannerheim tábornagyot eseményekben dús életében különleges és biztos ösztön vezette a dolgok helyes meglátásában. Ezt azonban környezete nem mindig ismerte fel. Alig hagyta el a főparancsnokságot 1918-ban, mikor ugyanaz a kormány, amely őt erre a lépésre kényszerítette, maga kénytelen támogatását kérni az ország nemzetközi helyzetének megszilárdításához és röviddel azután államfővé nevezi ki. Azok az erők, amelyek az ezt követő elnökválasztáson ellene dolgoztak, huszonöt évvel később egyesülnek az országgyűlés egyhangú határozatában az ő kormányfővé való jelölésére. Ezek és számos más példa mutatja azoknak az eszméknek helyességét, amelyekért életében lelkesedett és küzdött. Ha skandináv védszövetség létre jött volna, nagyon valószínű, hogy Észak kívül maradhatott volna a háborún. És ha intő szavát, hogy a bolsevizmus világveszedelem, megszívelték volna az európai civilizáció védelméért felelős államférfiak, más lett volna egész Európa sorsa. Ha pedig saját népe idejében megfogadta volna tanácsát az erős honvédelmet illetően, egészen más lehetőségei lettek volna Finnországnak az orosz expanzió elleni küzdelemre.

További rehabilitációt jelent Mannerheim számára az a hely, amelyet népe szívében elfoglal. Lovagias lénye legnagyobbbrészt azért nyerte el népe feltétlen bizalmát és bámulatát, mert minden személyes dicsőségvágy távol állt tőle. Sohasem használta ki helyzeti erejét arra, hogy a kormányokat és az országgyűlést erővel elvei, nézetei elfogadására kényszerítse, hanem bízva a finn nép egészséges ösztöneiben, megvárta, hogy az idő beigazolja, mennyire igaza van. Egész életművét a felelősség és kötelesség érzése hatja át és ez magyarázza meg legjobban, hogyan tudta egyesíteni a finn népet és hogyan lett úttörőjévé annak a demokratikus államrendnek, amelyet ez a nép oly nagyra becsül.

Szabad Európa Rádió

1962.

Sulyok Vince :

Magyar diákok Norvégiában

Amint most az íróasztalhoz ültem, hogy a Norvégiába került magyar diákok sorsáról és életkörülményeiről rövid beszámolót írjak, — hirtelen egy kép villant elém, több mint öt évnyi messzeségből: Jugoszláviában voltam akkor, a szögesdrótkerítéssel gondosan körülfalt és jugoszláv rendőrök által szigorúan őrzött ecskai menekülttáborban. Künn sárgán lobogott a júniusvégi forró délután, én egy alacsony barakképületben az egyik emeletes vaságyra heveredtem, s a szűk ablakon át boldogan nézelődtem a földek, rétek, faszorok fölött a napsütötte messzeségbe. Még egy nappal előbbre is rabnak éreztem magamat abban a szobában, azon a vaságyon. Akkor azonban kezemben volt már a frissen érkezett értesítés: Belgrádba indulhatok másnap tizedmagammal, s onnan tovább, keresztül Európán, föl Északra: Norvégiába! A norvég diákok embersége és segítőkészsége elért bennünket a világtól szinte hermetikusan elzárt jugoszláviai tábor reménytelenségében is, hogy kimentve onnan bennünket, a továbbtanuláshoz, a szabad továbbfejlődéshez, alkotáshoz és emberi élethez adjon nekünk lehetőséget egy magaskultúrájú, jólétben élő, humanizmussal mélységesen áthatott nép hazájában.

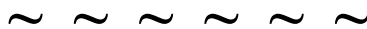
Kinézek most is ablakomon: köröskörül mondhatatlan színpompában lánkol a kertekben az ősz, villognak a szép kis otthonok fállyi-nagy üvegablakai, távolabb lent csillog a fjord, a partok mentén, föl a kék hegykoszorúig, sűtkérezik a délutánban a város: Oslo, mely öt évvel ezelőtt száznegyven ausztriai és jugoszláviai lágerben várakozó, rostokoló magyar diáknak szerzett olyan szívdobogatóan boldog órát, mint az enyém is volt 1957 júliusában az ecskai vaságyon.

De mi, száznegyvenen, nem csupán ezért az emberi tettért szeretjük meg olyan mélyen ezt a kis országot; s nem is azért, amivel érkezésünkkor olyan szeretettel halmoztak el bennünket: az öltönyökért, télikabátokért, meleg holmikért... Hanem sokkal inkább azért, amit azóta kaptunk itt: a békeességért, a nyugodt tanulási lehetőségért, az emberi életkörülményekért. Azért, hogy semmi megkülönböztetésben nincs itt részünk: ellenkezőleg: a norvég diákokkal mindenben teljesen azonos jogokat élvezünk. Szabadon és korlátozás nélkül vehetjük igénybe az állam által fenntartott diákbank tanulmányi kölcsönét is, mely kamatmentes, és visszafizetése igen kedvező feltételekhez van kötve a tanulmányok befejezése után. Ez a kölcsönrendszer mellékesen ékes bizonyítéka a norvég nép fejlett szociális és erkölcsi érzékének. Norvégia nem csak papíron biztosítja minden polgárának a tanuláshoz való jogot: alapot, lehetőséget, módot is ad hozzá, s nem utolsó sorban ezzel a diák-kölcsönrel. Itt nem a szólások és az üres frázisok, hanem a megvalósult tiszta demokrácia országában vagyunk!

Nem az én felfedezésem: külföldi egyetemi professzorok nyilatkoznak róla, nyugati lapok írnak arról, hogy az 56-os magyar fiatalok túlnyomó része elsősorú diákanyagot képez. A norvégiai magyar diákok eredményeit ismerve, csak megerősíthetem ezt a véleményt. Itt is akadnak persze nem kevesen, akik „lemorzsolódtak”, akik fölcserélték az egyetemi padot egy-egy előnyösen fizetett munkahellyel. A hónapok és az évek múlásával egyre nagyobb azonban azoknak a száma, akik megszerzik diplomájukat. Ma már csak mintegy ötven magyar diák tanul Oslo, Bergen, Trondheim egyetemén és egyéb főiskolákon. S nincs Norvégiában nagyobb város, ahol ne találhatnánk friss-diplomás magyar orvosokat, fogorvosokat, mérnököket, tanárokat.

Az emigrációból néhány évvel ezelőtt Magyarországra visszatért Szabó Miklós 1960-ban „Hontalanok” címmel könyvet adott ki Budapesten. Tele van ez a tákolmány valótlan adatok és állítások tömegével. A Norvégiába került magyar diákok helyzetéről és életkörülményeiről és a norvégok emberségéről azonban — fanyalogva bár — de ő is csak elismeréssel tudott írni.

Hadd fanyalogjon ő Budapesten! Mi, száznegyven magyar diák, s velünk együtt ezernégyszáz magyar honfitársunk, aközben naponta járunk a megvalósult, igazi demokrácia iskolájába — amely mintha csak a mi októberi álmunk lenne! — s emberségünkben, türelmünkben naponta tisztulunk a norvégokhoz hasonlókká.

Szabad Európa Rádió

1964. augusztus 11.

Sulyok Vince :

Norvégiai levél

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK... Kedves Hallgatóink, ebben a naponként ismétlődő műsorszámunkban munkatársainkat és levelezőinket szólaltatjuk meg. Ma Kovács Győző írását olvassuk fel az északi nyárról vagyis: hogyan nyaralnak a norvégok.

Narrátor: Európa és Skandinávia tulajdonképpen két teljesen különböző világ. S ami a különbséget teszi, az nem pusztán a földrajzi fekvésen és az éghajlatban, mégcsak nem is az itteni társadalmi-politikai viszonyokban rejlik, melyek egyébként olyan érdekesen egyöntetűen alakultak valamennyi skandináv országban. A legfontosabb ok és magyarázat arra, hogy Skandinávia ennyire külön, sajátos világ lett Európával való minden fontos kapcsolata ellenére is, — az a skandináv népek kedélyében, s e kedély által és következtében kialakult évezredek szokásokban, tradíciókban keresendő.

Mit jelent például a nyár, a nyaralás és vakációzás napjaink Nyugat-Európájában?

Miközben megkísérlem megfogalmazni a választ, autóbáhnok, autósztrádák százkilométereinek napsütötte szalagjai elevenednek fel előttem: a forró, vakító sávokon, a fehérén izzó ég alatt egymásba folyva dőlnek a személykocsik, kicsik, nagyobbak és egészen nagyok, megrakva tetőig és még azon is fölül csomagokkal,

bőröndökkel, s rohannak, száguldanak, nyelik a százkilométereket. Néha föl-föltűnik jobbra vagy balra egy-egy nagyváros, ilyenkor a gépkocsik egy része letér, hogy legalább ugyanannyi új törekedjék fel az autótú sávjaira. Túlzó és kicsikét rosszmájú általánosítással úgy is összegezhetném most e képet: ez a nyugateurópai nyaralás! Nem más ez, mint bezsúfolódás egy kibírhatatlanul forró autóba, aztán hajrá: száguldani, hajtani egyre, míg csak az előre eltervezett öt vagy hatezer kilométer le nem tudódik a kocsikilométermérőjén.

Van természetesen sok skandináv rendszámú is az eszeveszetten rohanó autók seregében. A skandináv nyaralás tipikus formája azonban még ma sem ez, a mindenkinek kijáró négyhetes szabadság és a közismerten magas életszínvonal ellenére sem. Nem az autó és az anyagiak hiányoznak itt ahhoz, hogy a nyugateurópai példát kövessék. A népi kedély dolgában van a különbség. Néhány évvel ezelőtt, pünkösöd táján, kis szigetre hívtak meg pár napra kedves norvég ismerősök.

A fénytől ébredtem hajnalban. Az ablak fehér függönye ragyogva röpdösött, szállt, mintha a valóságban is a beáramló tömörked fénytől dagadozott volna. Az ablak alatt, pár méternyire a kis faháztól, suhogva, sustorogva futott a part szikláira a tenger; monotóniájában és csökönös, örökös újrázásában volt valami elmondhatatlanul békés, varázslatos és megnyugtató, s a fáradhatatlan vízsuhogásban még a sirályok vijjogása, éles kiáltása is nyugtatónak, pihentetőnek tetszett.

Ilyen felfrissítő, megújító, erőtadó ébredésekre van szüksége az idegileg végletekig fáradt modern városi embernek a nyaralás során, gondoltam akkor az ablak sugárzuhatagában állva és a messzeterjedő, ezüstösen szikrázó vizeket nézve, miközben lent alattam fehér habokká törtek a hullámok a kis szigetek márványsimára csiszolt fehér szikláin. A tengerzúgás és a sirálykiáltás hangjai mellett csak egy valószínűtlen távolban haladó öreg motorcsónak komótos, derűs pöfögése hallatszott, s ezek a hangok is csak a csöndet és az örömet növelték a lélekben. Ezen a reggelen értettem meg a norvégokat. Azt is, hogy miért ilyen egészséges és friss nép, mint amilyen; ezeréves történelmével is fiatal, fiatalabb még nálunk, magyaroknál is. A természettel való egygyélényegülés, egygyé-válás, együtt-élés teszi ezt! Talán nincs is olyan norvég család, amelynek ne lenne egy kis faházikója — vagy ahogy ők mondják a maguk "skandináv" nyelvén: hüttája — a fjordok partján valahol, vagy bent a hegyekben, tavak partján vagy fennsíkokon, vagy éppen az évszázados titokkal zúgó fekete fenyő-öserdők mélyén. Olyik családnak több ilyen kis faházikója is akad, egyik közülük valamilyen víz mentén mindenestre, a másik azonban akkor olyan helyen, amelynek kedvező a fekvése a téli sportok, elsősorban a síelés szempontjából. S mikor eljön a nyár, akkor ezekbe a hüttákba vonulnak, költöznek ki a norvégok hetekre. Egyszerű, legtöbbször sajátkézűleg gyártott bútordarabok közt, távol a modern nagyvárosi civilizáció minden formájától élnek itt, visszatérve az ősi természetközelségbe. Fürdéssel, hosszú hegyi túrákkal, halászással meg vitorlázással és napozással mulatják az időt és gyűjtik az erőt. Csak egy pszichológus lenne az igazi megmondhatója annak, hogy mindez a sok mozgás, szabadban élés mit is jelent tulajdonképpen az idegrendszer, a belső emberi harmónia szempontjából.

A fenyőerdők ózondús levegőjében és a sós tengeri levegőben minden megvan, ami kedvet, pihenést, egészséget és erőt ad; egy hiányzik csak tökéletesen: az autók kipufogócsöveinek gáza és a nagyvárosok levegőjének egyéb szennyeződése. Ez azoknak jut osztályrészül, akik nyári vakációjukat is autókban megvilágvárosok utcáin töltik, idegeket felmorzsoló rohanásban.

Úgy tudom, Norvégia ebben a pillanatban a világ egyetlen országa, ahol kivétel nélkül minden állandó alkalmazásban lévő dolgozót négy hetes fizetési szabadság illet meg. De alighanem Skandinávia az egyetlen földrész is, ahol arra használják fel ezt a rengeteg szabadidőt, amire ez végül rendelve is van: az egészséges pihenésre, kikapcsolódásra, erőgyűjtésre és fölfrissülésre.

Műsorvezető: Kedves Hallgatóink, NYUGATI LEVELEK című napi műsorszámunk keretében Kovács Győző levelét olvastuk fel az északi nyárról, vagyis: hogyan nyaralnak a norvégok. Felhívjuk hallgatóink figyelmét, hogy ezt az adásunkat, amelyben munkatársainkat és levelezőinket szólaltatjuk meg, minden este 20 óra 50 perckor közvetítjük.

Szabad Európa Rádió

1964.

Sulyok Vince :**A svéd Modern Múzeum oszlói kiállítása**

- II. hang: A svéd modernizmusnak, a mai svéd művészetnek nemzetközi híre és rangja van már évtizedek óta, pozícióját azonban az utóbbi nyolc év során jelentősen továbbnövelte a Moderna Museet-nek, azaz a Modern Múzeumnak a létrehozása. A fiatal svéd képzőművészeti múzeumot, melynek figyelme és gyűjtőterülete az 1900-tól napjainkig terjedő svéd és külföldi műalkotásokra terjed ki, tehát korunkat, a ma művészeti irányzatait kíséri érdeklődésével, a stockholmiak leleményessége és kontrasztokhoz való nagyszerű érzéke folytán a svéd főváros egyik legrégebbi pontján, az ősi Skeppsholmon (olv.: Seppsholm) nyert elhelyezést, a százados, de ma már nem használt flotta-kikötő történelmi levegőt sugárzó ódon kőépületeiben. Tulajdonképpen a közelében fekvő svéd Nemzeti Múzeum tehermentesítésének lehetősége is szem előtt lebegett az új múzeum megalkotásakor, — de a vezetésével megbízottaknak sokkal konkrétabb és becsvágyóbb terveik és álmaik is voltak: méghozzá a mai kor állandóan változó, fejlődő, kísérletező és próbálgató művészetének a megismertetése és megszerettetése minél szélesebb körökkel.
- Női hang: Első igazgatója, Otte Sköld (olv.: Söld), aki maga is jeles modernista festő, úgy vélte ugyanis, hogy az emberek többsége részéről a modern művészetekkel szemben mutatott közismert idegenkedésnek, sőt elutasításnak mindössze az a magyarázata, hogy egyszerűen nem ismerik, vagy nem helyesen ismerik az új képzőművészeti irányzatokat és alkotásokat. Munkatársaival együtt azt tűzte ki hát az új intézmény céljául, hogy áttörik a művészeti modernizmus körül a közönség részéről mutatott közönyt és érdektelenséget. Elsősorban a mai svéd művészetet szándékoztak felkarolni működésükkel, ez a tervük azonban hamarosan módosult, mert látták, hogy a svéd művészetre való korlátozódás magában hordja a provinciálissá válás és beszűkülés veszélyét.
- II. hang: A Moderna Musset 1958 óta elért eredményei mindenképpen meglepőek, sőt páratlanok. Íme néhány statisztikai számadat ennek bizonyosságául: a múzeumnak, létrehozása évében, 1958-ban 85-ezer látogatója volt, ez a szám 1964-re elérte az évi 150-ezres átlagot. 1965-ben pedig — bármily hihetetlenül hangozzék is! — kerekén 235-ezren keresték fel a létesítményként is, anyagában és célkitűzéseiben is új és modern intézményt. A tavalyi év folyamán volt egy olyan nap, amikor nem kevesebb, mint 15-ezer látogatót regisztráltak délelőtt 10-től este 10-ig!
- Ez a számokban is jól megmutatkozó nagyfokú érdeklődés mindenben s méghozzá a várakozáson felüli mértékben a múzeum vezetőit igazolta, s egyúttal tanúskodik arról az eleven kulturális miliőről is, amely a svéd fővárosra oly jellemző. A hazai közönség-siker aztán a külföld szemében is tovább erősítette a svéd művészeti modernizmus hitelét és helyzetét.
- Női hang: Ezt az egyedülállóan érdekes eredményt az által érte el a múzeum, hogy kibővítette a múzeumok által világszerte szokványosan használt közönség-szervező módszereket. Állandóan változó-cserélődő kiállítási anyaga mellett folyton kisebb-nagyobb tárlatokat és kiállításokat is rendez egy-egy svéd vagy külföldi alkotóművész, esetleg művészeti irányzat közelebbi megismertetése céljából. Ezenkívül rendszeresen rendeznek hangversenyeket a múzeum kiállítási termeiben, vagy tartanak előadásokat, vitaesteket, felolvasóesteket, melyek során mintegy spontán és másodlagos módon a kiállított alkotások is hatást gyakorolnak a rendezvények látogatóira. A múzeumnak emellett külön filmstúdiója is van, mely rendszeresen mutat be művészeti témájú filmeket éppúgy, mint kísérletező avantgárd-filmalkotásokat. Egyik legsikeresebb vállalkozásuk pedig az ifjúság, az iskolások megnyerés volt, egyrészt a Gyermek Filmstúdiója létrehozásával, másrészt pedig különleges képzőművészeti kiállítások látogatásának megszervezésével, a gyermekek bevezetésével a mai művészet formanyelvébe.
- II. hang: A sokirányú, sokszínű és változatos rendezvények segítségével sikerült is a stockholmi Modern Múzeumnak aktív kulturális miliőt teremtenie a svéd fővárosban, százezrek érdeklődését ébresztve fel mindaz iránt, ami a kor művészetében történik. Ez az érdeklődés és figyelem aztán természetesen nem marad hatás nélkül az alkotóművészek kísérletező kedvére sem. Erről az utóbbi évek tárlatai meggyőzően tanúskodnak.
- Az oszlói kiállítást is ugyanazokkal a módszerekkel szervezték meg, mint amilyenekkel hazai

közönségüket olyan eredményesen nyerték meg a múzeum irányítói. A képzőművészeti anyagot itt is egyéb kulturális események változatos sora egészíti ki: többek között egy fényképkiallítás, melynek anyaga a fotóművészet kezdetének éveiből van összegyűjtve; egy külön kompakt kis kiállítás a jelentős dadaista Marcel Duchamps munkáit mutatja be: rövidfilmekből rendeznek több bemutatóestet, más estéken koncertek várják az érdeklődőket: többek között egy jazz-koncerttel, azonkívül külön hangversenyesettel az elektromos zene kedvelői számára. S mindegyike a rendezvényre természetesen azokban a termekben kerül sor, amelyekben ott láthatók a kiállítás képzőművészeti anyagát képező festmények és szobrok. S így nem lehet nem észrevenni őket.

Női hang: Ebben az Oslóban kiállításra került képzőművészeti anyagban egyébként ott található néhány világszerte ismert és jelentős alkotása is a mai művészetnek. Így például George Segal amerikai szobrász 1961-ben készített "Férfi biciklivel" című munkája, az úgynevezett pop-art tipikus darabja, mely egy valódi és igazi kerékpárból és egy rajta ülő fehér gipszből öntött élethű férfialakból áll.

Még ennél is ismertebb alkotás, s ma már valósággá klasszikusnak is számít a világhírű Jackson Pollock amerikai festő 1948-ban készült "Faló" című festménye. — Láthatunk egy sereg alkotást a nemrég meghalt Jean Arp-tól, valamint az ismert olasz művésztől: Lucio Fontana-tól és a svájci Albert Giacomettitől is.

A Modern Múzeum egyik speciális érdeklődési területe az úgynevezett kinetikus művészet, azaz a mozgásos művészet alkotásai. Jelentős gyűjteményük van például a svájci kinetikus szobrász, Jean Tinguely készítményeiből. Köztük van és Oslóban is látható az ismert "Matematic Nr.17" is a maga hibátlanul működő motorbicikli-motorjával...

Nagy érdeklődés kíséri ezenkívül Yves Klein munkáit is. Klein nem utolsó sorban akkor vált közismertté, amikor az egyik neorealista olasz film ironikus jelenetben bemutatta, állítólag hogyan és mi módon készülnek Klein olajfestményei. A film szerint úgy, hogy a modell először belehempereg a földre kiöntött festékbe, azután festékkel borított testét a kifeszített vászonhoz szorítva, készíti magáról "lenyomatot".

II. hang: A Modern Múzeumnak, a jelek szerint, Oslóban is általános érdeklődést sikerült keltenie kiállításával a modern művészetek iránt, ami annál öröndetesebb jelenség, mivel a tavasz folyamán a norvég főváros is megnyitja a stockholmi Moderna Museet-hez és a dániai Louisiana-hoz sokban hasonló és modern külföldi képzőművészeti anyagban rendkívülien gazdag gyűjteménnyel rendelkező intézményét.

Műsorvezető: Sulyok Vince beszámolóját hallották a svéd Modern Múzeumról és oszlói kiállításáról. Befejezésül párizsi zenei tudósításunkat hallják.

Szabad Európa Rádió

1965. március 23.

Sulyok Vince :

Nyolc év a magas Északon

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK...

Kedves hallgatóink, ma Sulyok Vince norvégiai levelét olvassuk fel, amelynek címe: "Nyolc év a magas Északon".

Narrátor: Ahogy most az íróasztalomhoz ültem, magam elé tettem a papír fehér ívét s kézbe vettem a tollat, hogy a norvég fővárosban, Oslóban eltöltött közel nyolc évről, életemnek itt szerzett tapasztalatairól és emlékeiről egyet-mást elmondjak, itt, az íróasztalnál könyökölve, hirtelen egy kép villant elém a távoli évek messzeségéből:

Jugoszláviában voltam akkor, egy szögesdrótkerítéssel gondosan körülzárt, gumibotos szerb rendőrök által

szigorúan őrzött menekülttáborban. Künn sárgán lobogott a júniusvégi forró délután, — én egy alacsony barakképületben az egyik emeletes vaságyon hevertem, s a szűk, piszkos ablakrésen át boldogan nézelődtem a földek, rétek, fasorok fölött el a napsütötte messzeségbe... Még egy nappal előbb is rabnak éreztem magamat abban a hodályban, azon a vaságyon. Életem értelmetlenségnek tetszett a szögesdróttal körbefont tábor bezártságában, a tétlenségnek és reménytelenségnek már fél éve tartó fullasztó légkörében. Akkor, azon a délutánon azonban kezemben volt már a frissen érkezett hivatalos értesítés arról, hogy másnap tizedmagammal Belgrádba indulhatok, onnan pedig hamarosan tovább, keresztül Európán, föl a magas Északra, Norvégiába! Mert az ismeretlen, távoli norvég diákok, a velem egyidős északi fiatalok embersége és segítőkészsége elért engem, elért bennünket ott is, a külvilágtól szinte hermetikusan elzárt jugoszláviai menekülttábor tetet-lelket sorvasztó reménytelenségében. Kimentettek onnan néhányunkat, pár magyar egyetemistát, és lehetőséget adtak nekünk ezzel a továbbtanuláshoz, a szabad élethez, az alkotómunkához egy magaskultúrájú, jólétben élő, humanizmussal mélységesen átitatott kis nép hazájában.

Nagy elvesztettség és reménytelenség közepette jött — szinte teljesen váratlanul — az ő segítségük, így hát a hála érzése is őszinte és nagy volt bennem, sőt mindvalamennyiünkben irántuk. Kékszemű, nyíltarcú, szöke és mosolygós kedves oszlói egyetemista jött le Északról közénk a láger szennyébe. Ő volt az első norvég, akit életemben láttam, s most rajta keresztül azon nyomban mélységesen rokonszenvenné vált számomra ez az egész északi nép, minden lányával és fiával egyetemben. Örömmel mondhatom el, hogy nyolc évi köztüklét után is változatlanul nagy bennem ez az irántuk érzett rokonszenv. Mert nemcsak mentőangyalként, hanem az élet hétköznapijai közt is ilyenek a norvégok szinte mindvalamennyien: kékszeműek, szökék, mosolygósan segítőkészek és emberien megértőek.

De nemcsak a norvég emberrel való első találkozásom sikerült ilyen feledhetetlenül szépre, hanem a norvég tájjal való is.

Vonatunk, egy puhapárnájú, csupa-ablak skandináv gyors, este indult Koppenhágából Svédországon át a még északabbra fekvő uticélunk felé, s valamikor hajnaltájt érkezhettünk Norvégiába. Határnak, határörnek, vámtisztnak ugyan színét se láttuk, arra lettünk azonban egyszerűen csak figyelmesek, hogy új jegykezelő sétál végig a kocsinkon — helyesebben: hogy a kocsinkon olykor-olykor végigsétáló jegykezelő egyenruhája ezúttal egy kicsit másképp nézett ki, mint pár órával korábban... Imígyen megbizonyosodva arról, hogy vonatunk már norvég földön csattog velünk, fokozott érdeklődéssel és izgalommal néztem a végtelennek tűnő fenyőerdő-rengeteget, mely két oldalról egészen a vonatablakokig futott előre. Néha egy-egy magányos, színes faházikó bukkant elő, máskor kis falukká, városokká sűrűsödtek össze ezek a faházak, olykor-olykor pedig csodálatosan tiszta erdei tavak ezüstje csillant a fenyőfák résein át szemünkbe.

Aztán egyszerre, szinte minden átmenet nélkül és teljesen váratlanul az Oszló fölötti hegyekre ért velünk a vonat. Alattunk a mélyben, a kelő nap mérhetetlen fényözönében ringott a fjord zöldarany vize, nyüzsgő, siető hajókkal, játékos lepkeként vergődő szép vitorlásokkal. A fjord fölött pedig nagy karéjban ragyogtak kéken-zölden a hegyek, teleépülve kis házakkal, teleültetve fákkal, s maga a belváros is csupa lélegző zöld lombtengerben úszott a hajnal könnyű, nyári párájában. A színek talán sehol másutt a világon nem ilyen tiszták, zavartalanok, élénkek, mint itt Északon. A jugoszláviai nyár porából és forróságából, a menekülttáborok szennyéből egyenesen ide érkezve a langyos, tiszta fénybe, a színek üdeségébe —, úgy tűnt akkor nekünk, szegény sovány, fáradt magyar diákoknak, mind a tízünknek, mintha hipp-hopp: valami csodás varázslattal egyenesen a mesék valószínűtlenül szép, tiszta és békés világába pottyantunk volna bele...

Ez a mesebelinek tűnő kedves város, melyet talán legtalálhatóbban a nyugalom és tisztaság fővárosának nevezhetnénk, mindössze ötszáz ezer lakossal rendelkezik. Lélekszámát tekintve tehát Európa egyik legkisebb fővárosa — pedig az ország, Norvégia összlakosságának 14 százaléka él benne! S hozzá még mekkora területen! Több mint négyszázötven négyzetkilométeren. Területét tekintve Oszló valóságos óriás-város. Ebből a szempontból vizsgálva sem hasonlítható Oszló Európa, de talán az egész világ egyetlen más fővárosához sem. A frissen rácsodálkozó magyar szemnek úgy tűnt, mintha egyetlen nagy Rózsadomb lenne az egész város. Maga az üzletnegyed, a belváros néhány utcából áll mindössze. Aztán kezdődik a kertés városrészek világa, ahol fák, virágok, üde pázsitok zöld tengerében ragyognak a kis családi házacskák, tágas villák s modern lakóházak. Az ezer és ezer kicsi, kedves otthon hazája Norvégia, maguk a norvégok is tudják ezt, benne van magában a himnuszukban is!

Ezekből a levegősen tiszta, óriás-ablakú s az északiak világhírű lakásművészetével oly praktikusan, korszerűen és kellemesen berendezett családi otthonokból indulnak el reggelente munkahelyeikre zümmögő autóikon a norvég dolgozók. Mert Norvégia a társadalmi rendezettségnek és a gazdasági jólétnek is az egyik fellegrája Európában. Arról, hogy valamikor itt is nyomorban és szegénységben éltek emberek, csak Knut

Hamsun híres regényéből, az "Éhség"-ből értesülünk, meg a történelmi könyvekből. Nyomor helyett lépten-nyomon tágas, modern iskolákra bukkanunk, tele egészséges, szép gyermekekkel. Íme egy igazán emberi társadalom, a megvalósult tiszta demokrácia hazája. A mi nyolc évvel ezelőtti októberi álmunk egy kicsit ez a szép, megbékélt, rendezett világ, amit itt találtunk. Ezért is volt talán, hogy mi, a sors véletlene által jugoszláv menekült-táborokból idesorolt magyar diákok, meg a többi, mintegy másfélezer magyar is, olyannyira jól éreztük itt magunkat megérkezésünk első órájától, hogy azóta annyira mélyen megszerettük ezt a kis országot, amelynek elnyomatással, idegen uralommal teli történelme is olyannyira rokon a Magyarországéval ...

Engedjék meg, kedves hallgatóim, hogy oszlói egyetemi éveimről és a norvég világgal való közelebbi megismerkedésemről egy másik alkalommal számoljak majd be.

Műsorvezető: Kedves hallgatóink, Sulyok Vince norvégiai levelét olvastuk fel "Nyolc év a magas Északon" címmel. NYUGATI LEVELEK című műsorszámunkat közvetítettük.

Szabad Európa Rádió

1965. április 13.

Sulyok Vince :

Tavaszi séta Stockholmban

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK...

Kedves hallgatóink, mai adásunkban Sulyok Vince levelét olvassuk fel. Címe: Tavaszi séta Stockholmban.

Narrátor: Köztudomású, hogy a három skandináv nép, úgymint a norvégok, dánok és svédek, annyira közeli rokonságban vannak egymással, hogy egymás nyelvét minden különösebb nehézség nélkül megértik még ma, sok száz évvel azután is, hogy történelmileg külön népekké és országokká váltak szét. Sőt úgy tűnik, hogy a jövőben nyelvi téren további közeledéssel számolhatunk; a skandináv nyelvészek legalábbis szüntelenül azon fáradoznak, hogy a közös skandináv szókincs, nyelvi formák és fordulatok népszerűsítésével rekonstruálják és tudatosítsák a skandináv közös nyelvet, s állandóan bővítsék, szélesítsék ezt.

Érdekes módon nem is annyira nyelvükben, mint inkább szokásaikban, népi karakterükben és kedélyükben állt elő az évszázadok során a legnagyobb különbség. Középeurópai szem az első pillanatra talán mit sem vesz észre ebből a különbségből — sőt hajlamos arra, hogy csak azt regisztrálja, ami külsőre is közös az északiakban: a szőkeséget, kékszeműséget, a karcsú alakot, magas növést... Pedig olyan nagy a kedélybeli és karakterbeli különbség e három nép fiai között, amelyet csak nagyon sokára, vagy talán soha többé nem lehet kiegyenlíteni, közös nevezőre hozni.

Ennek a különbségnek igen tanulságos és szembeötlő bizonyítékát adja az északi fővárosok: Koppenhága, Oszló és Stockholm egymással való összevetése. Talán Oszló a legszerényebb a három közül, mindenesetre kétségtelenül a legkisebb a maga ötszáz ezer lakosával a másik két milliós város mellett. A modern civilizáció sem nyomta még rá nagyobb mértékben a bélyegét a régi és hangulatos városképre, amelynek igen nagy varázst ad a hegyek karéja és a fjord kék tükre által határolt szép és előnyös természeti fekvés is. Az éjszakai nagyvárosi életet illetően azonban meglehetősen puritán hely Oszló még ma is.

Nem így Koppenhága! Jellemző módon évszázadok óta úgy írják körül a nevet egész Északon, hogy "a király vidám városa" — Kongens glade by. Színességében, lüktető mozgalmasságában, elmondhatatlan hangulatosságában pompás tükörképe és visszaadója a dán léleknek és népalkatnak. Életvidámak a dánok, az ételek, italok, a szerelem, az élvezetek kifinomodott és művelt inyencei. Koppenhágában megtalálható minden, ami kellemessé teheti az életet, ami elszórakoztathat az év minden szakában s a nap minden órájában.

Ahhoz, hogy az ember Oszlót, vagy Koppenhágát megkedvelje, hogy bennük, otthon érezze magát — elég

egy óras séta utcáikon. Stockholmban a látogató mindig idegen marad még akkor is, ha éveket tölt el ebben a városban. Stockholm hűvös és megközelíthetetlen az utcáit rová turista számára. Imponálóan szép, fiatal és friss város minden részletében — az Óvárostól, a Gamla Stan-tól eltekintve, amely viszont éppen ódon varázsával, történelmi levegőjével ragad meg. Másutt azonban alig-alig találunk már régi épületeket. Ilyen következetes kegyetlenséggel és elhatározottsággal talán soha és sehol nem szanáltak még városrészeket, mint az utóbbi egy-két évtized során Stockholmban. Emiatt is érezzük minden bizonnyal kijózanítóan hűvösnek, akkurátusan tisztának és érzélgőségtől mentesen célszerűnek Stockholmot. Pedig a századfordulón, s méginkább a huszas-harmincas években olyan híre terjedt el a városnak, hogy méltán nevezhetik "Észak Velencéjének". Az 1923-ban elkészült városháza oszlopos, árkádos udvarával, folyosóival, jellegzetes tornyával és szép köveivel hamisítatlan velencei hangulatot áraszt kétségtelenül, s e benyomásunkat csak tovább erősíti az, hogy Stockholm is kisebb-nagyobb szigetek garmadjára épült; akármerre indul is el az ember, óhatatlanul csatornához ér, esetleg éppen a Mälaren-tó, vagy Északi tenger tágas kék víztükréhez. A vitorlások, motorcsónakok és víziautóbuszok nyüzsgő sokasága, a vízpartokra épült s patrícius házakra emlékeztető szép villák mind-mind Velencét idézik a látogató emlékezetébe.

Elég azonban a belváros központjába, a Kungsgatan-ra felsétálnunk, hogy minden, velencés hangulatunk egysapásra eltűnjön. Fantasztikus autóforgalma, óriási áruházai, ragyogó kirakatai, reklám-tűzijátékának elbűvölő ragyogása Európa egyik legcsillogóbb, legintenzívebb, leggazdagabb nagyvárosává teszi Stockholmot.

Dehát ebben a pillanatban maga Svédország is a legmagasabb életszínvonalú ország Európába. Sokan próbálkoznak ennek a ténynek a megmagyarázásával, s a döntő okot legtöbbször abban látják, hogy immáron százötven éven át sikerült megőrizniük a svédeknek az ország hagyományos semlegességét, s ezzel megkímélni a háborúkkal elkerülhetetlenül együtt járó pusztulástól, elszegényedéstől. Ismét mások a meglepő stabilitást mutató belpolitikai életre mutatnak, az egyre teljesebb társadalmi igazságosság fele haladó demokratikus fejlődésre, amelynek sarkköve és alapelve a rendezett, szervezett, anyagi jólétet és szociális biztonságot adó társadalom. Politikai szabadság és szociális jogok tekintetében a svéd állampolgár helyzete messze a legkedvezőbb napjaink Európájában.

Fölfelé sétálva a ragyogó, áradó Kungsgatan-on vagy a Drottningsgatan-on, lenyűgöző pompában és tarkaságban tárul elénk a jóléti állam szupergazdagsága. Stockholm látványa ebből a szempontból még azokra is nagy hatással van, akik éveket, esetleg évtizedeket töltöttek már egyik vagy másik nyugati, úgynevezett jóléti államban.

A századfordulón emelt Konserthuset-nél — amely előtt a kitűnő svéd szobrász, Carl Milles nagyszerű alkotása, az Orfeus-kút is áll — kezdődik a híres Hötorget, s vele a belváros legmodernebb része, az öt óriási, tizenhét emeletes üveg-felhőkarcolóival, s a föld alá süllyesztett tiszta, higiénikus és csodálatos választékot kínáló szupermarket-tal.

Itt van a földalattinak is az egyik megállója. Stockholm földalatti vasútja a háború utáni években épült ki, felszerelése is a legkorszerűbb. Megbízhatóság és gyorsaság jellemzi az egész metro-rendszert, amely a kertés elővárosokat köti össze a központi városrészekkel. A földalatti állomásain üzletek, árusító-pavilonok, csomagmegőrzők hasznosítják a területet és segítik az utasokat.

Az általános jólét és az állam szociális irányban való komoly és nagyfokú elkötelezettségének egyik legfontosabb tanúbizonysága minden kétséget kizáróan az egész Stockholm területén és környékén folyó óriási arányú lakásépítkezés. A régi városmag körül minden irányban új és új kertés lakóvárosok nőnek ki évről-évre a földből. Leghíresebb közülük minden bizonnyal Vällingby, amely egyfajta mintaváros, s éppen ezért kedvelt turista-látványosság is hipermodern stílusban épült lakóházaival, óriási üzletházaival és szupermarketjeivel, megszámlálhatatlan szociális és kulturális intézményével. Vällingby-nek ebben a pillanatban közel negyvenezer lakója van, s szükségleteiket és kényelmüket mintegy hetven üzlet, két népiskola, könyvtár, mozi ifjúsági otthonok, több orvosi rendelő, anya- és csecsemővédő intézet és számtalan napközi otthon szolgálja, — hogy csak a legfontosabb intézmények nevét említsük. Vällingby-t nem ok nélkül tartják számon a modern városépítészet legkorszerűbb iskolapéldájaként. S Vällingby nem is az egyetlen új, modern előváros Stockholm-nak.

Stockholmi sétánk végére értünk. A legközelebbi alkalommal Carl Milles világhírű svéd szobrász múzeumává alakított villájába és a nemrégiben kiemelt 400 éves "Vasa" hadihajóhoz vezetem el kedves hallgatóimat.

Műsorvezető: Sulyok Vince stockholmi levelét hallották. NYUGATI-LEVELEK című műsorszámunkat sugároztuk.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

Nine writings are presented in this column.

- ✚ Sándor Kibédi-Varga: *The Metaphysical Background of the Modern French Literature*. The writing was originally published in the *Új Magyar Út (New Hungarian Way)* in 1952.
- ✚ Dezső Szabó: *Of Endre Ady*. The writing was originally published in the *Új Magyar Út (New Hungarian Way)* in 1952.
- ✚ Tibor Flórián: *Remembering Sándor Reményik*. The writing was originally published in the *Új Magyar Út (New Hungarian Way)* in 1952.
- ✚ Sándor Palásthy: *Mannerheim, the Military Genius and Statesman*. The writing was originally published in the *Új Magyar Út (New Hungarian Way)* in 1952.
- ✚ Vince Sulyok: *Hungarian Students in Norway*. (Broadcasted by Radio Free Europe in 1962).
- ✚ Vince Sulyok: *Letter from Norway*. (Broadcasted by Radio Free Europe on August 11, 1964).
- ✚ Vince Sulyok: *The Exhibition of the Swedish Modern Museum in Oslo*. (Broadcasted by Radio Free Europe in 1964).
- ✚ Vince Sulyok: *Eight Years in the Far North*. (Broadcasted by Radio Free Europe on March 23, 1965).
- ✚ Vince Sulyok: *Springtime Walk in Stockholm*. (Broadcasted by Radio Free Europe on April 13, 1965).

